



Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü  
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı  
İslam Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**MOLLA FAHREDDİN EL-ARNÂSÎ EL-BATMANÎ'NİN HAYATI  
VE FIKHÎ YÖNÜ**

Muhammed Latif Altun

Diyarbakır-2013

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü  
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı  
İslam Hukuku Programı

Yüksek Lisans Tezi

**MOLLA FAHREDDİN EL-ARNÂSÎ EL-BATMANÎ'NİN  
HAYATI VE FIKHÎ YÖNÜ**

Muhammed Latif Altun

Danışman  
Prof. Dr. Abdulkerim Ünalın

Diyarbakır-2013

## TAAHHÜTNAME

### SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Molla Fahreddin el-Arnasî el-Batmanî’in Hayatı ve Fıkhî Yönü” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2013

Muhammed Latif ALTUN

## YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

“Molla Fahreddin el-Arnasî el-Batmanî’in Hayatı ve Fıkıhî Yönü” adlı Yüksek Lisans tezi,  
Dicle Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Muhammed Latif ALTUN

Danışman

Prof. Dr. Abdulkerim ÜNALAN

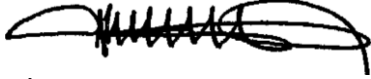
## KABUL VE ONAY

Muhammed Latif ALTUN tarafından hazırlanan “Molla Fahreddin el-Arnasî el-Batmanî’in Hayatı ve Fıkhî Yönü” adındaki çalışma, 16/08/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak [oybirliği/ oyçokluğu] ile kabul edilmiştir.

[ İ m z a ]

---

Prof. Dr. Abdulkerim ÜNALAN (Danışman-Başkan)



[ İ m z a ]

---

Prof. Dr. Abdurrahman ACAR



[ İ m z a ]

---

Yrd. Doç. Dr. Orhan CANPOLAT



Enstitü Müdürü

...../...../2013

## ÖZET

Molla Fahreddin, 1910-1972 tarihleri arasında Türkiye'nin Güneydoğusunda yaşamış bir alim, mutasavvuf ve yazardır. Molla Fahreddin'in birçok ilim dalında eserleri bulunmaktadır. Bu eserlerin çoğu matbu'dur. Ayrıca Molla Fahreddin, yaşadığı bölgede tasavvufî faaliyetlerde bulunmuş ve birçok kişiyi irşat etmiştir. Molla Fahreddin, tedrisat ile meşgul olmuş, yetiştirdiği talebeler vasıtasıyla çok büyük kitlelere hitap etmiştir. Molla Fahreddin'in bu etkisi, eserleri ve talebeleriyle günümüze kadar devam etmiştir.

Molla Fahreddin, İslam aleminin problemleriyle ilgilenmiş, İslam alemi arasında birliği sağlayacak olan ümmet fikrini telkin etmiştir. Fikri ve mezhebi farklılıkları bir tarafa bırakıp, Müslümanları ümmet paydasında birliğe çağırmıştır. Yaşadığı dönemin gelişmelerini yakından izlemiştir.

Özel bir fetva kitabı hazırlamamakla birlikte, müsvedde halinde farklı konularda azımsanmayacak miktarda fetvaları mevcuttur.

Molla Fahreddin, özetlemeye çalıştığımız bu durumuyla bilim dünyasında hak ettiği ilgiyi beklemektedir. Maalesef yaptığımız araştırmalara göre hacmi küçük birkaç araştırma hariç, kendisi ve eserleri hakkında herhangi bir bilimsel çalışma yapılmamıştır. Bu sebepten dolayı Molla Fahreddin ile ilgili ulaşabildiğimiz eserleri tetkik ettik. Bunun yanında çalışmamıza katkı sağlamak amacıyla konuya vakıf olan şahıslarla görüşmeler yaptık. Çalışmamız, bu alanda azda olsa faydalı olacağını düşünüyoruz.

## **ABSTRACT**

Mullah Fakhr al-Din (Molla Fahreddin) who lived in Southeast of Turkey between 1910-1972 a scholar, sufi and writer.

Mullah Fakhr al-Din has got a lot of works in many branch of Islamic sciences. Most of these works are printed. Also Mullah Fakhr al-Din has been in mystical activities in the area which lived and englightened on many people. He goes on teaching and reached to the masses via his students. He was concerned with the problems of Islamic World and he infused into the idea of Ummah.

He hasn't prepared a special fatwa book but he has got a lot of fatwas on the different issues.

Mullah Fakhr al-Din's life, ideas and fatwas deserve attention in academic area. So we intent studying this subject. Unfortunately, according to our research study, except a few small volume, about himself and his work there has not been any scientific study. For this reason, we work directly with Mullah Fakhr al-Din's works. Besides, in order to contribute to the study subjects we had talks with other parties.

Our thesis would seem to be least bit helpful.

## ÖNSÖZ

Asr-ı Saadette İslam dinine inanan halkın dinî ve dünyevî işleri konusunda başvurdukları tek merci vardı. O merci ise, Hz. Peygamber (s.a.v.) idi. Sahabenin dini veya dünyevi bir sorunları olduğunda nasslarda hükmü belirlenmiş konularla mümkün merteye amel etmişler, sorunları ile ilgili cevapları bulmadıklarında ise, içtihadı başvurmuşlardır. Tabiîn ve tebe-i tabiîn nesli de aynı yöntemi izlemişlerdir. Tarihi süreçte değişik sebeplerle bu yöntem değişmiş ve taklit dönemi başlamıştır. Taklit anlayışının bir sonucu olarak günümüze kadar fikhî sorunların çözümünde fıkıh alanında önceden yazılmış kitaplara bağlı kalınmış ve bu kitaplardan fetvalar verilmiştir.

Anadolu topraklarında İslamiyet'in hâkim olduğu günden günümüze kadar geçen süre zarfında, tebliğ, irşat ve tedrisat görevini âlimler yerine getirmiştir. Diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devletinde de bu görevleri yürüten resmi makamlar bulunmaktaydı. Bu makamların başında Şeyhülislamlık makamı vardı. Şeyhülislama sorulan sorular şifahi olarak cevaplanmakla kalmamış, sonraki toplumlar da kullansın diye, fetva nitelikli bu cevaplar, yazıya geçirilmiş ve birçok te'lif yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde ise, bu görevi, bünyesinde birçok meşhur fıkıhçı bulunduran Diyanet İşleri Başkanlığı yürütmeye başlamıştır. Toplumun çoğunu ilgilendiren dini sorunlara çözüm bulmaya çalışan bu fıkıhçılar, Şeyhülislamlar gibi bazen çözdükleri konuları yazılı belge haline getirmişler ve kitaplaştırmışlardır.

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde resmi görevi olan âlimlerin yanı sıra, resmi görevi olmayan birçok âlim de bulunmuştur. Ancak üzümlük ifade edelim ki, günümüzde bu âlimlerin sadece bazılarını tanıyabiliyoruz. Çünkü tanımadığımız âlimler, sonraki nesillere yazılı bir eser, kendilerine ait bir telif bırakmamışlardır. Buna karşılık yazılı belgelerle fetva veren, daha sonraki nesillere eserler bırakan âlimlerimiz de yok değildir.

Tarihsel süreçte olduğu gibi yakın geçmişte de ülkemizin Doğu ve Güneydoğusunda ilmi ile halkı aydınlatmaya, ameli ile halka örnek olmaya çalışan birçok İslam âlimi gelip geçmiştir. Günümüzde yörede var olan ilim ve yaşayan âlimler onların eseridir denilebilir. Ancak bu âlimler daha sonraki nesillere yeterince tanıtılmamış ya da sadece sözlü olarak tanıtılmıştır. Sözlü olarak tanıtılan bu âlimler, belli bir süre sonra unutulmuşlardır. Eser bırakan âlimler ise, bu gün yaşadıkları gibi gelecekte de yaşayacaklardır. Zira bir âlimin unutulmamasını sağlayan şey, bırakmış olduğu eserleridir. Nitekim bırakmış olduğu eserler sayesinde unutulmayan birçok âlim vardır.



İşte çalışmamızın konusunu oluşturan Molla Fahreddin de, bırakmış olduğu eserler sayesinde unutulmayan âlimlerdendir. Molla Fahreddin Efendi'nin ünü, yaşadığı bölgede oldukça yayılmış, çevresinde takdirle karşılanmıştır. Ne var ki, oldukça geniş bir yelpazede yaptığımız araştırmalarımıza rağmen Prof. Dr. Abdülkerim ÜNALAN hocamın iki bildirisi ve [www.seyhfhahreddin.com.tr](http://www.seyhfhahreddin.com.tr) isimli internet sitesinden başka, maalesef onun şahsı ve ilmî hayatıyla ilgili herhangi bir çalışmaya rastlamadık. Bu nedenle, küçük de olsa bu boşluğu dolduracağı düşüncesiyle, bu değerli şahsiyetin ilmî hayatını, özellikle de verdiği fetvaları konu alan bir çalışma yapmaya karar verdik. Bunu yaparken de en iyisini yaparız iddiasında olmadık. Aksine bu İslam âlimi dâhil diğer âlimler hakkında yapılacak çalışmalar bizi sevindirecektir.

Çalışmamız, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte, çalışmamızın yöntemi ve konunun sınırlandırılması başlıklarına yer verdik. Birinci bölümde, Molla Fahreddin'in hayatı ve eserlerini ele aldık. İkinci bölümde Molla Fahreddin'in fetvaları, fetva yöntemi ve fetvalarının tahlilini ele aldık. Üçüncü bölümde ise, "*el-Kavlü's-Sedîd fî Beyâni Hükmi's-Saydi bi'l-Bundukati'l-Muttahazeti mine'l-Hadîd*" adlı risalenin tercüme, tahkik, tahlil ve değerlendirilmesini yaptıktan sonra, tezimizi bitirdik.

Beni bu çalışmaya sevk eden, bu konuda bana yol gösteren ve konu ile ilgili iki bildirisinden istifade ettiğim, değerli danışmanım ve saygıdeğer hocam Prof. Dr. Abdülkerim ÜNALAN'a ve çalışmamda emeği olan tüm hocalarıma teşekkür etmeyi özellikle kendime bir borç bilirim.

Gayret bizden muvaffakiyet yüce Allah'tandır.

Muhammed Latif ALTUN

## İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET.....	İ
ABSTRACT .....	İİ
ÖNSÖZ.....	İİİ
İÇİNDEKİLER .....	V
KISALTMALAR.....	Vİİİ
GİRİŞ .....	1
1. YÖNTEM.....	1
2. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI.....	1

## BİRİNCİ BÖLÜM

### MOLLA FAHREDDİN EL-ARNÂSÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. MOLLA FAHREDDİN'İN HAYATI .....	3
1.1.1. Doğumu .....	3
1.1.2. Ailesi.....	3
1.1.3. Medrese Tahsili ve Hocaları .....	4
1.1.4. Talebeleri.....	8
1.1.5. İrşâd Ve Tasavvufî Faaliyetleri (Şeyhliği).....	10
1.1.6. Vefatı.....	12
1.1.7. Çocukları.....	12
1.2. MOLLA FAHREDDİN'İN ESERLERİ .....	13
1.2.1. Matbu‘ Eserler .....	15
1.2.2. Mahtut Eserler .....	25

## İKİNCİ BÖLÜM

### MOLLA FAHREDDİN EL-ARNÂSÎ'NİN FETVALARININ TAHLİLİ VE FİKHÎ YÖNÜ

2.1. MOLLA FAHREDDİN'İN YAŞADIĞI ORTAM VE FİKHÎ YÖNÜNE ETKİSİ	47
2.2. MOLLA FAHREDDİN'İN FETVA YÖNTEMİ .....	48
2.3. MOLLA FAHREDDİN'İN FETVALARI .....	52
2.3.1. Fey' Malları Hakkındaki Fetvası .....	52
2.3.2. Boşama-1 Hakkındaki Fetvâsı.....	60
2.3.3. Boşama-2 Hakkındaki Fetvası.....	66
2.3.4. Boşama Boşamada Sarih ve Kinayeli Lafızlar ile İlgili Fetvası .....	69
2.3.5. Gayri Müslimlerin Nikâhı Hakkındaki Fetvası.....	79
2.3.6. Binek Üstünde Namaz Kılmanın Hükmü Hakkındaki Fetvası.....	82
2.3.7. Kadının Kocasından İzinsiz Onun Malından Kendi Fitresini Vermesinin Hükmü Hakkında Fetvası .....	85
2.3.8. Evlenecek Erkeğin Ekonomik Bakımdan Kıza Denk Olması, .....	93
2.3.9. Evlenecek Erkeğin Soy Bakımından Kıza Denk Olması Hakkında Fetvası....	99
2.3.10. Hibeden Dönmenin Hükmü Hakkındaki Fetvası .....	100
2.3.11. Hamile Kadının Zinadan Sonra İddeti Hakkında Fetvası .....	102
2.3.12. Taassubun Hükmü Hakkında Fetvası .....	106
2.3.13. Velisiz Kıyılan Nikâh Hakkında Fetvası .....	108
2.3.14. Adetten Kesilmiş Olan Kadının Yaşı Ve İddeti Hakkında Fetvası.....	111

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### “EL-KAVLÜ'S-SEDÎD FÎ BEYÂNİ HÜKMİ'S-SAYDİ Bİ'L-BUNDUKATİ'L-MUTTAHAZETİ MİNE'L-HADÎD”

3.1. RİSÂLENİN TERCÜMESİ .....	116
3.1.1. Birinci Fasıl: Mermi Çeşitleri.....	118
3.1.2. İkinci Fasıl: Mermiler Hakkında Âlimlerin Görüşleri .....	119
3.1.3. Üçüncü Fasıl: Hüküm ve Fetva Vermede Şafî Mezhebi Âlimlerinin Mu'temed Görüşleri.....	135
3.1.4. Taklit Konusunda Son Söz .....	140
3.2. RİSALENİN DEĞERLENDİRİLMESİ .....	143

<b>SONUÇ.....</b>	<b>148</b>
<b>KAYNAKÇA .....</b>	<b>151</b>
<b>EKLER.....</b>	<b>160</b>

## KISALTMALAR

<i>a.g.e.</i>	: Adı geen eser
<i>a.mlf</i>	: Adı geen müellif
<i>Bkz.</i>	: Bakınız
<i>c.</i>	: Cilt
<i>D.İ.A</i>	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
<i>DİB</i>	: Diyanet İşleri Başkanlığı
<i>k.s.</i>	: Kuddise sırrühü
<i>Muh.</i>	: Muhakkik
<i>r.a.</i>	: Radıyallahu anhu
<i>s.</i>	: Sayfa
<i>s.a.v.</i>	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
<i>Tah.</i>	: Tahkik
<i>Tsz.</i>	: Tarihsiz
<i>v.</i>	: Vefat
<i>vb.</i>	: Ve benzeri
<i>yy.</i>	: Yer yok

# GİRİŞ

## 1. YÖNTEM

Bu çalışmamız, Molla Fahreddin el-Arnasî (Yıldız) nin hayatı, eserleri ve fetvaları ile alakalıdır. Bunun için, ilk önce ailesi ve özellikle yaşadığı Batman çevresindeki öğrenci ve dostlarıyla röportaj yaparak kendisi ve eserleri hakkında malumat edindik.

Ailesi, öğrencileri ve bazı sevenlerinden gerek matbu ve gerekse müsvedde halindeki birçok eserini temin ettik. Kendi eliyle kaleme almış olduğu Arapça fetva sayfalarının müsveddelerini defalarca tarayıp inceledik ve konulara göre tasnif ettik. Daha sonra bunları tercüme ettik. Tahlilini yaptıktan sonra, gerekli gördüğümüz yerlerde, düşünce ve değerlendirmemizi ekledik. Ancak, elde ettiğimiz yazıların çoğu okunaklı olmayan bir yazıyla yazılmış olması, okumamızı oldukça güçleştirdi.

Fetvalarını klasik fıkıh kitaplarından alıntılar yaparak veren Molla Fahreddin, çoğu yerlerde sadece kitap ismini zikretmiştir. Biz bunun araştırmasını yaparak, kitabın cilt ve sayfa numaralarını da ekleyip dipnotta verdik. Fetvaların tercümesini yaparken, araya yorum ve değerlendirme eklemedik. Yorum ve değerlendirmelerimizi yorum ve değerlendirme bölümüne ekledik.

Ayrıca Molla Fahreddin'in kaleme almış olduğu birçok fetvasını dört mezhebe göre ele alarak, O'nun fikhî yönü hakkında daha iyi bilgi sahibi olmayı hedefledik.

## 2. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI

Bu çalışmamız, Molla Fahreddin ile ilgili yüksek lisans düzeyinde yapılan ilk çalışmadır. Bu nedenle konu hakkında istifade edebileceğimiz derli toplu bir kaynak bulma şansımız olmadı.

Müdekkik bir âlim olmakla beraber Molla Fahreddin, kaynak gösterme hususunda akademik bir metot izlemediğinden, fetvalarında delil olarak nakilde bulunduğu klasik fıkıh kitaplarının sayfa numaralarını vermediği gibi, çoğu yerde nakilde bulunduğu kitabın sadece ismini vermekle iktifa

etmiştir. Biz, ismi verilen kitapta alıntı yapılan ibareye ulaşarak, sayfa numarasını dip nota eklemeyi hedefledik.

Molla Fahreddin, hayatı boyunca medreselerde okutulan ilimlere hizmet etmiştir. Bu ilimler sırasıyla, Sarf, Nahiv, Mantık, Vadi‘, Ma‘ânî, Akâid ve Fıkıh Usulü ilimleridir. O, medreselerde okutulan hemen hemen bütün ilimlerle ilgili bir eser yazmıştır. Çalışmamızın “Molla Fahreddin’in eserleri” bölümünde bu eserlere ve içeriklerine kısaca değineceğiz. Bu ilimlerin yanında, Molla Fahreddin’in İngilizce, Farsça ve Ferâiz ilmi ile ilgili çalışmaları da olmuştur.

Molla Fahreddin’in bütün yönlerini hacmi malum bir tez çalışmasında ele alma imkânımız olmadığından, sadece onun fikhî yönüne ağırlık verdik. Onun için konumuzla ilgili bilgileri topladıktan sonra fetva olabilecek görüşlerini ayıklayıp klasik fıkıh kitaplarında ki yerlerini tespit ettik. Tespit ettiğimiz yerleri dip notta belirtip, okuyucuya sunduk. Okuyucuyu direk Molla Fahreddin ile buluşturmayı hedef edindiğimizden, bütün konulara değil, sadece gerekli gördüğümüz bazı hususlara da değerlendirmelerimizi ekledik. Bu çalışmanın büyük çoğunluğu, Molla Fahreddin’in verdiği fetvaları tercüme tahlil ve değerlendirmeye yöneliktir. Ayrıca kendisinin fetva vermede izlediği yöntem ele alınmıştır.

# BİRİNCİ BÖLÜM

## MOLLA FAHREDDİN EL-ARNÂSÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

### 1.1. MOLLA FAHREDDİN'İN HAYATI

#### 1.1.1. Doğumu

Molla Fahreddin<sup>1</sup> (1910/1329) yılında, Mardin ilinin Midyat ilçesine bağlı olan Arnâs (Bağlarbaşı) köyünde doğmuştur. Babasının adı Molla Abdullah'tır. Aslen Batman'lı olmadığı halde ömrünün büyük bir bölümünü Batman'da irşat, ilim ve sosyal aktivitelere harcadığı için, "Molla Fahreddin el-Arnâsî el-Batmanî" veya "Şeyh Fahreddin el-Arnâsî el-Batmanî" diye anılmıştır.

#### 1.1.2. Ailesi

Molla Fahreddin'in soyu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in torunu Hz. Hüseyin b. Ali'ye (r.a.) dayanmaktadır. Molla Fahreddin'in ailesi, yaşadığı bölgede İslam'a hizmet etmiş ilim ehli olarak tanınmaktadır. Bu aileden, medreselerde tedrisat yapıp yüzlerce ilim talebesinin yetişmesinde katkıda bulunan birçok ilim adamı vardır. Örneğin Güneydoğuda ilmi ve fetvalarıyla tanınan ve ulemanın kendisini üstat olarak kabul ettiği Molla Abdulvehhâb Dêrizbînî<sup>2</sup> ve halen hayatta olup ilimle meşgul olan Molla Zübeyr el-Arnâsî (Bağlarbaşı) Molla Fahreddin'in yakın akrabalarıdır.

---

<sup>1</sup> Molla Fahreddin'in hayatı ve kişiliği ile ilgili bilgiler, oğlu Abdurrahim Yıldız'ın bizzat kendisinden ve onun tarafından kaleme alınıp, Molla Fahreddin'in el-İ'tisam adlı eserinin başına eklenen kısa biyografisinden, Abdulkerim Ünalın, 7-9 Eylül 2007 tarihinde düzenlenen "**Uluslararası İbrahim Hakkı Ve Siirt Uleması Sempozyumu**" nda sunduğu "**Molla Fahreddin Batmanî ve İlmî Kişiliği**" adlı tebliğinden alınmıştır.

<sup>2</sup> Molla Abdulvehhab Dêrizbînî, 1913 te Diyarbakır'ın Bismil ilçesine bağlı Seko (Zeko) köyünde doğmuştur. Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin halifesi olan Molla Abdullatif Amudî'den ders alır ve bir müddet



Molla Fahreddin, çok küçük yaşlarda babasını kaybetmiş ve yetim kalmıştır. Daha sonra ilim tahsili için gideceği memleketi, kalacak medreseyi ve ders alacağı hocayı fedakâr validesi belirleyecektir. Validesi, her gün onun elini tutarak Arnâs köyüne yakın Heleh köyünde bulunan Molla Halil Efendiye götürmüş, kendisi de küçük Fahreddin, dersini alıp gelinceye kadar köyün girişindeki taşların üstünde oturup onu beklemiştir. Molla Halil Efendinin yanında medreselerde sıra kitabı olarak bilinen Cürcânî'nin Avâmilini Zuruf ve Terkiib kitaplarını bitirmiştir. Daha sonra Molla Fahreddin'in validesi, onu İslamî ilimleri öğrenmek için on dört yaşında iken, Batman yöresinde bulunan medreselere göndermiştir.

### **1.1.3. Medrese Tahsili ve Hocaları**

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi, tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, farklı dinlerin, farklı kültürlerin ve farklı milletlerin yaşadığı bölge olmuştur. İslamî fetihler sonrası Müslümanların eline geçen bu bölge, birçok yönetimle tanışmış ama idaresi genellikle İslami kurallara göre gerçekleşmiştir. Bu yönetim şekli, İslamî eğitim kurumlarının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Zira İslam dini eğitime çok önem vermiş, asr-ı saadet zamanından beri eğitilmiş bir toplum meydana getirmeye özen göstermiştir.

Öte yandan bölge halkı, kendi imkânları ölçüsünde ilim okumak ve okutmak için medreseler kurmuşlardır. İşte bu medreseler cumhuriyetten önceki dönemde olduğu gibi, cumhuriyetten sonraki dönemde de halkın dinine, örfüne, geleneğine, kültürüne ve hatta ekonomik yapısına yön vermiştir.

Cumhuriyet döneminde "tevhid-i tedrisat kanunu"nun yürürlüğe girmesiyle, yönetim ve medreseler arasına soğukluk girmiş, başlangıçta, genellikle şehir merkezlerinde olan medreseler, sonraki dönemlerde kırsal bölgelere taşınmıştır. Kırsal bölgelerdeki medreselerde verilen eğitimin kalitesi düşmemiş, bilakis bu medreselerde daha kaliteli eğitim verilmiştir. Bunun sebebi ise, talebenin kendisini ilimden soğutacak bütün engellerden soyutlaması ve sadece ilim tahsiliyle ilgilenmesi olmuştur.

---

Onun medresesinde ders verir. Daha sonra, Molla Hasan Tilmîzî'nin yanına gelerek, burada da bir süre okuduktan sonra ilmî icazesini ondan almıştır. 1965'te Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde vefat etmiştir.

Neticede şehir merkezlerinden uzak, kırsaldaki medreselerde okuyan talebelerden sivrilip belirginleşen birçok ulema tebarüz etmiştir. Siirtli Molla Halil (v. 1842), Said Nursî (v. 1960), Bitlis-Ohinli Şeyh Alauddin (v. 1949), Bismil-Arapkentli Molla Muhammed (v. 1986), Molla Fahreddin Arnasî (v. 1972), Molla Sadreddin Yüksel (v. 2004) ve Molla Muhyeddin Hâvilî (v. 1985) bu âlimlerden sadece birkaçıdır. Bu âlimler, medreseden mezun olduktan sonra, İslam dini için birçok hizmetlerde bulunmuşlardır. Bu hizmetlere mukabil manevi sevabın yanında, halkın teveccühünü de kazanmışlardır. Halk, bunlara saygı göstermiş, dinî ve dünyevî hususlarda bunların önderliğinde hareket etmişlerdir.

İşte halkın teveccühünü kazanıp dini ve dünyevi konularda halka önderlik eden alimlerden biri de Molla Fahreddin'dir. Molla Fahreddin, Kur'an-ı Kerim dersini ve akaitle ilgili olan bilgileri medresede babasından almıştır. Bu ilimleri, onun vefatına kadar ondan okumuştur. Üstün performansı ve keskin zekâsıyla henüz altı yaşındayken Kur'an-ı Kerim'i hatmetmiştir. Babasının vefatından sonra, İslamî ilimleri öğrenmek için on dört yaşında Batman yöresine gelmiştir. O dönemde, Batman'ın merkezinde ve çevresinde klasik tarzda tedrisat yapan birçok medrese mevcuttu. Dolayısıyla köklü bir eğitim almak için bu kadar medresenin içinde bir tercihte bulunmak gerekiyordu. Babasının vefatından sonra Batman'a getirilen Molla Fahreddin'in buradaki ilk hocası, o dönemde Batman'a bağlı Bileyder (Binatlı) köyünde İmam Hatip olan âlim Molla Muhammed Keynê'dir. Üç sene bu köyde kaldıktan sonra, hocası olan Molla Muhammed Keynê vefat etmiştir. Köylüler hocasız kalınca zekâsı, ahlakı ve hoş sedasıyla temayüz eden genç Molla Fahreddin'e köy imamlığını ısrarla teklif etmişlerdir. Molla Fahreddin bu teklifi kabul etmiş ve köye imam olmuştur. Bu sırada Bileyder köyüne yakın Tilmiz (Akça) köyünde bulunan Molla Hasan Tilmizî'nin ders halkasına katılmaya başlamıştır. Molla Hasan Tilmizî ise, bölgede herkesin tanıdığı, sevip saydığı, o dönemdeki âlimlerin kendisine talebe olmakla iftihar ettiği büyük fakih ve mutasavvıf Molla Hüseyin Küçük'ten (kısa boylu olduğundan küçük denilmiştir) ilmî icâzet almış ve kendisi de, zamanla hocası gibi ilmî şöhrete kavuşmuş olan bir âlimdi. Molla Fahreddin, bu köyde kaldığı üç sene boyunca Molla Hasan Tilmizî'den ders almıştır. Molla Fahreddin, üç sene sonra Basork (Kayabağı) köyünde İmam Hatiplik görevine başlamıştır. Basork Köyü, Tilmiz köyünden uzak olduğu için Molla Fahreddin, Hethetk (Doğankavak) köyünde İmam Hatiplik görevini yürüten âlim

ve müderris olan Molla Cemil Efediyeye giderek kitaplarını burada tamamlamak istemiştir. Ancak Molla Cemil Efendi, belli bir süre sonra zeki olan Molla Fahreddin'in dersini vermekte zorlanmış, Molla Fahreddin'e, "sen artık benim yanımda kemal derecesinde ilme vukufiyet peyda ettin, artık başka bir yerde okumana devam edebilirsin" demiştir.

Nihayetinde Molla Fahreddin, uzaklığına rağmen Tilmiz köyünde bulunan Molla Hasan'ın yanına tekrar gelmiş, o günkü medreselerde okunan sıra kitaplarını, onun yanında bitirmiş ve ilmi icazeti ondan almıştır. Bu arada Molla Fahreddin, Bâsork (Kayabağı) köyünde İmam Hatiplik görevine devam etmiştir. Molla Fahreddin Basork köyüne ilk geldiğinde, Bâsork (Kayabağı) köyü'nün ileri gelenlerinden olan Hacı Osman Ağa, o zaman bir cami inşa etmekte idi. Molla Fahreddin, cami inşaatı bittikten sora Osman Ağa'dan bir medrese inşa etmesini istemiştir. Osman Ağa, Molla Fahreddin'in bu isteğini yerine getirerek bir medrese inşa etmiştir. Molla Fahreddin, müderrislik hayatına bu medresede başlamıştır. Uzun süre burada tedrisata devam eden Molla Fahreddin, bu medresede birçok talebe yetiştirmiştir.

Daha sonra Molla Fahreddin, o zaman Siirt iline bağlı bir ilçe olan Batman'a gelip Ulu Cami'de resmi İmam-Hatiplik görevine başlamıştır. İmam-Hatiplik görevini yürüttüğü sırada vaizlik sınavlarına başvurmuş, o günün şartlarına göre yapılan sınavda başarılı olmuştur. Hatta daha sınav salonunda iken, Molla Fahreddin bir soruya itiraz etmiş ve bu sorunun yanlış sorulduğunu, doğrusunu göstererek, işte şu şekilde sorulması gerektiğini salon görevlisine söylemiştir. Salon görevlisi, bir süre gözden kaybolduktan sonra, sınav komisyon başkanıyla Molla Fahreddin'in yanına gelerek, komisyon başkanı, sınav bittikten sonra görüşelim demiştir. Molla Fahreddin, sınavdan sonra komisyon başkanıyla konuşmuştur. Bu görüşme neticesinde sınav komisyon başkanı Molla Fahreddin'e: "Bu sınavı yapmamızın amacı, bu göreve layık olanı seçmektir. Bizim sorduğumuz soruya yapmış olduğunuz itiraz, sizin bu göreve layık olduğunuzu gösterdi. Bu yüzden siz sınavı şimdiden kazandınız hayırlı olsun" demiştir. Yapılan sınavda başarılı olan Molla Fahreddin, Batman'da vaizlik görevine başlamıştır.

Vaizlik görevine başlayan Molla Fahreddin, yapmış olduğu vaazlarla kısa sürede kendisinden söz ettirmiş, şöhret bulmuş ve halkın teveccühünü kazanmıştır.

İleri yaşlarda Molla Fahreddin, tasavvufa ilgi duymuş ve seyr-u sülûka yönelmeye karar vermiştir. Şu anda Şırnak iline bağlı olan Cizre (Cezîretü İbn Ömer) ilçesinde bulunan o zamanın âlim, muttaki ve meşhur Nakşibendî Tarikatının şeyhi, Şeyh Seyda lakabıyla meşhur olan Şeyh Muhammed Sait Seyda'nın<sup>3</sup> yanına giderek, ona intisap etmiştir. Şeyh Seyda Efendi, onun ilmini ve tasavvufa olan yatkınlığını görünce, kısa süre sonra 1955 yılında ona *halifelik* unvanını<sup>4</sup> vermiştir. Kendisi, o zamana kadar Molla Fahreddin olarak tanınırken, bundan sonra Şeyh Fahreddin olarak anılmıştır. Molla Fahreddin, artık ilmi tedrisatın yanında irşat faaliyetine de başlamıştır.

Yukarıda saydığımız ilim adamlarına karşı bölge halkı, hiçbir zaman saygıda kusur etmemiştir. Şüphesiz biz de bu ilim adamlarına saygı duyuyoruz. Ancak saygımızı bizden öncekilerin göstermiş oldukları saygıdan farklı olarak göstermek istiyoruz. Şöyle ki; bu âlimlerin toplumda yaptıkları faaliyetler, medrese hizmetleri, tasavvufî çalışmaları ele alınmalı, bu âlimlerin bir ya da birkaç yönü göz önünde bulundurularak akademik çalışmalar yapılmalıdır diye düşünüyoruz. Bunu hem bir görev, hem de bir vefa borcu telakki etmekteyiz. Çünkü bu alimler, dolaylı olarak bize de ders vermişlerdir. Bu anlamda, şimdiye kadar yapılan çalışmalar çok sınırlı kalmıştır. Bundan sonra bu çalışmaların artmasını ümit ediyoruz.

Yukarıda saydığımız âlimlerden olan Molla Fahreddin, yaşadığı bölgede ömrü boyunca, "halka hizmet hakka hizmettir" düşüncesiyle çalışmış ve çevresine faydalı olmaya gayret etmiştir. Bu gayretlerini de yazmış olduğu eserlerden, çevresine göndermiş olduğu mektuplardan ve röportaj yaptığımız hayattaki talebelerinden öğreniyoruz. Bu çalışmalarına rağmen onun hakkında bir çalışmanın olmaması elbette ki bir eksikliktir. Bizde bu eksikliği bir nebze olsun gidermeyi hedefledik. Molla Fahreddin'in bütün yönlerini hacmi malum bir yüksek lisans tez çalışmasında ele alma

---

<sup>3</sup> Şeyh Seyda efendi'nin babası Şeyh Ömer Zengânî, annesi Hâlîme Hatundur. 1889'da Cizre de doğdu. 1968'de burada vefat etti ve buraya defn edildi. Şeyh Seyda, henüz bir yaşında iken, babası hac yolculuğunda 1890 da Cidde'de vefat etmiştir. Yedi yaşına kadar konuşamayan Şeyh Seyda, yedi yaşından sonra ağabeyi Şeyh Siraceddin'in yanında ilim tahsil etmiştir.

<sup>4</sup> *Halife*, Sözlükte "arkada olmak, birinin arkasından gelmek, yerine geçmek" anlamlarına gelmektedir. '*half*' kökünden türetilmiş olan halife (çoğulu *hulefâ*, *Halâif*), birinin yerine geçerek onun adına iş yapan demektir. Tasavvufta ise, şeyhi adına irşad faaliyetinde bulunan, ölümünden sonra da yerine geçen kimse, insân-ı kâmil anlamında kullanılmaktadır. (Komisyon, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010, Ankara, s. 226.)

imkânımız olmadığından, onun sadece fikhî yönüne ağırlık verdik. Genellikle kendisinin kaleme aldığı el yazması fetvaları konu edindik.

#### 1.1.4. Talebeleri

Daha önce de değindiğimiz gibi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin çeşitli yerlerinde klasik medrese usulü ile İslami ilimler öğretiliyordu. Bu medreselere sadece bu bölgelerden değil, Türkiye'nin her tarafından talebeler geliyordu. Bu talebeler eğitimlerini tamamladıktan sonra, imkân bulurlarsa kendi memleketlerinde resmi görevlerinin yanında medrese usulü tedrisatı ve dini tebliği devam ettiriyorlardı. İmkân bulamayanlar ise, sadece imam-hatiplik görevini üstleniyorlardı.

Molla Fahreddin de, Batman merkez ve köylerinde 1930'lu yıllardan itibaren, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden gelen yüzlerce talebe yetiştirmiş, ilmî tedrisatını tamamlayanlara ilmî icazet vermiş ve Türkiye'nin birçok yerine göndermiştir. İcazet alan talebelerin çoğu, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde halen görevde olup, çeşitli hizmetlerde bulunmaktadır. Bu çalışmamız sayesinde kendileriyle görüştüğümüz talebelerinden bazıları ve yapmış oldukları bazı çalışmaları şunlardır: Prof. Dr. Abdülkerim Ünalın,<sup>5</sup> Prof. Dr. Abdülaziz Beki,<sup>6</sup> Prof. Dr. Halil Çiçek,<sup>7</sup> Sabri Yazar'dır.<sup>8</sup> Sadece isimlerini vermekle yetineceğimiz şu talebeleri de vardır:

---

<sup>5</sup> 1949'da Siirt'e bağlı Kurtalan ilçesinin Yeşilkonak (Kâdiyan) köyünde doğdu. İlkokul tahsilini doğduğu köyde yaptı. 10 yıl kadar Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak murakıplık ve müftülük gibi görevlerde bulundu. 1980 yılında Bursa Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun oldu. Yüksek Lisansını Tefsir'den, doktorasını İslam Hukuku'ndan yaptı. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 13 yıl kadar hocalık yaptı. İslam Hukuku'ndan doçentlik ve profesörlük ünvanını aldı. Ayrıca ilkokulu bitirdikten sonra 10 yıl kadar Osmanlı usulü medrese tahsili yaptı. Doğu ve Güneydoğu'nun tanınmış âlimlerinden ve çalışmamızın konusu olan Şeyh Fahreddin Efendi'den ilmî icazet aldı. 2004-2005 yıllarında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Dekanlık görevini yaptı. Ekim 2010'da yine bu fakültede Dekanlık görevine başladı. Halen bu göreve devam etmektedir. Evli ve beş çocuk babasıdır. Yabancı dili Arapça ve İngilizce'dir.

<sup>6</sup> 1945 yılında Bingöl'de doğdu. İlk tahsilini merhum pederi Molla Muhammed'in yanında Kur'an-ı Kerim, Arapça ve Akait derslerini alarak yaptı. Daha sonra doğudaki birçok medresede Arapça ve İslamî ilimler tahsil etti. Medrese tahsilini Molla Fahreddin'in yanında tamamladıktan sonra, Elazığ İmam Hatip Okulu ile Bingöl Lisesini dışarıdan bitirdi. 1975'te kazandığı Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü'nden 1979 yılında mezun oldu. Aynı üniversitede İslam Hukuku Anabilim Dalından 1989-1991 yılları arasında "**İslam Hukuku Prensipleri Işığında Organ Nakli**" teziyle Yüksek Lisans 1991-1995 yılları arasında "**İslam Hukuku ve Türk Mevzu Hukukunda Kıymetli Evrak**" teziyle Doktora çalışması yaptı. 1970-1979 tarihleri arasında Bingöl ve Kayseri'de İmama Hatiplik, 1980-1985 yılları arasında Yahyalı İlçe Müftülüğü, 1985-1989 yılları arasında da Hollanda Lahey Büyük Elçiliği Din

Şeyh Ömer Faruk Seyda, Cizre

Şeyh Baki Seyda, Bursa, İnegöl

Doç. Dr. Nusreddin Bolelli, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Celal Yıldız, Emekli Mardin İl Müftüsü

Cüneyt Kafşut, Kilis İl Müftüsü

Molla Beşir Aksoy, İmam, Müderris, Midyat

Molla Şefik Aksoy, İmam, Müderris, Midyat

Molla Muhyiddin, Müderris, Adıyaman

Molla Tahir Ergin, İmam, Batman

Selahaddin Yıldız, Emekli İmam, Batman

Molla Mazhar, Halenzî Emekli İmam, İstanbul

İbrahim Doğu, Emekli Müdür, Batman

Seyyit Tahir el-Erî Muderris, İstanbul-Fatih

---

Hizmetleri Müşavirliği Sosyal Yardımcılık görevini yürüttü. 2001 yılında İslam Hukuku Doçenti olan Abdülaziz Beki, halen Bingöl Üniversitesi Rektör Yardımcılığı görevini sürdürmektedir. (Beki, Abdülaziz, **İslam'da Güncel Ticârî Meseleler**, Kahraman Ofset, 2005, s. 5.)

<sup>7</sup> 1961 de Mardin/Midyat'ta doğdu. İlköğrenimini Şırnak/İdil'de, Ortaokulu Elazığ/Maden'de, İmam-Hatip lisesini Mardin'de 1979'da bitirdi. 1986'da Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesini, 1992'de Selçuk Üniversitesinde doktorasını bitirdi. 1993'te Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesine Yrd. Doç. olarak atandı. 1995'te Doçent, 2004'te Profesör oldu. 1978/1993 yılları arasında DİB'liğine bağlı değişik görevler yaptı. 1994/1999 yılları arasında İMYO müdürlüğünü yaptı. 1999/2002 yılları arasında Suudi Arabistan İmam Muhammed Üniversitesinde öğretim üyeliği yaptı.

Yayımlanmış Türkçe ve Arapça bazı eserleri: **Kuran Nasıl Bir Kitaptır, 20. Asır Kuran İlimleri Çalışmaları, Farklı Kültürlerin Birlikte Yaşama Formülü, Advâun alâ Süreti'l-Mülk, Hâzâ Hüve Rahmetü'l-İslam**. Prof. Dr. Halil ÇİÇEK, halen Bingöl İlahiyat Fakültesi dekanı olarak görevini sürdürmektedir. (Çiçek, M.Halil, **Şark Medreselerinin Serencâmı**, Beyân Yayınevi, 2009, s. 1).

<sup>8</sup> 1937 yılında Elazığ'ın Arıcak ilçesine bağlı Karakaş (Biricik) köyünde dünyaya geldi. İlköğrenimini bu köyde tamamladı. Babasından Kur'n-ı Kerim, arapça ve osmanlıca öğrendi 1953 yılında Diyarbakır'ın Hani ilçesine gelerek, bölgenin büyük âlimlerinden Şeyh Ahmed ve Şeyh Heybet'in yanında belli bir süre Arapça, Osmanlıca ve islami ilimleri medrese usulü tahsil etti. Ardından Diyarbakır'ın Ergani ilçesinde medrese eğitimini sürdürdü. 1963 yılında Molla Fahreddin'den icaze aldı. 1969 yılında Şanlıurfa merkezde bulunan Kudbeddin Camii'ne imam olarak atandı.1973 yılında Dergâh Camiin'de aynı görevi sürdürdü. 2009 yılında bu camide görevli iken yaş haddinden emekliye ayrıldı. Halen Şanlıurfa merkezde ikamet etmektedir.

Molla Yusuf İnal, Şanlıurfa Emekli Vaizi, Diyarbakır

Seyd Muhammed Tilminârî (Tepeüstü), Emekli İmam, Müderris, Nusaybin

Molla Muhammed Emin Gür, Batman

Molla Muhammed Ali Keskin, Emekli Kuran Kursu Öğretmeni, Batman

Ve daha isimlerini burada yazmadığımız birçok talebesi vardır.

Molla Fahreddin'in medresesinde okuyan ve kendisinden ders alanların, gayretli ve çalışkan olmaları, kendisinin bu işi ihlâslı ve sırf Allah rızası için yapmasından kaynaklandığını söylemek mübalağa olmasa gerekir. Nitekim geçmişte İmam Şafî<sup>9</sup> (v. 204/820) ve İmam Nevevî<sup>10</sup> (v. 676/1278) gibi az yaşadığı halde ilimlerinin bereketi çok olan zatları biliyoruz. Bunlar az yaşamalarına rağmen, çok sayıda talebe yetiştirmiş ve eser bırakmışlardır.<sup>11</sup> Bunun sebebi de-kanaatimize göre- ihlâstır. İhlâs ile yapılan amelin sonucu bereketlidir.<sup>12</sup> Bu sebepten dolayı bir süre resmi olarak yürüttüğü vaizlik ve imamlık görevlerinden ayrılmış, tedrisat ve irşat görevlerini sırf Allah rızası için devam ettirmiştir.

### 1.1.5. İrşâd Ve Tasavvufî Faaliyetleri (Şeyhliği)

Molla Fahreddin, sadece tedrisât ve irşât görevlerini yürütmekle kalmamış, aynı zamanda sosyal faaliyetlerde de bulunmuştur. İlmi ile olduğu gibi ahlakı ile ve halk adamı olması hasebiyle de halkın beğenisini kazanmış ve halkın yanında saygın bir yer edinmiştir. Bazı dönemlerde resmî görevi olmadığı halde gerektiğinde imamlık yapıyor, hutbe okuyor, vaaz ediyor ve tasavvuf ile halkı irşat ediyordu. Yıllarca Batman'da kaldığı halde, hiç kimse onu çarşı pazarda dolaştığını görmemiş, hayatının tümünü

<sup>9</sup> eş-Şâfiî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris, Hicri 150'de Gazze'de doğmuş, 204 te de Mısır'da vefat etmiştir. (Zeydan, Abdülkerim, **el-Madhal lid-Diraseti's-Şeriatî'l-İslamiyye**, Beyrut, 1990, s. 140).

<sup>10</sup> en-Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Merri b. Hasan el-Hazzamî el-Havrânî, Fıkıh ve Hadis ilimlerinde âlim olan Nevevî, Suriyede bulunan Nevâ köyünde doğduğu için oraya nisbet edilmektedir. Şam'da öğrenimini bitirdikten sonra burada uzun yıllar kalmıştır. Birçok konuda eserleri bulunan Nevevî (v. 676/1277) da Nevâ'da vefat etmiştir. (Ziriklî, Hayruddin b. Mahmut b. Muhammed b. Ali Fâris, **El-E'lâm li'z-Ziriklî**, Dârü'l-İlmi li'l-Melâyin, 2002, VIII, 149).

<sup>11</sup> el-Askâlânî, İbn Hacer Ahmed b. Ali, **Fethü'l-Bârî Şerhu Sahîhî'l-Buhârî**, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 1379, X, 416.

<sup>12</sup> İbn Allân, Muhammed Ali b. Muhammed b. Allân b. İbrahim el-Bekrî es-Siddîkî (v. 1057/1647), **Delîlü'l-Fâlihîn li Tarîk Riyâdi's-Salihîn**, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 2004, I, 81.

medresesinde ve evinde geçirmiştir. Molla Fahreddin, bir Müslüman'ın yapması gereken “emri bi'l-ma'ruf nehyi ani'l-münker”<sup>13</sup> düsturunu yerine getiriyordu. Böylece halkı dini konularda aydınlatıyor, onların birlik ve beraberliğini sağlıyordu. Fitne-fesat ve kötülükten onları alıkoyuyordu. İrşâd Ve Tasavvufî Faaliyetleri başlığı altında kısaca şunları zikredebiliriz:

#### **1.1.5.1. Tedrisâtla Meşgul Olması**

Molla Fahreddin, medrese tahsilini tamamladıktan sonra, hocalarının yanında okuduğu ilimleri, bölgede açmış olduğu medreselerde birçok talebe okutarak yaymıştır. Medresesinde alet ilimlerinin yanı sıra tefsir, fıkıh, ferâiz ve hadis ilimlerini okutmuştur. Yörede pek yaygın olmayan ferâiz ilminde çok başarılı olmuş, bölgedeki geniş ve kalabalık ailelerin veraset meselelerini Molla Fahreddin çözmüştür. Dini ilimleri okuma ve okutmanın yanında, bu dönemde, dışarıdan ortaokul ve imam hatip lisesi sınavlarına giren Molla Fahreddin, mesleki derslerde başarılı olduğu gibi, fizik, kimya ve matematik derslerinde hatta İngilizce dersinde bile çok başarılı olmuştur. Daha sonra, talebelerine dini ilimlerin yanında, gerektiğinde İngilizce dersini de okutmuştur. Dolayısıyla Molla Fahreddin'in medresesinde okuyan talebeler, hem dinî hem de fennî ilimlerde donanımlı olmuşlardır. Molla Fahreddin, yılın belirli dönemlerinde yetiştirmiş olduğu talebeleri ile beraber çevre köylere giderek irşat faaliyetleri yapmış, özellikle ramazan aylarında talebelerini yöredeki birçok camide görevlendirmiştir. Böylece bölgeyi birbiriyle kenetlemiş ve bir merkeze bağlamıştır.

#### **1.1.5.2. Aşiretler Arasında Gerçekleştirdiği Barış Faaliyetleri**

Bölgede var olan aşiret taassupluğundan dolayı aşiretler arasında meydana gelen çekişmeler ve anlaşmazlıklar yıllarca sürüyordu. Bu aşiretler arasındaki kan davalarından dolayı birçok insan ölüyor, köyler yok ediliyor ve daha birçok olumsuzluklar oluyordu. Ama toplumda belli bir yer edinen büyük zatlar gibi Molla Fahreddin de, aşiretler arasında bulunan sorunları gidermek için barış girişimlerinde bulunuyordu. Örneğin, tasavvuf üstadı Şeyh Seyda Hazretlerinin de tavsiyesi üzerine Molla Fahreddin, Siirt'in Pervari ilçesinin yaylasına giderek, orada kalan Davudî aşiretinin göçerlerini barıştırmıştır. Böylece bu aşiret ve kabileler arasında uzun

---

<sup>13</sup> Âli İmrân, 104.



zamandan beri devam eden kan davası bitmiş, hayırlı bir şekilde sonuçlanmıştır. Yine aynı şekilde, Batman yöresinde tanınmış iki aşiret olan Raman ve Âlikan aşiretleri arasında gerçekleştirdiği barışı zikredebiliriz. Molla Fahreddin, vaaz ve nasihatleriyle gerçekleştirdiği bu barışlarla, olması muhtemel birçok fitne ve fesadın önüne geçmiştir.

Molla Fahreddin'in tedrisat yapması, irşatta bulunması ve halk arasında oluşturduğu bu barış faaliyetlerinin yankıları birçok yere yayılmıştır. Nitekim dindarlığı ile bilinen Konya halkı, Molla Fahreddin'in Konya'ya gelmesi için bütün olanakları sağlamaya hazır olduklarını taahhüt etmişler, orada da tedrisat ve irşat görevlerini sürdürmesini istemişler, hatta evini Konya'ya taşımak için bir nakliye aracı tahsis etmişlerdir. Bunu duyan Batman halkı, buna izin vermemiş ve şiddetle karşı çıkmışlardır. Nitekim Molla Fahreddin, vefatına kadar Batman ve çevresine hizmet etmiştir.

#### **1.1.6. Vefatı**

Molla Fahreddin'in harikulade zekâsı, ilmi genişliği ve sosyal başarıları, Onu diğer insanlardan farklı düşünmeye sevk etmiştir. Döneminde Latin yazısı dediğimiz yeni yazıyı medrese hocalarının çoğu bilmiyordu. O, bu yazıyı öğrenmek için gayret göstererek dışarıdan okul bitirme (açık öğretim) sınavlarına girmiştir. Hatta bazı ders öğretmenlerini, bu konudaki maharetinden dolayı hayretler içerisinde bırakmıştır. Bu öğretmenler, "Sanki bu ilimleri bu zat keşfetmiştir" demekten kendilerini alamıyorlardı.

Molla Fahreddin, geleceğe yönelik farklı projeler tasarlamış, kısa ve uzun vadede olması gereken şeylerin üzerinde her zaman düşünmüştür. Bu düşüncelerini gerçekleştirmek için sürekli bir arayış içerisinde olmuştur.

Âlim, mürşit ve müderris olan Molla Fahreddin, tasarladığı bu projelerin bazılarını gerçekleştirmeden 1 Şubat 1972 tarihinde 63 yaşında Batman'da vefat etmiş ve Batman'a bağlı Kôrik köyünde medfun bulunan annesinin yanına defnedilmiştir.

#### **1.1.7. Çocukları**

Molla Fahreddin'in 7'si erkek 6'sı kız olmak üzere 13 çocuğu bulunmaktadır. Erkeklerin en büyüğü Abdurrahman Yıldız, 2004 yılında kalp krizi sonucu hayatını

kaybetmiştir. Molla Abdurrahim Yıldız, İlahiyat Fakültesi mezunu olup, halen İstanbulda ikamet etmektedir. Dr. Ahmed Yıldız, Tıp Fakültesi mezunu olup Antalya Alanya'da doktorluk yapmaktadır. Molla Sabri Yıldız, Molla Muhyeddin Havêlî'den ilmî icazet almıştır. Mardin Kızıltepede irşat faaliyetleri ile meşgul olmaktadır. Seyd Abdülhakim, ticaretle meşgul olup, ahlen istanbulda ikamet etmektedir. M. Salih Yıldız, İktisat Fakültesi mezunu olup, islamî faaliyetlerle meşgul olmakta ve halen Batman'da ikamet etmektedir. M. Sadık Yıldız, askeri okuldan ayrılmış, daha sonra İngiliz Filolojisi mezunu olmuştur. Ticaret ve ilmî faaliyetlerle meşgul olan M.Sadık Yıldız, halen İstanbul'da ikamet etmektedir. Mütedeyyin kişilerle evli olan Molla Fahreddin'in kız çocukları ise, değişik yerlerde ikamet etmektedirler. Moll Fahreddin'in torunları ise, üniversitelerde öğretim görevlisi, imam hatip okullarında da öğretmenlik yapmaktadırlar.

## 1.2. MOLLA FAHREDDİN'İN ESERLERİ

Şüphesiz bir âlimin isminin kalıcı olmasını sağlayan en önemli şey eserleridir. Zaten Molla Fahreddin ve tanıdığımız diğer âlimlerin çoğunu, bıraktıkları eserlerinden biliyoruz. Molla Fahreddin, bölgesinde yaşayan âlimlere kıyasla daha çok eser yazmış bir ilim adamıdır. Birçok ilim dalında eser yazmış olması, onun ilmi kariyerini ortaya koymaktadır. Zira telifler müellif hakkındaki düşünceleri ortaya koymak için kâfidir.

Elimizde Molla Fahreddin'in el yazması fetvalarının sayfa ve varakları, tasavvufla ilgili bir eseri hariç, basılmış olan toplam on adet eseri mevcuttur. Bu eserlerin biri Türkçe diğerleri Arapçadır. Molla Fahreddin hayatta iken birinci baskıları çıkarılan bu eserlerin bazılarının ikinci baskıları da vefatından sonra yapılmıştır.

Bu eserlerin tamamı elimizde mevcut olup isimleri şunlardır:

1-el-İ'tisâm Hâşiyetu Şerhi'l-İsâm âle'l-Ferîdeti fi'l-Beyân (الاعتصام حاشية شرح  
العصام على الفريدة في البيان)

2-Keşfü'l-Ğitâ Hâşiyetü İmtihâni'l-Ezkiyâ (كشف الغطاء حاشية امتحان الاذكياء)

3-Durretü's-Sedef fi Beyani Asnâfi'l-Harf (درة الصدف في بيان اصناف الحرف)

4-et-Tarsîf fi İlmi't-Tasrîf (الترصيف في علم التصريف)

5-el-İstinâre fî İlmi'l-İstiâre (الاستنارة فى علم الاستعارة)

6-İsâgûcî fî'l-Mantık (ایساغوجى فى المنطق)

7-el-Kavlu's-Sedîd fî Beyâni Hükmi's-Saydi bi'l-Bundukati'l-Müttehazati Mine'l-Hadîd (القول السديد فى بيان حكم الصيد بالبندقية المتخذة من الحديد)

8-Miftâhü'l-Cenne fî Ezkâri'l-Kitâbi ve's-Sünne (مفتاح الجنة فى اذكار الكتاب والسنة)

9-Risâletü'l-Vad' (رسالة الوضع)

10-Zü'l-Fikâru'l-Hayderî fî'd-Difâ'i ani's-Şeyh Muhammed Sâid Seydâ el-Cezerî (ذوالفقار الحيدرى فى الدفاع عن الشيخ محمد سعيد سيدا الجزرى)

11-Cuma Günü ve Cuma Namazı

İsimlerinden de anlaşıldığı gibi bu eserlerin çoğu, medreselerde okutulan ilimlerle ilgilidir. Molla Fahreddin, medreselerde 'medrese müfredat kitapları' denilen ders kitaplarını okuturken, karşılaşılan zorlukları tespit etmiş, muğlâk veya yetersiz gördüğü eserlere ya alternatif eserler yazmış ya da bu eserlerde geçen kapalı yerleri açıklamış ve bu şekilde birçok eser telif etmiştir. Molla Fahreddin'in, medreselerde okutulan ilimlerle ilgili eserler yazması, talebeye faydalı olmuş ve talebenin bu zor yerleri anlamasında büyük kolaylık sağlamıştır.

Biz burada teferruata girmeden bu eserlerin kısa tanıtımını yapmaya çalışacağız. Ancak, tezimizin sonunda, İslam hukuku konuları arasında bulunan Kurşun Mermilerle Avlanmak, konusunu ele alan *el-Kavlu's-Sedîd fî Beyâni Hükmi's-Saydi bi'l-Bundukati'l-Müttehazati Mine'l-Hadîd* eserinin tercümesini, tahkikini ve tahlilini yapacağız.

Genel anlamda bu eserleri iki başlık altında ele alacağız. Birinci başlık: Matbu' Eserler, İkinci başlık: Mahtut Eserler.

## 1.2.1. Matbu‘ Eserler

### 1.2.1.1. Dürretu’s-Sedef fi Beyâni Asnâfi’l-Harf

Eserin adının anlamı, "Harf Çeşitlerine Dair İnciyi Saran Sedef " şeklindedir. Adından da anlaşıldığı gibi eser, harfin çeşitlerini, manalarını ve görevlerini açıklamaktadır. Öncelikle Molla Fahreddin'in, neden sadece harfleri konu alan müstakil bir eser yazdığını anlamak için Arapça'da ki "harf" kavramını açıklamak gerekir: Harf, sözlükte taraf manasına gelmektedir. Terim manası ise, tek başına bir manaya delalet etmeyen kelimeye denir. Onun için her zaman, isim ve fiil ile kullanılmaktadır.<sup>14</sup>

Arapça dışındaki dillerde "Harf" kavramı, sadece bildiğimiz hece harfleri için kullanılır. Bunlar, kelimeyi oluşturan harflerdir. Örneğin "kitap" kelimesindeki "k" harfi bir hece harfidir. Arapça'da ise, harfler, "hece harfleri" ve "maânî harfleri" olmak üzere iki kısma ayrılır: Hece harfleri, yine kelimeyi oluşturan harflerden ibarettir. Bunlar 29 harftir. Hece harfleri, bir anlam ifade etmemekte, sadece kelimeleri oluşturmaya yaramakta, dolayısıyla bunların sadece mahreçleri üzerinde durulmaktadır. Maâni harflerine gelince bunlar, Arapça'ya mahsus olan harflerdir. Bu harfler Arapça'nın dışındaki dillerde bulunmamakta ya da harf kavramıyla değil başka kavramlarla ifade edilmektedir.

Maânî harflerinin her biri farklı bir anlam taşımakta, bazıları ise, birkaç anlamda kullanılmaktadır. Bu itibarla maânî harfleri, Arapça'da son derece önemli bir yer işgal etmektedir. Ancak bu harfler, önemli oldukları kadar da karmaşıktırlar. İşte Molla Fahreddin, son derece önemli ancak bir o kadar da karmaşık olan bu harflerle ilgili müstakil bir eser yazma ve bunları detaylı bir şekilde açıklama ihtiyacını duymuştur. Büyük bir araştırma ve emeğin ürünü olan bu değerli eserin, ilahiyat fakülteleri ve İmam-Hatip liselerinde ders kitabı olarak okutulmasının yararlı olacağına inanıyoruz.

Sadece meânî harflerini inceleyen bu eserde, bazıları ihtilafli olmakla birlikte 101 harf 24 grup şeklinde zikredilmiştir. Ancak bazen aynı harf birden fazla grup

---

<sup>14</sup> *el-Arnâsî, Molla Fahreddin, Dürretu’s-Sedef fi Beyâni Asnâfi’l-Harf, s. 5.*

içerisinde geçmektedir ki bu durumu dikkate aldığımızda belirttiğimiz 101 rakamı şekil olarak daha az bir sayıya düşmektedir. Mesela vav ( و ) harfi hem cerr hem atif harfi olarak geçmektedir.

"İzafe Harfleri/cerr harfleri" ni açıklayarak başlayan eserde, sırasıyla Muşebbehun bil'l-fi'l, nefiy, tenbih, nidâ, tastik ve îcab, istisnâ, hitâp, sılâ, tefsir, masdâr, tahdîd, takrîb, istikbâl, istifhâm, şart, vasliyye, ta'lîl, red', te'nîs, te'kîd, sekt harfleri yer almakta ve eser, tenvini açıklamakla son bulmaktadır.

Harf konusu, genellikle nahiv kitaplarının sonunda "Bâbü'l-Harf" başlığı altında bir bölüm olarak zikredilir. Müstakil eser olarak yazılmaz. Bundan dolayı nahiv ilminde sadece harfleri ele alan eser sayısı çok azdır.<sup>15</sup> Günümüz medreselerinde harfle alakalı olarak en fazla kullanılan kitap, İbn Hişâm'ın<sup>16</sup> *Muğni'l-Lebîb* adlı kitabıdır. Ancak bu kitap çok uzun olduğu için, medreseye yeni başlayanlar bu kitabı okumakta zorlanmaktadırlar.

Molla Fahreddin tarafından kısa ve öz bir şekilde kaleme alınan ve haşiyelerle açıklanan bu değerli eserin birinci baskısı Şam'da, ikinci baskısı da 2007'de Dârü'l-Hanefiyye-İstanbul'da basılmıştır.<sup>17</sup>

### 1.2.1.2. et-Tarsîf fî İlmi't-Tasrîf

Eser isminin Türkçe anlamı "Sarf ilmi ile İlgili Düzenleme" dir. Sarfın sözlükte değiştirmek, ıstılahta ise, kelimenin yapısında meydana gelen değişiklikleri öğreten ilimdir.<sup>18</sup> Bu kitap da şerh veya haşiye değil müstakil, özgün bir eserdir. İsminden de anlaşıldığı üzere, Molla Fahreddin'in bu eseri Sarf ilmi ile ilgilidir. Arapça'da "Alet İlimleri" denilen gramer ilimlerinin en önemlileri, "Nahiv" ve "Sarf"tır. Nahiv ilminin konusu, genelde kelimenin son harfinin hareketi, Sarf'ın konusu ise, kelime yapısıdır.

<sup>15</sup> Bunlardan bazıları şunlardır: Zeccâcî'nin (v. 337/949) *Hurufu'l-Meanî ve's-Sifât*'ı, Rummâni Ebü'l-Hasan'ın (v. 384/994) *Menâzilü'l-Hurûf ve Meanî'l-Hurûf*'u, İbn Ümmi Kasım el-Murâdî'nin (v. 749/1348) *el-Cinâd'ü-Dânî fî Hurufi'l-Maânî*'si.

<sup>16</sup> İbn Hişâm, Cemâluddîn, Abdullah b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah b. Yusuf Ebu Muhammed (v. 761/1360).

<sup>17</sup> Molla Fahreddin'in eserleriyle ilgili Abdulkerim Ünalın, 7-9 Eylül 2007 tarihinde düzenlenen "**Uluslararası İbrahim Hakkı Ve Siirt Uleması Sempozyumu**" nda sunduğu "**Molla Fahreddin Batmanî ve İlmî Kişiliği**" adlı tebliğinden yararlanılmıştır.

<sup>18</sup> Dinkoz, Şemsüddin Ahmed (855 h.), *Şerhâni alâ Merâhi'l-Ervâh fî İlmi's-Sarfi*, Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1959, s.3.

Molla Fahreddin, bu eserini sarf ilmine tahsis etmiştir. Ancak şunu belirtelim ki müellif bu eserini, eski medrese sistemi ile yazmış, yeni bir metot geliştirmemiştir. Fakat müellifin, değişik kitaplarda dağınık bir şekilde yer alan bilgileri, büyük ölçüde derleyerek bu eserde bir araya getirmiş olması açısından eser, büyük önem taşımakta ve okuyucular için ciddi kolaylıklar sağlayarak zaman tasarrufu kazandırmaktadır.

Müellif, tasrifin tarifi ile başladığı bu eserini altı fasıla (bölüm) ayırmıştır: Birinci faslı sahih fiile, ikincisini muza'afa, üçüncüsünü mu'tele, dördüncüsünü ise, mehmûz fiile tahsis etmiştir. Beşinci fasılda ism-i zaman ve ism-i mekân, altıncı fasılda ise, ism-i aleti açıklamıştır. Müellif, eserinde, ism-i tafdil ve sıfat-ı müşebbehe gibi konulara ve bunların fiil çekimlerine yeteri kadar yer vermemiş, bunları basit bir şekilde geçiştirmiştir. Müellifin haşiyelerle donattığı eser, büyük boy 44 sayfa olarak basılmıştır. Ancak bu kitabın nerede, ne zaman ve kim tarafından basıldığı belirtilmemiştir.

### 1.2.1.3. el-İstinâre fi'l-İsti'âre

İstinâre, Arapça bir kelime olup aydınlık, aydınlanmak demektir. İstiare ise, sözlükte ödünç almak, terim olarak ise, bir kelimeyi, aralarındaki benzerlik (müşabehet) alakasından dolayı kendi anlamının dışında başka bir anlamda kullanmaktır.<sup>19</sup> Örneğin, "bir aslanla yemek yedim" cümlesinde aslan kelimesinden gaye, bildiğimiz vahşi hayvan değil bir insandır. Çünkü normalde yemek, aslanla değil insanla yenir. Burada aslan kelimesi, cesaret özelliği ile aslana benzeyen bir insan için kullanılmış, dolayısıyla bu kelime, o insan için sanki ödünç alınmıştır. İşte istiare dediğimiz budur. Burada konu ile ilgili olan birkaç kavramı da kısaca tanımlamakta yarar vardır:

Hakikat, bir ifadenin kendi orijinal anlamında, mecaz ise, bir ifadenin kendi doğal anlamının dışında kullanılmasıdır. İstiare, "Mecaz" ilminin, Mecaz ise, "Beyan" ilminin bir alt bilim dalıdır. "Beyan İlmi", bir anlamı, açıklık bakımından farklı olan değişik yollarla ifade etmektir. Bu ilim üç kısma ayrılır: Teşbîh (benzetme), Mecaz ve Kinaye (dolaylı anlatım). Bu üç kısmın en çok kullanılanı mecazdır, mecazın da en çok kullanılan kısmı istiaredir. İstiare, bütün dillerde kullanılan edebî bir ifade tarzıdır. Özellikle Arap edebiyatında istiarenin çok önemli bir yeri vardır. Başta Kur'an-ı Kerim

<sup>19</sup> El-Arnâsî, Fahreddin, **el-İstinâre fi'l-İsti'âre**, el-Mektebetü'l-Hanefiyye, İstanbul, Tsz., s. 72.

ve Hadis-i şerifler olmak üzere İslâmî kaynaklar istiarelerle doludur. İşte Molla Fahreddin de bundan dolayı konumuz olan bu risâlesini isti'âreye tahsis etmiştir.

Molla Fahreddin, konunun ana hatları hakkında kolay, anlaşılır bir üslupla doyurucu bilgiler vermektedir.

"El-İstinare fi'l-İstiare" adlı eser, küçük boy 28 sayfadan ibaret bir risaledir. Eser, Muhammed Nezir el-Halili et-Tûrî tarafından tashih edilerek birinci baskısı 1385/1965 yılında Dimaşk'ta (Şam) basılmıştır. İkinci baskısı ise, 2007 Dârü'l-Henîfiyye-İstanbul'da basılmıştır.

#### 1.2.1.4. Îsâğûcî fi'l-Mantık

İsminden de anlaşıldığı üzere Molla Fahreddin'in Îsâğûcî adlı eseri mantık ilmi ile ilgilidir. Îsâğûcî kavramı aslında üç kelimedenden meydana gelmiştir. Birincisi, "sen" anlamındaki "îs"; ikincisi, "ben" anlamındaki "ağû"; üçüncüsü ise "burada" anlamındaki "icî". Buna göre Îsâğûcî'nin toplu anlamı "ben, sen, burada" şeklindedir. Mantıkçılar sonradan bu kavramı külliyyat-ı hamse yani "nevi' ", "cins", "fasl", hassa ve "araz-ı amm" için kullanmışlardır. Tek kelime haline gelen bu bileşik kavramın mantıkta kullanılmasının nedeni hakkında değişik rivayetler vardır. Bazılarına göre filozoflardan biri, bahsi geçen külliyyat-ı hamseyi Îsâğûcî adında bir adamın yanına bırakmıştı. Adam, bunları okuyup inceliyor ancak bir şey anlayamıyordu. Daha sonra filozof, adamın yanına gitti ve kendisine "ey Îsâğûcî!, ey Îsâğûcî!" diye seslenerek ona külliyyatı anlatıyordu. İşte bundan dolayı bu külliyyata Îsâğûcî adı verildi. Bazılarına göre Îsâğûcî, bu külliyyatı bulup düzenleyen filozofun kendi adıdır. Bazılarına göre ise Îsâğûcî, beş yaprağı bulunan bir gülün adıdır. Bu ad, beş yapraklı güle benzemelerinden dolayı söz konusu beş külliyyata bu ad verilmiştir.<sup>20</sup>

Bir kişinin medreselerde icazet almak için mutlaka okuması ve öğrenmesi gereken bazı ilimler vardır. Bunlardan biri de mantıktır. Mantık, insanın doğru düşünmesini ve dolayısıyla doğru konuşup yazmasını sağlayan önemli bir bilim dalıdır. Onun için Mantık ilmi de medreselerde sarf ve nahiv ilimlerinden sonra kolaydan zora doğru kademeli olarak okutulmaktadır. Mantığın ilk okutulan kitabı Îsâğûcî ve onun

<sup>20</sup> El-Ebherî, Esîri'd-Dîn el-Mufaddal b. Ömer b. el-Mufaddal (v. 663/1264), **Muğni't-Tullâb**, Salah Bilici Kitabevi, Beyazıt, İstanbul, Tsz., s. 11, 12.

şerhi *Muğni't-Tullâb*'dir.<sup>21</sup> Genelde öğrenciler, medreselerde *Îsâğûcî* kitabını ezberlerler. Dolayısıyla medrese uleması bu konuya önem vermiş ve birçok âlim, *Îsâğûcî* adı altında eser yazmıştır. Yani bu isimle eser yazmak, sanki bir gelenek haline gelmiştir. Örneğin Molla Halil Siirdî'nin<sup>22</sup> de aynı adı taşıyan bir eseri vardır. Hemen her dalda eser yazan Molla Fahreddin de yine aynı isimle bu eserini telif etmiştir. Bildiğimiz kadarıyla Molla Fahreddin'in bu eseri bu adla yazılan son eserdir. Müellifin, bu eserinde, daha önce yazılanların eksiklerini tamamladığını, tenkit edilecek yönlerinden kaçındığını dikkate alırsak bu eserin öncekilerden daha kapsamlı, daha faydalı, daha pratik ve öğrenilmesi daha kolay olduğunu söyleyebiliriz.

Müellif, eserin başında "bilgi"nin (ilmin) tanımını yapıp kısımlarını belirttikten sonra "dilalet" kavramını, bundan sonra "kavl-i şarih/tanım, ta'rîf"i ve özelliklerini açıklamakta, bunun akabinde mantığın temel konularına geçmektedir. Bunlardan kadiyye (önerme) ve hükümlerini, tenakuzu (çelişkiyi), müstevi aksi (düz döndürmeyi), aksu'n-nakîdi (ters döndürmeyi), şartiyyatın telazümünü (Şartlı gerektirmeleri) açıkladıktan sonra kıyasa, kıyasın kısımlarına ve kıyasla ilgili hükümlere yer vermektedir. Burada kıyasın, burhân, cedel, hitâbet, şiir ve muğalata olmak üzere beş kısma ayrıldığını, burhânın da "burhân-ı limmi" ve "burhân-ı inni" olmak üzere iki çeşit olduğunu belirtmekte ve risalesini, teberrüken, Allah'ın yoluna davet mesajını içeren ayet-i kerimeyi örnek göstererek şu ifadelerle bitirmektedir:

والعمدة من الصناعات الخمس البرهان قيل في قوله تعالى: "أدع إلى سبيل ربك بالحكمة والموعظة الحسنة وجادلهم بالتي هي أحسن" إن الحكمة إشارة إلى البرهان والموعظة الحسنة إلى الخطابة وجادلهم إلى الجدل. فيكون كل من هذه الثلاثة معتمدا عليه في الدعوة

"Yukarıda belirtilen beş edebî sanatın temel olanı "burhan" dır. Allah Teâlâ'nın "Rabbinin yoluna hikmet ve güzel nasihatle çağır ve onlarla (müşriklerle) en güzel

<sup>21</sup> *Muğni't-Tullâb* kitabının müellifi: el-Ebherî, Esîrî'd-Dîn el-Mufaddal b. Ömer b. el-Mufaddal (v. 663/1264) dır.

<sup>22</sup> Adı Molla Halil b. Molla Hüseyin b. Molla Halid es-Siirdî el-Ömerî el-Kürdî eş-Şâfiî (1164/1750) yılında Bitlis'in Hizân ilçesinin Külpîk (Süttaş) köyünde doğmuştur. Kuzey Irak ve Doğu bölgesinin çeşitli yerlerinde okuyan Molla Halil, Molla Yahya'den ilmî icazetini almıştır. İcazet aldıktan sonra, Siirt'te 30 yıla yakın ders vermiştir. İslami ilimlerin yanı sıra, alet ilmi diya adlandırılan nahiv ve sarf ile ilgili kitapları bulunan Molla Halil'in, bu gün dahi medreseye başlayan talebenin ilk okuduğu kitap, Molla Halil'in **Nehcû'l-Enâm** isimli kitabıdır. Doğu bölgesinin birçok aliminin icazet silsilesinde ismi geçen Molla Halil, (1259/1843) senesinde Siirt'te vefât etmiş ve burada defnedilmiştir.



metodla mücadele et"<sup>23</sup> meâlindeki ayet-i kerimede geçen "hikmet" ifadesi "burhan" a, "güzel nasihat" ifadesi "hitabet" e, "onlarla mücadele et" ifadesi ise "cedel" e işaret ettiği söylenmiştir. O halde bu üç metot da Allah'ın yoluna davet etmekte geçerli yöntemlerdir."

Mantık ilmini ana hatlarıyla ilim erbabının istifadesine sunan ve son derece faydalı olan Îsâğûcî risalesi, küçük boy 60 sayfadan ibarettir. Abdurrahman Erzen el-Findikî ve Muhammed Nezîr et-Tûrî el-Halîlî, eserle ilgili birer takriz yazmışlardır. Ayrıca Muhammed Nezîr el-Halîlî et-Tûrî, eseri tashîh etmiştir. Müellif tarafından haşiyelerle açıklanan eserin birinci baskısı, 1963 yılında Tarakki matbaasında basılmıştır. İkinci baskısı ise tarihsiz olarak, Hanefiyye Matbaası-İstanbul'da basılmıştır.

#### 1.2.1.5. Risâletü'l-Vad'

Vad' ilmi medreselerde okutulan bir bilim dalıdır. Vad', sözlükte bir şeyi bir yere koymak, terim olarak ise, "bir şeyi başka bir şey için (alamet olarak) belirlemektir. Öyle ki, birinci şey bu belirlemeden haberdar olan kişi tarafından anlaşılınca ikinci şey de anlaşılır." Söz olsun veya olmasın birinci şeye "mevzû", ikinci şeye ise "mevzu'un leh" denir. Mesela "Ali" kelimesini belli bir şahıs için özel isim olarak belirlemek sözel bir vad' dır. Bu belirlemeden haberi olan birisi, Ali kelimesini işittiğinde, hemen onun zihni bu ismin konulduğu şahsa gider. Burada Ali ismi "mevzû", ismin ifade ettiğimiz şahıs ise, "mevzu'un leh" tir. Zamirler, ism-i işaretler, ism-i mevsuller, ism-i fail ve ism-i mefuller de buna kıyaslanabilir. Sözel olmayan vad'a örnek olarak da bir trafik işaretini gösterebiliriz. Mesela, yoldaki kırmızı ışık, geçiş yasağının işareti olarak konmuştur. Bu işaretin bu yasak için konulduğundan haberdar olan bir kişi, kırmızı ışığı gördüğü zaman geçişin yasak olduğunu anlar ve durur. Burada kırmızı ışık "mevzû", geçiş yasağı ise "mevzu'un leh" tir.<sup>24</sup>

Görüldüğü gibi vad' ilmi de, bir ilim adamı için öğrenilmesi gereken bir bilim dalıdır. Onun için her bilim dalında eser yazmayı hedefleyen Molla Fahreddin, vad'

---

<sup>23</sup> Nahl, 125.

<sup>24</sup> El-Arnâsî, Molla Fahreddin, **Risâletü'l-Vadî'**, Mektebetü't-Terakki, 1963, s. 61.

konusunda da bu eserini yazmıştır. Eser her ne kadar küçük bir risale ise de, bir bilim dalını ana hatları ile anlattığı için büyük önem taşımaktadır.

Müellif, eserin başında “vad‘ın” sözlük ve terim anlamlarını belirttikten sonra vad‘ın kısımlarını açıklamaya geçmekte ve burada vad‘ın dört çeşidini zikretmektedir. Buna göre mevdu‘ olan şey, özel olarak tasavvur edilebilecek türden ise, bu vad‘ şahsidir, külli bir mefhum ile tasavvur edilebilecek birçok lafızlardan oluşuyorsa, vad‘ nev‘îdir. Mevzuun leh olan mana da, özel olarak tasavvur edilebilecek türden ise vad‘ has (özel), külli bir mefhum ile tasavvur edilebilecek cinsten ise, vad‘ amm (genel) dir. Müellif bu dört kısmı belirttikten sonra, şahsî ve nev‘î vad‘ları da dörder kısma ayırıp, bunları örneklerle açıklamaktadır. Bundan sonra da altı faydalı hususu maddeler halinde belirterek risaleye son vermektedir.

Vad‘ ilminin özetlendiği bu küçük risale, müellifin diğer kitap ve risaleleri gibi son derece önemli ve faydalı bir eserdir. Ancak zor olan vad‘ ilminin bu kadar kısa ve öz bir risalede anlatılması, konuların anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Her ne kadar müellif, eserin kapalı yerlerini haşiyelerle açıklamış ise de, bu açıklamalar yeterli değildir. Eserin tamamının bir şerhle açıklanması ve üniversiteler açısından bakire sayılan bu bilim dalının, akademisyenler tarafından Türkçeleştirilip akademik çalışmalarla ciddi ve detaylı bir şekilde incelenip ilim camiasına kazandırılması son derece faydalı olacaktır.

Bu risalenin elimizdeki birinci nüshası 8, ikinci nüshası ise 7 sayfadan ibaret olup, yukarıda zikrettiğimiz Îsâğûci'nin sonuna eklenerek birlikte basılmıştır.

#### **1.2.1.6. Miftâhu'l-Cenne fi'l-Ezkâri'l-Kitâbi ve's-Sünne**

Küçük bir risale şeklinde yazılmış olan bu eser, adından da anlaşıldığı gibi Kur‘an ve Hadislerde bulunan birçok duayı içine almaktadır. İki kısımdan oluşan bu eser, birinci kısımda, günlük hayatta yaptığımız birçok fiil ve işler için okunabilen duaları içine almaktadır. Örneğin helâya giriş-çıkışlarda, istincâdan sonra, abdest alırken, abdestten sonra, mescide giderken, mescide girerken, mescitten çıkarken, iki secde arasında otururken, borç ödedikten sonra, zifaf gecesinde, aynaya bakarken, kabirleri ziyaret ederken ve daha birçok yerde okunan dualar bulunmaktadır. İkinci

kısmı ise, genelde zikir ve ayetlerden oluşturmaktadır. Bu bölümde sekiz bâb vardır. Bu bâplarda birçok ayet ve hadisi şerif zikredilmiştir.

Dr. Niyazi BEKÎ tarafından tercüme edilen bu eser, büyük ve küçük boy olmak üzere 196 sayfa olup, 2011’de İstanbul’da basılmıştır.

### 1.2.1.7. Cuma Günü ve Cuma Namazı Risalesi

Molla Fahreddin, bu eserin başında Cuma namazı ve Cuma günü ile alakalı ayeti kerimeyi zikrettikten sonra, bu namazın önemli amaçlarından biri olan birlik ve beraberliğe değinmiştir. Daha sonra cuma gününün arefe gününden sonra en faziletli gün olduğunu fıkıh kitaplarına dayandırarak ifade etmiştir. Molla Fahreddin, Cuma günü meydana gelen önemli olayları anlattıktan sonra, bu günün fakirlerin haccı olduğunu hadisi şerifle teyit etmiştir. Molla Fahreddin, daha sonra bu risalede kısaca şu konulara değinmiştir: Cuma namazıyla bayram namazının karşılaştırılması, Cuma gününün bazı özellikleri, Cuma günü ve Cuma gecesinde yapılması sünnet olan şeyler, Cuma namazının terkinin mubah kılan özürler ve Cuma günü nazil olan “Bu gün sizin için dininizi tamamladım”<sup>25</sup> ayeti kerimesine yer vermiştir. Risalenin sonunda ilmihallerde yer alan Cuma namazının şartları, hutbenin erkânları, hutbenin şartları, hutbenin sünnetleri ve son olarak Hanefî mezhebine göre cumanın şartları, sünnet ve mekruhları zikredilmiştir. Otuz beş sayfadan oluşan bu risale, Batman’da 1972’de İzgi matbaası tarafından basılmıştır.

Bu risalenin bazı yerlerinde konunun dışına çıkılmış, zayıf olaylara yer verilmiş ve hadislerin tahriri yapılmamıştır.<sup>26</sup> Vaaz diliyle yazılmış olan bu eserin, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra tekrar basılması yararlı olacaktır.

---

<sup>25</sup> Mâide, 4.

<sup>26</sup> Örneğin; الفقراء حج الجمعة hadisinin mevzu ya da zayıf olduğu kaynaklarda geçmektedir. (Bkz. el-Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdurreuf b. Tacî'l-Arifin b. Ali b. Zenynilabidin el-Haddâdî, **Et-Teysîr bi Şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr**, II, 490; Münâvî, a.mlf., **Feydü'l-Kadîr Şerhü Cami'i's-Sağîr**, III, 359).

### 1.2.1.8. el-İ'tisâm Hâşiyetu Şerhi'l-İsâm Ale'l-Ferîdeti fi'l-Beyân

Beyan, belagatle ilgili bir bilim dalıdır. "el-Ferîde", bu bilimle ilgili olan ve medreselerde okunan bir metin kitabıdır. Asıl adı İbrahim ve lakabı İsâmuddin olan meşhur âlim, el-ferîde adlı metin ile ilgili "Şerhu'l-İsam ale'l-Ferîde" adlı bir eser yazmıştır. İsâmuddin lakaplı büyük âlim, medreselerde, anlaşılması zor eserleri yazmakla tanınmaktadır. Hatta bazı ibareleri tıpkı bilmeceler gibidir. Anlaşılmalari zor olduğu için İsim'in eserlerinden yeteri kadar yararlanılamamaktadır. Diğer bir ifade ile bu eserlerden ancak ilim ve zekâsıyla ayrı bir hususiyet gösteren zatlar yararlanabilmektedir. İşte Molla Fahreddin, yazdığı bu eserle İsâm'a ait şerhin zor yerlerini açıklayarak, daha geniş bir kitlenin eserden yararlanmasını sağlamıştır.

Molla Fahreddin'in el-İ'tisam adlı eseri, müstakil olmayıp İsâmuddin'e ait şerhin haşiyesi, bu eser de el-Feride'nin şerhi olduğundan bu üç eseri birlikte değerlendirmek durumundayız. Bu üç eserin özünü, metin olan el-Feride teşkil etmektedir. Bu eser, üç bölümden ibarettir. Bölümlerden sonra iki tane mebhas bulunmaktadır. Bölüm başlıkları, diğer benzer eserler gibi "kısım", "bab", gibi kavramlarla değil gerdanlık anlamındaki "ikd" kavramı ile ifade edilmiştir. Eser üç ikd ve iki mebhastan ibarettir. Her ikdin bünyesinde de inci anlamındaki "el-Feride" ile ifade edilen alt başlıklar bulunmaktadır. Birinci ikd (gerdanlık) mecazın çeşitleri ile ilgili olup, altı feride (inci) den ibarettir. İkinci ikd, "istiare bi'l-kinaye" manasını tahkik ile ilgili olup dört ferideyi kapsamakta, üçüncü ikd ise, "istiare bi'l-kinaye" nin karinesi ve buna ilave olarak "muşebbeh bih" in mülayematı ile ilgilidir ve bünyesinde beş feride yer almaktadır. Mebhaslara gelince, birincisi "mecaz-ı mürsel" in terşîhi, ikincisi ise "mecaz-ı aklî" ve "teşbîh" in teşrîhi hakkındadır. Çalışmamızın sınırlarını aşacağı için bu ilmî kavramları tek tek açıklama imkânımız bulunmamaktadır.

Eser, Beyan ilmini öğrenmek ve incelemek isteyenler için son derece faydalı bir kaynaktır. Molla Fahreddin'in "el-İ'tisam" adlı bu değerli eseri, müellifin oğlu Abdurrahim ile müellifin öğrencilerinden Muhammed Tahir es-Sadık tarafından tahkik edilmiştir. Tanınmış ilim adamlarından Halil Gönenç de, eserle ilgili bir takriz yazmıştır. Eser büyük boy 254 sayfadan ibaret olup, son baskısı (1423/2006) tarihinde İstanbul'da Hanefiyye Matbaası tarafından basılarak, ilim erbabının istifadesine sunulmuştur.

### 1.2.1.9. Keşfu'l-Ğitâ Hâşiyetu İmtihâni'l-Ezkiyâ

İsminden de anlaşıldığı gibi bu eser, *İmtihâni'l-Ezkiyâ* adlı eserin haşiyesidir. “Zekileri İmtihan Etmek” anlamındaki “*İmtihâni'l-Ezkiyâ*”, Nahiv ilmi ile ilgili olup meşhur Osmanlı ulemasından olan ve Birgivî lakabı ile tanınan Muhammed b. Pîr Ali (v. 981/1573) nin, Kâdı Beyzâvî'ye ait *Lubâbu'l-Elbâb* adlı eser üzerine yazdığı bir şerhtir. *Lubabu'l-Elbâb* ise, İbn Hacib (v. 646/1248) tarafından telif edilen meşhur nahiv kitabı *el-Kâfiye*'nin özetidir. *İmtihâni'l-Ezkiyâ*, özetin özeti niteliğindeki *Lubâbu'l-Elbâb*'i açıklamakta, gereken bilgileri ilave etmekte, örnekler vererek konuyu zenginleştirmekte, böylece anlaşılması zor olan bu eserin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Ancak imam Birgivî, eserlerini genelde çekici ve kolay anlaşılır bir üslupla yazdığı halde bu eserin birçok yerinde bu ilkesini bozmuş ve eserin ismine uygun olarak zekâsıyla temayüz etmiş olanları imtihan edercesine derin konulara değinmiş ve bu konuları da anlaşılması zor ibarelerle ifade etmiştir.

Medreselerde belli seviyeye gelmiş ilim talebeleri, *İmtihâni'l-Ezkiyâ*'daki bu zor yerleri belirleyerek yeri geldikçe rakiplerine soruyor ve onları susturarak kendilerine üstünlük sağlamaya çalışıyorlardı. *İmtihâni'l-Ezkiyâ*'nın o kadar zor ibareleri vardır ki her hoca bu ibareleri çözemiyor ve okutamıyordu. Bu eseri, ancak Molla Fahreddin gibi belli başlı âlimler okutabiliyordu. İşte Molla Fahreddin “*Keşfu'l-Ğitâ*” yani perdeyi kaldıran adını verdiği eserini yazarak “*İmtihâni'l-Ezkiyâ*'nın zor yerlerini açıklamış, böylece eserden yararlanılmayı kolay hale getirmiştir. Nitekim kendisi eserin başında şunları söylemektedir.

"هذا ما اشتدَّت إليه حاجة المتفهمين لامتحان الأذكياء من حواشٍ نفيسة تكشف عنه الغطاء فتراه العيون حتى العين العوراء وتدنى ثمراته فتناوله الأيدي حتى اليد الشلاء"

“İşte bunlar, *İmtihanu'l-Ezkiya*'yı anlamak isteyenlerin şiddetle ihtiyaç duydukları nefis haşiyelerdir. Bunlar, adı geçen eserden perdeyi öyle kaldırıyor ki artık onu kör olanlar dâhil bütün gözler görebilir, meyvelerini öyle yaklaşıyor ki felç olanlar dâhil bütün eller onlara ulaşabilir.”

*Keşfu'l-Ğitâ* da, müstakil bir eser değil, haşiye olduğu için onu da *İmtihânu'l-Ezkiyâ* ve *Lubbu'l-Elbab* ile birlikte bir bütün olarak değerlendirmek gerekir. Bu eserler

bir bütün olarak hemen hemen nahvin bütün konularını içermektedir. Kelimenin tanımı ile başlayan eser, fiil ve ismin özelliklerini, i'rab çeşitlerini, marfuât ve mansubât kısımlarını ihtiva etmekte “nida” konusunu açıklamakla son bulmaktadır. Molla Fahreddin, rabbinin ارجعى الى ربك nidasına uyarak dar-ı bekaya irtihal ettiği için yazdığı son konu başlığı da Münâdâ olmuştur.

Eserin başında, Prof. Dr. Ahmed Turan Arslan'ın *İmtihânu'l-Ezkiyâ* ve haşiyeleri ile ilgili bir değerlendirmesi ile Yahya Abdurrahman el-Abbasi'nin “*Keşfu'l-Ğitâ*” ile ilgili bir takrizi bulunmaktadır. Eser, büyük boy 436 sayfadan ibaret olup 2006 yılında Hanefiyye Matbaası-İstanbul'da basılmıştır.

### **1.2.2. Mahtut Eserler**

Molla Fahreddin'in Matbu‘ eserlerinin yanında mahtut eserleri de vardır. Mahtut eserler başlığı altında zikredeceğimiz birkaç fetvasının dışındaki eserler, daha önce hiçbir yerde yayınlanmamıştır. Bu eserlerin tümünü, hacmi malum olan bu çalışmamızda verme imkanımız olmadığı için, bunlardan bazılarının konu başlıklarını vermekle yetineceğiz. Bu eserlerin bir kısmının fotoğrafını, çalışmamızın sonuna ekleyeceğimiz ekler bölümünde vereceğiz.

#### **1.2.2.1. Zü'lfikâri'l-Hayderî fi'd-Difâ'i ani's-Şeyh Muhammed Said Seydâ el-Cezerî**

Molla Fahreddin, kitabın isminden de anlaşıldığı gibi, bu kitabı kendi şeyhi olan Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezerî'yi savunmak için yazmıştır. Zaten kitabın hemen başında “bu kitabı telif etmemin sebebi şudur” diye devam etmektedir. Kitaba beş fasıl ile devam eden Molla Fahreddin, birinci fasılda, Şeyh Hazretlerinin bazı özelliklerini sıralamıştır. Bir sonraki fasılı beş makale sürdüren Molla Fahreddin, üçüncü fasılda da vehhabi düşüncesinin meydana gelmesi, dördüncü fasılda, islam hukukunun da bir konusu olan icthadın devam edip etmediği konusunu ele almıştır. Molla Fahreddin, beşinci ve son fasılda ise, peygamber ve salih kullardan tevessül dilenir mi sorusunu cevaplamakta ve bu fasılda da altı makale zikretmektedir. Fasıl ve makalelerden sonra, yaklaşık yüz sayfayı farklı konulara ayıran Molla Fahreddin, kitabın sonunda veli, kutub, evtâd ve ebdallar hakkında bilgiler vermektedir.

Kitap, 420 sayfa olup, Şa‘ban ayı 1382’de yazılmıştır. Günümüzün bazı konularını ihtiva ettiği için önemli olan bu kitap, basılıp, tasavvufa ilgi duyanların yanında, herkesin yanında bulundurması gereken kitaplardan olduğunu düşünüyoruz.

### **1.2.2.2. Fetvaları**

Molla Fahreddin, teknolojinin ilerlemediği, iletişimin daha çok mektuplarla olduğu bir zamanda yaşamıştır. Dolayısıyla Molla Fahreddin’e, başta talebeleri olmak üzere değişik kesimlerden mektuplar gelmiştir. Gelen bu mektupların bir çoğunda fikhî soru ya da sorular sorulmuştur. Molla Fahreddin, gelen bu mektuplara mektupla cevap vermiştir. Ancak bu mektuplarda verdiği cevaplar, “olur-olmaz”, “caizdir- caiz değildir” şeklinde değil, bilakis cevapları detaylandırmış, buna ilaveten, önemli bulduğu bazı islam hukuku kaynaklarından nakillerde bulunmuştur. Çalışmamızın büyük çoğunluğunu oluşturacak olan bu fetvaları ve tahlillerini ikinci bölümde ele alacağız.

### **1.2.2.3. Gönderdiği Mektupları**

Molla Fahreddin’in yaşadığı dönem, teknolojinin gelişmediği bir dönem olduğu için iletişim genellikle mektuplarla oluyordu. Bunun için Molla Fahreddin’in yazmış olduğu mektuplar çoktur. Üstat Bediüzzaman’a da mektup yazdığı söylene de, araştırmalarımız sonucunda bu mektuba rastlayamadık. Mektuplarının birçoğunda ilmi meseleler, fetva ve toplumsal sorunlar ve çözümleri gibi mühim meseleler konu edinmiştir. Elimizde bulunan bu mektuplardan sadece birkaç tanesinin tercümesini buraya ekledik. Molla Fahreddin’in kendi eliyle yazdığı Arapça mektupların fotoğrafını ise, ekler bölümünde verdik.

#### **1.2.2.3.1. Birinci Mektup**

Molla Fahreddin bu mektubu Molla Hasan’a<sup>27</sup> göndermiştir.

---

<sup>27</sup> Molla Fahreddin, bu mektubu Muhterem babam Hasan Altun’a göndermiştir. Babam 1945 yılında Batman’a bağlı Gercüş ilçesinin Özler köyünde doğmuştur. İlmî tahsilini 1963’e kadar Molla Muhammed Emin el-Hayderî ve Molla Muhammed Arabkendî’nin yanında yapmıştır. İlim tahsili için 1963’te Suriye’ye giden babam, daha sonra Molla Muhammed Arabkendî’nin yanına dönerek, 1967’de ilimi icazetini ondan almıştır. 1970 ve 1977 arasında Molla Fahreddin’in bulunduğu camide müezzinlik yapan babam, 1977 yılında vaiz olarak atanmıştır. Batman/Kozluk, Bitlis/Ahlat, Gaziantep/Yavuzeli ve

“Değerli kardeşim Molla Hasan! Allah bizi de onu da zorluklardan korusun.

Size çok selam ve hürmetlerimi bildirdikten sonra, biliyorsunuz ki köyümüzdeki caminin medresesi vardır. Bu medresenin yorganları yıpranmış olduğu için, onları yenilemek istiyoruz. Elimizde onları yenileyecek paramız da yoktur. Yorganlarımızı yenilememize yardımcı olmaları için cuma günü cemaatinizi yardım etmeye teşvik etmenizi rica ediyorum. Ayrıca talebelerinizin yorganlarının yarısını ödünç olarak sonbahara kadar bize gönderiniz.

Duyduğum kadarıyla bazı âlimler, “mal satışlarında kullanılmakta olan çimento torbalarından yapılan ambalajların müşteri üzerine hesaplanması haramdır.” şeklindeki fetvamızı eleştirmiş ve bu konuda yazılı bir delil istemişlerdir. Biz de deriz ki: Allah (c.c.), “ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın”<sup>28</sup> diye buyurmaktadır. Başka bir ayette, “Artık ölçüyü ve tartıyı tam yapın. İnsanların mallarını eksiltmeyin”<sup>29</sup>, “Ölçtüğünüzde ölçüyü tam yapın, doğru terazi ile tartın”<sup>30</sup> buyurarak, insanların mallarının eksiltilmemesi istenmiştir. Ölçü ve tartı hususunda gerekli hassasiyeti göstermeyenleri şu ayeti kerime ile korkutmuştur: “Ölçü ve tartıda hile yapanların vay haline! Onlar insanlardan ölçüp (bir şey) aldıkları zaman, tam ölçerler. Fakat kendileri onlara bir şey ölçüp yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar.”<sup>31</sup> Bu ayetlerden anlaşıldığı üzere, çimento torbalarından yapılan ambalajlar ağır olduğu için müşterinin hesabına yazılması, müşterinin malının eksiltilmesi (bahs), tartının doğru yapılmadığını göstermektedir. Zira başka bir ayette Allah (c.c.): “Tartıyı adaletle yapın, teraziyi eksik tutmayın”<sup>32</sup> buyurmaktadır.

Bu fetvayı kabul etmeyen âlimlerin: “Bu tür ambalajlarla yapılan satışlar örf ve adet haline geldiği için caizdir” demeleri, kabul edilmez ve itibara alınmaz. Zira zamanın örfüne göre fetva verilecek olursa, açık saçıklık, süte suyu karıştırmak, kumar oynamak ve içki içmek gibi zamanımızda örf ve adet haline gelen pek çok şeyin hükmünün değişmesi gerekir. Allah, her şeyi daha iyi bilir.”

---

Şanlıurfa merkez başta olmak üzere çeşitli yerlerde görev yapan babam, 2003'te emekli olmuştur. Babam, halen hayatta olup, Şanlıurfa'da ikamet etmektedir.

<sup>28</sup> En'am, 152.

<sup>29</sup> A'raf, 85.

<sup>30</sup> İsrâ, 35.

<sup>31</sup> Mutaffifin, 1-2-3.

<sup>32</sup> Rahmân, 9.



Bu mektupta, Molla Fahreddin'in talebe okuttuğu dönemin şartları ve talebelerine yapmış olduğu fedakârlık görölmektedir.

#### 1.2.2.3.2. İkinci Mektup

Molla Fahreddin, aşığıdaki mektubu talebesi ve o sıralar askerlik görevini yapmakta olan Molla Hasan Beherzeki'ye göndermiştir.

“Uzak diyarda ve gurbette olan kardeşime selamlar. Allah seni bela ve sıkıntılardan kurtarıp, genişlik sahasına çıkarırsın. Muhakkak onun her şeye gücü yeter.

Allahın selamı ve rahmeti üzerine olsun. Gurbette olanların dualarının makbul olduğunu umarak, bize dua etmenizi temenni ediyoruz.

Bil ki; sizden bana gelen hiçbir mektubu cevapsız bırakmadım ve hemen cevapladım. Ancak sizin son adresiniz bende olmadığından dolayı yazmış olduğum son mektup önceki adresinize gitmiş olabilir.

Batman'da aşiretler çok olduğu için, her zaman olduğu gibi kavgalar da çoktur. Bu gün iki aşiret kavga ederken, diğer bir gün başka iki aşiret kavga ediyor. Bunun sebebi de, günahların ve malın çokluğundan başka bir şey değildir. Zira Allah (c.c.) bir ayette, “Allah, kullarına (tümüne birden) rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde mutlaka azgınlık ederlerdi”<sup>33</sup> başka bir ayette, “Hayır, insan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder”<sup>34</sup> buyurmaktadır.

Söz götürüp getirme, iftira ve yalan yere şahitlik etme çoğalmıştır. Zaten bunlar şerrin ve ihanetin başı ve esaslarıdır. Halkın çoğu mal, mülk, mertebe ve içinde buldukları refahtan dolayı hakkı görmüyorlar.

Sen, bunlardan bazılarını, hainlik yapan, rüşvet vererek kardeşine zarar veren, arkadaşını kandıran bir halde görürsün. Bunlar “cehennem çukuruna yuvarlanacak bir uçurumun kenarındadırlar.”<sup>35</sup> Mennân ve Rahmân olan Allah, bizi de onları da affetsin. Bu söylediğim şeylerin sebebi, onların takvasının az olması ve şeytana tabi olmalarıdır.

---

<sup>33</sup> Şûrâ, 27.

<sup>34</sup> Alâk, 7.

<sup>35</sup> Tevbe, 109.

Zamanlarını gıybet, iftira, Müslümanları birbirilerine kırdırmak ve kimsesizlerin arasını bozmakla geçiriyorlar. Onlara “Yeryüzünde fesat çıkarmayın denildiğinde, biz ıslah ediyoruz diyorlar.”<sup>36</sup> Halbuki ifsat ediyorlar.

Gurbette olmanın sana verdiği sıkıntıların günahlara kefareti olmasını Allah’tan temenni ediyorum.”

Bu mektuptan da anlaşıldığına göre Molla Fahreddin, toplumun sıkıntılarını kendi sıkıntısı olarak görmüş ve bu durumun düzeltilmesi için nelerin yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

### 1.2.2.3.3. Üçüncü Mektup

“Pek Kıymetli Kardeşim Seyyid Süleyman,

Rabbim sizi ve bizi cehennem azabından korusun. Size ve bize cennet nimetlerini tattırsın.

Benden, yanında bulunduracak ve amellerin için sana ölçü olabilecek birkaç nasihat istemişsin. Ancak ben kendi kendime dedim ki, ben hiç kimseye nasihat edecek durumda değilim. Kur’ân’da geçen, “Siz kitabı okuyup durduğunuz halde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığının çirkinliğini) anlamıyor musunuz?”<sup>37</sup> ayetini düşünüyor ve Allah’ın kötilediği bu tür insanlardan olmaktan korkuyorum.

Benden nasihat isteyeninin durumu, çöldeki serâptan su bekleyeninin durumuna benzer. Ama Allah’ın, “sakın isteyenini azarlama”<sup>38</sup> ayetini hatırlayınca, buna ehil olmasam da günahlarla lekeli, kötülüğe arzulu, ayıplarla dopdolu nefsim ve sana, Raûf ve Rahîm olan âlemlerin rabbinin hem önceki, hem de sonraki kullarına tavsiyede bulunduğu şeyleri tavsiye edeceğim. Bu tavsiyelerden biri "takvâ"dır. Takvâ, Allâh’ın emirlerine sarılmak ve nehiyelerinden de uzak durmaktır. Kul, takvâ ile âlemlerin rabbi olan Allah nezdinde, insanların en şerefli olur ve en yüksek mertebelere ulaşır. Bir günah işlediğin vakit o günahın küçüklüğüne değil, bilakis ona isyanda bulunduğun

---

<sup>36</sup> Bakara, 11.

<sup>37</sup> Bakara, 44.

<sup>38</sup> Duhâ, 10.

zâtın büyüklüğüne bak ve Allah'ın emirlerine itaat etmeye, günahlardan uzak durmaya, imtihanların ardı ardına inmesine ve cahillerden gelen eziyetlere karşı, onların yaptıklarına karşılık vermediğine sabretmendir. Onları affet ve kusurlarını görme. Çünkü Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: “And olsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir. Ancak iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (onlar ziyanda değillerdir).”<sup>39</sup> Sadece zaruri hallerde insanlarla bir arada bulun. Vakarını koru ve şakalaşma. Allah'ın verdiği rızka kanaat et. Dünya malının çoğalmasını isteme. Çünkü dünya malının helâli hesap, haramı azap gerektirir.

Mahremin olmayan kadınlarla da bir arada bulunma. Çünkü bu bir çeşit hastalıktır. Allah'ın sâlih kullarını örnek al ve onlar gibi olmaya çalış. Çünkü Efendimiz (s.a.v.), “kim bir kavme benzemek isterse, o da onlardandır”<sup>40</sup> buyurmaktadır. Hak olan şeyi, acı ve senin anne ve babanın ve akrabalarının aleyhine de olsa, sıkıntıya sebep olmayacaksa, yumuşaklıkla söyle.

İnsanları suçlamada aceleci davranma. Kötülüğe kötülükle karşılık verme. Birisinin seni ayıpladığı ya da suçladığı haberi sana ulaşırsa, o haberi getiren kişiye hemen inanma. Çünkü o kişi, yalancı olabilir. Eğer doğruysa, yinede aldırış etme. Çünkü onun yaptığı bu kötülük ve sana sevaplarının bir kısmını hediye etmesi, ona yeter. Hasan Basrî Hazretlerinin (v. 1180/1766) kendisini gıybet eden adama bir tepsi tatlı gönderip, “bu hediye, bana bazı sevaplarını hediye ettiğin içindir” dediği rivayet edilir.

Bütün işlerinde sırtını Allâh'a daya ve ona tevekkül et. Bunu yaparken de sebeplere sarılmayı ihmal etme ve kesin olarak bil ki, başına gelmiş olan her ne varsa, kaderinde olduğu için başına gelmiş, başına gelmeyecek şey ise, kaderinde olmadığı için başına gelmeyecektir.

---

<sup>39</sup> Asr, 1-3.

<sup>40</sup> Ebu Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak b. Beşir b. Şeddâd b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî (v. 275/889), **Sünenü Ebi Dâvud**, (Tah. Muhammed Muhyuddin Abdülhamid) el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, Tsz., IV, 44.

Sabah akşam Allâh'ı çokça zikret. Konuşurken haddi aşma ve gülmede ileri gitme. Çünkü bunlar kalbi öldüren şeylerdir. İstifade etmeyi ve faydalı olmayı alışkanlık haline getir. Kibir, kıskançlık ve gösteriş gibi kötü ahlâklardan uzak dur. Tevâzu, kana'at ve yumuşaklık gibi güzel huylar edin. İnsanların hayırlıları nasılsa sen de öyle ol. Yumuşak ve hakka tabi olmaya söz ver.

Ey kardeşim! Elbisende bir necaset veya kir varken, devlet başkanının karşısına çıkmaya cesaret eder misin? Bilakis bir köy muhtarının bile karşısına bu şekilde çıkmak istemezsin. O zaman, bütün âlemlerin Rabbi ki, seni yaratan, şekillendirip ölçülü yapan, dilediği bir biçimde seni oluşturan, Allah'ın huzuruna, günahlarla kirlenmiş, hatalarla lekelenmiş olarak nasıl çıkarsın.

Ey kardeşim! Günah işlemek ya apaçık bir akılsızlık ya da gizli küfürdür. Çünkü kişi kendisine ilişecek olan ve geleceğini Allah'ın vaat ettiği şiddetli bir azabın varlığını bildiği halde nasıl günah işler. İşte bu, apaçık bir akılsızlıktır. Çünkü akıllı kimse kendisine zarar verecek bir şey yapmaz. Eğer bu günahı, kıyamet günü ve o günün mükâfat ve cezasına inanmadığı için yapıyorsa bu da gizli küfürdür. Bu konuyu somut bir misalle izah edeyim, şöyle ki; akıllı, doğru ve güvenilir bir cemaat, aç bir kimseye, önünde duran lezzetli yemeğin aslında zehirli olduğunu haber verir, o kimse de, bu habere inanır inanmasına, ama yine de yemeği yer. Şu halde zehirli yemeği yiyenin aklından şüphe edilir. Kendisini uyarılara inanmasa, yemekte zehir bulunduğuna da inanmamış denebilirdi.

Ey kardeşim! Bir kimse gelip, filan yolda hırsızlar var, seni gözlüyorlar, öldürüp soyacaklar dese, hiç o yoldan gitmek ister misin? Hayır, başka bir yoldan gidersin. Ya da ihbar edenin yalan söylediğini düşünerek o yoldan korkarak gidersin. Peki ya doğru ve güvenilir 124.000 peygamber, insanlara yol gösterici olarak geldiği ve onları da milyonlarca hikmet ve akıl sahibi âlim tasdik ettiği halde hâlâ nasıl olurda günah işlemeye devam edersin.

Ey kardeşim! Allah'a isyana davet etmedikleri sürece, anne babana itaat et. Onlara iyi davran, onlara tevâzû kanatlarını ger. Onlara karşı yumuşak sözlü ol ve hoşnutluklarını kazanmaya çalış. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Allah'ın hoşnutluğunun anne babanın hoşnutluğunda, kızgınlığının da anne babanın

kızgınlığında olduğunu bildirmektedir.<sup>41</sup> Akıllı insana işaret bile yeter. Bizleri samimi dualarında unutmamanı dilerim. Amelsiz sözden Allâh'a sığınırım.”

### **Miskin Kardeşin Fahreddin**

(26 Cemâziyelâhir 1388)

Molla Fahreddin’in toplumu ilgilendirdiği mektuplarının yanında kişiye özel mektupları da olmuştur. Örneğin bu mektupta kendisinden nasihat isteyen kişiye nasihat etmiştir. Bunu yaparken de, büyüklük taslayan kişinin edasıyla değil, tevazû göstererek kendi nefsinin kötülüğüne, daha sonra muhabata seslenmiştir. Bu kısacık mektupta, insanda bulunan vasıfları saymış ve bunlardan kurtulma yollarını zikretmiştir.

#### **1.2.2.4. Vaazları**

Daha öncede belirttiğimiz gibi, Molla Fahreddin, Diyanet teşkilatında bir süre resmi Vaizlik ve İmam-Hatiplik görevlerinin yanı sıra, başta Batman merkez olmak üzere, yöredeki çeşitli köylerde fahri olarak görev yapmıştır. Bu görevleri esnasında vermiş olduğu vaazların bir kısmını bizzat kaleme almış ve yanında bulundurmıştır. Biz de, sayfalar halinde olan bu vaazların 141 sayfasının kopyasını temin ettik. Ve bu sayfalar üzerinde çalıştık. Ancak sayfa numaralarına baktığımızda, aynı numaraları taşıyan birçok sayfa bulunduğu gibi, verilen numaraların içerisinde 409 numaralı bir sayfaya da rastladık. Bu rakamdan anlaşıldığı üzere Molla Fahreddin’in yapmış olduğu vaazlar, elimizde bulunan sayfalardan daha fazladır. Biz bu vaazların bazılarının sadece konu başlıklarını aşağıya çıkardık.

Vaaz Konuları

Besmele ve Bereketi.

Muharrem ayı ve ilk 10 günün fazileti.

İman ve İmanın Şartları

Dünya ve Dünya sevgisi

---

<sup>41</sup> Beyhakî, **Şu‘abü’l-İmân**, X, 246.

Ramazan Ayı, Oruç

Teravîh Namazı

Tevhîd ve İstiğfar

Kadir Gecesi

Zekât

Kadın ve Kadın Hakları

Allahın Gönderdiği Kitaplara İman

Allahın Gönderdiği peygamberlere İman

Şeytanın İnsana Düşmanlığı

Emri bi'l-Ma'ruf Nehyi ani'l-Münker

Allah İçin Birbirini Sevmek

İsraf

Müminler Kardeştir

Muttaki Olmak (ayrıca bu konu 121 numaralı sayfada tekrar ele alınmıştır.)

Riya (gösteriş)

Şöhret

Zina ve Zararları

Komşuluk

Allah ve Resulüne İtaat

Peygamberimizin Vasıfları

Adalet

Namaz

Ömür ve Vakit

Sadaka-i Cariye

Hakiki Mümin

Zikir ve Zikrin en Faziletlisi

Dünya Hayatı

Yalancılık

Emanete Riayet Etmek

Allah'ı Anmak

Bu yazılı vaazlara ilaveten, Molla Fahreddin adına açılmış internet sitesinde kendi sesinden Kürtçe ve Türkçe bazı vaazları da bulunmaktadır.

#### **1.2.2.5. Hüsamettin ERGEZEN'in Bir Makalesine Reddiyesi**

Molla Fahreddin, 1965'te Tercüman gazetesinde yayınlanmış olan Hüsamettin Ergezen'in makalesine cevap niteliğinde bir makale yazmıştır. Yaptığımız araştırmalara rağmen Hüsamettin Ergezen'in makalesine rastlayamadık. Ancak bu makaleye cevap olarak yazılan Molla Fahreddin'in makalesinden, Hüsamettin Ergezen'in bu makalesinde terazi, sırat köprüsü, kabirdeki ölüye iki meleğin sual sorması, ölülere telkin ve ıskatın batıl ve hurafe olduğu konularını ele almış olduğunu anlıyoruz. O günün şartlarında gazetelerde çıkan makalelere, ancak dini hassasiyeti olan ve çevresine duyarlı olanlar cevap yazıyordu. İşte Molla Fahreddin, bu hassasiyete sahip biri olduğu için, Hüsamettin Ergezen'in bu makalesinde inkâr edilen her konuya ayet ve hadislerle cevap mahiyetinde bu makaleyi yazmıştır. Biz de bu makalede bulunan cümle bozukluklarını ve imla yanlışlarını düzelttik. Makalede geçen hadislerin kaynağını göstererek, İslam hukukuyla alakalı olan konularını tahlil ettik. Molla Fahreddin, makalesine şöyle başlamaktadır:

“Dinimizi Korumalıyız” Başlığı Altında Hüsametdin Ergezen’in 7 Ocak 1965 Tarihli Tercüman Gazetesindeki Makalesine Cevaptır:

İslamiyet’te batıl itikadın yeri yoktur. İslam’ın esası, hak ile batılı birbirinden ayırmak, hakkı kabullenip batılı reddetmektir. Hakkı batıl, batılı da hak bilmek, büyük bir hastalıktır. Bunun için Peygamber efendimiz (s.a.v.): “Yarabbi bana hakkı hak olarak göster ve mütabaatını bana nasip eyle ve batılı bana batıl olarak göster ondan içtinabını bana nasip eyle”<sup>42</sup> diye çok duada bulunmuşlardır.

Hakikaten birçok batıl itikat ve hurafeler mukaddes olan İslam dinine sokulmuştur.

Sual: Bir itikadın batıl veya hurafe olduğu nasıl bilinir?

Cevap: Kur’an-i Kerim ve hadisi şeriflerde, İmama-ı Azam, İmam-ı Şafî, Ebu Mansur el-Maturidi, Ebu’l-Hasan el-Eşarî, İmam Gazalî gibi din âlimleri ve müçtehitlerimiz tarafından tedvin ve telif edilen fıkıh ve itikat kitaplarında bulunmayan bir itikat, Ehli Sünnet ve’l-Cemaatın itikadına muhalif olduğundan batıl ve hurafe olarak kabul edilir. Yoksa Kur’an-ı Kerim ve Hadisi Nebevilerden, fıkıh ve itikat kitaplarından habersiz olan cahil ve kendini bilmez bir adam, kafadan atarak, bir itikad için, bu itikat batıl ve hurafedir veya sahihtir diyemez. Aksi takdirde, bu kişinin Allah indinde mesul olup şiddetli bir azaba giriftar olacağı muhakkak ve şüphesizdir.

Cenâb-ı Hâk Telâ Kur’an-ı Azimüşşan’da şöyle buyuruyor: “Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak “Bu helaldir şu da haramdır demeyin” Çünkü Allah’a karşı yalan uydurmuş oluyorsunuz. Kuşkusuz Allah’a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler.”<sup>43</sup>

Kur’an-ı Kerim ve Ehâdîs-î Nebeviyye’nin luğat ve ıstılah manalarını, âmm ve haslarını, nâsîh ve mensuhlarını, mutlak ve mukayyetlerini, mücmel ve mübeyyenlerini, muhkem ve müteşâbihlerini, hakikat ve mecazlarını ve mecazın envaalarını, hangi

<sup>42</sup> Çoğu kitapta, hadis olarak geçen bu dua, hadis metinlerinde geçmemektedir. Hatta bazı kitaplarda, bu dua için “Geçmişlerin duası” diye tabir edilmiştir. (et-Tusî, Kerduş, Ebu Ali el-Hasen b. Ali b. Nasr et-Tusî (312 h.) **Müstahrec et-Tusî alâ Cami’-t-Timizî**, Mektebetü’l-Ğurebâ el-Eseriyye, 1415 h., I, 36.)

<sup>43</sup> Nahl, 116.



ayetin hangi ayetten sonra olduğunu, ayeti kerimelerin nüzul esbablarını, hadisi şeriflerin mütevâtir ve âhâdlarını, sahih ve zayıflarını, Kur'an-ı Kerim ve Ehadisi Nebeviyyenin üzerinde mütevakkıf bulunduğu birçok ilimleri bilen, balığın denizde yüzdüğü gibi olup birer deniz hükmünde olan Kur'an-ı Kerim ve Ehadisi Şeriflerin her köşesine başvurarak bütün fünunlarını kavrayan adam, ancak fıkıh ve itikad kitaplarına uymayıp, bu haktır veya bu batıldır diyebilir. Yoksa bunların hiçbirinden haberi olmayan bir cahil, fıkıh ve itikad kitaplarını nazar-ı itibara almadan Kur'an-ı Kerim ve Ehadisi Nebeviyyenin dalgalarına girip yanlış mana verirse dalalet uçurumlarından yuvarlanarak helâk olacağı gibi başkasını da dalalete sevk edip onların günahlarının bir mislini de boynuna yüklemiş olur.

Şayan-ı taaccüptür ki; herkes yüksek kanuni ilahiyyeyi kıt aklına uydurmaya kalkışarak, böyle olması lazımdır diyor. Bu adamın mukaddes kanun-i ilahiyyenin bir meselesine “böyle olması lazımdır” demesi, dağ başında büyüyen cahil bir çobanın, profesörler tarafından tanzim ve tertip edilmiş kanunların bazı maddelerini benimsemeyerek, dağda öğrenmiş kıt bilgisinden bir şeyler uydurarak, “bu kanunun falan maddesi böyle diyor” diye hüküm vermesine benzer.

Devlet kanunları, tımarhanede ki delilerin akıllarına uygun olmadığı gibi, Allah'ın yüksek kanunları dahi lâalettayin adamların akıllarına uygun olmaz. Ancak akl-ı kâmil olanların akıllarına uygun olacaktır. Hatta akl-ı kâmil olanların, akıllarına uygun olmayan ayeti kerime ve ehadisi şerifler, kâmil akla uygun olacak bir şekilde tevil edilecek ve tevil edilmiştir.

Hüsamettin Ergezen'in; Terazi, Sırat Köprüsü, kabirdeki meyyite Allah tarafından iki meleğin gelerek sual sormaları, ölümlere telkin ve ıskatın batıl ve hurafe olduğunu iddia etmesi yanlıştır. Bütün bunlar, ayeti kerime ve Ehâdis-i Şeriflerde fıkıh ve itikad kitaplarında sabit olduğundan, bunları inkâr etmek, doğrudan doğruya Kur'anı Kerimi, hadisi şerifi, fıkıh ve itikad kitaplarını tekzip ve inkâr etmek demektir. Netice itibariyle Allah ve Resulünü ve müçtehitleri hâşâ tekzip ve inkâr etmek demektir.

Terazi Hakkındaki Ayeti Kerimeler:

“O gün (kıyamet günü) amellerin tartılması da haktır. Kimlerin sevabı ağır basarsa işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Ama kimlerin sevabı da hafif gelirse, işte onlar ayetlerimize haksızlık etmiş olmaları sebebiyle kendilerini ziyana sokanlardır.”<sup>44</sup>

“Kıyamet günü için adalet terazileri kuracağız. Öyle ki hiçbir kimseye zerre kadar zulmedilmeyecek.”<sup>45</sup>

“Artık kimin tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. Kimlerinde tartıları hafif gelirse, işte onlarda kendilerini ziyana uğratanların ta kendileridir. Onlar cehennemde ebedi kalacaklardır.”<sup>46</sup>

İşte o vakit kimlerin tartıları ağır gelmişse, artık o, hoşnut bir hayat içinde olacaktır. Ama kimin de tartıları hafif gelirse, işte onun anası (varacağı yer) Haviye’dir.<sup>47</sup>

#### Sırat Köprüsü Hakkındaki Hadisi Şerifler:

Hüzeyfe ve Ebu Hüreyre (r.a.) tan gelen rivayete göre: “Peygamber efendimiz s.a.v. sırat üzerinde ayakta olup, “Yarabbi! Kurtar kurtar” der. Hatta bir adam gelir ki yürüyemez, ancak sürünerek gidebilir. Sıratın her iki tarafında asılı dikenler vardır. Onlar memurdurlar emredildikleri adamı çekerler. Kimisi yaralanarak kurtulur. Kimisi de ateşe düşer.”<sup>48</sup>

Ebu Hüreyre (r.a.) den gelen başka bir rivayet ise, şöyledir: “Sırat cehennem üzerinde kurulur. İlk olarak onun üzerinden geçecek olan ben ve ümmetimidir. O gün, peygamberlerden başka kimse konuşmaz. Peygamberlerin duaları Yarabbi kurtar kurtar olacaktır. Cehennemde sadam dikenleri gibi dikenler vardır. Peygamberimizin sadam dikenlerini hiç gördünüz mü sorusuna, evet ya Rasûlullah dediler. İşte onlar sadam dikenleri gibidirler, fakat dikenlerin büyüklüklerini ancak Allah bilir. O dikenler, herkese, ameline göre yapışır.”<sup>49</sup>

---

<sup>44</sup> A’râf, 8-9.

<sup>45</sup> Enbiyâ, 47.

<sup>46</sup> Mü’minün, 102-103.

<sup>47</sup> Karı’a, 6-7-8-9.

<sup>48</sup> Müslim, **el-Müsnedü’s-Sahîh el-Muhtasar**, I, 163.

<sup>49</sup> Müslim, *a.g.e.*, I, 186.

### Terazi Ve Sırat Köprüsü Hakkındaki Hadisler:

Enes (r.a.) bu konuyla ilgili olarak şöyle rivayette bulunmuştur: Peygamber (s.a.v.) den, kıyamet gününde bana şefaet et diye rica etim. Peygamber (s.a.v.) de: “İnşallah şefaet ederim” diye cevap verdi. Nerede seni arayıp bulayım dedim? “İlk evvela sırat üzerinde beni ara.” dedi. Sırat üzerinde seni bulamazsam dedim. “Terazi yanında beni ara dedi.” Terazi yanında seni bulamazsam, dedim. “Havuz yanında beni ara, çünkü bu üç yerin birisinde muhakkak bulunacağım” dedi.<sup>50</sup>

Hasan el-Basrî (r.a.) den şöyle rivâyet edilmiştir: “Hz. Aişe (r.a.) bir gün ağladı. Peygamber (s.a.v.) “Niçin ağlıyorsun?” diye sordular. Hz Aişe (r.a.) cehennemi hatırladığım için ağlıyorum dedi. Kıyamet gününde ehlinizi hatırlayacak mısınız? diye peygambere sordu. Peygamber (s.a.v.) de: “üç yerde kimse kimseyi hatırlayamaz. 1- Terazide kişinin amelinin ağır olup olmadığı bilininceye kadar. 2- Amel defterinin dağıtımında sağdan mı veya soldan mı verileceği bilininceye kadar. 3- Cehennem üzerinde sırat kurulduğu zaman, kişi geçebilecek mi geçemeyecek mi? Durumu bilininceye kadar, kimse kimseyi hatırlayamaz.” dedi.<sup>51</sup>

İnsanların sırat köprüsü üzerinden geçmeleri nurlarına göre olur. Nitekim hadisi şerifte şöyle varit olmuştur: İbn Mes‘ud (r.a.) Peygamberimizden şöyle rivayet etmiştir: “Muhakkak insanlar, sırat köprüsünden nurlarına göre geçecekler. Kimisi gözünü kapatıp açacak kadar zamanda, kimisi şimşek gibi, kimisi bulut gibi, kimisi yıldızların düşmesi gibi, kimisi rüzgâr gibi, kimisi atın koşması gibi ve kimisi adamın koşması gibi geçer.”<sup>52</sup>

Kabirdeki Meyyite Allah Tarafından İki Meleğin Gönderilmesi ve Meyyite Soru Sormaları Hakkındaki Hadisi Şerif:

<sup>50</sup> İbn Hanbel, **Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel**, XX, 210; Askâlânî, **Fethü'l-Bârî Şerhu Sahîhî'l-Buhârî**, XI, 466.

<sup>51</sup> İbn Hanbel, a.e.g., XXXI, 302; el-Münâvî, **Feydü'l-Kadîr Şerhü Cami'i's-Sağîr**, II, 170; es-Sicistânî, Ebu Dâvud (v. 275/889) **Sünenü Ebi Dâvud**, IV, 240; (Bkz. Molla Ali el-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed Ebü'l-Hasan Nurüddin el-Molla Herevî el-Kârî (v. 1014/1606) **Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhü Mişkâti'l-Mesâbîh**, VIII, 3532.)

<sup>52</sup> Hâkim, Muhammed b. Abdullah b. Muhammad b. Nuaym en-Nisâbûrî, **el-Müstedrek alâ's-Sahîheyn**, II, 408.

Enes (r.a.) Peygamberimizden şöyle rivayet etmiştir: “Bir kul kabrine konulup arkadaşları onu bırakıp döndükleri zaman, daha onların ayakkabıllarının sesi kesilmeden, iki melek gelip onu oturturlar. Daha sonra ona “Muhammed hakkında ne diyorsun?” diye sorarlar. O da, “Ben şahadet ederim ki O Allahın kulu ve resulüdür” diye cevap verir. Melekler: “Cehennemdeki yerine bak. Allah onu cennette bir yer ile tebdil etti.” dediklerinde o her iki yeri görür. Eğer ölen kişi, kâfir veya münafık ise, meleklerin suallerine: “Bilmiyorum, ben insanların dedikleri gibi derdim.” diyecek. Melekler ona: “ne bildin ne de okudun” dedikten sonra, demir balyozlarla iki kulaklarının arasına vururlar. Ölü, öyle bir bağırır ve feryat eder ki insan ve cinlerden başka herkes bu feryadı duyar.”<sup>53</sup>

İtikat kitaplarına göre de “sırat köprüsüne”,<sup>54</sup> “terâziye”<sup>55</sup> ve “meyyitten suâle”<sup>56</sup> inanmak, farzı ayındır. İskât ise, esas itibariyle kefarettir. Bir adam yemin edip sonra yeminini yerine getirmeyerek yeminini bozarsa, on fakiri doyuracak kadar onlara yemek verecek veya libas giydirecek ya da bir köle azat edecek. Bunları yapmazsa üç gün oruç tutacaktır.<sup>57</sup> Nitekim bu hususu Cenâb-ı Hakk Mâide süresinin 89.u ayetinde beyanda bulunmaktadır.<sup>58</sup> Zihâr ise bir kişinin, hanımının herhangi bir uzvunu kendisine nikâhı ebediyen haram olan bir kadının uzvuna benzeterak perhiz yemini yapmasıdır.<sup>59</sup> Bunu söyleyip de hanımını boşamazsa bir köle azat edecek. Köleyi bulamazsa veyahut köle

<sup>53</sup> el-Aynî, Ebu Muhammad Mahmut b.Ahmed b. Musa b. Ahmed el-Ğaytâbî, el-Hanefî (v. 855/1451), **Umdetü'l-Kârî Şerhu Şihî'l-Buharî**, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, Tsz., VIII, 144.

<sup>54</sup> İtikat kitaplarından olan **Âkîdetü't-Tahavî** adlı kitapta şöyle geçmektedir: “Biz cehennem üzerinde uzatılan sırat köprüsüne iman ederiz” diyor. Daha sonra Molla Fahreddin'nin sırat köprüsü hakkında getirmiş olduğu hadisleri zikretmektedir.(Tehavî, Sadruddin Muhammd b. Alaaddin el-Hanefî, tah: Şuayb Arnavut, Beyrut, 1997, II, 605.).

<sup>55</sup> İtikat kitaplarından olan **Âkîdetü't-Tahavî** adlı kitapta şöyle geçmektedir: “biz mizâna inanırız çünkü Allah c.c. ayeti kerimede şöyle buyurmuştur: “Biz kıyamet gününde teraziye adaletle koyarız kimseye hardal tanesi kadar zulmedilmez.” (Enbiya 47). (Tehavî, a.g.e. II, 608-609.).

<sup>56</sup> Kabir azabıyla ilgili **Levâmiu'l-Envârî'l-Behiyye** isimli itikât kitabında şöyle geçmiştir: “Peygamberimizden gelen habere göre meleklerin ölümden sonra kabirde soru sorması haklıdır. Zira ayeti kerimede “Allah c.c. müminleri doğru cevabı vermek için sabit kılar” (İbrahim, 27) buyurmuştur. Bu ayeti kerimenin sebebi nüzulü kabir azabıdır. (es-Sefârinî, Muhammed b. Ahmed b. Sâlim, **Levâmi'u'l-Envârü'l-Behiyye ve Sevâti'u'l-Esrârî'l-Eseriyye**, Dimeşk, 1982, II, 5.).

<sup>57</sup> Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Me'âni Elfâzi'l-Minhâc**, VI, 191; Serahsî, **el-Mbsût**, VIII, 150; el-Merğînânî, **Metnü Bidâyetü'l-Mübtedî**, Kahire, Tsz., s. 96.

<sup>58</sup> “Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile taptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yemin kefareti, ailenize yedirdiğinizin orta hallisinden o yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkânı) bulmazsa, onun kefareti üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğimiz vakit yeminlerinizin kefareti budur. Yeminlerinizi tutun. Allah size ayetlerini işte böyle açıklıyor ki şükredesiniz.” (Mâide, 189).

<sup>59</sup> Diyanet İlmihali, II, 17.

almaya takati yok ise, aralık vermeden iki ay oruç tutacak. Oruç tutmaya takati yoksa atmış fakiri doyuracak kadar onlara taâm verecek.<sup>60</sup> Nitekim bu hususu Allah'ü Teâlâ, Mücadele Süresinin 3 ve 4. ü ayetlerinde beyan etmektedir.<sup>61</sup>

Bir adam üzerinde kaza namazı veya kaza orucu varsa, öldükten sonra her bir kaza namazı veya kaza orucunun her bir günü için bir fakiri doyuracak kadar yemek vereceğini fıkıh kitaplarımız hadisi şeriflere istinaden beyan etmişlerdir.<sup>62</sup> Kezalik, (âlimler) hadisi şeriflere istinat ederek, ölüye telkinin, ehlisünnet yanında meşru ve faydalı olduğunu beyan etmişlerdir.<sup>63</sup> Ancak ölüye matem, dinimizde yasaktır.<sup>64</sup>

Musalla taşıdaki bir ölü için “ey cemaat bu ölüyü nasıl bilirsiniz” şeklindeki telkin, sual ve tezkiyenin dayanağı yoktur. Bu şekilde yapılan sual ve tezkiyenin cenabı hakkın o ölü hakkındaki vereceği hükme hiçbir tesiri olmaz.

Gayya kelimesine gelince, bu kelime, Meryem süresinin 59. ayetinde zikredilmiştir. Meali âlisi: “Onlardan (enbiya ve salihlerden) sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevî tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu (tutumlar)ından ötürü cehennemdeki Gayya Vadisini boylayacaklardır.”<sup>65</sup>

Mezkûr ayeti kerimede zikredilen gayya kelimesini müfessirlerimiz şöyle tefsir etmişlerdir:

- 1- İbn Abbas (r.a.), tefsirinde: “Gayya cehennemde bir deredir.” demiştir.<sup>66</sup>

<sup>60</sup> Serahsî, **el-Mebsût**, VIII, 235; El-Merğînânî, *a.g.e.*, s. 97; Şirbînî, *a.g.e.*, V, 41.

<sup>61</sup> “Kadınlarından zihâr yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce bir köle âzât etmelidirler. İşte bu hüküm ile size öğüt veriliyor. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. Kim (köle âzât etme imkânı) bulamazsa, eşine dokunmadan önce ardı ardına iki ay oruç tutmalıdır. Kiminde buna gücü yetmezse, altmış fakiri doyurmalıdır.” (Mücadele, 3, 4.).

<sup>62</sup> Eş’Şirünbülâfî, Hasan b. Ammâr b. Ali, **Nuru’l-Îzâh ve Necâtü’l-Ervâh**, s.90; İbn Âbidin Muhammed Emin b. Ömer b.Abdulaziz el-Hanefî, **Reddü’l-Muhtâr âlâ’d-Dürri’l-Muhtâr**, II, 72.

<sup>63</sup> Zeyle‘î, Osman b. Ali b. Mahcen el-Bâriî Fahrudin el-Hanefî (v. 743/1343), **Tebyînu’l-Hakâik Şerhu Kenzi’d-Dekâik**, el-Matba‘tü’l-Kübrâ’l-Emîriyye, Kahire, 1313 h., 234; İbn Âbidin, *a.g.e.* II, 74.

<sup>64</sup> İbn Abidîn, *a.g.e.*, VI, 55.

<sup>65</sup> Meryem, 59.

<sup>66</sup> Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer (v. 817/1415), **Tenvîru’l-Mikbas min Tefsîri İbn Abbâs**, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Lübnan, Tsz., s. 309.

2- Celâleyn, tefsirinde: “Gayya cehennemde bir deredir.” diyor.<sup>67</sup>

3- Kâzi Beydâvî, tefsirinde: “Gayya cehennemde bir dere olup cehennemin dereleri ondan istiâze ediyorlar denilmiştir.” diyor.<sup>68</sup>

Gayya, tefsirlerde dere olarak kabul edilmiştir. Halk arasında dere kelimesi, kuyu kelimesi ile tebdil edilmiştir.<sup>69</sup>

Bu itibarla yukarıda zikredilen gerek ayeti kerimeler ve gerekse hadisi şeriflere dayanarak yazılan dinimizin itikat kitaplarından anlaşılacağı veçhiyle, Hüsametdin Ergezen’in hezeyanlarını reddediyorum.

Hüsametdin Ergezen’in makalesini okuyan dindaşlarıma bir hakikat olabilmesi ve efkâr-ı umumiyede bu gibilerinin iftiralarına set olabilmek için yazımın gazetenizin aynı sahife, aynı sütun ve aynı başlık altında neşredilmesini rica ederim.

Fahreddin YILDIZ

#### 1.2.2.6. Nevevî’nin Minhâc’ındaki Muğlâk Yerleri Açıklaması

Molla Fahreddin’in bulunduğu bölge medreselerinde klasik eğitim yapılırken, sadece alet ilimleri dediğimiz nahiv, sarf, mantık vs. ilimler okutulmuyordu. Bu ilimlerin yanında hadis, tefsir, siyer, tarih, fıkıh, fıkıh usulü ve daha birçok ilim okutuluyordu. Bu ilimler okutulurken de bu konudaki ders kitapları rastgele seçilmemiş, bilakis bu kitaplar işin bilirkişileri olan âlimler tarafından titizlikle tavsiye edilmiştir. Örneğin: Hadisten *et-Tâc*,<sup>70</sup> Tefsirden *Kâdi Beydâvî*<sup>71</sup>, Siyerden *Muhammed Resulüllah Sallallahü Aleyhi Vesellem*,<sup>72</sup> Tarihten *Târihü’l-Hulefâ*,<sup>73</sup> Fıkıhtan *Minhâcü’t-Tâlibîn*,<sup>74</sup>

<sup>67</sup> Suyûtî, *Tefsiru’l-Celâleyn*, Dârü’l-Hadis, Kahire, Tsz., s. 309.

<sup>68</sup> Beyzâvî, Nasiruddin Ebu Sait Abdullah b.Ömer eş-Şirâzî, *Envârü’t-Tenzil ve Esrârü’t-T’vil*, 309, Dâru İhyâu’t-Türâsî’l-Arabî, Beyrut, 1418 h.

<sup>69</sup> Taberi tefsirinde, Gayya kelimesini açıklarken, “Gayya: cehennemde bir vadi, kuyu ya da tadı kötü olan bir nehirdir” denilmiştir. (Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezid b. Kesir b. Galib el-Amelî Ebu Ca’fer et-Taberî (v. 310/923), *Câmi’ü’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’an*, (Tah. Ahmed Muhammed Şakir), Müessesetü’r-Risâle, 2000, XVIII, 309.)

<sup>70</sup> Bu kitabın müellifi, Mansur b. Ali Nâsîf (v. 1371/1950) tır. Kitabın ismi, **et-Tâcü’l-Câmi’ li’l-Usûl fî Ahâdisi’r-Resûl**. (Zirikli, *el-A’lâm*, VII, 301).

<sup>71</sup> Kitabın ismi, **Envârü’t-Tenzil ve Esrârü’t-T’evîl**, Müellif: Nâsiruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beyzâvî (v. 691/1292).

<sup>72</sup> Müellif: Muhammed Rîdâ (v.1950)

<sup>73</sup> Müellif: Suyûtî, Abdurrahman b.Ebi Bekir Celeddin es-Suyûtî (v. 849/1505).

Fıkıh Usulünden *Cem‘u‘l-Cevâmi*<sup>75</sup> kitapları okutuluyordu. Biz de bu çalışmayı hazırlarken Molla Fahreddin’in kütüphanesine göz atma fırsatı bulduk. Bu kütüphanede bulunan ve yukarıda ismini zikrettiğimiz kitaplara bakarken, kitapların başında ve sonunda bulunan boş sayfalarda ya önemli yerlerin sayfa numaraları not edilmiş, ya kitabın ihtiva ettiği ilimle ilgili faydalı notlar yazılmış, ya da muğlâk olan yerlerin izahının yapılmış olduğunu gördük. Molla Fahreddin, fıkıh dersinde okuttuğu *Minhâcü‘t-Tâlibîn* kitabında bulunan ve talebeler arasında anlaşılmasının zor olduğu bilinen iki yeri tahlil etmiş ve açıklamıştır. Açıklanan metinlerin tercümesi şudur.

#### 1.2.2.6.1. Yağmur Suyu ya da Taşıma Su ile Sulanan Ziraatın Zekâtı

İmam Nevevî'nin *Minhâcü‘t-Tâlibîn* isimli kitabının 67.<sup>76</sup> Sayfasında geçen mevzu hakkında, Şafî mezhebi kılasik kitaplarından olan *Tuhfetü‘l-Muhtâc*, *Nihayetü‘l-Muhtâc* ve *Muğni‘l-Muhtâc* kitaplarında birçok izahlar yapılmıştır. Molla Fahreddin, bu eserlerde geçen uzun izahatları aşağıda ki gibi özetlemiştir.

“Nevevî, *el-Minhâc*’ta şöyle demiştir: “Yağmurla sulanan veya kökü suya yakın olan meyve ve ziraat ürününde onda bir zekât vardır. Satın alınan suyla, kova veya dolapla sulanan arazinin mahsulünde ise onda birinin yarısı (yirmide bir) zekât vardır. Sahih görüşe göre su kanalları ile sulanan ziraatın zekâtı yağmurla sulanan ziraatın zekâtı gibi onda birdir. İkisi ile (onda bir ve yirmide bir gerektiren sular ile) aynı miktarda sulanırsa, mahsulün onda birinin dörtte üçü verilir. İkisinden biri diğerinden fazla ise, hangisi fazla ise, o itibara alınır. Azhar (اظهر)<sup>77</sup> görüşe göre ziraat (ekin) hangi sulama ile gelişip büyümüş ise, o sulamaya itibar edilir. Bazı İslam hukukçuları ise, “sulamanın sayısına itibar edilir” demişlerdir.

Azhar (اظهر) görüş olan “ziraatın gelişip büyümesinde etkili olan suyun itibara alınması” kaidesinde verilecek zekât, şu şekilde hesaplanır: Yağmurla sulama müddeti

<sup>74</sup> Müellif: Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî (v. 676/1278).

<sup>75</sup> Müellif: Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkafi es-Sübkî (v. 771/1370). (Zirikli, *a.g.e.*, IV, 185).

<sup>76</sup> Nevevî, *Minhâcü‘t-Tâlibîn*, s. 67.

<sup>77</sup> İmam Nevevî, *Minhâcü‘t-Tâlibîn* isimli kitabının başında, fikhî görüşleri belirtmek için kullanacağı kelimeleri saymış ve bu kelimelerin hangi anlamlarda kullanılacağını açıklamıştır. İşte “Ezher” (اظهر) kelimesi de bu kelimelerdendir. Bu kelimenin anlamı ise şudur: İmam Şafî’den rivayet edilen iki ya da daha fazla görüşten en açık görüş demektir. (Nevevî, *Minhâcü‘t-Tâlibîn*, s. 8).

ve kova ile sulama müddetinin tamamı toplanır. Daha sonra kova ile sulama süresinin yarısı, yağmurla sulama süresinin tümüne eklenir. Çıkan sonuç, yani kova ile sulama süresinin yarısı ile yağmurla sulama süresinin tamamının toplamı, ikisinin sürelerinin toplamının tamamı ile karşılaştırılır. Eğer çıkan sonuç, her ikisinin toplamının dörtte üçü ise, o zaman verilmesi gereken zekât da onda birinin dörtte üçüdür. Eğer çıkan sonuç toplamının altı bölü beşi ise, o zaman verilmesi gereken zekât da onda birinin altıda beşidir. Mesela: Yağmurla sulama zamanının toplamı iki ay, kova ile sulama süresinin toplamı ise iki aydır. İkisinin toplamı dört aydır. Bu sefer iki ay olan yağmurla sulama süresinin tamamını ve iki ay olan kova ile sulamanın toplamının yarısını topladığımızda ikisinin toplamı üç ay olur. Bu sonuç toplam sonuç ile karşılaştırıldığında dörtte üç olur. O zaman verilmesi gereken zekât miktarı onda birinin dörtte üçüdür. Ve eğer yağmurla sulama süresi dört ay, kova ile sulama süresi iki ay ise, ikisinin toplamı altı aydır. Yağmurla sulama müddeti ile kova ile sulama müddetinin yarısının toplamı beş aydır. Bu sonuç ile ikisinin toplamının sonucu karşılaştırıldığında altıda beş olur. O zaman verilmesi gereken zekat miktarı onda birin altıda beşidir. Eğer bunun tersi düşünülecek olursa yani yağmurla sulama müddeti iki ay, kova ile sulama müddeti dört ay ise toplam altı ay olur. Yağmurla sulama müddetinin tamamı ile kova ile sulama müddetinin yarısının toplamı ise dördür. Dört rakamı da altının üçte ikisidir. O halde verilmesi gereken zekât onda birinin iki sülüsüdür.

Zekât verme işleminde sulama sayılarına itibar edilirse yapılacak hesap aynıdır. Zirâ ekin üç sefer yağmur suyu ile sulanır, kova ile iki sefer sulanır ise, ikisinin toplamı beş sulama olur. Yağmurla sulamanın tamamı ile kova ile sulamanın yarısının toplamı ise dört olur. Çıkan sonuç beşte dört olur. O halde verilecek zekât, mahsulün onda birinin beşte dördüdür. Yapılacak hesapların tümü de bu şekildedir.”<sup>78</sup>

#### **1.2.2.6.2. Hayızın Zamanı ve Miktarı Hususunda Şüpheye Düşen Kadının Durumu**

Kendi hayızını (âdeti) hususunda şüpheye düşen kadının, ibadetleri işlerken takip edeceği yol İslam Hukuku kitaplarının büyük çoğunluğunda zikredilmiştir. İmam Nevevî de klasik İslam Hukuku kitaplarından olan *Mihâcü't-Talibîn* isimli kitabında

<sup>78</sup> Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibîn*, s. 67; Şirbînî, el-Hatîp, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Me'ani Elfâzi'l-Minhâc*, II, 86; Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc*, III, 251.



konuyu ele almıştır. Uzun zamandan beri, medreselerde fıkıh dersi okutulurken bu kitap okutulmuştur. Öğrenciler bu kitabın hayız babını (konusunu) okurken oldukça zorlanıyorlardı. Molla Fahreddin, bu konuyu kolay anlaşılır hale getirmek için aslı Arapça olan aşağıdaki metni hazırlamıştır.

“Nevevî'nin *el-Minhâc* isimli kitabında bulunan *وان حفظت شيئا الخ* ibaresi talebelere müşkil olduğu için –muvaffakiyet Allah'tandır- diyerek bu müşkil yeri izah etmek için birkaç kelime yazdım.

Müellif, el-mütehayyiretü'l-mutlaka (mutlak tereddütlü olan kadın) konusundan hemen sonra, bu konuyla irtibatlı olduğu için el-mütehayyiretü'n-nisbiyye (nispi tereddütlü olan kadın) meselesini zikretmiştir. El-mütehayyiretü'n-nisbiyye (nispi tereddütlü olan kadın), kendi hayızı (âdeti) konusunda unutkanlığa ve belirsizliğe düşüp, âdetinden bir şeyler hatırlayan kadının durumudur. Mesela, kadının, sadece adete girdiği vakti ya da sadece süresini hatırlaması gibi. Temizlik (tuhr) ya da hayız (adet) döneminde olduğunu kati bir şekilde bilen kadın, bu durumlara göre hareket eder. Kesin olarak hayızlı olduğunu bilen kadına, hayızlı kadına haram olan şeyler de haramdır. Temizlik döneminde olduğunu kesin olarak bilen kadın, temiz kadının yapması gereken her şeyi yapar. Ancak namaz kılacağı zaman, tenasül uzvunu yıkayıp bir bez paçasıyla kapattıktan sonra abdest alıp hemen namaza durmalıdır.

Hem temiz hem de hayızlı olma ihtimali olan dönemde, cinsel ilişkide bulunma, Kur'ana el sürme ve namaz haricinde Kur'an okuma durumlarında, hayızlı kadın gibi davranmalıdır. Ancak namazda Kur'an okuması caizdir. Niyet gerektiren ibadetler konusunda ihtiyaten temiz kadın gibi davranır. Mutlak tereddütlü kadın (durumundan hiçbir şey hatırlamayan) gibi, niyet gerektirmeyen ibadetleri ise yapamaz. O'na dokunmak caizdir.

Eğer hayız, temizlik ve hayızın kesilmesi (inkita') ihtimali varsa yukarıda anlattığımız tereddütlü (mütehayyire) kadın gibi hareket eder. Hayızın kesilme ihtimali olan döneme şüpheli temizlik dönemi, hayızın kesilme ihtimali olmayan döneme ise şüpheli hayız dönemi denir. Zahir görüşe göre, ziyaret tavafının zamanı geniş olduğu için kadın bu tavafını şüpheli dönemlerinde değil, kesin temizlik dönemlerinde yapmalıdır.

Zahir görüŖe göre ziyaret tavafının zamanı sınırlı olmadığı için Ŗüpheli temizlik dönemi ve Ŗüpheli hayız döneminde bu tavaf yapılmamalı, belki muhakkak temizlik döneminde bu tavaf yapılmalıdır.

Kadın, sadece hayız döneminin zamanını hatırlıyorsa, mesela; “Benim hayız dönemim ayın başındadır. Ama miktarını bilmiyorum.” dese o zaman birinci gün gecesi ile birlikte kesin hayız, ayın ikinci yarısı ise kesin temizlik dönemidir. Bu iki dönem arasındaki zaman ise Ŗüpheli dönemdir. Yani temizlik, hayız ve kesilme (inkita’) dönemleri olabilir.

Kadın, hayız dönemi miktarını biliyor ama zamanını hatırlayamıyor ve “benim hayız günlerimin miktarı on günün ya da on beş günün yarısından fazladır.” diyorsa, söylediği rakamdan on rakamına veya on beş rakamına kadar olan sayı başından ve sonundan atılır. Ortada olan rakam kesin hayız, başında olan hayız ve temizlik, sonunda olan rakamlar ise hayız, temizlik ve inkita’ ihtimali olan zamanlardır.

Kadın, “Hayız zamanım ayın ilk yarısındaki dokuz gündür.” derse, o zaman dokuz rakamından on beşe kadar olan altı gün atılır, dokuzun başından da altı gün atılır. Ortada kalan yedinci, sekizinci ve dokuzuncu günler kesin hayız, birden altıya kadar olan zaman dilimi hayız ve temizlik, dokuzdan on beşe kadar olan zaman dilimi ise hayız, temizlik ve kanın kesilmesi ihtimali olan zamandır. Ayın ikinci yarısı ise kesin temizlik dönemidir.

Kadın, “benim hayız müddetim ayın ilk on gününden altı gündür” derse, altıncı günden onuncu güne kadar olan dört gün atılır. Birden altıya kadar olan bölümden de dört gün atılır. Ortada kalan beş ve altıncı günler kesin hayız, baştaki dört gün hayız ve temizlik, altıdan ona kadar olan dört gün ise temizlik, hayız ve kanın kesilme ihtimali olan zaman dilimleridir. Ayın kalan diğer günleri ise kesin temizlik dönemidir.

Kadın, “Hayız günlerimin miktarı on gününün yarısı ya da yarısından azı veya ilk on beş günün yarısıdır.” derse. Örneğin, “Hayız günlerim ayın ilk on gününün yarısıdır.” derse, o zaman, kesin hayız günleri belli değildir. İlk beş gün hayız ve temizlik, son beş gün ise hayız, temizlik ve kan kesintisi ihtimali olan zamanlardır. Ayın diğer günleri ise kesin temizlik dönemidir. Yukarıda vermiŖ olduğumuz misaller hayız

müddetinin bir aydan daha az bir zaman diliminde bulunmasıyla alakalıdır. Ama eğer kadın, “hayız zamanım bir ayın içinde beş gündür” o zaman kesin hayız ve temizlik dönemi yoktur. İlk beş gün hayız ve temizlik ihtimali olan dönem, diğer günler ise, temizlik-hayız ve kanın kesilme ihtimali olan dönemdir.<sup>79</sup>

---

<sup>79</sup> Nevevî, **Minhâcü't-Tâlibîn**, s. 20; Heytemî, **Tuhfetü'l-Muhtâc**, I, 140; Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, I, 292.

## İKİNCİ BÖLÜM

### MOLLA FAHREDDİN el-ARNÂSÎ'NİN FETVALARININ TAHLİLİ VE FİKHÎ YÖNÜ

#### 2.1. MOLLA FAHREDDİN'İN YAŞADIĞI ORTAM ve FİKHÎ YÖNÜNE ETKİSİ

Molla Fahreddin'in fikhî yönüne etki eden şüphesiz onun içinde yaşadığı toplum olmuştur. Şöyle ki; Doğu ve Güneydoğu halkı, İslam dinini özümsemiş, bu dini hayatlarının her alanına yansıtmışlardır. Halkın doğum günlerinde, düğünlerinde, sünnetlerinde, mevlitlerinde, yas günlerinde kısacası hayatının her safhasında dinin izlerini ve etkilerini görmemiz mümkündür.

Bu halk, aralarında bir anlaşmazlık çıktığında çoğu defa mahkemelere değil, çevrede bulunan ehil bir âlime gidiyor, onun vereceği hükme göre hareket ediyor ve problemlerini bu şekilde çözüyorlardı. Bu çözüm şekli, hem kolay hem de pratik oluyordu. Eskisi gibi değilse de, bugün aynı durum devam etmektedir. Âlimlere başvuran halk, çoğu zaman sordukları soruya sözlü cevap alırken, bazen de ikna olmayanlara göstermek üzere bu âlimlerden yazılı bir belge de alıyorlardı.

Bu bölgede yaşayan halk, mezhep bakımından genelde Şâfiî'dir. Dolayısıyla verilen fetvalar da Şâfiî mezhebine göre veriliyordu. Âlimler, Şâfiî mezhebinde çözüm bulamadıklarında, diğer mezheplere başvuruyorlardı.

Molla Fahreddin, özetle anlattığımız böyle bir toplumda yaşıyordu. Günden güne itibarı artan Molla Fahreddin, görev yaptığı camide tedrisat yapıyor, halkın hem dinî hem de dünyevî sorunlarını dinliyor ve çözüme kavuşturuyordu. Öyle ki, bulunduğu cami, halkın sorunlarını çözen bir merkez haline gelmişti.

## 2.2. MOLLA FAHREDDİN'İN FETVA YÖNTEMİ

Fetva, sözlükte “bir olayın hükmünü açıklayan veya hükmünü koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap” anlamlarına gelir. İstilahta ise, fikhî bir meselenin dinî hukukî hükmünü açıklama, fâkih bir kimsenin, sorulan fikhî bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm demektir.<sup>80</sup> Fetvâ ve içtihadın anlamları birbirine yakın olmakla beraber, fetvânın anlamı içtihadın anlamına göre daha dar kapsamlıdır. İctihat işiyle uğraşan kişiye müçtehit, fetva verme işiyle uğraşan kişiye ise, müftî (fetva veren) denilmektedir. Müçtehitte bulunması gereken şartlar olduğu gibi, müftîde de bazı şartlar gereklidir. İmamü'l-Haremeyn diye tanınan Cüveynî, *Verekât* isimli kitabında şu şartları saymıştır: “Fıkhın usul ve furu'unu, mezheplerin görüşlerini, hükümlerin ıstınbât hususunu, hüküm ayetlerini ve bunlarla ilgili hadisleri bilmek.”<sup>81</sup> Ayrıca, müftî fetva verirken müsteftiden (fetva isteyen) gelen soruyu iyi anlamalı, vereceği cevabı da anlaşılır bir şekilde vermelidir. Müftî, stres, hasta ve kızgın durumlarda fetva vermemelidir. Aksi takdirde müftî, verdiği fetvayı yanlış verir, maddi sorumluluk ve manevi vebâl altına girmiş olur.

İslam hukuku literatüründe verilmiş olan fetvalardan oluşan kitaplar pek çoktur. Bu kitaplar, yazıldığı dönemin sosyal, siyasal, ekonomik ve dini problemlerini yansıtmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Şeyhü'l-İslamlık makamında görev yapan birçok ilim adamının kendi fetvalarını içeren kitapları bulunmaktadır. Mesela, *Fetâvây-ı Abdurrahim*, *Fetâvây-ı Ali Efendi*, *Fetâvây-ı Ankaravî* gibi. Günümüzde de güncel birçok fikhî probleme çözüm niteliğinde fetva kitapları mevcuttur. Örneğin, Yusuf Karadavî'nin *el-Fetâvâ'l-Muâsıra*, Vehbe Zuhaylî'nin *Fetâva'l-'Asr*, Muhammed Said Ramazan Butî'nin (v. 1434/2013) *Menşürâtün İctimâ'iyye*, Halil Gönenç'in *Günümüz Meselelerine Fetvâlar* ve Abdülaziz Beki'nin *İslamda Güncel Ticârî Meseleler* gibi fetva kitapları mevcuttur.

Molla Fahreddin'in fetvalarını ihtiva eden bir kitabı olmasa da, verdiği fetvaların yazılı olmasını gerektiren bazı durumlar olmuştur. Mesela, O'na gelen mektuplarda

<sup>80</sup> Komisyon, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, Fetvâ Mad. s. 181.

<sup>81</sup> Cüveynî, Ebu'l-Meâlî, Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf b. Muhammed el-Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn (v. 478/1028), **el-Verekât**, s. 29.

fikhî bir soru varsa, soruyu soran kişinin, cevabını yazılı isterse, bu durumlarda Molla Fahreddin, verdiği cevabı yazılı olarak vermiştir. Molla Fahreddin, kendisine müçtehit gözüyle bakmadığı için, verdiği bütün fetvaları klasik İslam hukuku kitaplarından alıntı yaparak vermiştir. Fetva vermeden önce fetvayı bulunduğu yerdeki âlimlere arz etmiş, onların da bu fetvayı tasdik etmelerini istemiştir. Bunun sebebini de şu şekilde açıklamıştır, “ben, sizin de benimle birlikte fetva verme sevabına ortak olmanızı istiyorum.” Buna ilaveten bazı fetvalarında, fetvasına kat’iyet kazandırmak için diğer ilimlerden faydalanmıştır. Bu ilimlerin başında da mantık ilmi gelmektedir. Medresede okuttuğu bu ilim kendisinde meleke haline gelmiş, fetva verirken, bu ilmi kolaylıkla kullanmıştır. Molla Fahreddin’in fetva verirken İzlediği yöntemi, şu şekilde sıralamamız mümkündür.

1- Sorulan soruyu en ince ayrıntısına kadar tahlil etmek.<sup>82</sup>

2- Mezhebin kaynaklarını göz önünde bulundurmak.<sup>83</sup>

3- Söz konusu mezhebe mensup imamların görüşlerini en mu’temet olanından en zayıfına göre sıralamak.<sup>84</sup>

4- Bir sorunun fetvası, soranın mezhebinde bulunmuyor ise, dört mezhep kaynaklarını araştırıp uygun olana göre fetva vermek.<sup>85</sup>

5- Dört mezhebin en kuvvetli görüşlerine göre fetva yoksa bu dört mezhebin zayıf görüşlerine göre fetva vermek.<sup>86</sup>

---

<sup>82</sup> Bu yöntemi, talak fetvalarında görmemiz mümkündür. Örneğin, (طلاق - Talak) kelimesi, titizlikle incelendikten sonra fetva verilmiştir. (Bkz. Boşama-1).

<sup>83</sup> Molla Fahreddin fetva verirken, birçok kaynaktan nakillerde bulunmuştur. Bu nakilleri yaparken, mezhebin klasik kitaplarından faydalanmıştır. Örneğin, Şafiî mezhebine göre fetva verdiği zaman, genellikle **Tuhfetü’l-Muhtâc, Nihâyetü’l-Muhtâc ve İ’âne**’den faydalanmıştır. Hanefiye göre fetva verdiği zaman, genellikle **Reddü’l-Muhtâr**’dan faydalanmıştır.(Bkz. “Evlenecek Erkeğin Ekonomik Bakımdan Kıza Denk Olması, Hamile Kadının Zinadan Sonra ki İddeti” başlıklı fetvalar).

<sup>84</sup> Molla Fahreddin, fetva verilirken, mezhep içindeki en kuvvetli görüşten başlayıp en zayıfıya göre fetva verilmesi gerektiğini savunmuştur. (Bkz. Üçüncü Fasıl: Hüküm Ve Fetva Vermede Şafiî Mezhebi Âlimlerinin Mu’temed Görüşleri).

<sup>85</sup> Molla Fahreddin, müsteftinin (vetva isteyen) mezhebinde fetva bulamadığı takdirde, başka bir mezhebi taklit etmekten çekinmemiştir. (Bkz. Evlenecek Erkeğin Soy Bakımından Kıza Denk Olması Hakkındaki Fetva).

<sup>86</sup> Duruma göre fetva fermanı zaruri ise, Molla Fahreddin mezhebin zayıf görüşüne göre dahi fetva vermiştir. (Bkz. Evlenecek Erkeğin Soy Bakımından Kıza Denk Olması Hakkındaki Fetva).

6- Dört mezhepte de zayıf görüşler dâhil fetva bulunmazsa, dört mezhebin dışındaki görüşleri taklit etmeyi caiz görmemek.<sup>87</sup>

Molla Fahreddin'in yaşadığı çevrenin çoğu Şâfiî olduğu için, sorulan sorular ve istenen fetvalar genellikle Şâfiî mezhebinde göre olmuştur. Hanefî mezhebine göre de fetva veren Molla Fahreddin, genellikle Şâfiî mezhebine göre fetva vermiştir. Molla Fahreddin'in, Şâfiî fikhında en fazla istifade ettiği klasik kaynaklar İbn Hacer el-Heytemî'nin<sup>88</sup> (v. 974/1567) *Tuhfetu'l-Muhtâc*'ı ve Remlî'nin<sup>89</sup> (v. 1004/1556) *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*'ı olmuştur. Hanefî mezhebi kaynaklarından ise, İbn Abidîn'in (v. 1252/1836) *Reddü'l-Muhtâr*'ını çok kullanmıştır.

Molla Fahreddin, verdiği fetvaları güvenilir kaynaklara dayandırıyor. Onun fetvaları çok güvenilir olduğu için, birçok yerden kendisine soru soruluyordu. Verdiği fetvaların doğruluğundan emin olduğu için, verdiği bu fetvaların arkasında durmuştur. Örneğin, daha sonra fetvalar bölümünde değineceğimiz “Hıristiyanların Metruk Arazileriyle İlgili Fetva” sına bazı âlimlerden gelen itirazlara verdiği yazılı cevabı gösterebiliriz. Bu fetvaya itiraz edenlerden biri de, hocası olan Molla Hasan Tilmizî'nin oğlu Molla Süleyman'dır. Bu fetvayı kabul edenler olduğu gibi, kabul etmeyenlerde olmuştur. Nihayetinde bu fetvaya karşı çıkan ile bu fetvayı destekleyen iki âlim, görüşlerini destekleyen birer mektup günün müdakkik âlimi olan Molla Abdülvahhap Dêrizbînî'ye (v.1971) göndermişler ve O'nun bu konuda aralarında hakem olmasını talep etmişlerdir. O da kabul etmiş ve onlara aşağıda fotoğrafını verdiğimiz mektubu göndermiştir. Bu mektupta Molla Fahreddin'in delilleri az olmakla beraber, verdiği fetvanın doğru olduğunu belirtmiş ve Molla Fahreddin'i te'vid etmiştir.

---

<sup>87</sup> Molla Fahreddin, dört mezhep bilip, karar kıldıktan sonra, bunların dışındakilerle fetva vermeyi kabul etmemiştir. (Bkz. Üçüncü Fasil: Hüküm Ve Fetva Vermede Şâfiî Mezhebi Âlimlerinin Mu'temed Görüşleri). Örenğin, Molla Fahreddin, demir mermilerle avlanmanın caiz olmadığını, Şevkânî ve arkadaşlarını taklit edip, buna cevaz vermenin mümkün olmadığı görüşündedir. (Bkz. “Üçüncü Fasil: Hüküm Ve Fetva Vermede Şâfiî Mezhebi Âlimlerinin Mu'temed Görüşleri” başlığından hemen önce).

<sup>88</sup> Heytemî, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Hacer (el-Heysemi) el-Mekkî (v. 974/1567). Tahsil ve eğitimini babasının şeyhi meşhur sufi İbn Ebi'l-Hamâil ve Muhammed es-Senâvî'den aldı. Tahsilini Ezher'de sürdürdü. Zekeriyya el-Ensari Abdülhak es-Sinbî, Şihabuddin er-Remlî, Ebu'l-Hasan el-Bekrî, eş-Şihabul Bulkînî ve Tablavî gibi âlimlerden ders aldı.(Özel, Ahmed, **Hanefi Fıkıh Âlimleri**, s. 201)

<sup>89</sup> Remlî, Şihâbuddin Muhammed b. Ebi'l-Abbas Ahmed b. Hamza b. Şihabuddin (v. 1004/1556). Küçük Şâfiî olarak meşhurdur.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ  
الحمد لله رب العالمين . والصلاة والسلام على سيد المرسلين  
وعلى آله وصحبه أجمعين .  
أما بعد فهذه تلميذ تسمية السلام ليست على حال محل علامة  
الاسلام . ونعرض انه اوصلنا طالب علم برسالتين حكما  
متعارضتين في حق جواز ما ابتدء فيه الحاج محمد شيرين من  
بناءه مسجد فيما يده من الارض المذكورة حالها في تينك  
الرسالتين وافهنا ذلك الطالب ان صاحبيهما يرضيان  
بما في إزالة هذه المعارضة المشكلة على صورة حكم  
بينهما لا على شكل خصم لاحدهما فاولنا هذه الخدمة  
الربنية وعقب ما اطلعنا على ما في الرسالتين وقتنا  
حينئذ من الكتيبة العتمة الموجودة عندنا ظهر لنا  
حسب علمنا القليل الذي آتانا اللطيف الخبير ان الحق  
جواز فعل الحاج المذكور وان كانت الادلة الثابتة في  
رسالة ذلك الجواز غير وافية به تماما اذ له وجه لكل  
تلك الادلة ههنا والله سبحانه وتعالى اعلم

لنا دم العلم  
العقاب  
السنيدي

شعبان  
١٥

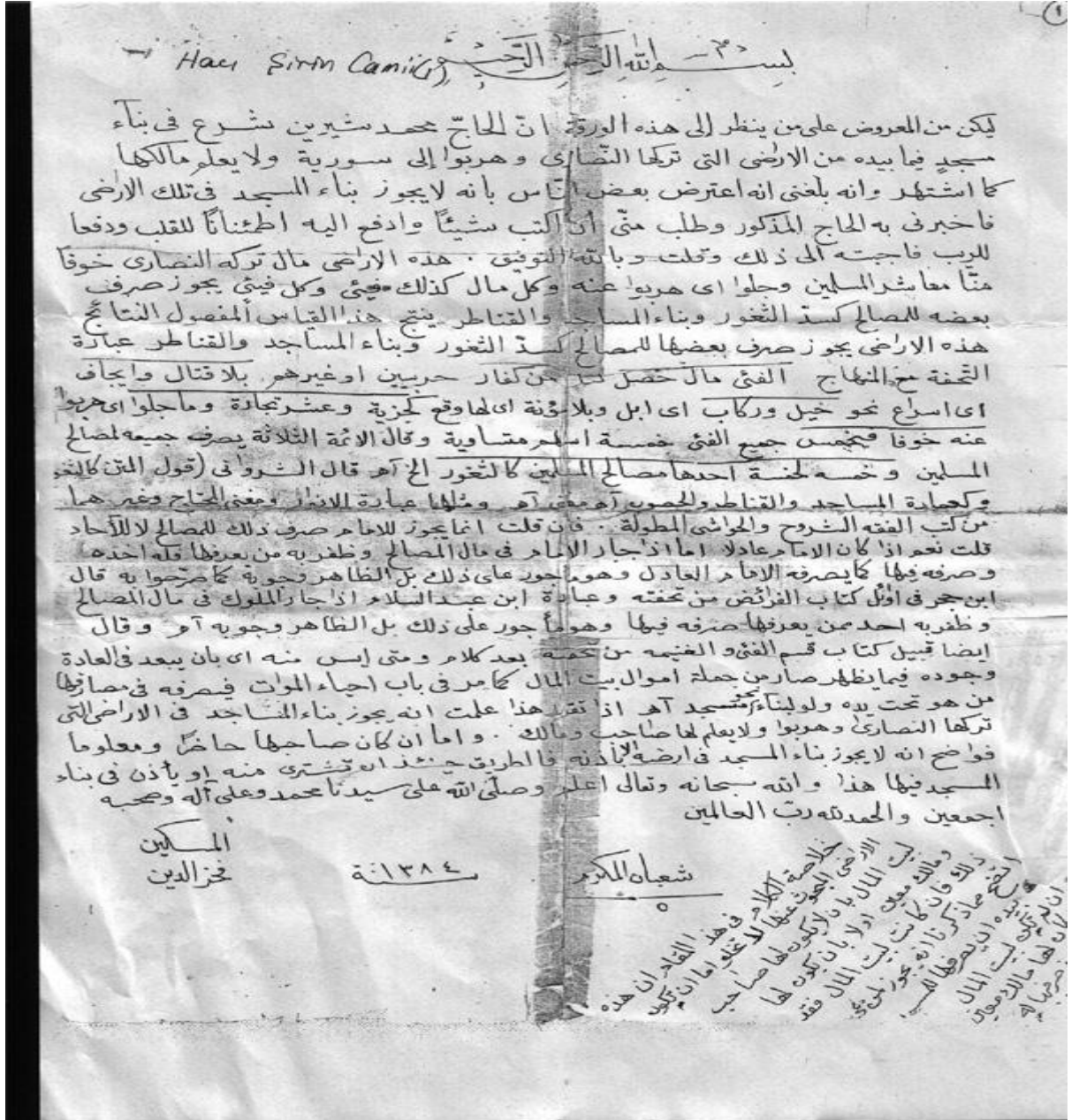
Molla Abdülvehhab'ın bu hocalara cevap olarak gönderdiği mektup



## 2.3. MOLLA FAHREDDİN'İN FETVALARI

### 2.3.1. Fey' Malları Hakkındaki Fetvası

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu mektuba bakacak olan kişiye arz olunur ki, halk arasında yaygın olduğu üzere, Hacı Muhammed Şirin, Hıristiyanların Suriye'ye kaçıp terk ettikleri, sahibi bilinmeyen ve elinde bulunan arazi üzerine bir cami



yapmaya başlamıştır. Bana ulaştığına göre bazı insanlar, bu araziler üzerine cami yapmanın caiz olmadığı konusunda itiraz etmişlerdir. Bunun üzerine adı geçen Hacı, durumu bana bildirdi ve kalbinin mutmain olup ortada bir şüphenin de kalmaması için

bir yazı yazıp kendisine vermemi istedi. Ben de talebini olumlu karşıladım ve muvaffakiyeti Allah'tan dileyerek şunları ifade ediyorum: Bu araziler, Hıristiyanların biz Müslümanlardan çekindikleri için kaçıp terk ettikleri bir maldır. Bu şekilde olan her mal ise fey'dir. Fey' olan her malın bir kısmı, sınırın tehlikeli yerlerini kapatmak, cami ve köprüleri yapmak gibi maslahatlara harcanabilir. “Mafsulun'n-Netâic” olan bu kıyas şu neticeyi verir: Bu arazilerin bir kısmı, sınırın tehlikeli yerlerini kapatmak, cami ve köprüleri yapmak gibi maslahatlara harcanabilir. *Minhâc* ile birlikte *Tuhfe'nin* ibaresi şöyledir: "Fey', harbi olan veya olmayan kâfirlerden, savaş veya baskın olmaksızın ve bir masraf yapılmaksızın elimize geçen cizye ve ticaret öşrü gibi mallar ile bu kâfirlerin korkudan bırakıp gittikleri mallardır. Üç mezhep imamı, fey'in tamamının Müslümanların maslahatlarına harcanacağını ifade etmişlerdir. (Şafiilere göre) ise Fey'in tamamı beş eşit paya bölünür. Bu beş paydan biri beş gruba aittir: Bunlardan biri, Müslümanların maslahatlarıdır. Örneğin, sınırdaki açıkları (tehlikeli yerleri) kapatmak gibi.<sup>90</sup> Şirvânî, camileri, köprüleri, kaleleri yapmanın da aynı olduğunu ifade etmektedir. *el-Envâr* ve *Muğni'l-Muhtâc* gibi geniş şerh ve haşiye şeklindeki fıkıh kitaplarının ibareleri de aynıdır. Eğer desen ki, “fey” olan malı kamu yararları için harcama yetkisi kişilere değil, imama (halifeye/hükümdara) aittir” cevaben derim ki: “evet imam adaletli olursa öyledir. Ancak imam kamu malları konusunda zulmeder ve bu malları bilen birisi, onları elde etme imkânını bulursa, o malları alıp tıpkı adil imam gibi kamu yararlarında harcaabilir ve bundan dolayı sevaba da nail olur. Hatta fukahanın da açıkça belirttikleri gibi bu kişinin, bunu yapması vaciptir. Nitekim İbn Hacer de, *Tuhfe* adlı eserinin “Feraiz Bölümü” nün başında İbn Abdisselam'ın, bu anlamı ifade eden ibaresini nakletmektedir.<sup>91</sup> Yine İbn Hacer *Tuhfe*'sinin “Fey' ve Ganimet Mallarının Taksim Edilmesi” bölümünden hemen önce, sahibinden umut kesilen malın beytülmalin (devlet hazinesinin) mallarından sayılacağını, bu malları elinde tutan kişinin onları, cami yapımı gibi şeyler bile olsa, kamu yararlarında harcayabileceğini ifade etmektedir.<sup>92</sup>

İşte bu açıklamalardan anlamış olmanız gerekir ki, Hıristiyanların terk etmeleri sonucunda sahipsiz kalan ve sahipleri bilinmeyen araziler üzerinde cami yapmak

<sup>90</sup> Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Heytemî es-Sa'dî (v. 974/1567), **Tuhfetü'l-Muhtâc fi Şerhi'l-Minhâc**, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Mısır 1983, VII, 129.

<sup>91</sup> Heytemî, *a.g.e.*, VI, 392.

<sup>92</sup> Heytemî, *a.g.e.*, VII, 127.

caizdir. Ancak arazinin sahibi biliniyorsa ve hazırsa, tabi ki onun izni olmadan arazisi üzerinde cami yapmak caiz olmaz. Bu durumda ya arazinin kendisinden satın alınması veya kendisinin izin vermesi gerekir. Sözün hülasası şudur: Söz konusu arazinin ya belli bir sahibi yoktur ve arazi beytülmale aittir ya da böyle değildir. Eğer beytülmale aitse yukarıdaki açıklamalardan anlaşılıyor ki bu araziye elinde tutan kişi, onu kamu yararında kullanabilir. Şayet arazinin belli bir sahibi varsa yani beytülmale ait değilse arazinin bu şekilde kullanılması caiz değildir.”

Şa'ban 1384

el-Miskîn Fahreddin

Yukarıda Molla Fahreddin'in kendi eliyle Arapça olarak yazdığı belgede geçen fetvanın konusu şudur: Batman ve çevresinde yaşayan gayr-i Müslimler, çeşitli sebeplerden dolayı bölgeyi terk etmişlerdir. Daha sonra terk edilen bu yerler, başkaları tarafından kullanılmıştır. Bu yerlerden biri de Hacı Şirin adındaki şahsın eline geçmiştir. Bu arazide cami inşaatına başlayan Hacı Şirin, çevresinden tepki almış ve onun bu davranışının, İslam hukukuna aykırı olduğu söylenmiştir. Bunun üzerine Hacı Şirin ve çevrede bulunan bazı âlimler, Molla Fahreddin'e gelerek bu konudaki İslam Fıkhının hükmünü sormuşlardır. Molla Fahreddin, yaptığı araştırmadan sonra bu arazilerde cami gibi toplum yararına olan müesseselerin yapılmasının caiz olduğuna dair fetva vermiştir. Hacı Şirin, kendisini haklı çıkaran bu fetvanın bir de yazılı bir belge olarak kendisine verilmesini istemesi üzerine Molla Fahreddin, bu fetvayı yazılı olarak ona vermiştir. Biz de bu belgede bulunan fetvayı tahlil etmeye çalıştık.

Sözlükte, gölge, zevalden sonraki gölge, geri dönmek, şekil değiştirmek anlamlarına gelen fey', bir fıkıh kavramı olarak, İslam tarihinde gayr-i Müslimlerden alınan haraç, cizye, ticarî mal vergisi ve diğer bazı gelirleri ifade eder.<sup>93</sup> Ayrıca fıkıh kavramı olarak iki şekilde tarif edilmiştir. Birincisi;

الفِيء، اسْمٌ لِمَا لَمْ يُوجِفْ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ بِخَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ، نَحْوُ الْأَمْوَالِ الْمَبْعُوثَةِ بِالرَّسَالَةِ إِلَى إِمَامِ الْمُسْلِمِينَ، وَالْأَمْوَالِ الْمَأْخُودَةِ عَلَى مُوَادَعَةِ أَهْلِ الْحَرْبِ

<sup>93</sup> Komisyon, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, fey' Mad. s. 183.

Yani, at ve deve koşturmadan gayr-i Müslimlerden alınan mallardır. Örneğin Müslümanların liderine gönderilen mallar, ateşkes anlaşması sonucu alınan mallar gibi.

İkincisi ise,

الفِيء، رُجُوعُ الرُّوْجِ إِلَى جَمَاعِ زَوْجَتِهِ الَّذِي مَنَعَ نَفْسَهُ مِنْهُ بِأَيْمِينٍ عِنْدَ الْقُدْرَةِ عَلَيْهِ أَوْ الوَعْدِ بِهِ عِنْدَ الْعُجْزِ عَنْهُ

Yani, Hanımıyla cinsel ilişkide bulunmayacağına dair yemin eden kocanın, yeminini bozup, hanımı yanındaysa, bilfiil cinsel ilişkide bulunmasına, yanında değilse, sözlü olarak cinsel ilişkide bulunacağına söz vermesidir.<sup>94</sup> Fey' kelimesinin bir diğer anlamı da, İslam hukuku kitaplarında namaz vakitleri açıklanırken sözlük anlamında gölgeyi ifade etmek için fey'-i zeval şeklinde kullanılmıştır.<sup>95</sup>

Fetvamızla ilgili olan tarif, birinci tariftir. Genellikle ıstılahî (terim) tarifler, lugavî anlamlarla ilişkilendirilir. Burada kullandığımız fey' kelimesinde de fey'in sözlük manası olan “dönme” manası bulunmaktadır. Birinci tarifte fey'in dönme manasına gelmesi şu şekilde açıklanmıştır: Dünyada bulunan bütün malların asıl sahibi Müslümanlardır. Gayr-i Müslimlerin elinde olması ise, geçicidir. Gayr-i Müslimlerin elinde olan malların Müslümanların eline tekrar geçmesi, dönme manasını taşıyan fey' tabiriyle ifade edilmiştir.<sup>96</sup>

Fey'in meşruiyetini ifade eden birçok ayet ve hadis vardır: Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: “Onların mallarından Allah'ın, savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar için siz, at ya da deve koşturmuş değilsiniz. Fakat Allah Peygamberlerini, dilediği kimselerin üzerine salıp onlara üstün kılar. Allah'ın her şeye hakkıyla gücü yeter. Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) haline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir.)”<sup>97</sup>

<sup>94</sup> Komisyon, *el-Mevsüa'tü'l-Fikhiyytü'l-Kuveytiyye*, “fey”, XXXII, 227.

<sup>95</sup> Şirbîni, Şemsüddin b. Muhammaed b. Ahmed El-Hatîp (v. 977/1570), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Me'ani Elfâzi'l-Minhâc*, I, 299; İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, I, 359.

<sup>96</sup> Heytemî, *Tuhfetu'l-Muhtâc*, III, 288.

<sup>97</sup> Haşr, 6, 7.

Hadislerde ise, şöyle geçmektedir. “Avf b. Malik el-Eşce‘î’nin şöyle söylediği rivayet edilmiştir: “Peygamber (s.a.v.) e fey’ malı geldiği zaman, bu malı durdurmadan taksimatını yapardı. Bekârlara bir pay, evlilere ise, iki pay verirdi.”<sup>98</sup> Hz. Ömer de, “Allah’ın (c.c.), Nadîr oğullarının mallarını fey’ olarak sadece Hz. Peygambere verdiğini ve Hz. Peygamber’in bir sene boyunca bu maldan ailesine harcadığını, sene sonunda malın geri kalan kısmını savaş malzemesine harcadığını ifade etmektedir.”<sup>99</sup>

Fey’ malının birçok kısmı vardır. Mesela; Müslümanlardan korktukları için terk ettikleri araziler, menkul şeyler, Müslümanların arazilerini işletilmeleri karşılığı alınan haraç ve ücretler, cizye, zimmîlerden alınan öşürler, gayr-i Müslimlerden sulh yoluyla alınan mallar, ölen mürteddin malı gibi mallar fey’ malları sayılmıştır.<sup>100</sup>

Genel hatlarıyla verdiğimiz bu bilgilerden sonra, Molla Fahreddin’in fetvâsına geçelim. Molla Fahreddin, bütün fetvalarında olduğu gibi bu fetvasında da önce sorulan soruyu her bakımdan tahlil etmiştir. Daha sonra Şafîî fıkhnın yöntemi olan usul’den furu‘a gidiş yöntemini<sup>101</sup> uygulayıp vereceği fetvayı delillerle güçlendirmek için diğer ilimlerden de faydalanma yoluna gitmiştir.

Fetvalarında faydalandığı bu ilim dallarından biri mantıktır. Nitekim O, zikretmiş olduğumuz fetvasında, görüşünü ispatlamak için bu ilmin kıyas yönteminin el-mefsulu’n-netâic kısmını kullanmıştır. “El-Mafsulu’n-Netâic” formunu şöyle formülize edebiliriz:

1-Bütün A’lar B’dir.

2-Bütün B’ler C’dir.

3-Bazı C’ler D’dir.

4-Öyleyse A’lar D’dir.

<sup>98</sup> Beyhakî, Ahmed b. el-Hasn b. Ali b. Musa el-Husrevcirdî el-Huresânî (v. 458/1066), **Sünenü’s-Seğâr li’l-Beyhekî**, (Tah. Abdülmü’tî Emin Kalecî), Câmîatu’t-Dirâsâti’l-İslâmiyye, Karaçi, 1989, IV, 28.

<sup>99</sup> Askâlânî, **Fethü’l-Bârî**, VI, 93.

<sup>100</sup> Komisyon, **el-Mevsa’tü’l-Fıkhîyye**, XXXII, 230.

<sup>101</sup> Şaban, Zekiyyüddin, **Usul’l-Fıkhî’l-İslâmî**, el-Mektebetü’l-Hanefiyye, Tsz., s. 17. (Usul dan furu‘a gitme yöntemi”ni açıklamıştır.)

İşte Molla Fahreddin, bu fetvanın hemen başında, terk edilen bu yerlerin Fey'<sup>102</sup> malı olduğunu söylemiş ve yukarda da değindiğimiz gibi bu iddiasını ispat etmek için mantikî kıyas<sup>103</sup> kullanmıştır. Molla Fahreddin'in fetva metnindeki kıyasın öncüller'i (mukaddimleri) ve neticesi şu şekildedir.

Birinci öncül: "هذه الاراضى مال تركه النصارى خوفا منا"

İkinci öncül: " وكل مال كذاك فىء " dür.

Normalde bu ikinci önermeden sonra şu netice zikredilmelidir:

" وكل فىء يجوز فهذه الاراضى فىء. Ancak bu neticeden önce üçüncü bir önerme olan "هذه الاراضى يجوز" yi zikredip daha sonra neticeyi getirmiştir. Netice: "هذه الاراضى يجوز" dir. Molla Fahreddin, bu kıyasın "Mafsulu'n-Netâic"<sup>104</sup> kısmına dâhil olduğunu tespit etmiştir. Molla Fahreddin, bundan sonra Şafii kaynakları olan *Minhâcü't-Tâlibîn* ve *Tuhfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc*'tan yaptığı nakil ile fey'in tarifini şu şekilde yapmıştır: "Fey, savaş olmadan, at ve deve koşturmadan gayr-i Müslimlerin terk ettikleri mallardır."<sup>105</sup>

Fey', Hanefî<sup>106</sup>, Maliki<sup>107</sup> ve Hanbelî<sup>108</sup> mezheplerinde de aynı şekilde tarif edilmiştir.

<sup>102</sup> Fey', ( *يفيء فاء* ) fiilinin mastarıdır. Sözlükte dönme manasına gelmektedir. Terim manası ise, gayr-i Müslimlerden savaşız bir şekilde alınan mallardır. İbn Hacer ve diğer fıkıhçılar, sözlük ve terim manası arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamıştır: Allah (c.c.), dünyayı ve içindekilerini müminler için yaratmıştır. Aslında mü'minlerin olan bu mallar, Gayr-i müslimlerden Müslümanlara geçince, bu mallara fey' malı yani Müslümanlara dönen mallar denildi. (Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc*, III, 288; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 145.)

<sup>103</sup> Kıyas, doğru olan iki ve daha fazla önermeden (mukaddime) başka bir doğruya gitme yöntemidir. (el-Arnâsî, Molla Fahreddin, *İsâğüci fi'l-Mantık*, Terakki Matbaası, 1963, s.36.)

<sup>104</sup> Öncüllerden sonra netice zikredilirse bu kıyasa "Mevsûlu'n-Netâic", zikredilmezse "Mafsûlu'n-Netâic" denir. (Molla Fahreddin, *a.g.e.*, 36)

<sup>105</sup> Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc*, II, 288; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 145.

<sup>106</sup> İbn Âbidin, Muhammed Emin b. Ömer b.Abdulaziz el-Hanefî (v. 1252/1836), *Reddü'l-Muhtâr âl'd-Dürri'l-Muhtâr*, Dârü'l-Fikir, Beyrut, 1992, IV, 145.

<sup>107</sup> İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtûbî (v. 595/1198), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktasid*, Dârü'l-Hadîs, Kahire, 2004, II, 165; Karâfî Ebu'l-Abbas Şihâbuddin Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahman (v. 684/1285), *ez-Zahîre*, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1994, III, 391; Merdâvî, Alauddin Ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman (v. 885/1480), *el-İnsâf fî Marifeti'r-Râcihi mine'l-Hilâf*, Dârü İhyâü't-Türâsi'l-Arâbî, Tsz., IV, 199.

Molla Fahreddin, gayr-i Müslimler tarafından terk edilen bu arazinin fey' malı olduğunu, yapmış olduğu nakillerle tespit ettikten sonra, bunun ne şekilde değerlendirilmesi gerektiğini ve taksimatının da nasıl olacağını açıklamıştır. Bu açıklamaya göre;

Şafî mezhebinde: Bu mal beşe bölünür. Bunun beşte biri (yani humusu) beş sınıftan birine harcanır. Bu beş sınıftan biri de Müslümanların maslahatına olan sınır boylarının kapatılması, köprü ve cami gibi müesseselerin yapılmasıdır.<sup>109</sup>

Hanefî<sup>110</sup>, Malîkî<sup>111</sup> ve Hanbelî<sup>112</sup> mezheplerinin genel kabul görmüş kavillerine göre ise, fey' malının tamamı, Müslümanların maslahatı için harcanır.

Molla Fahreddin, daha sonra muhatabın aklına gelebilecek “Eğer desen ki, fey' olan malı kamu yararı için harcama yetkisi kişilere değil imama (halifeye) aittir” şeklinde tasvir ettiği soruya, “ben de derim ki...” şeklin de cevap vermiştir. Molla Fahreddin, verdiği cevapta kaynak ismini verdiği gibi, iddiasını güçlendirmek için de bu kaynaklarda geçen ibareleri olduğu gibi aktarmıştır.

Sonuç olarak, Şafî dışındaki İslam hukukçuları, fey' mallarının tümü Haşr süresinin 7. ve 10. ayetlerinde geçen kimselere dağıtılacağı görüşündedirler. İmam Şafî

---

<sup>108</sup> İbn Kudâme, Ebu Muhammed Mevkifuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (v. 682/1283), **el-Muğnî**, Mektebetü'l-Kâhire, 1968, V, 453.

<sup>109</sup>Heytemî, **Tuhfetü'l-Muhtâc**, VII, 131; Bekrî, Ebu Bekir Osman b. Muhammed Şettâ ed-Dimyâtî (v. 1310 h.), **İ'anetu't-Talibîn alâ Elfâzi Fethi'l-Mu'in**, Dâru'l-Fikr, 1997, IV, 206. (Fey' malının harcanması gereken beş sınıf şunlardır: 1-Müslümanların maslahatları 2-Hişâm ve Muttalip sülalesi 3-Yetimler(babası olmayan küçükler) 4-Miskinler 5-Yolcular. (Nevevî, **Minhâc**, Dâru'l-Fikr, yy., 2005, s.199.)

<sup>110</sup>İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed (v. 970/1563), **el-Bahru'r-Râik Şerhü Kenzid'Dekâik**, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Tsz., s. 89; İbn Âbidin, **Reddü'l-Muhtâr**, IV,138.

<sup>111</sup> Malik b. Enes b. Malik b. Âmir el-Esbehî el-Medenî (v. 179/795), **el-Müdevvene**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994, I, 514; İbn Cizzî, el-Kelbî Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah (v. 741/1340), **el-Kâvâninu'l-Fikhiyye**, Tsz., I, 151; İbn Rüşd, **el-Beyân ve't-Tahsîl**, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, Tsz., XVIII, 316,.

<sup>112</sup> İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VI, 465; Heccâvî, Musa b. Ahmed b. Musa b. Sâlim b. İsa b. Sâlim el-Heccâvî el-Makdisî (v. 968/1560), **el-İknâ' fî Fıkhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel**, (Tah. Abdullatif Muhammed Musa), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, Tsz., II, 35; el-Merdâvî, **el-İnsâf fî Marifeti'r-Râacihi mine'l-Hilâf**, IV,143.

**Not:** Hanbelî âlimlerinden olan Hirekî'nin bir görüşü Şafîî'lerin görüşü gibidir.

ise, fey' mallarının humusu (beşte biri) Müslümanların maslahatı için, diğer beşte dördü ise, sadece peygambere kalacağını ifade etmiştir.

Peygamber (s.a.v.) döneminde ve râşid halifeler döneminde fey' malının durumu ise şöyledir. Hz. Peygamber döneminde fey' malları oldukça azdı. Müslümanların elde ettikleri fey' ve ganimet gibi mallar, efendimiz tarafından hemen dağıtılıyordu. Peygamberimizin evli olanlara iki hisse, bekâr olanlara ise, bir hisse verdiği bilinmektedir.<sup>113</sup> Hz. Ebu Bekir döneminde ise, aynı uygulama devam etmiş, hatta gelen mallar hemen dağıtıldığı için beytülmale muhafız konulmasına gerek kalmamıştır. Hz. Ebu Bekir (r.a.), peygamberimizden farklı olarak, Medine'de yaşayan bütün Müslümanlara; genç yaşlı, hür köle, kadın erkek farkı gözetmeden herkese pay vermiştir.<sup>114</sup> Hz. Ömer (r.a.) ın, ilk dönemleri bu şekilde devam etmiştir. Fetihler sonucu İslam devletinin genişlemesi ve fey' mallarının çoğalması üzerine Hz. Ömer, bu sebeple ilk defa divân teşkilatını kurmuştur. Bundan sonra fey' malı iki şekilde dağıtılmıştır. Biri, senede bir defa atıyye adı altında para ya da altın, diğeri ise, her ay erzak adı altında yiyecek dağıtılmıştır. Hz. Ömer, bu dağıtma işlemini divân defterine kaydedilen Kureyş kabilesinin Beni Haşim kolundan başlayarak, ilk önce Müslüman olanlardan tutun da kadın erkek çoluk çocuk herkese farklı atıyyeler vermiştir. Hz. Osman (r.a.), bu uygulamayı aynen devam ettirmiştir. Hz. Ali ise, Ebu Bekir'in uygulamasına dönmüş ve hak sahiplerine eşit miktarda fey' malını dağıtmıştır.

Fey' mallarının eşit miktarda dağıtılmasını Hz. Ömer kabul etmemiş olacak ki, Ebu Bekir'e "Ey Allah'ın halifesi! Allah için mallarını canlarını veren ve Allah için yurtlarından hicret edenleri ile bunları ikrah ile yapanları nasıl bir tutarsınız" demiştir. Hz. Ebu Bekir ise, "cihâd edip hicret edenlerin mükâfâtı Allah yanındadır. Dünya malı ise, bir geçimlidir" demiştir.<sup>115</sup>

---

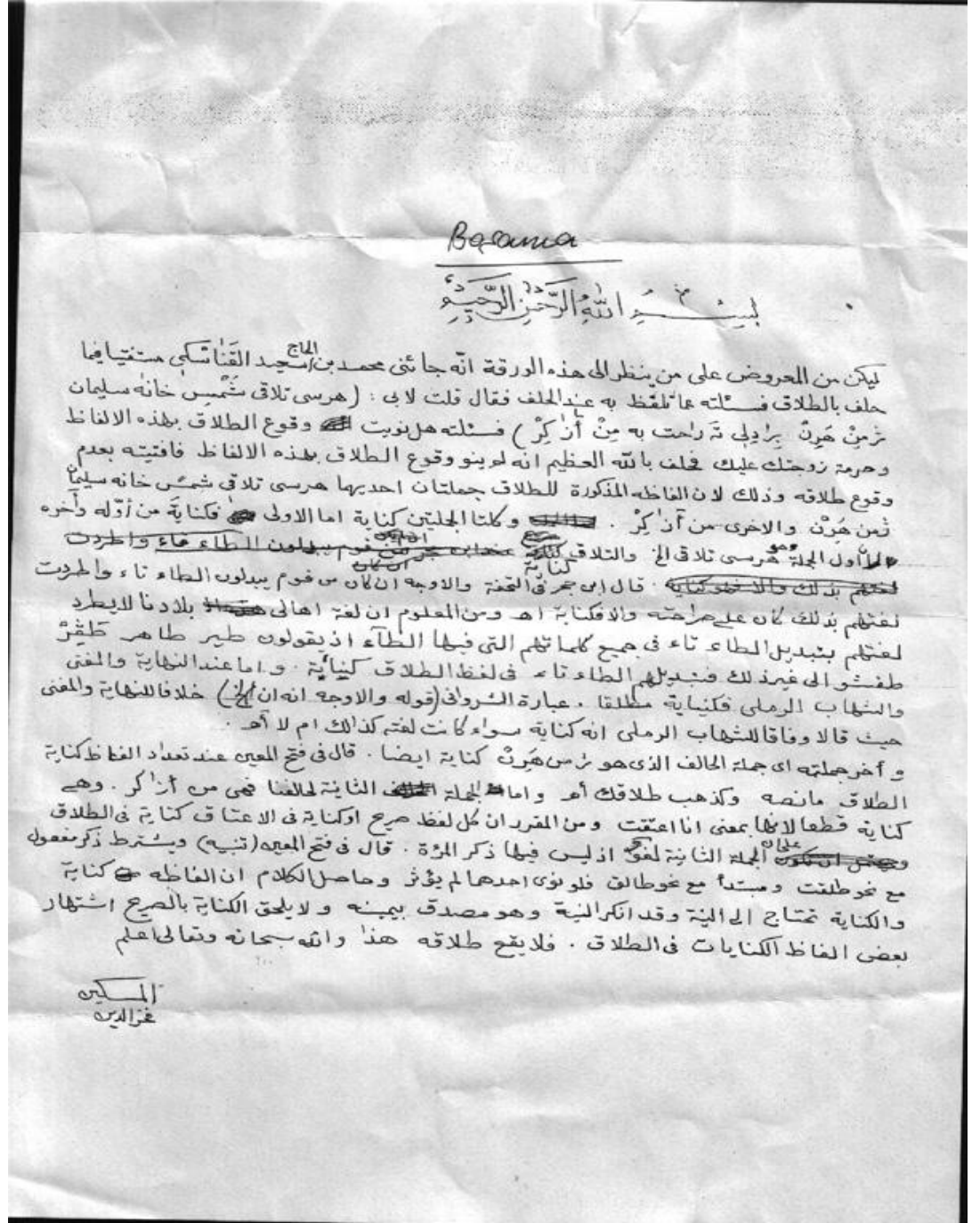
<sup>113</sup> Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Mahmud b. Ahmed b. Eyyüb b. Metîr el-Lehmî (v. 971/360), **el-Mu'cemu'l-Kebîr**, (Tah. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefi), Mektebetü İbn Teymiyye, 1994, XVIII, 45.

<sup>114</sup> Fayda, Mustafa, "fey'", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1995, XII, 513.

<sup>115</sup> İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VI, 465.



### 2.3.2. Boşama-1 Hakkındaki Fetvâsı



“Kınaskli Hacı Said'in oğlu Muhammed, yanıma geldi ve Şemsi Han adındaki karısı ile ilgili olarak talakla yemin ettiğini söyledi. Adı geçen şahsa, kullandığı ifadeyi sordum. Kendisi babasına hitaben Kürtçe lisanı ile şu ifadeyi kullandığını söyledi: "Hersi telaki Şemsi Hana Süleyman jimin herin. Bira dili te rahat be. Min aza kir. Yani; Süleyman'ın kızı Şemsi Han'ın üç telaki benden gitsin, gönlün rahat olsun, azad ettim.."

Muhammed'e, bu ifade ile karısını boşamaya niyet edip etmediğini sordum. Kendisi, Yüce allah'a yemin ederek boşamayı niyet etmediğini söyledi. Bunun üzerine talakın vuku bulmadığı şeklinde fetva verdim. Fetvanın gerekçesi şudur:

Adı geçen şahıs, talak yemininde iki cümle kullanmıştır: Birincisi "Hersi telaki Şemsi Han'a Süleyman jimin herin" ikincisi ise "Min azad kir." Bu iki cümle de kinayedir.

Birincisi baştan sona kinayedir. Çünkü cümlede "Telak" kelimesi, "ت/T" harfi ile kullanılmıştır. Oysa boşamayı ifade eden Arapça kelimenin ilk harfi "ط/Ta" dır. *Tuhfe* adlı eserde, şöyle bir açıklama bulunmaktadır: "Bir toplumda yaygın bir şekilde "ط/Ta" harfinin yerine "ت/T"nin kullanılması halinde, bu harf kullanılarak yapılan talak, sarih talak olacaktır."<sup>116</sup> Yöre halkında ise, bu tür bir kullanım söz konusu değildir. Çünkü "ط/Ta" nın bulunduğu bütün kelimeler "T" ile kullanılmamaktadır. Nitekim "tayr-kuş", "Tahir", "tavr-balta", "tafşo-keser" gibi birçok kelime orijinal "ط/Ta" harfi ile kullanılmaktadır. Dolayısıyla "T" ile kullanılan "telak" kelimesi, sarih (açık) talak kapsamına girmemektedir.

Şirvanî'nin ifade ettiğine göre *en-Nihaye* ve *Muğni*, Şihab er-Remli gibi, bu lafzın mutlak kinaye olduğu görüşündedirler. Yani yöre halkı "ط" harfinin yerine "ت" harfini kullansa bile ifade, kinaye olur demişlerdir.<sup>117</sup> Bu cümlenin devamında kullanılan "jimin herin" ifadesi de aynı şekilde kinayedir. Nitekim *Fethu'l-Mu'in* adlı eserde, kinaye ile ilgili olarak verilen cümle örnekleri arasında "ذهب طلاقك - talakın gitsin" şeklindeki cümle de zikredilmiştir.<sup>118</sup>

"Min azad kir - azad ettim" şeklindeki ikinci cümlenin kinaye olduğu da kesindir. Zira kural olarak "azad etmekte kullanılan her açık veya kinaye lafız, talakta kullanıldığında kinayedir. Ayrıca bu cümlenin içinde boşanan kadının ismi geçmediği için (mef'ul olmadığı için) bu cümle geçersizdir. *Î'âne*'de konu ile alakalı şu ifade

<sup>116</sup> Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc*, VIII, 4.

<sup>117</sup> Şirvânî, *Hâşiyetü's-Şirvânî*, VIII, 4.

<sup>118</sup> Bekrî, Ebu Bekir Osman b. Muhammed Şettâ ed-Dimyâtî (v. 1310 h.), *Î'ânetu't-Talibîn alâ Elfâzi Fethi'l-Muîn*, Dâru'l-Fikr, 1997, IV, 19.

geçmektedir: “Talâk fiili ile birlikte mef’ul, haber ile birlikte mübtedâanın zikredilmesi gerekir.”<sup>119</sup>

Hülâsa olarak şu söylenebilir; bu kişinin kullandığı lafızlar kinayedir. Talakta kullanılan kinayeli lafızlarda niyete bakılır. Niyetinin talak olmadığını söylen bu kişi, yemin ettikten sonra, tasdik edilir. Burada da bu şekilde yemin eden kişinin talakı vaki olmamıştır.”

el-Miskîn Fahreddin

Bu fetva, boşama ile alakalı oldu için, boşama konusunu ana hatlarıyla ifade ettikten sonra, Molla Fahreddin’in vermiş olduğu fetvayı mezheplere göre ele alacağız.

İslam hukukunda talak denildiği zaman, eşlerin birbirinden ayrılmaları kast edilmektedir. Bu ayrılık, kocanın tek taraflı irade beyanıyla olduğu gibi, muhâla‘ dediğimiz kadının kocaya malî bir ödeme yapması yoluyla ya da mahkemenin eşler arası tefrik kararını vermesiyle gerçekleşmektedir. Esasen tek taraflı irade beyanıyla boşama yetkisi, kocaya aittir. Ancak, koca bazen kendi hakkı olan boşama yetkisine kadını da ortak edebilir. İslam hukukundaki bu hak devrine tefvîz-i talak denir.

Bütün akitlerde sözlerin, ifadelerin büyük önem taşıdığı bilinmektedir. Boşama konusunda da ifadeler çok önemli olduğu için, hukukçular bu ifadeleri duruma, örfе, söyleme tarzına göre ve açıklığına göre sınıflandırmışlardır. Boşamadan başka bir anlama gelmesi mümkün olmayan, örfte özellikle boşama için kullanılan ifade ve sözlere sarîh (açık) sözler denilmiştir. Başka anlamlara gelebileceği gibi, boşama anlamına da gelen sözlere ise, kinayeli sözler denilmektedir. Sarih sözlerle boşama fiilini yapan kişiye niyetinin ne olduğu sorulmadan, boşamanın gerçekleştiğine karar verilirken, kinayeli sözlerde ise, kişinin niyeti esas alınmaktadır.

İslam hukukunda boşama, dönülebilir olup olmamasına göre rec’î ve bâin, sünnete uygun olup olmayışına göre de, sünnî ve bid’î olarak adlandırılmaktadırlar. Kocaya yeni bir nikâha ihtiyaç olmadan boşadığı karısına dönme imkanı veren boşama türüne rec’î talak (dönüle bilir boşama) denir. Bâin talak ise, kocaya boşadığı eşine ancak yeni bir nikâhla dönme imkânı veren boşanma şeklidir. Eğer boşama,

---

<sup>119</sup> Bekrî, *a.g.e.*, IV, 12.

Kur'an'daki genel ilkelere ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) açıklama ve tavsiyelerine uygun olarak yapılmış ise, bu boşama şekline sünnî talak, eğer boşama, Kur'an'daki genel ilkelere ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) açıklama ve tavsiyelerine uygun olarak yapılmamış ise, bu boşama şekline bid'î talak denilmektedir.

Molla Fahreddin, talak konusuyla alakalı olan bu fetvayı kelimesi kelimesine tahlil ederek sonuca ulaşmıştır. Molla Fahreddin birinci cümle olan "Hersi telaki Şemsi Hana Süleyman jimin herin" ifadesini, ele almış ve tahlil etmiştir. Bu ifadenin, ne başına ve ne de sonuna göre boşamanın gerçekleşmediğini söyleyen Molla Fahreddin, cümlenin başına göre boşamanın gerçekleşmediğini Şafiî kaynaklarından *Tuhfetü'l-Muhtâc*,<sup>120</sup> *Nihâyetü'l-Muhtâc*<sup>121</sup> ve *Muğni'l-Muhtâc*<sup>122</sup> kitaplarına dayandırmıştır.

Molla Fahreddin, kendisine sorulan soruyu, talâkın olmasında etkili olan ifadelerin sarih ve kinayeli kısmı ile ilişkilendirmiştir. Soruyu soran kişinin aile durumunu da göz önünde bulundurarak, talâkın vaki' olmadığını, bir harf bile olsa, talâk konusunda etkili olduğunu tespit etmeye çalışmıştır.

"Sarih ve kinayeli ifadeler nedir" bunların tarifi hususunda mezhepler arası ihtilaf olmadığı halde, "bu ifadeler hangileridir" bu ifadeler sayılırken, mezhepler arası farklı görüşlerin olduğu görünmektedir. Haliyle bir ifade, bir mezhebe göre boşamayı gerektirirken, diğer mezhebe göre gerektirmemektedir. Biz de bu fetva ile bağlantılı olarak bu görüş farklılıklarını ele almaya çalışacağız.

Hanefî mezhebine göre: Musahhaf harflerle (talak kelimesinin maddesi içinde olmayan harflerle) söylenen boşama lafızları, boşama niyeti yoksa da, boşama gerçekleşir.<sup>123</sup> Örneğin: ط - ل - ق - (Yani harflerin ayrı ayrı söylenmesi) gibi sözlerle söylenen boşama sözleri ile boşama meydana gelir.<sup>124</sup>

<sup>120</sup> Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc*, VII, 4.

<sup>121</sup> Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1984, VI, 430.

<sup>122</sup> Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 145-458.

<sup>123</sup> Heyet, *el-Mevsu'atü'l-Fkhiyye*, "Talâk", XXIX, 27.

<sup>124</sup> İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 249.

Malikî mezhebine göre ise: Kur'an-ı Kerim'de geçen "talak طلاق , serâh سراح ve firak فراق" lafızları sarîh, bunların dışındakileri ise, kinaye sayılmıştır.<sup>125</sup>

Hanbelî mezhebine göre: Örfte, nikâh akdinin bozulması için kullanılan "طلاق" kelimesinin dışındaki kelimeler kinaye sayılmıştır.<sup>126</sup> "Fîrâk ve Serâh" kelimelerinde ise, iki görüş vardır. Kur'an'da geçen bu lafızları, Hirekî gibi bazı Hanbelî âlimleri, sarîh, diğer bazıları da kinaye olarak kabul etmişlerdir.<sup>127</sup>

Daha sonra Molla Fahreddin, birinci cümledeki ikinci kısmı olan "jimin herin" yani; "benden gitsin" kısmını da kinaye lafızlardan saymıştır. Buna delil olarak da fetvasına şunu eklemiştir: "Çünkü *Fethu'l-Muîn*'de kinayeli lafızlar bölümünde "benden gitsin" lafzı da zikredilmiştir."<sup>128</sup>

Molla Fahreddin, söylenen cümlelerin ikincisi için şunları söylemiştir: İkinci cümle olan "min azakir" yani "ben azat ettim." ifadesi boşamada kullanıldığında kinayedir. Zirâ köle azat etmekte kullanılan talakla ilgili sarîh ve kinayeli lafızlar kinaye olduğu gibi, köle azadında kullanılan talak ile ilgili sarîh ve kinayeli lafızlar da kinaye sayılır.<sup>129</sup> Kaldı ki, bu cümle geçersiz bir cümledir. Çünkü bu cümleden sonra azat edilmesi gereken kişinin (mef'ulun) zikredilmesi gerekir. Bu da zikredilmediğinden dolayı cümle geçersiz olur"<sup>130</sup> demiştir.

Biz de, ikinci cümle ile ilgili Şafî mezhebi dışındaki mezheplerin görüşlerini araştırdık. Hanefî mezhebine göre: Itk (azat etmek) kelimesi, boşamada kinayeli olduğu için, bu lafızla birlikte boşama niyeti varsa, boşama gerçekleşir.<sup>131</sup> Ancak kimi durumlarda boşama için kullanılan lafızlar âzât etmeyi gerektirmez.<sup>132</sup>

<sup>125</sup> Sâvî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Halvetî (v. 1245/1825), **Bulğetu's-Sâlik li Ekrebî'l-Mesâlik (Haşiytu's-Sâvî alâ's-Şerhi's-Seğîr)**, Dârü'l-Ma'ârif, Tsz. II, 559; Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed, **el-Fıkhü alâ Mezâhibu'l-Erba'a**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, IV, 284.

<sup>126</sup> el-Cezîrî, *a.g.e.* IV, 321.

<sup>127</sup> İbn Kudâme, **el-Kâfi fi Fıkhî'l-İmam Ahmed**, III, 113.

<sup>128</sup> el-Bekrî, **İnetu't-Talibîn**, IV, 19; Ma'berî, Zeynuddîn Ahmed b. Abdülaziz b. Zeynuddin el-Hindî (v. 987/1579), **Fethu'l-Muîn bi Şerhi Kurretü'l-Ayn bi Mühimmâti'd-Dîn**, Dârü İbn Hazm, Tsz., s. 515.

<sup>129</sup> el-Bekrî, *a.g.e.*, IV, 10

<sup>130</sup> el-Bekrî, *a.g.e.*, IV, 14

<sup>131</sup> İbn Abidin, **Reddü'l-Muhtâr**, II, 589.

<sup>132</sup> İbn Nüceym, **el-Bahru'r-Râik**, IV, 246.

Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise: Malikîler, yukarda zikrettiğimiz üç lafzın(talak, serah, firak) dışındakileri kinaye saymışlardır.<sup>133</sup> Malikî âlimlerinden olan Ebu Said b. el-Berâzi'î *et-Tehzîb fî İhtisâri'l-Müdevvene* isimli kitabında şöyle demiştir: “Talak sözleriyle telaffuz etmek isteyen biri, yanlışlıkla başka lafız söylerse, bu talak sayılmaz ve onun niyetine bakılır”<sup>134</sup> Hanbelîler ise, talak lafzının dışındaki lafızları kinaye saymışlardır.<sup>135</sup> Ancak, Abdurrahman el-Mekdisî, Hanbelî âlimlerden olan Hirakî'nin, Şafîî ve Hanefî mezheplerinde olduğu gibi, boşamada kullanılan üç sözcüğü (talâk, serâh, firâk) sarih talak lafızlarından saymıştır.<sup>136</sup>

Molla Fahreddin'in vermiş olduğu bu fetvadan şu sonuçlara varılabilir. Molla Fahreddin, boşama işini gerçekleştiren kişiye, bu ifadeleri kullanırken niyetinin ne olduğunu sormuş ve yemin ettirmiştir. Kullanılan bu ifadelerin nasıl tahlil edilmesi gerektiğini, cümlenin, kelimenin hatta harfin bile hüküm koymada ne kadar etkili olabileceğini göstermiştir. Daha sonra Şafîî fikhında önemli yer tutan klasik fikh kitaplarından olan, *Tuhfetü'l-Muhtâc*, *Nihayetü'l-Muhtâc* ve *Muğni'l-Muhtac* kitaplarına atıfta bulunmuştur. Buda, Molla Fahreddin'in İslam Hukuku ilmine ve bu eserlerin içeriğine ne kadar hâkim olduğunu göstermiştir. Fetvanın sonunda, bu lafızlarla boşamanın gerçekleşmediği sonucuna varmıştır.

İslam dini aileye çok önem vermiş, gerek Kura'n-ı Kerim ve gerekse Hadisi şerifler, kişiyi evlenmeye ve yuva kurmaya teşvik etmiştir. Bununla beraber İslam hukuku birçok sebebi göz önünde bulundurarak, kilise hukukunun aksine boşamayı da bazı durumlarda meşru görmüştür. Ancak, boşamayı hoş karşılamayan İslam hukuku, Hz. Peygamber'in “Allah katında en sevilmeyen helal şey, boşanmadır”<sup>137</sup> sözü ile bunun önüne geçmiştir. İşte Molla Fahreddin'in de, aile yuvasının korunmasının ne kadar önemli olduğunu, bozulacak aile yuvasının başta ferde, daha sonra topluma ne

<sup>133</sup> İbnü'l-Hâcib, el-Kürdî, el-Malikî, *Camîu'l-Ummehât*, s. 296; Kurtubî, İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr b. Asim en-Nemirî el-Kurtubî (v. 1071/463), *el-Kâfi fî Fıkhî Ehli'l-Medine*, Mektebetü'r-Riyad, Riyad 1980, II, 572.

<sup>134</sup> Kayrevânî, Ebu Said b. el-Berâzi'î, Halef b. Ebî'l-Kasım Muhammed el-Ezdî el-Kayrevânî (v. 372/983), *et-Tehzîb fî İhtisâri'l-Müdevvene*, Dârü'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Dubay 2002, II, 307.

<sup>135</sup> El-Merdâvî, *el-İnsaf fî Marifeti'r-Râcihi mine'l-Hilâf*, VIII, 351.

<sup>136</sup> İbn Kudâme, *eş-Şerhü'l-Kebîr alâ Metni'l-Mukni'* VIII, 274.

<sup>137</sup> İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (v. 273/887), *Sünenü İbn Mâceh*, (Tah. Muhammed Fuad Abdülbaki), Dârü İhyâu'l-Kütübi'l-Arabiyye, Tsz., I, 650; Ebu Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak b. Beşir b. Şeddad b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî (v. 275/889), *Sünenü Ebi Dâvud*, (Tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut Tsz., II, 255.

kadar zararlar doğuracağını bildiği için, aile yuvasının birliğini sağlamak için elinden gelen her şeyi yaptığını Onun bu fetvasından anlıyoruz.

### 2.3.3. Boşama-2 Hakkındaki Fetvası

هذه صورة مكتوب

بسم الله الرحمن الرحيم  
 اخي الملا جعفر . حفظ الله واياتنا من عذاب القصر آية  
 السلام عليكم ورحمة الله وبركاته وبعد فاني اخذت مكتوبكم الصادر  
 عنكم في السؤال عما تلفظ به الشخص المعهود من قوله اريدك زوج  
 ثنت تلاقية شرفا جوي في هره مالا بايقنو اهل يقع به الطلاق  
 مع قوله ما قصدت به الطلاق وحلفه على ذلك ام لا .  
 واخي منقول البان ومست الحال لانا على جناح السفر  
 الى حضرة الشيخ قدس سره عازمين على ان ننتهي هناك  
 الى رمضان شهر ايلول ونرجع ان شاء الله ويكون  
 الاربعاء يوم الاحد الاخي  
ولكننا نظر الى الجواب حسب ما فهمت عبارات  
 الفقهاء في هاتيك المسئلة  
 اعلم ان قوله هذا مشتمل على جملة من اصورها قوله  
 تلاقية شرفا جوي والاضرب هره مالا بايقنو وكلتاها  
 كتابا واحا قوله اريدك زوجين اطلقوا لا يضر به  
 والكتابا يحتاج الى اليه ينع ان كليهما يحتاج الى اليه  
 وقد حلف انه ما يقرب الطلاق فيصدق بيمينه فلا يقع  
 بهما طلاقه . قال في فتح المعوي ايضا : اريدك زوجين  
 في الكتابا بيمين في انه ما يقربها طلاقا او وقال ايضا  
 لا يلحق الكتابا بالصريح طهر المرثه الطلاق ولا قرينة  
 غضب ولا اشتها بعض الالفاظ التكرار فيه  
 هذا واسلم على ما عندكم من الطلبة والحتاج على راجيا منكم الرجاء  
 هذا الحيد ١٣١٥  
 المكتبة  
 في الدنيا  
 ٩

“Kardeşim Molla Cafer Allah onu ve bizi azabından muhafaza buyursun. Allahın selamı ve rahmeti üzerine olsun.

İçinde sorunuzun da bulunduğu mektubunuzu aldım. Mektupta şunu söylüyorsunuz “Bir kişi hanımına Kürtçe “yek, dido, sisse telakete jimin çuyibin here mala bavexo” (bir, iki, üç talakın benden gitsin, babanın evine git) demiştir. Daha sonra kullanmış olduğu bu sözlerle boşamayı kast etmediğine yemin etmiştir. Bu kişinin hanımı boşanır mı? Boşanmaz mı?

Ayrıca önümüzdeki Pazar günü Şeyh Seyda el-Cezerî (k.s.) hazretlerini ziyarete gideceğiz. Bundan dolayı çok meşgulüm. Dönüşümüz ise inşallah bir ay sonra olacaktır.

Ancak fukahanın konu ile alakalı ibarelerine göre sorunuzun cevabı şudur: “Bil ki söylenmiş olan bu ifadeler, iki cümleden oluşmaktadır. Birincisi; “talakın benden gitsin”, diğeri ise; “babanın evine git” cümleleridir. Bu her iki cümle de kinaye sayılmaktadır. “Bir iki üç” ifadesi ise geçersiz olup itibara alınmamaktadır. Kinayeli talak ise niyet ile tayin olunur. Söz konusu şahıs, bu ifadelerle boşamaya niyet etmediğine, daha sonra yemin ettiğine göre boşama gerçekleşmemiştir. Konu ile ilgili *Fethu'l-Muîn* kitabında şöyle geçmektedir: “Kinaye (sarîh olmayan) lafızları kullanarak, sonra niyetinin boşama olmadığını iddia eden kişiye, yemin ettirilir. Yeminden sonra boşamanın gerçekleşmediğine hükmedilir.”<sup>138</sup> *Fethu'l-Muîn* Kitabının Başka bir yerinde ise şöyle geçmektedir: “Kadının boşama isteği doğrultusunda koca kadına kinayeli lafızlar kullansa ve bu lafızları kızgın bir şekilde söylesen bile, bu lafızların sarîh lafızlarından olduğu şöhret bulsa da bu lafızlar kinayeli lafızlardan çıkıp sarîh lafızlar kategorisine girmezler.”<sup>139</sup> Söylemek istediğim şeyler bunlardır. Talebelerinize ve Hacı Aliye selam eder, dualarınızı beklerim.”

Ele aldığımız bir önceki fetvada boşamada kinayeli lafızlar hususunu detaylı bir şekilde ele aldığımız için bu fetvada da ayrıca zikretmeyeceğiz. Ancak özet olarak şunu söyleyebiliriz. Hanefî mezhebinde kavgasız ve kızgınlık hali olmadan boşamada kinayeli lafızlar kullanan birinin niyetine bakılır. Telaffuz anında boşama niyeti yoksa

<sup>138</sup> Ma'berî, *Fethu'l-Muîn bi Şerhi Kurretü'l-Ayn bi Mühimmâtî'd-Dîn*, s. 513.

<sup>139</sup> Ma'berî, *a.g.e.*, 513.



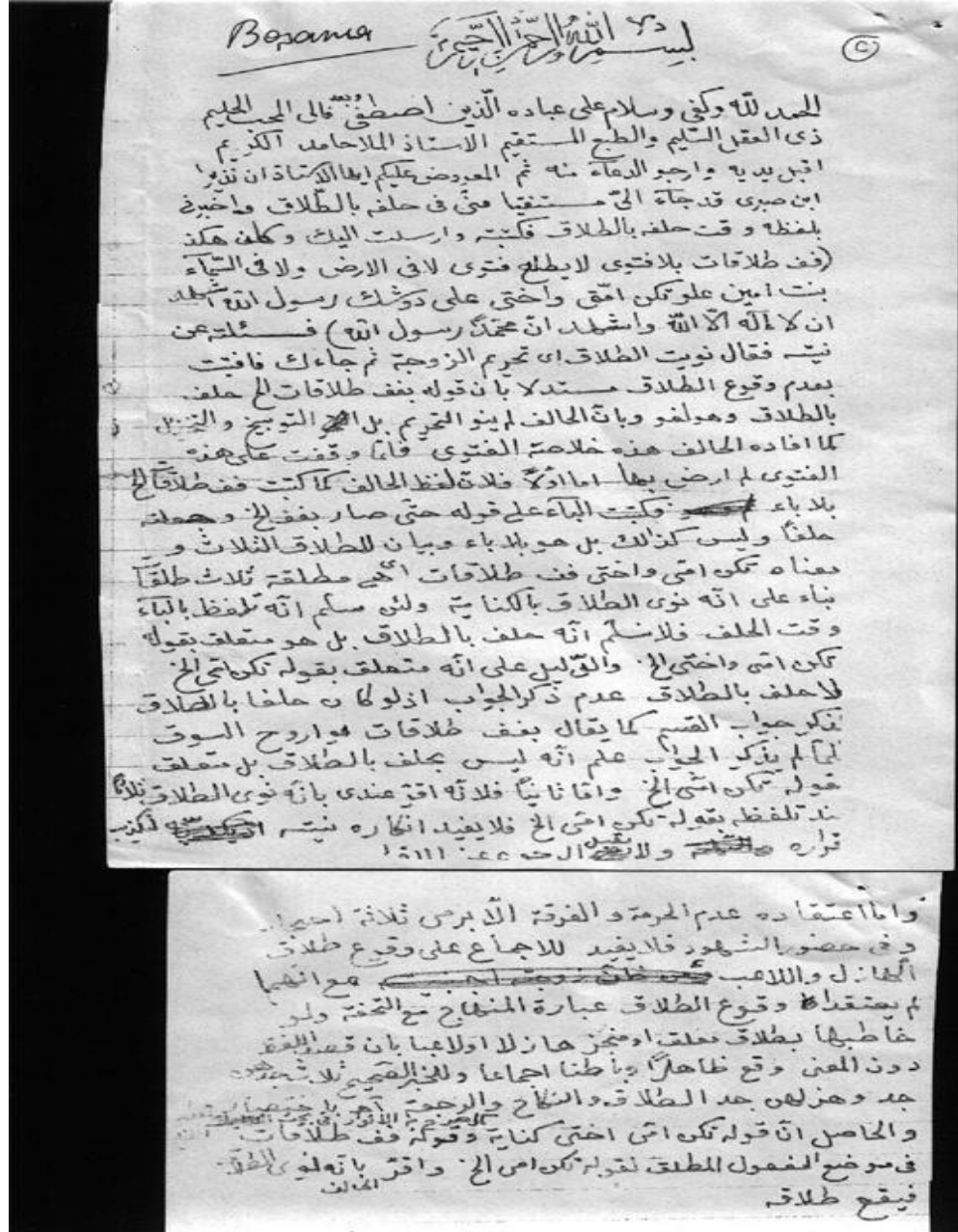
boşama gerçekleşmemiştir. Aksi takdirde boşamaya hükmedilir.<sup>140</sup> Hanbelî mezhebinin aynı şekilde bir görüşünün olduğu rivayet edilmiştir. Maliki ve Hanbelî mezhebinin kuvvetli görüşü ise, Şafiî mezhebinde olduğu gibi, kinayeli lafızları kullananın niyetine bakılır. Niyetinde boşama varsa boşama gerçekleşir, aksi halde gerçekleşmez.<sup>141</sup>

---

<sup>140</sup> Halebî, İbrahim, **Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Mültekâ'l-Ebhur**, I, 37; Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdüd el-Mevsilî el-Beldehî (v. 683/1284), el-İhtiyâr li Ta'li'l-Muhtâr, III, 133.

<sup>141</sup> Komisyon, **el-Mevsu'tü'l-Fıkiyye**, Vezâretü'l-Evkâf ve'ş-Şüûni'l-İslamiyye, Kuveyt1986, XXIX, 27.

### 2.3.4. Boşama Boşamada Sarih ve Kinayeli Lafızlar ile İlgili Fetvası



Boşama ile ilgili olan bu mektubun altında her ne kadar Molla Fahrettin'in imzası yok ise de üslubundan, yazı stilinden ve mektupları arasında bulunmasından, mektubun kendisine ait olduğu anlaşılmaktadır. Mektup, Molla Fahrettin tarafından kendisinin de saygı duyduğu anlaşılın Molla Hamid adındaki bir alime yazılmış. Mektuptan anlaşılıyor ki, Sabri oğlu Nezir adında Arap kökenli bir şahıs, Molla Fahreddin'e gelmiş ve halk Arapçası ile şu ifadeleri kullanarak karısını boşadığını

فف طلاقات بلا فتوى لا يطلع فتوى لا فى الارض ولا فى السماء بنت امين علو تكين امى واختى " söylemiştir: " "Yerde ve gökte fetva olmayacak, fetva çıkmayacak şekilde üç talak Emin Alo'nun kızı, Rasulullah'ın döşeği üzerinde anam bacım olsun. Lailahe İllallah Muhammedün Rasulullah." Adamın ifadesini alan Molla Fahrettin, onu Molla Hamid'in yanına göndermiş. Ancak anlaşılıyor ki adam Molla Hamid'e, boşamada kullandığını söylediği "فف طلاقات" sözcüğünü "فف طلاقات" şeklinde söylemiş. Molla Hamid de "فف" sözcüğünün başındaki "ب" harfini yemin harfi olarak değerlendirip, adamın kullandığı ifadenin, talak (boşama) değil, talaka yemin olduğunu düşünerek boşanmadığını belirtmiştir. Molla Hamid'in yazılı Fetvasını alan adam, tekrar Molla Fahreddin'in yanına gelerek fetvayı kendisine vermiş. Ancak kadının boşandığını ve Molla Hamid'in yanlış fetva verdiğini düşünen Molla Fahreddin, Molla Hamid'e elimizdeki mektubu göndererek bu görüşünü dile getirmiştir. Molla Fahreddin, mektubunda özetle şunları söylemektedir: "Değerli Üstaz Molla Hamid! Ellerinizden öper, dualarınızı beklerim. Size şunu arz ediyorum ki, adı geçen şahıs, yanımıza gelerek yukarıda belirttiğim ifadeyi kullandığını söyledi. Niyetini sordum. Niyetinin talak olduğunu ifade etti. Sonra adam size geldi. Siz de adamın sözlerinin talakla yemin olduğunu yeminin ise geçersiz olduğunu ayrıca adamın, kullandığı sözlerle karısının kendisine haram olmasını niyet etmediğini bilakis tehdit ve korkutmayı kastettiğini gerekçe göstererek, talakın vuku bulmadığı şeklinde fetva vermişsiniz. Ben ise bu fetvaya vakıf olunca buna rıza göstermedim.

Birincisi, size yazdığım gibi yemin eden kişinin sözü "فف طلاقات" şeklinde ب li değil "فف طلاقات" şeklinde ب sizdir. Siz ise üzerine ب harfini ekleyip yemin şekline sokmuşsunuz. Halbuki kullanılan söz ب sizdir ve üç talakın açıklamasıdır. Yani kadının üç talakla boşanması anlamındadır. Zira kişi, kinaye talakı niyet etmiştir. Adı geçen şahısın, bu sözcüğü sizin yazdığımız gibi ب harfi ile telaffuz ettiğini kabul eksek bile bunun talaka yemin etme anlamını taşıdığını kabul etmiyoruz. Bilakis söz konusu lafız, "anam bacım olsun" ifadesine bağlıdır. Yani "üç talak ile anam bacım olsun" anlamındadır. Bu sözün belirttiğimiz ifadeye bağlandığına ve yemin olmadığına delil, yeminin cevabının yani yemin konusunun olmamasıdır. Eğer yemin olsaydı elbette bu yeminin cevabı yani yemin konusu da olurdu. Örneğin, "üç talakla yemin ederim ki çarşıya gitmem" gibi. Yeminin cevabının olmayışı, bu sözün yemin olmadığını bilakis belirttiğimiz ifadeye bağlı olduğunu göstermektedir.

İkincisi, adı geçen şahıs, benim yanımda talaka niyet ettiğini ifade etti. Dolayısıyla bunu inkâr etmesi, bir anlam ifade etmemektedir. Adı geçen şahsın, eline üç taş alıp atmadan ve şahit tutmadan kadının haram olamayacağı şeklindeki inancının da hiçbir faydası yoktur. Çünkü şaka ederek ve oynayarak yapılan boşamanın bile geçerli olduğu konusunda icma vardır. Konu, İbn Hacer'in *Minhac* ile birlikte olan *Tuhfe* 'nin ibaresinde de şöyle geçmektedir: "Hanımına hitaben, alaylı bir şekilde, talak lafzını söyleyen kişi, ben boşama niyeti ile söylemedim dese, talak vaki' olur."<sup>142</sup> Hz. Peygamber (s.a.v.) den: "Üç şey vardır ki, ciddileri de ciddi, şakaları da ciddidir: Talak, nikâh, ric'at (talaktan vazgeçme)"<sup>143</sup> şeklinde sahih bir hadis rivayet edilmiştir. Kısacası, adı geçen adamın "karım, anam bacım olsun" şeklindeki ifadesi bir kinayedir. "Üç talak" şeklindeki sözü ise, bu ifadenin meful-i mutlakıdır. Yemin eden bu şahıs, talak niyet ettiğini ikrar etmiştir. Dolayısıyla talakı vuku bulmuş ve karısı boşanmıştır."

Görüldüğü gibi Molla Hamid, sözcüklerin şeklinden hareket ederek ve ifadeleri zorlayarak, yüzeysel bir değerlendirme ile talakın vuku bulmadığı şeklinde fetva vermiştir. Molla Fahreddin, ifadenin özüne bakıp daha derin, daha mantıklı ve daha gerçekçi bir yaklaşımla ve Molla Hamid'in gözünden kaçan bir gramer kuralını da dikkate almak suretiyle, tam aksine bir fetva vermiş ve talakın vuku bulduğuna hükmetmiştir. Bu iki alimin değerlendirmesinden, ilim adamı olmanın kolay olmadığını, hele fetva vermenin son derece derin ve çok yönlü bir ilim, sorumluluk ve hassasiyet gerektirdiğini görüyoruz.

---

<sup>142</sup> Heytemî, **Tuhfetü'l-Muhtâc**, VIII, 29.

<sup>143</sup> İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. Asım en-Nemîrî (v. 463/1071), **el-İstizkâr**, (Tah. Sâlim Muhammed Atâ, Muhammed Ali Muavvid), Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2000, V, 542.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الاخ الفاضل الملا عبد الرحمن . حفظه وإيانا الملك المنان .  
عما يوجب الحرمان والخذلان . آمين  
اسلم عليك كثير السلام . مع جزيل الاحترام . وارجوان لاتنسانا  
من صالح دعواتك كما هو دأب الكرام . ثم أخذت مکتوبك  
النائب عنك في السؤال عن حال عبد الرحمن والاسئلة الثلاثة  
اما عبد الرحمن فقد جاء الى البيت وقد شفاه الله سبحانه والحمد  
لله على ذلك منذ ثلاثة ايام الا انا تخاف ان يعود اليه مرضه فالمرجو  
ان تدعوه بدوام صحتة واما الاسئلة الثلاثة فاحدها هو ان رجلا  
وامرأة كفارين اذا جاء الينا ابتداء لاجل عقد النكاح فهل يجوز لعالم  
منا ان يزوجه <sup>صوابه كاذب</sup> احتضما من الآخر بنفسه ام لا كما يقع على ما سمعنا  
كثيرا في قضاء بشيرى من ان يزوي بين المتوطنين هناك اذا  
تزوجوا يذهبون الى واحد من ائمة القدى <sup>صوابه بالالف واللام</sup> ويعقدون نكاحا حله  
- وجوابه - انه لا يجوز للمسلم مباشرة عقد نكاح حله اذ لو باشره  
كان بالوكالة ولا يجوز ان يباشره بها لان شرط الوكيل صحة  
مباشرة التصرف لنفسه كما هو جوابه والمسلم لا يباي الكافرة  
فلا يكون وكيل عنها ايضا . عبارة المعنى مع المنهاج في اوائل كتاب  
الوكالة و شرط الوكيل صحة مباشرة التصرف المأذون فيه لنفسه  
والا فلا يصح توكله لان تصرف الشخص لنفسه أقوى من تصرفه لغيره  
فان تصرفه له بطريق الاصاله ولغيره بطريق النيابة فاذا لم يقدر  
على الاقوى لا يقدر على الاضعف بطريق الاولى اه نعم لو لقن واحد  
ولكى الكافرة والزوج الفاظ العقد صح لكنه يثمر لانه اعانة على  
معصية وتقرير عليها وهي حرام عبارة فتح المعين في باب البيع  
وحرم ايضا بيع نحو عنب ممن علم ادطن انه يتخذ مسكرا للشرب  
والامرء ممن عرف بالفجور الحان قال ونحو ذلك من كل تصرف يفضي  
الى معصية يقينا او ظنا اه وتلقين الالفاظ لهواى للكفار كثيرا  
لعددهم ظنا قريبا من اليقين لانه تحريش واغراء لهم على الوطء  
السبب لحلق الولد الذى يكثر تحت تربيتهم فيكفرونه واما



ما شدة بعض أئمة القرى المربوطة بقضاء بشيرى لعقد انكحتم  
 فغفلة منهم عما ذكرناه  
 - وثانيها - هو اذا صلينا الفرض في سيارة من السفينة والبرن  
 وغيرها مستقبين القبلة حالة التحرك ودارت بنا في اثناء الصلاة تمالى  
 غير جهة القبلة وتحولت وجوهنا الى جهة الغرب مثلا فهل تبطل  
 الصلاة في هذه الحالة ام لا - وجوابه - انه من صلى فرضاً في  
~~السيارة~~ ما ذكر وتحول صدره عن القبلة في اثناء الصلاة ولم  
 يرد به اليها فوراً بطلت صلاته لان استقبالها شرط لصلاة القادر  
 الا في شدة الخوف ونفل السفر كما صرحوا به قال الشروانى: عبارة  
 الروض (فرع) يشترط في الفريضة الاستقرار والاستقبال وتمام  
 الاركان الا للضرورة كخوف فوت رفقة ويعيد انتهى وظاهر كما ترى  
 وجوب الاعادة اذا لم يجتمع الامور الثلاثة وان اجتمع منها امران  
 كما لاستقبال وتمام الاركان اه الجزء الاول صحيفة (٤٩٣) هذا في حق  
 رب الدابة وقال الشروانى ايضا نقل عن المعنى والنهاية: ولا يجوز لمن  
 يصلى فرضاً في سفينة ترك القيام الا من عذر كدوران رأسه وخوف  
 فان حولتها الريح فتحول صدره عن القبلة وجب رده اليها ويبني  
 ان عاد فوراً والابطلت صلاته اه الجزء الاول صحيفة ٤٩٢  
 وعبارة الخفة مع المنهاج استقبال القبلة شرط لصلاة  
 القادر اما العاجز عن الاستقبال لخو مرض او ربط قال  
 شارح او خوف من نزوله عن دابته على نحو نفسه او ماله  
 او انقطاع عن رفقته ان استوحش به فيصلى على حسب  
 حاله ويعيد وعبارة شرح بافضل مع المتن: ويجب استقباله  
 في كل صلاة الا في صلاة شدة الخوف كما يأتى وصلاة العاجز  
 كمريض لا يجد من يوجهه الى القبلة ومربوط على خشبة  
 وغريق ومصوب فيصلى على حسب حاله ويعيد والا  
 في نفل السفر المباح آه

وخلاصة الكلام في هذا المقام انه من صلى نفلاً في السفر  
 ولو قصيراً جاز له ترك القبلة في غير الحرم وكذا في غير  
 الركوع والسجود ان امكن ومن صلى على دابة واستقبل وانتم  
 ركوعه وسجوده وهو واقفة جاز او سائراً <sup>فرضاً</sup> وثمة ما بيده فلا  
 لان سيرها منسوب اليه ولائها لا تكاد تثبت على حال واحد  
 فلا تراعى جهة القبلة حتى لو كان من يلزم لجأها وسيرها

بحسب لا تختلف الجهة جاز أو على سرير يجمعه الرجال أو في  
سفينة أو ترين أو طيارة ولم يتحول صدره عن القبلة جاز  
فإن تحول صدره عنها في أثناء الصلاة وجبت أعادتها  
ولا يصلى كذلك إلا إذا ضاق الوقت هكذا فهنا من عباراتهم  
في مواضع متفرقة .

- وثالثها - أن رجلا ذهب إلى مسافة القصر بأن صادحت  
أمرا عسكرية وابتقى زوجته وأولاده الصغار في بيته ولم  
يؤكل أحداً في إخراج فطرتها فهل يجوز للزوجة إخراج  
فطرتها وفطرة الأولاد من ماله بأن وجد له مال فاضل عن  
نفقة يوم وليلته بنفسها بغير إذنه أم لا ؟  
- وجوابه - لا يجوز لها ذلك كما صرح به فتاوى سليمان الكري  
في كتاب الزكاة وعبارته : (سئل) رحمه الله هل يجوز للزوجة  
إخراج فطرتها من مال زوجها بغير إذنه أو ظن رضاه أو لا ؟  
(الجواب) لا يجوز لها ذلك إذ الزوج هو المخاطب بإخراجها بل  
ليس لها مطالبة الزوج الموسر بإخراج فطرتها كما صرح بذلك  
إثنتا الشافعية فضلا عن كونها تستقل بالإخراج من ماله من غير  
إذنه أو ظن رضاه وصرحوا أيضا بأن الزوج لو كان غائبا كان على  
الزوجة أن تقرض على زوجها لنفقتها لالفطرتها لأنها تتضرر  
بانقطاع النفقة بخلاف الفطرة نعم لها إخراج فطرتها من  
مالها من غير إذن الزوج وإن كان موسرا وعبارة النهاية ولو  
ادتها زوجة الموسر أو من فطرتها على قريبه بلا إذن اجزأته  
انتهت وعبارة التحفة : وإنما اجزأه إخراج المتحمل عنه بغير  
إذن المتحمل نظرا لكونها طهارة له الخ والله أعلم انتهت عبارة  
الفتاوى وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين  
وسلام على المرسلين والحمد لله رب العالمين

أخوكم المسكين  
فخر الدين

رمضان العظم - ١٤٣١ هـ  
٢٤

Mümtaz kardeşim Molla Abdurrahman'a... Mennan olan Allah, onu ve bizi mahrumiyeti ve aşırılığı gerektiren şeylerden muhafaza buyursun.

Allahın bolca selamı senin üzerine olsun. Sonsuz hürmetlerimi bildiririm.

Bizi, takvaya uygun olan dualarınızda unutmamanızı ümit ediyorum. Kerim olan insanların âdeti zaten budur. Size niyabeten oğlum Abdurrahman'ın durumunu ve üç soru sorduğu mektubunuzu aldım. Allaha hamd olsun ki Abdurrahman hastalığından şifa bularak üç gün önce eve geldi. Ancak hastalığının tekrarından korkuyoruz. Onun sağlığının devamı için dua etmenizi temenni ediyoruz.

Sorduğunuz üç soruya gelince, onlardan birincisi şudur: İşittiğimize göre Beşiri ilçesinde yaşayan Yezidi vatandaşlar evlenmek istediklerinde herhangi bir köy imamına gider ve nikâhlarını kıydırırlar. İki gayr-i Müslim, nikâh akdi için yanımıza geldiklerinde, onları birbirleriyle evlendirmemiz (nikâhlamamız) caiz midir?

Bu sorunun cevabı şudur: Müslüman birinin gayr-i Müslimlerin nikâhını kıyması caiz değildir. Çünkü bu nikâhın kıyılabilmesi için vekâletin alınması gerekir. Müslüman biri, gayr-ı Müslim olan kadına veli olamaz, dolayısıyla vekil de olamaz. Vekâleti alması caiz olmadığı için nikâh kıyması da caiz değildir. Çünkü fıkıh kitaplarının açık ifadesine göre, kişinin bir şeyde vekil olabilmesi için, söz konusu olayda kendi şahısı adına tasarrufta bulunabilmesi şarttır.

*El-Minhâc*'la birlikte olan *Muğni'l-Muhtâc*'ın, vekâlet babının başındaki ibaresi şöyledir: “Bir kişinin vekil olabilme şartı, kendisine vekâlet verilen konuda bizzat tasarruf edebilmesidir. Aksi halde vekil olması sahih olmaz. Zirâ kişinin kendi adına olan tasarrufu, başkası adına yapacağı tasarruftan daha kuvvetlidir. Çünkü kişinin kendisi adına olan tasarrufu asaleten, başkası adına olan tasarrufu ise niyabetendir. Bu durumda kuvvetli olanı gerçekleştiremediğinden zayıfı da gerçekleştiremez.”<sup>144</sup>

Evet, eğer bir kişi gayr-i Müslim kadının velisine ve koca adayına nikâh lafızlarını telkin ederek nikâhı kıyarsa, haram olmakla beraber nikâh geçerli olur. Ancak telkinde bulunan kişi günahkâr olur. Çünkü harama rıza göstermek ve günahı kabullenmek haramdır.

---

<sup>144</sup> Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, III, 233.



*Fethu'l-Mu'in* kitabının bey' babındaki ibaresi şöyledir: "Satıcı, üzümü sattığı kişinin bununla içki yapacağını yakinen ya da zannen biliyorsa, bu satış caiz değildir. Aynı şekilde, köse olan köleyi, sapıklığıyla bilinen kişiye satma akdi de caiz değildir." Konunun sonunda da şu ifade geçmektedir: "Gerek kat'i gerekse zannî bir şekilde kişiyi günaha götüren tasarrufları işlemek veya tasarruflarda bulunmak haramdır."<sup>145</sup> demiştir. Gayri Müslimlerin nikâhını kıymak için onlara nikâh lafızlarını telkin etmek, kesinliğe yakın bir zanla onların sayılarının çoğalmasına rıza göstermektir. Çünkü nikâh, onları cima yapmaya kışkırtmak ve teşvik etmektir. Daha sonra doğacak çocuğun onların terbiyesi altında ve gayr-i Müslim olarak büyümesine sebebiyet vermektir. Beşiri ilçesine bağlı bazı köy imamlarının onların nikâhlarını bizzat kıyması, bu hükümden haberdar olmamalarındandır.

İkinci soru: Hareket halindeki gemi, tren ve araba gibi araçlarda kible yönüne doğru namaza başlayan biri, namazda iken, hareket halindeki bu araçlar onun yönünü kibleden başka yöne, mesela batıya çevirse, namaz batıl olur mu?

Bunun cevabı şudur: Zikredilen bu araçlarda farz namaz kılan birinin kible yönünden başka bir yöne dönmesi halinde tekrar hemen kibleye dönmezse namazı batıl olur. Çünkü şiddetli korku zamanında kılınan bütün namazlar ve yolculuk esnasında kılınan nafilelerin dışındaki namazlar hariç, gücü yeten herkesin "istikbal-ı kible" şartını yerine getirmesi zorunludur. Fıkıh kitapları da bunu açık bir şekilde ifade etmektedirler.

Eş-Şirvânî, *er-Ravzatu't-Tâlibîn*'de geçen ibareyi şöyle aktarmaktadır. "(Fer'): Zaruret (mesela yol arkadaşlarından geri kalmamak) hali hariç, farz namazlarda istikrar, (sabit durmak) istikbal-ı kible ve diğer erkânı tam manası ile yerine getirmek şarttır. Bu şartlar yerine gelmezse namaz iade edilir."<sup>146</sup>

Bu ibarenin zahirinden de anlaşıldığı gibi bu üç şarttan biri, yerine getirilmezse, mesela, istikrar olmadan kılınan namazda, rükünler tam ve istikbali kible olsa bile, bu namazın iade edilmesi gerekir.

Şirvanî'nin *Muğni'l-Muhtâc* ve *Nihâyetü'l-Muhtâc*'tan naklettiği ifadesi şöyledir: "Gemi de namaz kılan biri, özürsüz bir şekilde ( mesela baş dönmesi gibi)

<sup>145</sup> Ma'berî, *Fethu'l-Mu'in*, s.326.

<sup>146</sup> Şirvânî, *Hâşiyetü's-Şirvânî*, I, 493.

kıyamı ve diğer rükünleri terk edemez. Eğer rüzgâr gemiyi çevirir de namaz kılanın yüzü de kibleden başka tarafa dönerse namaz kılan kişi hemen kibleye dönüp namaza devam etmelidir. Aksi takdirde namazı iade etmesi gerekir.”<sup>147</sup>

Bu konu, *Minhâc* ile birlikte olan *Tuhfetü'l-Muhtâc* kitabında şöyle ifade edilmiştir: “Namaz kılan biri istikbali kible şartını gücü yetiyorsa yerine getirmelidir. Ama gücü yetmiyorsa, mesela namaz kılan, hasta ya da bir yere bağlanmışsa, bineğinden indiğinde canından ve malından, ya da arkadaşlarından geri kalmaktan korkuyorsa, dilediği gibi namaz kılar; ama bu namazı daha sonra iade eder.”<sup>148</sup>

Metinle beraber olan *Şerhu bâ Fadl* kitabının bu konudaki ifadesi şöyledir: “Bütün namazlarda istikbali kible vaciptir. Ancak aşırı korku varsa, kibleye dönemeyecek kadar hasta olan kişiyi kibleye döndürecek kimse bulunmuyorsa, bir ağaca bağlı ise, kibleye döndüğü halde boğulmaktan korkuyorsa ya da çarpmışa gerilmiş olan biri ise dilediği gibi namaz kılar; ama daha sonra iade eder.”<sup>149</sup>

Burada anlatılanların özeti şudur: Kısa mesafeli bile olsa yolculukta kılınan nafîle namazlarda istikbali kible terk edilebilir. İhram tekbirini, imkân varsa, rükû ve secdeleri de kibleye dönük yapmak şartıyla kıyam ve ku‘ud (oturuş) esnasında başka yönlere dönmek namazın sıhhatine zarar vermez.

Hayvan durdurularak, üzerinde rükû ve secdeleri tam ve kibleye dönerek yerine getirilen farz namazı sahihtir. Hayvan yürüdüğünde yular kendisinin elinde ise namaz sahih değildir. Çünkü hayvanın yürüyüşü onun komutuyladır. Ve hayvanı sabit bir yöne yönlendirmesi, kible cihetine riayet etmesi mümkün değildir. Ancak hayvanın yularını alan kişi hayvanı sürekli kible cihetine yürütür ise namazı sahih olur. Adamların taşıdığı bir yatak üzerinde olan, gemi, tren ya da uçakta göğsü kibleden ayrılmayacak şekilde namaz kılan kişinin namazı sahihtir. Namaz esnasında göğsü kible cihetinden dönerse namazı iade etmesi vaciptir. Namaz vakti dar olursa istikbali kible şartı gözetilmeyebilir. Muhtelif yerlerdeki ibarelerden anladığımız budur.

<sup>147</sup> Şirvânî, *a.g.e.*, I, 493.

<sup>148</sup> Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc*, I, 483-484.

<sup>149</sup> Et-Türmüsî, Muhammed Mahfuz b. Abdullah b. Abdülmennân (v. 1329/1911), *Mevhibetü zî'l-Fadl alâ Şehî'l-Allâme Mükaddimetü Bâ Fadl*, Dârü'l-Minhâc, Beyrut 2006, s. 219- 220.

Üçüncü soru: Kasır mesafesi olan herhangi bir yere giden adamın biri (mesela askere gitmesi) evde bıraktığı hanımına veya küçük çocuklarına fitrelerini verme vekâleti vermediği halde, bu adamın hanımı, bir gün ve bir gecenin nafakasından fazla olan kocasının malından, kendisinin ve çocuklarının fitresini verebilir mi?

Bunun cevabı şudur: Süleyman el- Kürdi'nin fetva kitabındaki zekât konusunda açıkça ifade ettiğine göre, bu hanımın, nafakası dışındaki maldan fitre vermesi caiz değildir. Süleyman el-Kürdi'nin bu konudaki ifadesi şöyledir: “O’na (İbn Hacere) şöyle soruldu: İzinsiz ya da rızası olacağı zannıyla bir kadın kocasının malından fitresini ödeyebilir mi? O da cevap olarak şunu söylemiştir: Kadın, kocasının izni olmadan kocasının malından fitresini vermesi caiz değildir. Çünkü kadının fitresini ödemekle yükümlü olan kişi, onun kocasıdır. Şafî mezhebine mensup olan imamlarımızın açıkça ifade ettiğine göre, kadın zengin olan kocasından kendi fitresini ödemesini isteyemez. Kocanın izni olmadan ya da rızası olur zannı ile kadın, kocasının malından fitresini ödeyemez.” Şafî İmamları bu konuyu şu şekilde ifade etmişlerdir: “Kocasını kayıp olan kadın, kendi nafakası için kocası adına borçlanabilir. Fakat fitresini ödemek için borçlanamaz. Çünkü kadın, nafakasının kesilmesi ile zarar görür. Ama fitresinin ödenmemesi ile zarar görmez. Evet, kocası zengin olduğu halde kadın, kendi malından fitresini verebilir.”<sup>150</sup>

*Nihâyetü'l-Muhtâc*'ın bu konudaki ibaresi de şöyledir: “Zengin olan kocanın karısı, kocasından izinsiz fitresini verirse, ya da akrabasının fitresini ödemekle mükellef olan birinin, onun iznini almadan fitresini öderse caiz olur.”<sup>151</sup> *Tuhfe*'nin konu ile alakalı ibaresi ise şöyledir: “Mutehammelun anhu (baba-oğul, zevce gibi) mutehammilden (koca) izinsiz de fitresini verebilir. Zira bu onun için temizlik sayılır.”<sup>152</sup>

<sup>150</sup> El-Kürdî, Muhammed b. Süleyman (v. 1194/1780), *Kurretü'l-Ayn bi Fetfâ Ulemai'l-Haremeyn* el-Mektebetü'l-İslâmiyye, y.y., Tsz. s. 76.

<sup>151</sup> Remlî, *Ğâyetü'l-Beyân Şerhü Zübed b. Aslan*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut Tsz, s. 147. Molla Fahreddin, bu ifadelerin *Nihâyetü'l-Muhtâc*'tan alındığını söylese de, yaptığımız araştırmalara rağmen bu ibarenin *Nihâyetü'l-Muhtâc* kitabında geçmediğini, bilakis Ramlî'nin bir diğer kitabı olan *Ğâyetü'l-Beyân Şerhü Zübed b. Aslan* isimli kitabından aldığını tesbit ettik.

<sup>152</sup> Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc*, III, 310.

### 2.3.5. Gayri Müslimlerin Nikâhı Hakkındaki Fetvası

Molla Fahreddin, kendisine gönderilen mektuba mukabil yazdığı cevap niteliğindeki mektubunu soru cevap şeklinde yazmıştır. Bu mektup üç soru ve bunların fetvalarını içermektedir. Biz de bu fetvalarla ilgili mezheplerin görüşlerini araştırıp tetkik ettik. Yaptığımız araştırmanın sonucu şöyledir.

Birinci soru, bir Müslüman'ın Gayr-i Müslim birinin nikâhını kıymasıyla ilgilidir. Bu nikâh sahih mi sahih değil mi? Molla Fahreddin, özetle şunları söylemiştir:

Bu nikâhın kıyılması ancak iki yolla mümkündür: Birincisi, nikâhı kıyılacak gayr-i Müslimin Müslüman birine (örneğin imama) nikâhı kıymak üzere vekâlet vermesi, ikincisi ise, Müslüman (örneğin imamın) birinin, nikâhı kıyılacak kişilere nikâh lafızlarını telkin etmesi. Birinci yol ile kıyılan nikâh sahih değildir. Çünkü vekil olan kişi, gayr-i Müslim bir kadına veli olabilmelidir. Onun velisi olamadığına göre vekili de olamaz.<sup>153</sup> Hanefî mezhebinde de aynı şart aranmaktadır.<sup>154</sup> Çünkü nikâhtaki vekâletin şartları nikâhtaki velayet şartları gibidir. Zira veli olabilen kişi vekil de tayin olunabilir. Bu yüzden nikâhta velayet konusunu ele almamız gerekir.

“Velayet”, sözlükte, sevmek, yardım etmek, idare etmek ve düzenlemek manalarına gelmektedir. İslam hukukunda ise, velayet, Başkası üzerindeki tasarruf ve söz hakkını ifade etmektedir. Başkasının icazetine (izin vermesine) bağlı olmaksızın bizzat tasarruf yetkisine sahip olmak demektir.<sup>155</sup> Bu yetkiye sahip olan kimseye veli denir.<sup>156</sup>

Nikâh akdinde veli olmanın şartları şunlardır. 1- Ehliyeti tam olmak (akıl, baliğ, hürriyet). 2- Din birliği (gayri Müslim'in Müslüman'a, Müslüman'ın gayri Müslime velayeti sahih değildir). Bu iki hususun, gerekliliği konusunda İslam hukukçuları ittifak etmişlerdir. 3- Erkek olmak (Hanefiler dışında cumhurun görüşü) 4- Adalet (Hanbelî ve

<sup>153</sup> Büceyremî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer el-Büceyremî (v. 1221/1806), **Tuhfetü'l-Habîb alâ Şehî'l-Hatîb**, Dârü'l-Fikr, yy.,1995, III, 393.

<sup>154</sup> Kâsânî, Alauddin Ebu Bekir b. Mesud b. Ahmed (v. 587/1191), **Bedâiu's-Senâi' fi Tertîbi's-Serâi'**, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986, II, 239.

<sup>155</sup> İbn Abidîn, **Reddü'l-Muhtâr**, II, 406.

<sup>156</sup> Komisyon, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, Velâyet Mad. s. 690.

Şafî mezheplerine göre)<sup>157</sup> Bu şartlara bakıldığında Müslüman birinin gayri Müslimlerin nikâhını kıyması caiz değildir. Çünkü velayet şartlarının ikincisi olan din birliği olmazsa velayet de olmaz. Dolayısıyla Müslüman birinin Yezidi birine veli olması düşünülemez.

Molla Fahreddin, sorulan bu soruya çok farklı bakmış olacak ki, buna vermiş olduğu cevap da o nispette farklı olmuştur. Bizce öncelikle yapılması gereken şu soruların cevaplandırılmasıdır: Gayr-i Müslim oldukları bilinen Yezidiler, ehli kitap mıdır? İslam hukukunun gayr-i Müslim olan toplulukların nikâhlarına yaklaşımı nasıldır?

Konuyla alakalı olarak Davut Okçu, yapmış olduğu araştırmada özetle şunları söylemektedir: “Yezidiliğin doğuşuyla ilgili çok farklı iddialar mevcuttur. Bazı araştırmacılar, Yezidiliğin Yezid b. Uneys tarafından, bazısı Sait b. Cer tarafından bazısı, Yezit b. Muaviye tarafından, bazısı da Adıyy b. Musafir tarafından kurulduğunu iddia etmektedirler. Araştırmacıların bir kısmı ise, Şeyh Adıyy dedikleri bu şahsın **a)** Manastırda yaşayan biri olduğunu ve bunun Müslüman olduktan sonra Müslümanlık ve Nasturiliğin karışımı bir din oluşturduğunu, **b)** Şeyh Adıyy'nin talebelerinden Marunî inancına mensup Aden'nin böyle bir inancın doğuşuna ön ayak olduğunu, **c)** Ateş ruhu anlamındaki Azer ile aynı olduğunu, **d)** Bir Kürt kabilesine mensup olup manastır çobanının oğlu iken manastırı ele geçiren bir şahıs tarafından kurulduğunu ileri sürülmüştür.”<sup>158</sup>

Yaptığımız araştırmalar sayesinde ulaştığımız sonuca göre, Yezidilik ilahi bir din değil, bilakis bazı dinlerin karışımı şeklinde ortaya çıkmış bir inançtır.

Yezidilerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri muamelelerin kaide ve kuralları olduğu gibi, evlenmenin de kaide ve kuralları olmuştur. Örneğin kız ve erkek aynı sınıfa ve aynı kabileye mensup olmaları gerekmektedir. Onların nikâh merasimine bizzat katılan Davut Okçu, adı geçen eserde şunları ifade etmektedir: “Yakın tarihe kadar Siirt, Batman ve Mardin üçgenin de nikâh duasını kimse bilmiyordu. Nikâh akdi ancak Müslüman imamlardan rica edilerek İslami kurallara göre yapılmaktaydı. Bilahare

<sup>157</sup> İbn Abidîn, a.g.e., II, 428-429.

<sup>158</sup> Okçu, Davut, **İslamdan Ayrılan Cereyanlar Yezidilik ve Yezidiler**, Van, 1993, s.14-17.

bölgede birkaç kişi Şengal’da ki yezidi bilginlerine giderek durumu anlatmış, bilginler de tedbir olması açısından kendilerine nikâh ile alakalı erkânı ve nikâh duasını öğretmişlerdir.”<sup>159</sup> Nikâhta okunan dua, güneş, ay, ezdâ ve yezid kelimeleriyle başlayıp bazı dualarla devam etmektedir.

Netice olarak şu söylenebilir: Yezidilik, İslamiyet, Hıristiyanlık, Mecusilik, Sabiilik ve Hindistan dinlerinden alınmış olan bazı inanç ve ibadetlerle oluşturulmuş bir inanıştır. Dolayısıyla yezidiler, ne Müslüman ve ne de ehli kitap olan Yahudi ve Hıristiyan değillerdir.

İslam hukukçularının ehli kitap olanlar ile evlenmeye bakışı, şöyledir: Şafî mezhebine göre, kitap ehli olanların nikâhları, şartlarını yerine getirip getirmediikleri araştırılmadan<sup>160</sup> sahih olduğuna hükmedilir.<sup>161</sup> Hanefilerde de, İslam hukukunun nikâh şartlarını taşıyın taşımasın, onların yanında sahih olan nikâh akdi, sahih kabul edilmiştir. Bunlar Müslüman oldukları takdirde, yeni bir nikâh akdine gerek olmaksızın önceki nikâh üzere devam ederler.<sup>162</sup> Hanbelîlerin bu konudaki görüşleri Hanefî âlimlerin görüşü gibidir.<sup>163</sup> Malikîlere göre ise gayri Müslimlerin, Müslümanların nikâhta riayet etmesi gereken şartlara riayet etmedikleri takdirde nikâhları sahih değildir.<sup>164</sup> Ancak bu hükümler, gayri Müslim olup ehli kitap olanlar içindir. Ama gayri Müslim olup, yezidîler gibi kitap ehli olmayanların nikâhları ise, geçersizdir. Çünkü bunların takip ettikleri ilahi bir kanun yoktur. Bunun içindir ki, Müslümanlar ile ehli kitap olmayan kâfirler arasında nikâh akdi sahih değildir. Yezidiler de ehli kitap olmadıklarından dolayı kendi aralarında da kıydıkları nikâh akitleri geçersizdir.<sup>165</sup>

Molla Fahreddin, gayri Müslim birinin nikâhını, telkin yoluyla (nikâh akdinde kullanılan sözleri evlenecek olanlara, nikâh sırasında öğretmektir.) kıymanın caiz olabileceğini, ancak kıyan kişinin günahkâr olacağını söylemiştir. Çünkü onların nikâhını kıyan kişi, bir nevi onların küfrüne rıza göstermiş gibi olur. Daha sonra Molla Fahreddin, bu meseleyi *Fethü’l-Mu‘în* kitabındaki şu meselelerle kıyaslamıştır: şarap

<sup>159</sup> Okçu, a.g.e., s. 17.

<sup>160</sup> Remlî, *Nihâyetü’l-Muhtâc*, VI, 298.

<sup>161</sup> Bekrî, *İ‘ânetü’t-Tâlibîn*, II, 296.

<sup>162</sup> İbn Âbidin, *Reddü’l-Muhtâr*, II, 530.

<sup>163</sup> Merdâvî, *el-İnsâf fi Marifeti’r-Râcihi mine’l-Hilâf*, VIII, 152.

<sup>164</sup> Sâvî, *Bulğetu’s-Sâlik li Ekrebi’l-Mesâlik (Haşiytu’s-Sâvî alâ’s-Şerhi’s-Seğir)* II, 422.

<sup>165</sup> Heytemî, *Tuhfetü’l-Muhtâc*, VII, 322.

fabrikasına üzüm satmak caiz değildir. Çünkü fabrikanın satın aldığı üzümünden şarap yapacağı muhakkaktır. Fabrikaya üzüm satan kişi, dolaylı yoldan şarabın imalatına rıza göstermiş sayılır. Aynı şekilde köse olan (bıyık ve sakalsız) birini, sapıklığıyla meşhur olan birine satan kişi, bu sapığın sapıklığına dolaylı yoldan rıza göstermiş sayılır. Molla Fahreddin konumuz olan nikâh mevzusunu da şu şekilde düşünmüştür: Gayri Müslim olan Yezidilerin nikâhlarına yardımcı olan kişi sonuç itibari ile onların nüfuslarının çoğalmasına rıza göstermiş sayılmaktadır. Dolayısıyla buna rıza gösteren kişi günahkâr olmaktadır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz, Molla Fahreddin, İslam hukuku konularını en ince ayrıntısına kadar özümsemiş olacak ki, buradaki gayri Müslimlerin nikâhlarının kıyma meselesini, nikâh babındaki vekâlet konusuyla ilişkilendirmiştir. Gayri Müslimlerin nikâhlarını kıyma konusunu vekâlet konusuyla ilişkilendirmek, ancak konulara hâkimiyet sağlandıktan sonra mümkün olabilir. Molla Fahreddin, harika ve kıvrak zekâsıyla bu neticeye varmış ve fetvasının sonunda böyle bir nikâha cevaz vermemiştir. Telkin yoluyla nikâhın kıyılmasına ise kıyas yoluyla cevaz vermemiştir. Bu durumu, içki fabrikasına üzüm satma ve köse (sakal ve bıyığı olmayan kişi) olan bir köleyi sapıklığıyla meşhur olan birine satmaya kıyas etmiştir. Bunlar caiz olmadığı gibi ehl-i kitap olmayanların nikâhları da caiz değildir. Çünkü bu evlilikten doğacak olan çocukların gayr-i Müslim olacakları kesinliğe yakın bir zan ile bilinmektedir. İslam dini ise, şüpheli şeylerden kaçınmamızı istemektedir. Şu hadisi şerifte de şüpheli olan şeylerden kaçınmamız gerektiği bildirilmiştir: “Helal olan şeyler ve haram olan şeyler bellidir. Bunların dışındakiler ise, şüpheli olan şeylerdir. Kim bu şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini kemale erdirmiştir.”<sup>166</sup>

### **2.3.6. Binek Üstünde Namaz Kılmanın Hükümü Hakkındaki Fetvası**

“Hareket halinde olan araçlarda ya da hayvan sırtında kılınan namazlarda istikbal-ı kible şart mıdır”?

İstikbal; yönelmek, dönmek manalarına gelmektedir. İstikbal-ı kible, namazın dışındaki şartlarından biridir. Namaz kılan bir kimse, istikbali kible şartına riayet etmek zorundadır. Aksi halde

<sup>166</sup> Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdillâh el-Buhârî (v. 256/870), **el-Câmi’u’s-Sahîh** (Tah. Muhammed Zühayr), Dârü Tuku’n-Necât, yy., Tsz., I, 20.

namazı geçersiz olur. Bu konudaki hüküm, binek üzerinde kılınacak namazın farz ve nafil olmasına göre değişmektedir. Farz namazlar, binek üstünde kılınacaksa, çok zarurî bazı durumlar hariç, istikbal-ı kible şartını yerine getirmek gerekir. Nafilelerde ise, sabah namazı sünneti hariç, diğer nafilelerin binek üstünde ve istikbal-ı kibleye riayet etmeden kılınabileceği hususunda ittifak vardır.<sup>167</sup>

Farz namazların binek üstünde kılınmasının mezheplere göre farklı hükümleri mevcuttur.

Molla Fahreddin, bu soruyu, Şafîlere ait kaynaklardan nakiller yapmak suretiyle cevaplamıştır. Şafî mezhebinde, araçta ya da hayvanın sırtında kılınan namaz ikiye ayrılmıştır. Birincisi farz, İkincisi nafil namazlardır. Farz namazlarda şiddetli korku olmadığı sürece istikbali kible şarttır. Bu şart yerine getirilmediği sürece kılınan namaz iade edilmelidir.<sup>168</sup> Nafil namazlarda ise, binek üzerinde kılınması şu şartlarla birlikte caizdir. Mubah yolculuk (sefer), gidilecek yerin malum olması, ihram tekbiri alınırken kibleye dönme, imkân varsa rükû ve secdeleri kible cihetine doğru yapma.<sup>169</sup>

Şafî mezhebinde olduğu gibi, diğer mezheplerde de binek üzerinde kılınan namazların durumu farz ve nafil olmak üzere iki açıdan değerlendirilmiştir.

Hanefî mezhebine göre; mukim olup kasır mesafesi kadar şehrin dışında olan kişi, nafileleri (sabah namazı sünneti hariç) binek üstünde kılabilir. Bu binek ister yerinde dursun, ister hareket halinde olsun ve ister kible yönüne doru gitsin ister başka bir yöne gitsin, nafilayı kılan kişi, inmeye kudreti olsun olmasın, bu namaz caizdir. Bu

<sup>167</sup> İbn Abidîn, *a.g.e.*, 657; Amir b. Rebi' den şöyle rivayet edilmiştir: "Ben Rasulullah'ı hangi yöne yönelirse tesbihât yaptığını başıyla imada bulunduğunu gördüm. Bunu farz namazlarda yapmıyordu. (Buharî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdillah (v. 256/870), **el-Câmi'l-Müsnedü's-Sahih el-Muhtasar min Umuri Rasullullah (s) ve Sünenihî ve Eyyâmihî**, II, 45; Müslim b. Haccac Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Nisâburî, **el-Müsnedü's-Sahih el-Muhtasar**, I, 481).

<sup>168</sup> Şirvânî, Abdülhamid, **Haşiyetü's-Şirvânî**, el-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübra, Mısır, 1983, I, 493; Nevevî, **el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb**, III, 242; Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed b. Zekeriyâ el-Ensârî, **el-Ğureru'l-Behiyye fî Şerhi'l-Behcetü'l-Verdiyye**, 289; Heytemî, **Tuhfetü'l-Muhtâc**, I, 485.

<sup>169</sup> Eş-Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, I, 331; Kelyubî, Ahmed Selâme, (v. 1069/1659), **Hâşiyetu Kelyubî**, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1995, I, 151; Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, , **el-Fikhu'l-İslâmi ve Edilletuhu** Dârü'l-Fikr, Beyrut, Lübnan, 2002, I, 764. Peygamberimizin (s.a.v.) binek üstünde nasıl namaz kıldığı Enes'ten (r.a.) şöyle rivayet edilmiştir. "Efendimiz yolculukta bineği üstünde nafil namaz kılmak istediğinde tekbirini alır, sonra istediği yöne giderdi." (Hedremî, Abdullah b. Abdurrahman Bâ Fadl el-Hedremî, **el-Menhecü'l-Kavim bi Şerhi Mesâilî't-Ta'lim**, Dârü'l-Minhâc, Beyrut, 2006, s., 217).



durumlarda Şafî mezhebinde olduğu gibi, İhram tekbirini kibleye dönerek alma şartı da yoktur.<sup>170</sup>

Hanefî mezhebine göre farz namazları binek üzerinde kılabilmek için bir özrün bulunması gerekir. Bu özür; şiddetli savaş, korku (can ve mal korkusu), hastalık, öyle bir hastalık ki, ücreteü-l misil ile onu kibleye çevirecek birinin bulunmaması, binekten inmeye takatının olmaması gibi durumlarda, binek üstünde kılınan farz namaz sahihtir.<sup>171</sup>

Malikî mezhebine göre; binek üstünde nafil namazın kılınmasının şartı yolculuktur. İmam Malik, kasır mesafesi olmayan bir yolculuğa çıkan biri için, bineği üstünde nafil namaz kılamaz demiştir. Hırsızlık ya da yırtıcı hayvan korkusuyla binek üstünde namaz kılan bir kişinin, korku geçtikten sonra namaz vakti geçmemişse namazını iade etmesi daha iyidir.<sup>172</sup> Kişi indiği takdirde hırsız ya da yırtıcı hayvanların kendisine zarar vereceğinden korkuyorsa, vitir namazı ve tüm nafileleri binek üstünde kılabilir. Ancak binek üstünde bu namazların kılınabilmesi için ayrıca şu şartların bulunması gerekir: kişinin yolculuğunun meşru olmasıyla beraber kasır mesafesi olan uzaklığın olması, binek üstünde olması (yürüyen ve oturan kişi, istikbalı kibleye riayet etmesi gerekmektedir), bindiği hayvana ters binmemiş olması. Ancak, İmam Malik, bineklerin tümünü aynı görmemiş, kişi, gemi yolcusu ise kibleye dönmek zorunda olduğunu söylemiştir.

Farz namazlarda ise, binek üstünde istikbalı kibleye riayet edilmeden kılınan namazın caiz olması şu dört şarta bağlanmıştır: 1-Şiddetli savaş, 2- Düşman, yırtıcı hayvan ve hırsızlık korkusu, 3- Suyun içinde olup indiği takdirde ıslanma korkusu, 4- Binddiği hayvandan inemeyecek kadar hastalık durumu.<sup>173</sup>

Hanbelîlere göre: Binek üstündeki kişinin istikbal-ı kible şartına riayet etmeden nafil namaz kılabilmesinin şartları şunlardır: 1- Kişinin gideceği yerin muayyen olması

<sup>170</sup>Alauddin Es-Semerkandî, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Ahmed (v. 450/1145), **Tuhfetü'l-Fukahâ**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, s., 153-154-155; Kâsânî, **Bedâiu's-Senâi'**, I, 108-109; el-Haddâd, Ebu Bekir b. Ali b. Muhammed el-Haddadî ez-Zebîdî (v. 800/1397), **Cevheretü'n-Neyyire**, el-Matba'tü'l-Hayriyye, 1322 h., s., 75.

<sup>171</sup>İbn Âbidin, **Reddü'l-Muhtâr âle'd-Dürri'l-Muhtâr**, I, 658.

<sup>172</sup>Malik b. Enes, **el-Müdevvene**, I, 174.

<sup>173</sup>İbn Cizzî, el-Kelbî, **El-Kavânînu'l-Fıkhıyye**, I, 41-42; Huraşî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdullâh (v. 1101/1690), **Şerhu Muhtasar Halil li'l-Huraşi**, Dârü'l-Fıkr, Beyrut, Tsz., I, 258.

2- Yolculuk halinde olması. İbn Kudâme, *el-Muğni* isimli kitabında: “Kasır mesafesi olan yolculukta binek üstünde nafilâ namaz kılmanın cevazı konusunda fıkıhçılar arasında farklı görüşlerin olduğuna rastlamadım” demiştir. İbn Kudâme, vitir namazını da nafilâ namazlar gibi düşünmüştür.<sup>174</sup>

Farz namazlarda ise, diğer mezheplerde olduğu gibi, ancak özür (Mesela şiddetli korku, düşman korkusu, sel korkusu, yırtıcı hayvan korkusu, birilerinden saklanma durumu, arkadaşlarından geri kalma korkusu, hastalığının fazlaşma korkusu) bulunduğu zaman istikbal-i kible terk edilebilir ve kişi dilediği gibi namaz kılabilir.<sup>175</sup>

İslam hukuku her konuda olduğu gibi bu konuda da esneklik göstermiş, farz namazların özür olsun olmasın istikbal-i kible şartlarına riayet edilmesini şart koşmamış, özür bulunduğu bu şartın terk edilebileceğini söylemiştir. Bu hüküm, farz namazlar içindir. Nafilâ namazlar içinse daha çok esneklik gösterilmiştir.

### **2.3.7. Kadının Kocasından İzinsiz Onun Malından Kendi Fitresini Vermesinin Hükümü Hakkında Fetvası**

Kasır mesafesi kadar uzak olan bir yere giden koca, hanımının fitresini ödemek için ne hanımına ne de başka birine vekâlet vermemişse ve hanımının yanında nafakasından fazla kocasına ait mal varsa, bu hanım kocasından izinsiz fitresini verebilir mi?

Fıtır kelimesinin sözlük manası, oruca son vermek, orucu açmak manalarına gelmektedir.<sup>176</sup> Fıtır sadakasının İslam hukukundaki tarifi ise şu şekilde yapılmaktadır: Ramazan bayramına kavuşan ve temel ihtiyaçlarının dışında belli bir miktar mala sahip olan Müslümanların, kendileri ve velayetleri altındaki kişiler için yerine getirmekle yükümlü oldukları malî bir ibadettir.<sup>177</sup> Fıtır sadakasının hükmü ise, üç mezhebe göre farzdır. Ama delil-i zannî ile sabit olduğu için Hanefilere göre vaciptir.<sup>178</sup>

<sup>174</sup> İbn Kudâme, *el-Muğni*, I, 434-438; Büheyâtî, *Keşşâfü'l-Kanâ'*, I, 304.

<sup>175</sup> Haccâvî, *el-İknâ' fî Fıkhî'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, I, 188; İbn Kudâme, *a.g.e.*, I, 430.

<sup>176</sup> Komisyon, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1995, Fitre mad., XIII, 160.

<sup>177</sup> Komisyon, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010, Ankara, s. 568.

<sup>178</sup> Deliller: Fıtır sadakasının dini bir yükümlülük oluşunun dayanağı hadislerdir. Abdullah b. Ömer'den yapılan rivayet: “Hz. Peygamber fıtır sadakasını bir sa' (ölçek) hurma veya bir sa' arpa olmak üzere büyük, küçük, erkek, kadın, hür ve kölelere farz kılmış ve insanlar bayram namazına çıkmadan

Bu sorunun cevabı Şafî mezhebine göre verilmiştir. Şöyle ki; koca, karısının nafakasını vermekle mükellef olduğu için fitresini de vermekle mükelleftir.<sup>179</sup> Dolayısıyla kadın, fitresini vermek zorunda değildir. Kadının nafakasının bitmesi durumunda zarara uğrayacağından dolayı kocası adına borçlanabilir. Ama fitresinin verilmemesi durumunda kadın zarar görmediğinden dolayı fitresini ödemek için kocası adına borçlanamaz.<sup>180</sup> Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre de hüküm böyledir.<sup>181</sup> İmam Malik, bu konuyu *el-Müdevvene* isimli kitabında şu şekilde ifade etmiştir: “Kadının nafakası kocasına aittir. Bundan dolayı, kadın zengin bile olsa, kocası, onun fitresini vermek zorundadır. Ayrıca kadının hizmetinde bulunan hizmetçinin fitresini kadının kocası ödemek zorundadır.”<sup>182</sup> İbn Kudâme *el-Muğni’de*: “Kişi, nafakasını vermek zorunda olduğu kişilerin fitresini de vermek zorundadır. Kocanın nafakalarını ve fitrelerini vermek zorunda olduğu sınıflar şunlardır: Köleler, hanımlar ve akrabalarıdır” demiştir.<sup>183</sup> Hanefî mezhebine göre ise, kişi kendisinin, bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ve velayet-i kâmile (isteseler de istemeseler de velisi olduğu kişiler) ile vilayeti altında bulunan kişilerin fitresini vermek zorundadır.<sup>184</sup> Buna göre: “Kişinin bakımını üstlendiği küçük fakir çocuğu ve gayri Müslüman bile olmasa hizmetinde bulundurduğu kölesi için fitre vermesi gerekmektedir. Ama kendi hanımının üstündeki velayeti, tamm velayet olmadığından dolayı ve zengin olan küçük çocuğu ve

---

önce verilmesini emretmiştir.” (Buhârî, **el-Câmiu’l-Müsnedi’s-Sahih el-Muhtasar min Umûri Rasullullah (s) ve Sünenihî ve Eyyâmih**, II, 130; Müslim, **el-Müsnedü’s-Sahih el-Muhtasar**, II, 677). İbn Abbas’tan rivayet edilen hadiste: “Hz. Peygamber, fitir sadakasını orucun boş ve kötü şeylerden temizliği ve yoksullar için bir gıda olsun diye farz kılmıştır. Kim bayram namazından önce onu öderse makbul bir zekât olur. Kim onu namazdan sonra öderse, sadakalardan bir sadaka olur” denilmiştir. (Müslim, *a.g.e.*, II, 679; Ebu Dâvud, Süleyman İbn Aşa’s Süleyman b. İshak b. Beşir b. Şeddâd b. Amr el-Ezdi es-Sicistânî, **Sünenü Ebi Dâvud**, II, 111). Ebu Said el-Hudrî’den yapılan rivayette: “Biz peygamber devrinde fitreyi yiyecek maddesinden bir sa’ olarak verirdik. O zaman bizim yiyeceğimiz arpa, kuru üzüm, hurma ve keş (yağı alınmış peynir) idi” denilmiştir. (Buhârî, *a.g.e.*, II, 131; Müslim, *a.g.e.*, II, 678; *Diyanet İlmihali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006, I, 501.)

<sup>179</sup> Cüveynî, İmâmü’l-Haremeyn, Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf b. Muhammed (v. 478/1085), **Nihâyetü’l-Matlab fi Dirâyeti’l-Mezheb**, Dârü’l-Minhâc, 2007, III, 374.

<sup>180</sup> Muhammed b. Süleyman el-Kürdî, **Kurretu’l-Ayn bi Fetvâ Ulemâi’l-Haremeyn**, el-Mektebe İslamiyye, yy. Tsz., s. 72; Mâverdî, Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Bağdâdî (v. 450/1058), **el-Hâvî’l-Kebîr fi Fikhi Mezhebi’l-İmâm Eş-Şafî**, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1999, III, 355.

<sup>181</sup> Abdurrahman el-Makdisî, Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Kudame (v. 682/1283), **eş-Şerhü’l-Kebîr alâ Metni’l-Mukni’**, Dârü’l-Kütübi’l-Arabî, yy., tsz, I, 504-506; Behûtî, Mansur b. Yunus b. Salahhuddin b. Hasan b. İdris el-Behûtî el-Hanbelî (v. 1051/1641), **Keşşâfü’l-Kanâ’ a’n Metni’l-İknâ’**, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, yy. Tsz., II, 287-290; İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 69-71-76

<sup>182</sup> Malik b. Enes, **el-Müdevvene**, I, 389.

<sup>183</sup> İbn Kudâme, *a.g.e.*, III, 90.

<sup>184</sup> Komisyon, **el-Mevsuatu’l-Fikhiyye**, Kuveyt 1404-1427 h., XXIII, 339.

büyük çocuğu için fitre vermesi gerekmez.<sup>185</sup> İmam Muhammed *el-Hüccetü alâ Ehli'l-Medine* isimli kitabında konuyu şu şekilde ifade etmektedir: “Koca, karısının ve erkek olsun kız olsun büyük çocuklarının fitresini vermek zorunda değildir.”<sup>186</sup>

Yapmış olduğumuz nakillere göre Hanefî mezhebi dışındaki, diğer üç mezhebe göre koca, karısının nafakasını vermekle yükümlü olduğu için onun fitresini de vermek zorundadır. Bununla beraber dört mezhepte de kadının, kocasının izni olmadan kocasının malından kendi fitresini vermesi caiz görülmemiştir.

---

<sup>185</sup> DİB İlmihali, I, 504; Dâmâd Efendi, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman (v. 1078/1667), **Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Mültekâ'l-Ebhur**, Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, yy., Tsz., I, 336.

<sup>186</sup> Şeybânî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Hasan b. Farkad (v. 189/804), **el-Hüccetü alâ Ehli'l-Medine**, (Tah. Mehdi Hasan el-Gejlânî), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1403 h. s. 520.

ان ابهى ما وشحت به صور الكتب والدفات ونطقت به السنة الاقلام عن افواه  
 المجابر حمد الله الذي به يستكشف الكذب ويصحح بالتجاء اليه كل خطيب وبالصلة  
 على ائمة في خلقهم وافضل برية ينجل عن قلب المهوم وينفخ الغوم وبعد الهدى تحيات  
 عايطات وتسليمات زكيات لتمام حرفة ذي المعروف والمفاني الذرقم على فضله اليه انوارها  
 الهيان بالبيان ولم تسمع بمن ثناء الاذان السيد الفاضل والاستاد الكافي او عهد الفضا وكلم النبلا  
 السيد الشيخ في الدين والمعرض عليك ايها الاستاد بان شككت في ما ذكره واستفسر  
 منكم وهو <sup>مستثنى</sup> مستثنى المسئلة الاولى هل يشترط في هذا لب الخنق يسا الزوج حال العقد  
 بالمهر ويخرج ان يرب الأب ابنه قبل العقد مقدار المهر حتى يصح العقد كما هو منكر ومفصل في مذهب الشافعي  
 ام لا واذ ذهب له له الزرع وهبته اولا وغالب ظنني انه لا يشترط يسا الزوج بالمهر حال وليس للزوج  
 في هبته فانقل تفصيل ما ذكر بما هو الصواب لكم من الذهب الخنق من فضلكم والسئلة الثانية هي  
 ان امرأة متكوهة اذا غضبها عن زوجها او ارحمت رضاها خلف ذلك الرجل ويقع عنه وجهه  
 منه بالزنا ثم طلقها الزوج وهو حاملة فبعد الطلاق بمقدار ثلاثة اشهر وضعت حملا هل  
 تنقض عندها بالوضع في متaleb الخنق او لا في اولا واذ قلنا نعم الانقضاض كيف نعتد وفي  
 ابن العاين من الخنقة في باب العدة جديد في صحيفة ٨٣١ وفي الحاشية مطلقا ولو ائمة او كتابية  
 او من زنا بان تزوج حبل من زنا ودخل بها ثم مات او طلقها نعتد بالوضع جواهر الفتاوى وضع حملا  
 قوله من زنا او غيره ما لو طلق الخنق في العدة كما في القهستان والدرر المنتقى والحاور الزاهد اذا عبت  
 المعتدة سواء كان من المطلق او من زنا وعم لان تزويج من زنا <sup>ووردت تنقض بالعدة</sup> فارجه بالتفصيل والبيان على المذهبين  
 وان نعت الجواب مع حامل الورثة

ايها الاستاد ان زوج الذهبين  
 في شروط البعث عم الذهب  
 وعين النقص في الذهب  
 كيف يكون في النقص  
 برهني في كونه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

السلام عليكم ورحمة الله

ابا بعد فاعلم اني زعمت ابن عابيه من كتب المذهب الذي فرقت فيه ما حاصله فهو ان المردية ان كانت كبيرة فلا بد من اذنها وبنها ورضاها <sup>بمن هو مفسر بالصدق</sup> لا حاجة الى اشتراط يساره وان كانت صغيرة فالها ان يكون الزوج الاب او الجدا وغيرهما فان كان الزوج ابا او جد لزم النكاح ولو نفيه فاحتس بنقص مهرها او بغير كفو او بغير مفسد بحالة الصداق لان الكفو بالمال معتبر عندهم فقوله بغير كفو ما لم يكن كان مفسدا لا يقدر على اعطاء الصداق الحال . وان

كان الزوج غيرهما من باقى العصبات فلا يجوز تزويجها بغير كفو ومنه الفقير الذي لا يقدر على اعطاء الصداق قال في رد المحتار على الدر المختار مانعه : وتعتبر في المهر والعجم ديانة ومالا بان يقدر على المعجل وينفق شهر لو غير محترف والا فان كان كذلك <sup>الكنية</sup> كل يوم كتابتها لو تطبق الجماع <sup>قوله</sup> بان يقدر على المعجل الخ <sup>اس على ما تعارفوا</sup> تجلي من المهر وان كان كله حالا فتح فلا اشتراط <sup>القدرة</sup> على الكل ولا ان يسا فيها في الغنى في ظاهر الرواية وهو الصحيح <sup>اه عابيه</sup>

واما الرجوع في الهبة فجاز لكل من وهب شيئا <sup>الا من</sup> وهب لذي رحم مرم له كعته وعمه وخاله وفالته وابنه وابنه <sup>فليس له الرجوع</sup> قالوا لانه المهر من الهبة حلته الرحم وقد حصل وفي الرجوع قطيعة الرحم <sup>واما المزة المنكحة التي احبها واحد</sup> ثم طلقته وهي حامله فعدها بوضع الحمل على كلا المذهبين <sup>المحقق والثاني</sup> اما المحقق فقلقت انت في مكتوبك واما الثاني فلا ان عدة الحاصل بوضع الحمل بشرط نسبة الحمل اليه <sup>في عدة</sup> ولو احبها لاكتفى بلعان وهو حل لان نفيه عنه غير قاطع لاحتمال كذبه <sup>ومن ثم لو استحققه لحقه</sup> اما اذا لم يمكن كونه منه كصبي لم يبلغ تسع سنين <sup>وصحوح</sup> ذكره وانشاه مطلقا او ذكره فقط ولم يمكن <sup>جوابه</sup> ان يستدخن منه واللاحقة وان لم يثبت الاستدخال <sup>اه تختم</sup> وقال في موضع آخر <sup>بمنه</sup> لانه يكتفى في اللاحق بمجرد الامكان ويلزم من لونه به توقف انقضاء العدة عليه وضعه <sup>اه</sup>

<sup>فaretin</sup> وقال في باب اللعان مانعه ولا يصح نفي من استلحقه ولا يفتن عنه من ولد على فرشه وان كان كونه منه الاب باللعان ولا اثر لقول الام حملت به من وطئ شبهة او استدخال ضئي غير الزوج وان صدقها الزوج لان الحق للولد والثاني اناط لحوقه بالفراش <sup>اه</sup> قوله من وطئ شبهة الخ <sup>اس اومى</sup> زنا بالطريق الاول <sup>اه</sup> شردان والحمل في مسئلتنا يمكن كونه من الزوج لوجهيه الاول ان مدة الحمل عندنا معاشر الشاخصه اربع سنين ولم تمض تلك المدة فالولد لاهق بالزوج وتنقض العدة بوضع الحمل والثاني انه يمكن عقلا ان يصل اليها الزوج ويجامعها وان كان ذلك ممتنعا عادة فالولد لاهق به الا ان ينفيه باللعان <sup>والنفي</sup> باللعان لا يمنع انقضاء العدة بوضع الحمل لاحتمال كذبه كما مر في قول المسئلة .

واما التعصب فهو عبارة عن ترجيح قوم على قوم او ترجيح قولهم على قول سواه كان حقا او باطلا وهو مرم فان الحق <sup>حق</sup> ان يتبع وابطال ان يرفع وينزع . هذا ما يتسر الى الان وقد كتبت ذلك على العجلة لانه متهدى للسفر الى قرية <sup>القرية</sup> بصورك وحامل الورقة اعطاني مكتوبك وقال اني الان <sup>اه</sup> عازم على الرجوع الى البيت وكنت ان اؤخر الجواب الى اسبوع ولكني تفكرت حالك وانك تتأذى بعدم اجاب الجواب فكتبت هذه الاسطر فاه عذرت على خطأ في هذا المقام فلا تجعلن هذا الملام ثم ان قرية عزرك العليان في مسيرة علكا يطبلون اماما لهم فان رضيت بها فائتنا لنذهب اليهم وتكون اماما لهم فان امامهم كان ملاجعفر فذهب الى قرية زيور هذا ودفتم كما رستم

شعبان المكرم ١٣٩٠  
١٥  
احرمكم بخير الدين

Soruların Tercümesi:

“Birinci soru: Nikâh akdi sırasında kocanın mehir verebilecek kadar varlıklı olması gerekli midir? Şafî mezhebinde olduğu gibi, nikâh akdinin sıhhati için babanın evlenecek olan oğluna mal hibe etmesi gerekir mi? Nikâh akdinden sonra baba bu hibesinden vazgeçebilir mi? Tahminimce kocanın mehir verebilecek kadar varlıklı olması şart değildir. Ve baba, vermiş olduğu hibeden vazgeçemez. Hanefi mezhebinin bu konudaki kuvvetli görüşünü bize bildirmenizi istirham ediyorum.

İkinci Soru: Nikâhlı bir kadını bir adam kaçırırsa ya da kadın, kendi rızasıyla o adama gitse ve kadın bu adamın yanında bir müddet kaldıktan sonra ondan hamile kalmış ise, daha sonra nikâhlı kocası onu boşasa ve boşadıktan üç ay sonra doğum gerçekleşse Hanefî ve Şafî mezhebine göre kadının iddeti biter mi? Eğer bu doğumla iddet bitmez ise bu kadının iddeti nasıl biter? İbn Abidîn kitabının 2. Cildinin 831. Sayfasında şöyle denilmiştir: “Cariye, ehli kitap veya zinadan hamile olan kadınların iddet süresi, doğumun gerçekleşmesiyle son bulur. Adamın biri zinadan hamile bir kadınla evlendikten sonra ölse veya o kadını boşasa, doğumun gerçekleşmesi ile iddet müddeti sona erer. İddet süresi içinde hamile olduğu anlaşılan ve bu hamileliği ister kocasından olsun, isterse zina yoluyla hamile olduğu ortaya çıksın, bu kadının iddet süresi de zina konusunda olduğu gibi doğumun gerçekleşmesi ile son bulur.”<sup>187</sup> Bu fetvânın aynısı *el-Kahistânî*, *ed-Dureru'l-Munteka* ve *el-Havi'z-Zahidî*'de mevcuttur.

Ayrıca Şafî ve Hanefi mezhepleri, mezhebe riayet şartlarını zikrederken “mezhepte taassup etmemek” şartını da zikreliyorlar. “mezhepte taassup etmemek” ne demektir?

Abdurrahman el-Cimelîni<sup>188</sup>

<sup>187</sup> İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 511.

<sup>188</sup> 1930 yılında Batman'a bağlı Gercüş ilçesinin Cimelîn köyünde doğan Molla Abdurrahman, Molla Fahreddin'nin Talebelerindedir. Asıl adı Molla İskân'dır. Molla Fahreddin, bu isime rıza göstermediği için bu ismi değiştirmiştir. Birçok yerde görev yaptıktan sonra emekli olan Molla Abdurrahman, halen Batman'da ikamet etmektedir.

Fetvaların Tercümesi:

Hanefî mezhebinin kitaplarından olan İbn Abidîn'in *Reddü'l-Muhtâr* kitabına müracaat ettim ve özet olarak şunu gördüm. Eğer evlenecek kızın yaşı büyük ise, ondan izin almak gerekir. Bu kız, mihrini veremeyecek kadar fakir olan biriyle evliliğe razı olduktan sonra, erkeğin zenginliğini şart koşmaya gerek yoktur. Eğer kızın yaşı küçük ise, kızı evlendirecek kişi; ya kızın babası ve dedesi, ya da bir başkası olacaktır. Onu evlendiren kişi, onun babası veya dedesi olursa, mihrinde "gabn-ı fahiş" yani mihrinin az olması, onunla evlenecek erkeğin ona denk olmaması, evlenecek erkeğin mehir veremeyecek kadar fakir (çünkü erkeğin kadına mal ile denk olması Hanefilerde muteberdir) olması durumunda da bu evlilik akdi gerçekleşir. "Denk olmayan" ifadesi, âcil olarak (akit esnasında) mihrü'l-misli ödeyemeyen fakir kişiyi de içine almaktadır. Eğer küçük kız çocuğunu evlendirecek kişi, baba ve dedesinin dışında yani asebeden başka biri olursa, kızı denk olmayan biri ile evlendiremez. Mehrü-l misil veremeyecek kadar fakir olan kişi, denklik vasfını taşımamaktadır. Bundan dolayı bu kız böyle bir kişiyle evlendirilemez.<sup>189</sup>

*Dürrü'l-Muhtar* haşiyesi *Reddü'l-Muhtâr*'da bu konu şöyle ifade edilmiştir. "Arap ve Arap olmayan milletlerde, malda ve dinde denklik aranmıştır. Maldaki denklik şudur: Eğer erkek sanatkâr değilse, muaccel olan mihri ve bir aylık nafakayı verebilmelidir. Eğer sanatkâr ise her gün için yeterli nafakayı elde etmelidir.

Yukarıda geçen "Muaccel olan mehrü-l misl", örfü göre tespit edilir. Eğer örfte, mehr-i muaccelin tümü veriliyorsa tümü; yok eğer yarısı veriliyorsa yarısı verilmelidir. Zira erkeğin, mehr-i muaccelin tümünü vermesi ve zenginlikte kadına müsavi olması (ki bu durum zahir rivayete göredir. Sahih görüş de budur) şartı aranmamaktadır."<sup>190</sup>

"Erkeğin babası, hibesinden vazgeçebilir mi?" sorusuna gelince, kişi hibe ettiği her şeyden dönebilir. Ancak yapılan hibe, akrabalarından olan hala, amca, dayı, teyze, baba, anne, oğul ve kız gibi kişilere yapılmışsa bu hibeden dönülemez. Çünkü hibeden

<sup>189</sup> İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 66.

<sup>190</sup> İbn Abidîn, *a.g.e.*, III, 88-90.



maksat sıla-î rahimdir. Bu da hibe ile gerçekleşir. Ama hibeden dönülürse akrabalar arasında sıla-î rahimin zıddı olan kati‘atü-r rahim meydana gelir.<sup>191</sup>

Nikahlı ve hamile olan kadının kaçırıldıktan sonraki iddeti ise, bu kadın, kaçırıldıktan sonra hamile olduğu halde kocası tarafından boşanırsa, bunun iddeti, doğum yapmasıyla bitmiş olur. Bu sorunun fetvası Şafiî ve Hanefî mezhebinde aynıdır. Zaten, Hanefî mezhebiyle alakalı nakilleri mektubunda zikretmişsin. Şafiîlere gelince: *et-Tuhfe*’de şöyle denilmiştir: “Hamile kadının iddetinin doğumla bitmesinin şartı, çocuğun ihtimali bile olsa, kendisi için iddet çekilene (boşayan kocaya) nisbet edilmesi ile mümkündür. Mesela, liân ile reddedilmiş çocuk gibi. Yani liânla reddedilmiş çocuk büsbütün reddedilmez. Zira kocanın yalan söyleme ihtimali bulunmaktadır. Bunun içindir ki, daha sonra koca, “bu çocuk bendendir” derse çocuk onun olur. Ama çocuğun ondan olma ihtimali yoksa mesela, dokuz yaşına girmemiş olan bir çocuksa, cinsel organı ve yumurtaları yoksa ya da sadece cinsel organı koparılmışsa ve dışarıdan kadının rahmine meniye idhâl etme (koyma) imkânı yoksa çocuğun da ondan olma ihtimali yoktur demektir. İmkân varsa mesela meniye kadının rahmine idhâli mümkünse, idhâl sabit olmadığı halde çocuk o adama ait olur.”<sup>192</sup>

İbn Hacer, *et-Tuhfe* adlı kitabının başka bir yerinde bu konuyu şu şekilde ifade etmektedir: “Meniyi rahme koyma imkânı varsa çocuk ona ait olur. Ona ait olma ihtimali olunca da iddetinin bitmesi, ancak doğum gerçekleştikten sonra olur.”<sup>193</sup>

*Tuhfe*’nin liân babındaki ifadesi ise, şöyledir: “Koca, nikâhlı karısından ve kendisinden olma ihtimali olan çocuğu “bu çocuk benim değildir” deyip reddetmesi sahih değildir. Ancak bu çocuğu liân ile reddederse, sahih olur. Çocuğun annesi “Benim bu çocukla hamileliğim şüpheli cima‘ ile ya da başkasının menisini rahmime koymamla gerçekleşti” derse ve kocasını çocuğun reddi konusunda tasdik etse de, kadının bu iddiası kabul edilmez. Zira bu hak çocuğundur ve şari‘ bu hakkı yatağa nispet etmiştir.

<sup>191</sup> Merğînânî, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyetü’l-Mübtedî*, Dârü İhyâü’t-Türâsî’l-Arabî, Beyrut tsz, III,226; Mâverdî, *el-Hâvî’l-Kebîr*, VII, 546.

<sup>192</sup> Heytemî, *Tuhfetü’l-Muhtâc*, VIII, 239.

<sup>193</sup> Heytemî, *a.g.e.*, III, 240.

Anne'nin "benim hamileliğim şüpheli cima ile olmuştur" demesi, kabul edilmediği gibi "benim hamileliğim zina ile olmuştur" demesi, de kabul edilmemektedir."<sup>194</sup>

Bahis konusu olan hamile kadının hamileliğinin, iki yönden kocasından olması mümkündür. Birincisi, hamilelik müddeti Şafîiler'de dört yıldır. Bu müddet geçmediğine göre, çocuk babasına nispet edilir. Ve kadının iddeti doğumla bitmiş olur. İkincisi, âdeten mümkün olmasa bile, aklen kocanın bu kadınla birleşmesi mümkündür. Liân ile çocuğu reddetmediği sürece, bu çocuk kocaya nispet edilir. Ancak liân ile çocuğu reddetse bile, doğum gerçekleşmediği sürece iddet bitmiş olmaz. Çünkü konunun başında geçtiği gibi kocanın yalan söyleme ihtimali vardır.

Taassup sorusuna gelince, taassup; hak ya da batıl olduğuna bakmadan bir milleti başka bir millete ya da bir görüşü diğer bir görüşe tercih etmektir. Taassup haramdır. Çünkü hakka tabi olmak ve batılı reddetmek gerekir.

### **2.3.8. Evlenecek Erkeğin Ekonomik Bakımdan Kıza Denk Olması,**

Yukarıda tercümesini verdiğimiz metinde Molla Fahreddin'ne dört tane soru sorulmuş, O da bu soruların cevaplarını sayfanın diğer yüzüne yazarak cevaplandırmıştır. Biz bu fetvaları teker teker tahlil etmeye çalışacağız.

Hanefî mezhebinde akit esnasında zevcin (kocanın) mehir ödeyebileceği kadar zengin olması gerekir mi? Şafîî mezhebinde olduğu gibi, akit sahih olsun diye evlenecek olan fakir erkeğin babası, erkeğe mal hibe etmesi gerekir mi?

Bu soru kefâetle (denklik) ilgili bir sorudur. Kefâet, eşler arasında dinî, ekonomik ve sosyal konum bakımdan eşitliği ifade eden bir terimdir. Kefâet, sözlükte eşitlik, denklik ve yeterlik manalarına gelmektedir. Fıkıhta ise kefâet, evlenecek eşler arasında belli hususlarda eşitliğin bulunması demektir.<sup>195</sup> Bu tabirle erkeğin kadına denk olma hususu daha çok dikkate alınmaktadır. Kefâet konusu, Kur'an-ı Kerim'de doğrudan zikredilmemiştir. Hadisi şeriflerde ise konu, nikâh akdinin şartı olarak değil, bilakis eşler arası uyumun sağlanması açısından tavsiye nitelikli olarak zikredilmiştir. İslam hukukunda ise, evliliğin sonradan zarar görmemesi ve uyumun sağlanması için

<sup>194</sup> Heytemî, *a.g.e.*, VIII, 223.

<sup>195</sup> Aktan, Hamza, DîA, "Küfüvvet" XXIV, 672.

kefâet, bazen lüzüm, bazen sıhhat ve bazen de nefâz şartı olarak zikredilmiştir. Kefâet olmadığı takdirde kadına ya da velilerine evliliği feshetme hakkı tanınmıştır. Yoksa kefâet, İslam'ın yasakladığı sosyal sınıflar ve guruplar oluşturmak için değildir.

Soruyu soran Molla Abdurrahman, damat adayı, akit esnasında mehir veremeyecek kadar fakir olursa, bu akit sahih olur mu diye sormuştur. Molla Abdurrahman, sorduğu sorunun cevabını Hanefi mezhebine göre istediği için, Molla Fahreddin Hanefi mezhebine göre cevap vermiş ve İbn Abidîn'in *Reddü'l-Muhtâr* kitabından nakiller getirmiştir.

Hanefi Mezhebi, kefâet hususunu en çok göz önünde bulunduran Hanefi hukukçular olmuşlardır. Bunun sebebi de kadına velisinin izni olmadan evlenme yetkisi vermelerindedir. Hanefilere göre, kendisini evlendiren kadın, dengi ile evlenmemiş, veliler de bu evlilikten zarar görürlerse, veliler, bu evliliği feshetme hakkına sahip olurlar. Hanefi mezhebinde şu altı noktada kocanın kadına küfü (eşit, denk) olması istenmiştir: Soy, Müslüman olmak, dindar olmak, hürriyet, zenginlik ve meslek. Evlenecek kız, akıl baliğ ise, onu evlendirmek için onun rızası ve izni alınır. Mehir veremeyecek kadar fakir olan biriyle kendisinin evliliğe razı olması durumunda, kocanın varlıklı olması gerekmez.<sup>196</sup> Ama kız küçük ise; kızı evlendirecek olan velisi; ya babası ve dedesi ya da başka biri olur. Eğer onu evlendirecek kişi (velisi), babası ya da dedesi ise, mehir az da olsa, koca, (zevc) kadına (zevceye) küfü (denk) olmazsa veya mehrini veremeyecek kadar fakir de olsa nikâh sahihtir. Ama eğer kızın velisi (onu evlendirecek kişi) baba ve dededen başka biri ise, kız kendisine denk olmayan, mehir veremeyecek kadar fakir olan biriyle evlendirilemez.<sup>197</sup>

Bu konu *Dürri'l-Muhtar*'ın şerhi *Reddu'l-Muhtar*'da şu şekilde ifade edilmiştir: “ Arap ve Arap olmayan milletlerde zevc ve zevce arasında din ve mal bakımından denklik aranmıştır. Yani koca, kadının mehrini ve bir aylık nafakasını verebilecek kadar varlıklı ya da her günün nafakasını kazanan sanatkâr biri olmalıdır. Koca, mihrin

---

<sup>196</sup> İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 59.

<sup>197</sup> İbn Abidîn, a.g.e. II, 418.

tümünü bir seferden (defa'ten) ödeyebilmesi ve zenginlikte kadın ile eşit olması şart değildir.”<sup>198</sup>

Hanefî mezhebinde kefâet nikahın lüzûm şartlarındandır. Eğer bu şart gözetilmeden evlilik yapılmışsa, kadının velisi, nikâhı feshetme yetkisine sahiptir. Ancak bu hak, duhul (cinsel ilişkiden) olmadan ve kadın hamile kalmadan kullanılmalıdır. Duhulden ve kadın hamile olduktan sonra bu hak yitirilmiş olur.

Şafîî Mezhebine Göre: Bakire ve sahih evlilik dışında başka bir sebeple dul kalan bayanın nikâhını, velisi olan baba ve dedesi, kendisinden izin almadan yapabilirler. Ancak bu nikâh, onlara denk (küfû) olan ve mihrü'l-misli verebilecek biriyle yapıldığı takdirde sahihtir. Zevce akit esnasında zenginlik vasfını (yüsr) taşımalıdır. Akitten sonra mehir vermek üzere kendisine bir mal hibe edilirse yinede akit sahih olmayacaktır.<sup>199</sup> Ancak İmam Şafîî *el-Ümm*'de özetle şunu söylemektedir: “Nikâhı konusunda söz sahibi olan bir kadın, kendi mehrü'l-mislinden daha az bir miktar kabul ederse, veli konumunda olanların da bunu kabul etmesi gerekir.”<sup>200</sup> Şafîî mezhebinde zevce (kadın), ister duhulden önce olsun, ister sonra olsun mehir ödeyemeyecek kocanın nikâhının feshini isteyebilir. İmam Şafîî, beş hususta denklik (eşitlik) aramıştır. Din, hürriyet, nesep, nikâh akdinin feshine sebep olabilecek ayıplardan birinin olmaması ve sanatkârlık.<sup>201</sup> Ancak imam Şafîî'den sonraki Şafîî hukukçular bu beş hususa iki husus daha eklemiştir. Bu iki husus da, zenginlik ve yaşta denkliktir.<sup>202</sup> Şafîîler kefâet şartını sıhhat şartı olarak kabul etmektedirler.<sup>203</sup>

Maliki Mezhebine Göre: İmam Şafîî'nin söylediği gibi kadın, mehir veremeyecek kadar fakir olan kocanın nikâhını feshetme hakkına sahiptir. Ancak bu

<sup>198</sup> İbn Abidîn, a.g.e. II, 440-441.

<sup>199</sup> Bekrî, *İânetu't-Talibîn alâ Elfâzi Fethi'l-Muîn*, III, 308-309.

<sup>200</sup> Eş-Şafîî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbas b. Osman b. Şâfîî (v. 204/820), *el-Umm*, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 1990, V, 16.

<sup>201</sup> İbn Nakîb, Ahmed b. Lö'lö' b. Abdullah er-Rûmî (v. 769/1368), *Umdetu's-Sâlik ve İddetu'n-Nâsik*, eş-Şüünü'd-Dîniyye, Katar 1982, s., 374.

<sup>202</sup> *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1995, Kefâet mad., XXV, 513.

<sup>203</sup> Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkhi Mezhebi'l-İmam eş-Şâfîî*, IX, 105.

feshetme hakkı duhulden öncedir. Duhulden sonra fesih talebinde bulunulursa, bu talep geçersiz kabul edilir.<sup>204</sup>

Malı olmayan küçük erkek çocuğunu evlendirmek isteyen veli, onun mihrini vermek zorundadır.<sup>205</sup> Malikilerin çoğu, denkliği şu noktalarda şart koşmuşlardır. Sağlıklı olup, feshi gerektiren durumlardan birinin olmaması, din birliği ve hürriyet.<sup>206</sup> Malikî Mezhebi âlimlerinden olan İbn Cezzî el-Kelbî ise, *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye* isimli kitabında, “evlenecek çiftler arasında beş vasıfla denklik aranmalıdır. Müslümanlık, hürriyet, salâh (fasıklığın zıddı), mal ve ayıplı olmamak” gibi şartları zikretmiştir.<sup>207</sup>

Hanbelî Mezhebine Göre: Hanbelîlerin kuvvetli görüşüne göre mihr-i mua'cceli ödemeye gücü yetmeyen kocadan nikâhın feshi istenemez. Zira kocanın derhal mehir ödemesi şart değildir. Baba, velayeti altında bulunan küçük erkek ve küçük-büyük kız çocuğundan izin (rıza) almadan da onları evlendirebilir. Hatta baba, baliğ ve akıllı kızı da zorla (icbârî bir şekilde) evlendirebilir. Ancak icbarî (zorla) evlilik şu şartlarla olabilir: Mehrü'l-misilin verilmesi, kocanın fakir olmaması, kız ve velisi olan babası arasında açık bir adavetin olmaması ve mehrü'l-misilin tedavüldeki para ile verilmesi.<sup>208</sup>

Hanbelî âlimler, evlenecek çiftler arasında; din, hürriyet, nesep, mal ve sanatta denkliğin olmasını şart koşmuşlardır.<sup>209</sup> İbn Kudâme, *el-Muğni*'de malda denklik konusunu şu şekilde ifade etmiştir: “Malda denkliğin şart olup olmaması hususunda iki görüş vardır. Birinci görüşe göre, malda denklik şarttır. Zira Peygamber (s.a.v.) saygınlık maldadır, bu dünyanın saygınlığı maldadır demiştir. Ayrıca varlıklı olan kadın, nafaka konusunda sıkıntılı olan kocasından zarar görmektedir. Onun için nesepte denklik şart olduğu gibi, malda da denklik şarttır. İkinci görüşe göre ise, malda denklik

<sup>204</sup> İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktasid*, III, 73; Savî, *Bulğetü's-Sâlik li Ekrebi'l-Mesâlik (Hâşiytu's-Sâvî alâ's-Şerhi's-Seğîr)*, II, 434.

<sup>205</sup> İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. Asım en-Nemirî (v. 463/1071), *el-Kâfi fi Fıkhi Ehli'l-Medine*, (Tah. Muhammed Ahmed), Mektebetü'r-Riyad el-Hedîse, Riyad 1980, s. 234.

<sup>206</sup> es-Sâvî, Ebu'l-Abbâs, *a.g.e.*, IV, 24.

<sup>207</sup> İbn Cizzî el-Kelbî, *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye*, I, 134.

<sup>208</sup> İbn-İ Müflih, Burhanüddin b. Müflih, İbrahim b. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Müflih (v. 884/1479), *el-Mübdî' fi Şerhi'l-Mukni*, , *el-Mübdî' fi Şerhi'l-Mukni'* Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, VII, 21.

<sup>209</sup> Behûtî, *Keşşâfü'l-Kanâ' a'n Metni'l-İknâ*, V, 72; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VI, 482

şart değildir. Çünkü fakirlik, dinde şeref sayılmıştır. Zira Peygamber (s.a.v.), “Allah’ım beni fakir olarak yaşat ve fakir olarak öldür” demiştir.” İbn Kudâme, bu ifadelerin sonunda şunu söylemiştir: “Nikâhta göz önünde bulundurulması gereken, evlilikten sonra kocanın, karısına nafaka verebilmesi kadar varlıklı olması gerekmektedir.”<sup>210</sup>

Dört mezhebin bu konudaki görüşlerine baktığımızda, sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Evlenecek çiftler arasında bazı vasıflarda denklik aranmıştır. Yüsr (zenginlik, mehrü-l misli ödeyebilmek) vasfı da bunlardandır. Evlenecek çiftlerde hürriyet ve nesepte denklik arandığı gibi, yüsrde de (zenginlikte) denklik aranmıştır. Zira yüsr vasfının olmamasından kadın olumsuz etkilenir ve zarar görür. Onun için bazı âlimler, bu vasfın olmaması durumunda kadına fesih hakkı doğar demişlerdir.<sup>211</sup> Bu konuda mezheplerin görüşleri özet olarak şöyledir: Hanefî mezhebinde akıl baliğ olan kızın izni alındıktan sonra, kocada yüsr (zenginlik) şartı aranmamaktadır. Akıl baliğ olmayan kız ise, dede ve babanın velayeti ile evlendirilirse yine de yüsr şartı aranmamaktadır. Şafî mezhebi, kız akıl baliğ olsun olmasın, baba ve dedenin velayeti ile zorlada olsa evlendirilebilir; ancak mihrü-l misli verebilecek biriyle evlendirildiği takdirde bu nikâh sahih olur, aksi halde sahih değildir. Maliki mezhebinde, kız, mihrü-l misil veremeyecek kadar fakir olan biriyle evlenebilir. Ama kız, isterse duhulden önce bu akdi feshedebilir. Hanbelî mezhebi, erkeğin nikâhının sıhhati için yüsr vasfını şart koşmuşlardır.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi, Kur’an ve Sünnette kefâet vasfının şart olduğu hususunda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu şart, âlimlerin daha çok evlilikte uyumu ve kalıcı bir mutluluğu sağlamak amacıyla kabul ettikleri bir tedbirdir. Toplumun çekirdeği mahiyetinde olan aileye çok önem veren İslam dini, aileyi sağlam temeller üzerine kurmayı amaçlayarak evlilik öncesi küfüvvet gibi bazı şartları aramıştır. Ancak bu şart olmazsa evlilikte olmaz kabilinden şartlar değildir. Bilakis, karşılıklı rıza olduktan sonra evliliğin olmasında herhangi bir sorun olmayacaktır. Nitekim Peygamberimize (s.a.v.) denk olan hiç kimse olmadığı halde, kızlarını karşılıklı rızaya dayanarak evlendirmiştir. Eğer, küfüvvet şart olsaydı Peygamber, kızlarını istediği kişilerle evlendiremezdi. Ayrıca evlilik kurumu bağlılık, birlik ve ülfet kurmak

<sup>210</sup> İbn Kudâme, *a.g.e.*, VII, 37.

<sup>211</sup> Kâsânî, *Bedâiu’s-Senâi’*, II, 319-320; Nevevî, *Ravdatu’t-Tâlibîn*, VII, 82.

içindir. Denkliğin olmaması, evlilik kurumundan bu sonuçları almak zorlaşır. Bu nedenle İslam hukukçuları, kefâet başlığı altında bu konuyu inceleyerek, özellikle evlenecek kızın haklarını koruyabilmek için evlilikte denkliği şart koşmuşlardır.

باسمه سبحانه  
الإخ الفاضل الملا امضان . حفظه  
الله وايانا من فتنة آخر الزمان . آمين  
بعد أهداء للإسلام المعروض أن السيد  
حين وحو . جاءنا مستفتين منا  
هل يجوز للاب الشريف أن يزوج بنته الصغيرة  
من غير شريف أم لا ؟  
اعلم أن الكفو معتبر في مذهبنا معاشر الشافعية  
وعن المعلوم أن البنت الشريفة التي اتصل بها  
بسيد المرسلين صلى الله عليه وسلم غير كفو لمن لم يكن شريفاً  
فلا يصح انكاحها له على الأصح وهناك قول بجوازه  
وللكبيرة الخيار حالاً وللصغيرة إذا بلغت وكذا  
الكفو معتبر في مذهب الحنفي أيضاً إلا أن للاب  
والجد انكاحها لغير كفو فلك ان تختار القول  
الضعيف في مذهب الشافعي أو بان تقلد مذهب  
الحنفي في هذه المسئلة هذا والله سبحانه وتعالى  
اعلم .  
صفر الخير ١٣٨٧ هـ  
أخوكم المسكين  
نجر الدين

### 2.3.9. Evlencek Erkeğin Soy Bakımından Kıza Denk Olması Hakkında Fetvası

Değerli kardeşim Molla Ramazan,<sup>212</sup> Allah O’nu ve bizi ahir zaman fitnesinden muhafaza buyursun.

Size selam ettikten sonra derim ki, Seyyid Hüseyin ve Hasso yanıma gelerek şu soruyu sordular: “Şerif olan, Peygamberimizin soyundan olan bir kişi şerif olan kızını şerif olmayan bir kişi ile evlendirmesi caiz midir?”

Bil ki mezhebimiz olan Şafî mezhebinde kefâet (denklik) şarttır. Soyü Peygamberimize dayanan kız, soyü peygamberimize dayanmayan bir erkeğe denk değildir. Dolayısıyla Şafî mezhebinin essah görüşüne göre, bu vasfı taşıyan bir kız bu vasfı taşımayan bir erkekle evlendirmek caiz değildir. Ancak buna cevaz veren Şafî mezhebinin zayıf bir görüşü de bulunmaktadır. Akıl baliğ olan kız çocuğu kiminle evleneceği hususunda muhayyerdir. Akıl baliğ olmayan kız çocuğu ise, akıl baliğ olduktan sonra kabul edip etmeme hususunda muhayyerdir.

Hanefî mezhebine gelince, Hanefî mezhebinde denklik vasfı gerekmektedir. Ancak kızın velisi olan babası ve dedesi kızını denk olmayan biriyle evlendirme hakkına sahiptirler. Dolayısıyla bu nikâh, ya Şafî mezhebinin zayıf görüşüne göre, ya da Hanefî mezhebine göre Hanefî mezhebi taklit edilerek kıyılabilir.”

Bu fetva, doğrudan eşler arasındaki küfüvvetin (denkliğın) gerekliliğini konu almaktadır. Bir önceki fetvayı ele alırken bu konuyu tahlil etmiştik. O fetva, eşler arasında ekonomik bakımdan gerekli olan eşitlik ile ilgili iken, bu fetva ise, nesep bakımından eşler arasındaki denklik ile ilgilidir. Ekonomik anlamda eşler arası eşitlik gerekli olduğu gibi, soy bakımından da eşitlik gereklidir. Bu iki fetvanın içerikleri aynı olduğu için ikisini ardarda zikrettik. Ayrıca bu konu daha önce ele alındığı için bir daha burada tekrar etmeyeceğiz.

---

<sup>212</sup> Molla Ramazan, 1942’de Diyarbakır’ın Bismil ilçesinde doğdu. Yöredeki birçok medresede eğitim aldıktan sonra Batmana bağlı Candêrê köyünde İmam Hatiplik ve Müderrislik yapmaya başlamıştır. Onyedini bu köyde kaldıktan sonra Bismil’in Sergevrâ (Akbaş) köyüne gitmiştir. Birsüre sonra Silvan’a başlı Fêrâ (Eşme) köyüne giden Molla Ramazan, burda da bir süre kaldıktan sonra Gaziantep’e gitmiştir. Otuz yıldan beri Gaziantep’te olan Molla Ramazan, halen Gaziantep’te diyanet ve ilahiyat camiası çalışanlarına ders ve fetva vermektedir.



### 2.3.10. Hibeden Dönmenin Hükmü Hakkındaki Fetvası

Nikâh akdi esnasında zevcin nikâhının sahil olması için ona yapılan hibeden babası rucu‘ edebilir mi?

Sözlük manası, “başılamak, lütfetmek, vermek” anlamlarına gelen hibe, İslam hukukunda, “bir malın bedelsiz olarak bir başkasına temlik edilmesini konu alan akdin adıdır. Hibe, genel anlamda hediye ve sadakayı da kapsamaktadır. Kişi, sevap kazanma amacıyla fakir birine bir hibede bulunursa buna sadaka, eğer hibe edilen şey, hibe edilenin bulunduğu yere götürülür ise buna da hediye denir.”<sup>213</sup>

Hibenin Kur’an, Hadis ve İcma‘daki Delilleri: Kur’an, “Eğer gönül hoşluğu ile o kadınlar size bir şey başırlarsa onu da afiyetle yiyin.”<sup>214</sup> “Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allaha, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allahın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir.”<sup>215</sup>

Hadis: “Hediyeleşin ki, birbirinizi sevesiniz”<sup>216</sup> “Verdiği hibesini tekrar alan, kusmuğuna dönen köpek gibidir.”<sup>217</sup>

İcma‘: Hibenin müstehab olduğuna dair icma‘ vardır.<sup>218</sup>

Hibenin Rükünleri: Cumhura göre hibenin dört rüknü vardır: **1)** Hibe eden kişi **2)** Hibe edilen kişi **3)** Hibe edilen şey **4)** Hibede kullanılan sığa (söz).<sup>219</sup> Hanefi hukukçularına göre ise, icap, kabul ve kabızdır.<sup>220</sup> Ayrıca bu rükünlerin de ayrı ayrı şartları vardır.<sup>221</sup>

<sup>213</sup> Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslamî ve Edilletuhu*, V, 3980.

<sup>214</sup> Nisa, 4.

<sup>215</sup> Bakara, 177.

<sup>216</sup> Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 306.

<sup>217</sup> Buhârî, *el-Câmi'l-Müsnedî's-Sahih el-Muhtasar min Umuri Rasullullah (s) ve Sünenihî ve Eyyâmihî*, III, 158.

<sup>218</sup> Zuhaylî, Vehbe, *a.g.e.* V, 3982.

<sup>219</sup> İbn Cizzî el- Kelbî, *El-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, s. 366; ed-Desûkî, Muhammed b. Ahmed b. Arefe ed-Desûkî (v. 1230/1815), *Hâşiyetü'd-Desûkî alâ's-Şerhi'l-Kebîr*, Dârü'l-Fıkr, Tsz. IV, 97.

<sup>220</sup> Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl şemsü'l-Eimme (v.483 h), *el-Mebsût*, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 1993, XII, 57.

<sup>221</sup> Zuhaylî, Vehbe, *a.g.e.*, V, 3983.

Hibe ile alakalı bilgileri ana hatlarıyla ele aldıktan sonra sorunun sorulduğu “hibeden rucu” konusunu mezhepler arası farklılığı ile birlikte ele alalım.

Hanefî Mezhebine Göre: Usulüne uygun biçimde yapılmış hibe, teslim ve kabızdan sonra tamamlanmış sayılır. Bir daha o hibeden geri dönülemez. Ancak Hanefiler, Hz. Ali'nin “hibe eden kişi karşılık almadığı müddetçe hibe ettiği şeye daha layıktır”<sup>222</sup> sözünü delil göstererek hibe edenin hibesinden haklı ve geçerli bir nedenin bulunması ve hâkimin bunu onaylaması şartıyla dönebileceği görüşündedirler. Bununla birlikte Hanefî hukukçuları, hibenin kan hısımları ve sıhrî hısımlar arasında yapılması, bir karşılık ve şarta bağlanmış olması, hayır ve sevap olması, malda karşı tarafın tasarrufta bulunmuş olması, taraflardan birinin ölümü gibi durumlarda, hibe edenin rucu' hakkının olmadığı görüşündedirler.<sup>223</sup>

Şafîî Mezhebine Göre: Anne ve babanın çocuğuna hibe ettiği şeyden dönmesi hariç, hiçbir hibeden dönülemez. Şafîî hukukçuları, bu görüşü savunurken şu hadisi delil gösterirler: “Kişinin yapmış olduğu hibeden vazgeçmesi caiz değildir. Ama baba oğluna yapmış olduğu hibeden vazgeçebilir.” Ayrıca Şafîîlerin meşhur görüşüne göre, kişinin bütün usulleri baba gibidir furu'a yaptıkları hibeden dönebilirler.<sup>224</sup>

Malikî Mezhebine Göre: Hibe akdi, kabızdan önce (hibe edilen şeyi almadan önce) temliği gerektirmez. Kabızdan sonra ise akit bitmiştir. Bundan sonra her ne sebeple olursa olsun hibeden rucu' caiz değildir. Ancak babanın çocuğuna yaptığı hibelerden dönmesi bu kaideden istisna edilmiştir. Baba, kabız işleminin (hibe edilen şeyi eline alması) hem öncesinde hem de sonrasında hibesinden dönebilir. Babanın hibesinden dönmesi şu şartlara bağlıdır. Hibe edilen şeyin başkasına geçmemiş olması, yeni bir borç doğurmamış olması, hibe eden ve hibe alanın hastalanmamış olmaları, mevhubun leh (hibe edilen kişi) mevhubte (hibe edilen şey) de herhangi bir değişiklik yapmamış olması.<sup>225</sup>

<sup>222</sup> Tahâvî, Ebu Ca'fer Amed b. Muhammed b. Selâme b. Abdilmelik b. Seleme el-Ezdî (v. 321/933), **Serhu Ma'âni'l-Âsâr**, (Tah. Muhammed Zehrî en-Neccâr), Alemü'l-Kütüb, 1994, IV, 82.

<sup>223</sup> İbn Abidîn, **Reddü'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr**, V, 539; El-Merğînânî, Ali b. Ebi Bekir b. Abdilcelil el-Ferğânî (v. 593/1197), **Metnü Bidâyetü'l-Mübtedî**, Kahire Tsz., s. 184.

<sup>224</sup> Şirbînî, **Muğni'l-Muhtâc**, III, 568; İbn Kudâme, **el-Muğni**, V, 621.

<sup>225</sup> Desûkî, **Hâşiyetü'd-Desûkî alâ's-Şerhi'l-Kebîr**, IV, 110; Merğînânî, **Metnü Bidâyetü'l-Mübtedî**, II, 324-327.

Hanbelî Mezhebine Göre: Hibe edilen şeyin hibe alanın tasarrufundan çıkması, muttasıl ziyade (şişmanlık, büyüklük) gibi hallerde hibeden dönülemeyeceği gibi, babanın çocuğuna hibe ettiği şeyden dolayı, çocuk, halkın teveccühünü kazanmışsa baba bu hibeden dönemez. Ancak, İmam Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen başka bir görüş ise, kadının kocasına yapmış olduğu sadak (mehir) hibesinden dönebileceği şeklindedir.<sup>226</sup> İbn Kudâme, *el-Muğnî*'de konuyu şu şekilde açıklamıştır: “İmam Malik, Evza‘î, Şafîî, İshak ve Ebi Sevr’inde destekledikleri görüşe göre, İmam Ahmed b. Hanbel: “Baba, ister çocukları arasındaki eşitliği sağlamak için olsun, ister bu niyet olmasın hibesinden vazgeçebilir” demiştir. Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen diğer bir rivayete göre ise: “Baba, yaptığı hibeden geri dönemez. Çünkü Peygamber s.a.v.: “Hibesinden dönen kişi kusmuğuna dönen köpek gibidir” demiştir. Buda, hibeden vazgeçmenin caiz olmadığını göstermektedir.”<sup>227</sup>

Sonuç olarak şu söylenebilir. Hukukçular hibeden vazgeçme hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir: Birincisi; baba dışındaki kişilerin hibeden vazgeçemeyeceği görüşüdür. Bu görüş Mâlikî, Hanbelî ve Şâfîîler'in sahih olan görüşüdür. İkincisi; yukarıda saymış olduğumuz maniler olmadığı takdirde hibe edenlerin hibesinden vazgeçebileceği görüşüdür. Bu görüş de Hanefilerin görüşüdür. Üçüncüsü; Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen iki rivayettir ki, biri babanın hibesinden vazgeçemeyeceği, diğeri de, hibeye herhangi bir hukukun bağlanmadığı müddetçe vazgeçebileceği görüşlerdir.<sup>228</sup> Hanefi hukukçuların cumhurdan farklı olarak, hibeden vaz geçmek için ileri sürdükleri hususlar daha makul görünmektedir. Zira hibeden dönülebileceği ve dönülemeyeceği hususu hadisi şeriflerde geçmektedir. Bu hadislerin arasını bulmak, ancak Hanefî hukukçuların vermiş olduğu teferruatla mümkün olabilir.

### 2.3.11. Hamile Kadının Zinadan Sonra İddeti Hakkında Fetvası

Biri, nikâhlı bir kadını kaçırsa ya da kadın kendi rızasıyla bir adama kaçarsa ve bundan hamile kalsa, hamile olan bu kadını nikâhlı kocası boşasa, boşandıktan üç ay sonra doğumu gerçekleşen bu kadının iddeti bitmiş olur mu?

<sup>226</sup> İbn Kudâme, *a.g.e.*, VI, 276.

<sup>227</sup> İbn Kudâme, *a.g.e.*, VI, 55.

<sup>228</sup> İbn Kudâme, *a.g.e.*, VI, 270.

İddet, kelimesinin sözlük manası, saymak demektir. İstilah manası ise, boşanma, evliliğin feshi ve ölüm gibi bir sebeple evliliğin sona ermesi durumunda, kadının yeni bir evlilik yapmadan önce beklemesi gereken süreye denir. Halvet, sahih ya da fâsit bir evlilikten sonra zifaf gerçekleşir ve daha sonra eşlerin ayrılması iddet bekleme sebepleridir.<sup>229</sup>

İddenin beklenmesindeki amaç, önceki kocasından hamile olup olmadığının anlaşılması, ölüm iddetinde olan kadının, kocasına hürmet, reci talakta ise, kocaya yeniden dönme konusunu düşünme imkânı verilmesidir.

Kadının iddet bekleme zorunda olduğu iki yer vardır.

1-Ölüm iddeti: Kocasını ölen kadınların bekledikleri iddettir. Bunlar eğer hamile iseler iddetleri doğumu yapınca biter. Bu doğum kocanın ölümünden çok kısa bir süre sonra gerçekleşse bile, iddet bitmiş olur.<sup>230</sup> Eğer hamile değilse beklemeleri gereken süre dört ay on gündür. 2- Boşanma veya fesih iddeti: Sahih evlilikte zifaf ya da sahih halvet gerçekleşmiş ise, kadın iddet beklemelidir. Ancak fasit nikâh sebebiyle nikâhı feshedilenlerin iddet beklemeleri, evliliklerinin zifafla başlaması durumunda söz konusudur. Ölüm iddetinde olduğu gibi bu grupta da yer alan kadınların bekleyecekleri iddet süresi, hamile olup olmamalarına göre değişmektedir. Hamile iseler, iddetleri doğumla biter. Değillerse ve normal olarak hayız görüyorlarsa, iddet süreleri mezhepler arası ihtilafa göre ya üç hayız süresi<sup>231</sup> veya üç tuhr süresidir.<sup>232</sup> Küçüklüğünden ya da yaşlılığından dolayı hayız göremeyen kadınların iddeti ise, üç aydır. Bu husus şu ayeti kerimeden açık bir şekilde anlaşılmaktadır: “Kadınlarınızın içinden adetten kesilmiş olanlarla, adet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır.”<sup>233</sup>

<sup>229</sup> İbn Nüceym, **el-Bâhru’r-Râik**, IV, 139; İbn Asker, Abdurrahman b.Muhammed b. Asker el-Bağdâdî (v. 732/1332), **İrşâdü’s-Sâlik ilâ Eşrefi’l-Mesâlik fî Fıkhi’l-İmâm Mâlik**, Şirketü Mektebe ve Matba’a Mustafa el-Bâbî, el-Halebî, yy., Tsz., s.71; Nevevî, **el-Mecmu’**, XVII, 74; İbn Kudâme, **el-Kâfi fî Fıkfi İmâm Ahmed**, III, 195.

<sup>230</sup> Kâsânî, **Bedâi’u’s-Senâi’**, III, 196.

<sup>231</sup> İbn Abidîn, **Reddü’l-Muhtâr alâ’d-Dürri’l-Muhtâr**, II, 826.

<sup>232</sup> Bekrî, **İnetu’t-Talibin**, IV, 39.

<sup>233</sup> Talâk, 4.

İddet konusundaki kaide kısaca şudur: Mehrin tümünü gerektiren boşama ve fesihlerde iddet gerekir. Mehrin tümünün ya da yarısının düştüğü fesih ve boşamalarda iddet düşer.

İddetin delilleri: Kur‘anda ki delil şudur: “Boşanmış kadınlar kocalarıyla ilişkide bulunmaksızın üç kur‘ (aybaşı hali) beklerler (evlenmezler).”<sup>234</sup> “İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri süslenmeden kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler.”<sup>235</sup> “Adet görmekten ümidi kesen (yaşlı) kadınlarınızdan iddetlerinde (bekleme sürelerinde) eğer şüphe ederseniz, bilin ki onların iddet müddeti üç aydır. Henüz iddet görmeyenler de öyledir. Hamile kadınların da iddetleri (doğurup) yüklerini bırakmalarına kadardır.”<sup>236</sup>

Sünnetteki deliller şunlardır: “Allaha ve ahiret gününe iman eden kadınlara, ölenlerin ardından üç aydan fazla yas tutmaları caiz değildir. Ancak ölen, onların kocaları ise, dört ay on gün iddet beklerler.”<sup>237</sup> “Peygamber (s.a.v.) Kays kızı Fatma’ya İbn Umme Mektum yanında iddet beklemesini emretti”<sup>238</sup>

İcmâ: Bazı çeşitleri hariç, genel anlamda cumhurun iddet bekleme konusunda ittifakı mevcuttur.

Soruyu soran Molla Abdurrahman, Hanefi mezhebine göre verilmesi gereken cevabı mektubunda vermiştir. Fakat bu bilgiden tam emin olmak için Molla Fahreddin’in bu bilgiyi tasdik etmesini istemektedir. Molla Fahreddin de, “Hanefi mezhebi için zaten nakilde bulunmuşsun” deyip, daha sonra Şafî mezhebine göre fetva vermek için bazı nakillerde bulunmuştur.

Dört mezhebe göre de, meşru evlilik sonucu hamile olan hür, cariye, kitabî (mükâtebe akdi yapılan) kölelerin iddeti; organları belli olan ceninin doğmasıyla son

---

<sup>234</sup> Bakara, 228.

<sup>235</sup> Bakara, 234.

<sup>236</sup> Talak, 4.

<sup>237</sup> Buhârî, *el-Câmi‘l-Müsnedi’s-Sahih el-Muhtasar min Umuri Rasullullah (s.a.v.) ve Sünenihî ve Eyyâmihi*, II, 78; Müslim b. Haccac Ebu‘l-Hasan el-Kuşeyrî en-Nisâburî, *el-Müsnedü’s-Sahih el-Muhtasar*, II, 1123.

<sup>238</sup> Sicistânî, İbn Aşa’s, Süleyman b. İshak b. Beşir b. Şeddâd b. Amr el-Ezdî, *Sünenü Ebi Dâvud*, II, 285; Müslim, *a.g.e.*, II, 1114.

bulur.<sup>239</sup> Fetvamızda olduğu gibi önceden evli olup da, sonradan zina yapan kadın hamile ise, doğum yapmasıyla iddeti son bulur.<sup>240</sup> Zira içinde bulunduğu hamilelik durumu zina ile olduğu kesin değil bilakis kocasından da kaynaklanmış olabilir. Zira kadının, kocasının yanında kalması, bu hamileliğin ondan olma ihtimalini doğurmuştur. Bu durum liân durumu gibidir. Çünkü kişi, hamile olan karısının karnındaki çocuğu reddedemez. Çünkü bu çocuğun kendisinden de olma ihtimali bulunmaktadır. Koca, hamile olan karısının karnındaki çocuğu liân<sup>241</sup> ile reddetse bile, kadının iddeti, ancak doğumun gerçekleşmesi ile son bulur. Çünkü liân işlemini gerçekleştiren adamın yalan söyleme ihtimali vardır.<sup>242</sup> Meşru olmayan evlilik sonucu (zinadan) hamile olan kadının iddeti konusunda ise, mezhepler arası görüş farklılıkları mevcuttur. Şafîler, aile kurumunu korumayı göz önünde bulundurdıkları için, gayri meşru (zinadan) yoldan hamile olan kadının iddet beklemesini gerekli görmezler. Hanefî hukukçuların görüşleri de bu görüşe yakındır. Malikî ve Hanbelî hukukçular ise, nesebin korunmasını ön plana çıkardıkları için zina sonucu bile olsa, hamile olan kadının iddet beklemesini gerekli görmüşlerdir. Ancak Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçmekte olan Peygamberimizin (s.a.v.), "Allah'a ve âhiret gününe inanan kişiye başkasının ekinini sulaması caiz değildir"<sup>243</sup> hadisini göz önünde bulundurduğumuzda Hanbelî ve Malikî hukukçuların bu konuda ki görüşleri, daha isabetli oldukları açıkça anlaşılmaktadır. Zira kadının iddet beklemesinin en önemli sebebi neslin korunmasıdır. Şafî ve Hanefî'lerin bu konudaki düşünceleri ise, faillere cezaî müeyyide uygulamaktan öteye geçmemektedir.

Molla Fahreddin, fetvasını şu şekilde sonuçlandırmıştır: İki şeyden dolayı kadının hamileliğinin kocadan olduğu (meşru olduğu) söylenebilir. Birincisi; Şafî mezhebinde hamileliğin ekser müddeti dört yıldır.<sup>244</sup> Bu kadının kocasından ayrılması dört yılı geçmediğine göre çocuk eski kocasına nispet edilir. Dolayısıyla doğumun gerçekleşmesiyle iddet bitmiş olur. İkincisi; kadın, önceki kocasıyla birlikte kaldığından

<sup>239</sup> İbn Nüceym, *el-Bâhru'r-Râik*, IV, 139; İbn Asker, *İrşâdü's-Sâlik ilâ Eşrefi'l-Mesâlik fî Fıkhî'l-İmâm Mâlik*, 71; Nevevî, *el-Mecmu'*, XVII, 74; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, III, 195.

<sup>240</sup> İbn Abidîn, *Redü'l-Muhtâr*, III, 511.

<sup>241</sup> Karısının zina ettiğini veya çocuğunun zina mahsülü olduğunu iddia eden ve bu iddiasını gerektiği şekilde isbat edemeyen koca, hâkim huzurunda hususî bir şekilde yeminleşir, evlilik birliğine hakim tarafından son verilir. İslam hukukunda, bu duruma lian denir. (Diyanet İslam ilmi hali, II, 237).

<sup>242</sup> İbn Hacer, *Tuhfetü'l-Muhtâc*, VIII, 239; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc*, VII, 134.

<sup>243</sup> İbn Hanbel, Ahmed, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Tah. Şuayb Arnavut), XXVII, 199.

<sup>244</sup> İbn Hacer, *Tuhfetü'l-Muhtâc*, VI, 425.

ve onunla zifafa girme ihtimali olduğundan dolayı çocuk, kocaya nispet edilir. Liân konusunda da iddet, hamileliğin son bulmasıyla bitmiş olur. Zira çocuğun reddedilmesi, durumu değiştirmemektedir. Çünkü kocanın yalan söyleme ihtimali vardır.<sup>245</sup>

Sonuç olarak, iddet konusu, boşama ve ölümden sonra gündeme geldiği için, İslam hukuku kitaplarının çoğunda bu konu boşama mevzusundan hemen sonra zikredilmektedir. Çoğu fikhî konuda meydana gelen ihtilaflar, bu konuda da meydana gelmiştir. Görüş birliğinin olduğu nokta ise, meşru yolla hamile olan kadının iddetinin doğumun gerçekleşmesiyle bittiğidir. Çünkü bütün hukukçular, “hamile olan kadınların iddeti doğumları gerçekleşince biter.” ayetini delil göstererek, doğumla iddetin biteceği görüşündedirler.<sup>246</sup>

### 2.3.12. Taassubun Hükümü Hakkında Fetvası

Mezhep taassubu ve İslam hukukundaki yeri nedir?

Molla Fahreddin, bu soruyu kısa ve öz bir şekilde cevaplamıştır. Birçok kitapta ise şöyle tarif edilmiştir: Taassup, sözlükte bir dine, bir görüş ve düşünceye veya bir partiye aşırı ve körü körüne bağlanmak, taraf olmak, akraba ve kavminin ferdelerine yardım etmek ve onları aşırı biçimde kayırmak anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise, din, ahlak, adalet gibi konularda haksızlık ve husumet derecesine varacak kadar saplantıya düşmek demektir.<sup>247</sup> Hak ya da batıl olduğuna bakmadan bir milleti bir millete, ya da bir görüşü bir görüşe tercih etmektir. Taassup, kötü bir vasıf olduğundan dolayı haramdır. Çünkü her durumda hakikate tabi olmak ve batılı reddetmek gerekir. Esasen taassubun başlıca sebepleri, bilgisizlik, muhakemesizlik ve inatçı olmaktan kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda ise, ilerleme, gelişme, refah ve huzur engellenmektedir.

<sup>245</sup> İbn Hacer, *a.g.e.*, VIII, 239.

<sup>246</sup> Kâsânî, **Bedâiu's-Senâi'**, IV, 2001; Şîrvânî, Abdülhamid, **Hâşyetü's-Şîrvânî**, VII, 277; İbn Kudâme, **el-Muğni**, VII, 500; ez-Zerkânî, Ebu Abdillah Muhammed b. Abdülbaki b. Yusuf b. Ahmed b. Şihabüddin b. Muhammed (v. 1122/1710), **Şerhü'z-Zerkânî alâ'l-Mevâhibü'l-Ledüniyye bi'l-Menheci'l-Muhammediyye**, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, y.y., 1996, IV, 201.

<sup>247</sup> Komisyon, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, s. 624-625.

Molla Fahreddinin taassüp tanımı, fıkıh kitaplarının tanımıyla aynı doğrultudadır.<sup>248</sup> Örneğin; Hanefî mezhebi müteahhir âlimlerinden olan İbn Abidîn'in, Fahrü'l-İslam Pezdevî'den<sup>249</sup> yapmış olduğu rivayete göre, O, *el-Ukudü'd-Dürriyye fî Tenkîhi'l-Fetâfâ'l-Hâmidîyye* isimli kitabında taassupla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: "Mezhepte katı olmak vaciptir. Mezhepte taassup ise, caiz değildir. Mezhepte katı olmak, kendi mezhebinin emrettiği doğrultuda hareket etmektir. Mezhepte taassup etmek ise, aptallıktır, diğer mezhep müntesiplerini üzmektir, onları küçümsemektir. Bunu yapmak da caiz değildir."<sup>250</sup>

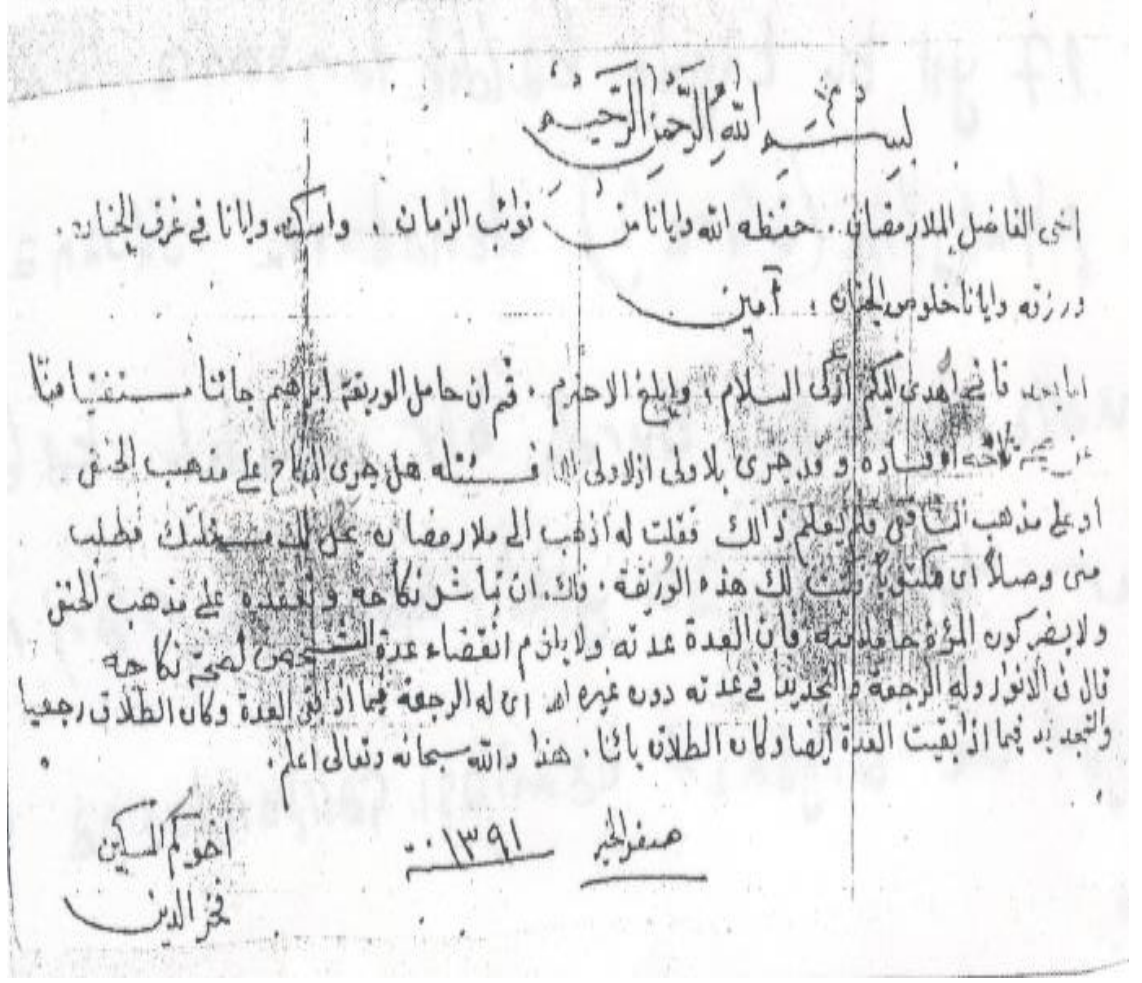
---

<sup>248</sup>İbn Abidîn, **Kere Aynî'l-Ahyâr li Tekmileti Reddî'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr**, VII, 565; İbn Kasım, Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım el-Hanbelî en-Necdî (v. 1392/1972), **Hâşiyetü'r-Ravdi'l-Murebbe' Şerhü Zâdi'l-Müstanka'**, yy. Tsz., I, 19; İbn Fevzân, Salih b. Fevzân b. Abdullah el-Fevzân, **Şerhü Mesâilî'l-Câhilye Dârü'l-Âsime li'n-Neşri ve't-Tevezî'**, Riyad, 2005, s. 249; El-Molla Ali el-Kâri, Ali b. Muhammed Ebü'l-Hasan Nureddin, **Şemmü'l-Avârid fî Zemmi'r-Revâfiz**, s. 40.

<sup>249</sup> Pezdevî, Ali b. Muhammed b. Hüseyin b. Abdülkerim Ebü'l-Hasan Fahrü'l-İslam (v. 482/1089). (Ziriklî, **el-A'lam**, IV, 328).

<sup>250</sup> İbn Abidîn, **el-Ukudü'd-Dürriyye fî Tenkîh'l-Fetâvâ'l-Hâmidîyye**, II, 333.





### 2.3.13. Velisiz Kıyılan Nikâh Hakkında Fetvası

Değerli kardeşim Molla Ramazan! (Allah O'nu ve bizi zamanın musibetlerine karşı korusun, cennetinde barındırsın.)

En içten selam ve hürmetlerimi arzettikten sonra derim ki, bu mektubu size getiren İbrahim, bize gelip şu soruyu sordu: “Hanımımın velisi olmadığından dolayı nikâhımız veli izni olmadan kıyılmıştır. Kıyılan bu nikâhımız sahi mi değil mi?” Ben de ona: “Nikâhının Şafiî mezhebine göre mi yoksa Hanefî mezhebine göre mi kıyıldımı?” sordum. İbrahim ise, bilmediğini söyledi. Bunun üzerine O'na, meseleyi çözmesi için Molla Ramazan'a gitmesini söyledim. İbrahim'in, size bir mektup yazmamı istemesi üzerine, bende size bu mektubu yazdım.

Size gelen bu şahsın nikâhını Hanefî mezhebine göre kıyabilirsiniz. Kadının bu şahıstan hamile olması nikâhı kıymaya engel olmaz. Zira kadının içinde bulunduğu

iddet, bu şahsın iddetidir. Ayrıca nikâhın sıhhati için, bu kişinin kadının iddetten çıkmasını beklemesi de gerekmez. Bu konuyu el-Erdebîlî,<sup>251</sup> *el-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr* isimli kitabında şöyle ifade etmiştir: “Kadın kocası için iddet bekliyorsa, koca, bu iddet döneminde hem rucu‘ hem de yeni bir nikah kıyabilir.”<sup>252</sup> Yani talak (boşama) rec‘i ise, koca, iddet süresinde rucu‘ ederek, talak bâin ise, iddet süresinde nikâh tazelemesi yaparak, evliliğe tekrar dönüş yapılabilir.

Bu fetva, “gayr-i müslimlerin nikahı ve hamile kadının zinadan sonraki iddeti” fetvalarıyla bazı hususlarda birbirine yakın olduğu için, ayrıca bu fetvaya yeni bir başlık açmadık. Ancak bu fetvada temas etmemiz gereken bazı hususlar vardır. Şöyle ki, her şeyden önce geçerli bir evliliğin yapılabilmesi için, nikâh akdinde bir takım rükün ve şartların bulunması gerekir. Bu rükün ve şartlardan birinin eksik olması, evliliğin ya hiç olmamasına ya da eksik olmasına yol açacaktır. Söz konusu bu rükün ve şartlar ise, mezheplere göre farklılık arz etmektedir:

Hanefilere göre: İcâp ve kabul; Malikîlere göre: Veli, taraflar (kadın-erkek), icap ve kabul; Şafîî'lere göre: İcâp kabul, taraflar, iki şahit ve veli; Hanbelî'lere göre ise: Taraflar, icap ve kabuldür. Bu rükünlerin kendi içerisinde başlı başına şartları bulunmaktadır. Bu şartlara ayrıca değinmeyeceğiz. Mevzubahis olan fetva, doğrudan nikâhta velayet konusunu kapsadığı için, konunun bu yönüne temas edeceğiz.

Velayet, Sözlükte, idare etmek, düzenlemek, yaklaşmak, yardım etmek ve sevmek anlamlarına gelir. Fıkıhta ise, başkası üzerinde ki tasarruf ve söz hakkını ifade etmekte olup, başkaları adına onların rızaları aranmaksızın hukukî işlemde bulunma yetkisi anlamına gelmektedir. Bu yetkiye sahip kimseye, veli denir.

İslam hukukçuları velayetin nikahın rükünü olup olmaması hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Malikî ve Şafîî hukukçular, şartları yerinde olan velayeti rükün saymışlardır. Dolayısıyla kızın velisi izin vermeden yapılan nikâh akdi sahih değildir. Hanefî hukukçular ise, bazı durumlar hariç velayeti, ne rükün nede şart koşmamışlardır.<sup>253</sup> Hanefî dışındaki alimler, velayetin şart olduğuna dair şu ayetleri göstermişlerdir: “sizden bekar olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu

<sup>251</sup> Erdebîlî, Cemalüddin Yusuf b. İbrahim (v. 779/1397).

<sup>252</sup> Erdebîlî, *el-Envâr*, II, 210.

<sup>253</sup> İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, III, 55.

uygun olanları evlendirin”<sup>254</sup> “İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin”<sup>255</sup> “Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman kendi aralarında aklın ve dinin gereklerine uygun olarak güzellekle anlaştıkları takdirde, eşleriyle (yeniden) evlenmelerine engel olmayın.”<sup>256</sup> Hadislerden ise, “velisiz nikâh olmaz”<sup>257</sup> ve “bir kadının nikâhını velisi kıymamışsa, bu nikâh batıldır”<sup>258</sup> hadislerini delil göstermişlerdir. Hanefiler de, bu ayet ve hadisleri, tam ehliyetli olmayan kadınların ancak velileri aracılığıyla evlenebilecekleri şeklinde yorumlamışlardır. Hanefî alimler akıl, baliğ olan kadın, erkek gibi velinin rızasını almadan evlene bilir görüşündedirler. Ayrıca Hanefileri destekler mahiyette olan Abdürrezzak’ın *Musannef*’inde ki: “Bir kadın, akıl baliğ olduğu halde şahitler huzurunda kendisini nikâhlarsa, bu nikâh sahihtir. Ama velinin izniyle yapılan nikâh daha sevimlidir”<sup>259</sup> hadistir.

Hanefî alimleri dışındaki alimler, veli şartını ararken kızın rızasını büsbütün yok saymamaktadırlar. Aksine kızın faydasına ve isteğine olan damat adayını rededen veliler azledilirler. İslam hukukunda bu konu “azlû’l-veliyyi” başlığı altında zikredilmektedir. Hanefî uleması da, veli şartını gerekli görmemektedir denildiğinde, veliyi büsbütün devre dışı bıraktığı anlamına gelmemektedir. Zira bazı hususlarda nikâh akdi yapıldığı halde, fıkıh, veliye fesih hakkını tanımaktadır. Örneğin, daha önce evlilikte kefâet konusunda değindiğimiz gibi, erkeğin kadına denk olması gereken hususlar vardır. Kadın, bu hususlara riayet etmeden evlenmiş ise, veli, kadın hamile kalmadan veya çocuk olmadan bu nikâhı fesih yetkisine sahiptir.

Esasen velâyetin rükün olması, kadınların evlenecek kişiyi iyice araştırmaya ve onu tanımaya gücünün yetmeyeceği içindir. Bunun yanında, hayat boyu birlikteliği başlatacak olan evlilik akdinin sağlam temellere oturtulması, sonradan çıkacak sorunların ve telafisi mümkün olmayan hataların önüne geçilmesi için, velâyetin gerekli görülmesi, daha isabetli olacağı gayet açıktır.

<sup>254</sup> Nur, 32.

<sup>255</sup> Bakara, 221

<sup>256</sup> Bakara, 232.

<sup>257</sup> İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Mu’âz b. Ma’bed (v. 354/965),

**Sahîhu İbn Hibbân** (Tah. Şuayb Arnavut) Muessesetü’r-Risâle, Beyrut 1988, IX, 389.

<sup>258</sup> Sünenü İbn Mâce, I, 605.

<sup>259</sup> San’anî, Abdurrezzak b. Hemmâm b. Nâfi’ el-Himyârî (v. 211/827), **el-Musannef**, (Tah. Habîbü’r-Rahmân el-A’zemî), el-Mektebü’l-İslâmî, Beyrut 1403 h. VI, 198.

Molla Fahreddin'e, kadının velisi olmadığı için, veli izni olmadan kıyılan bu nikahın hükmü sorulmuştur. Molla Fahreddin, bu nikahı geçersiz saymış ve yeni bir nikahın gerekli olduğu sonucuna varmıştır. Bu yeni nikahın ise, veli olmadan ancak Hanefî mezhebine göre kıyılabileceğini ifade etmiştir. Daha sonra Molla Fahreddin, “yeni bir nikahın olması için, kadının iddetinin bitmesi gerekir” düşüncesini ortadan kaldıran şu cevabı vermiştir: “Kadın, hamile olduğu kişiye yeni bir nikahla nikahlanması için iddetinin bitmesi şart değildir.” Molla Fahreddin, her zaman olduğu gibi burada da iddiasını ispatlamak için, klasik fıkıh kitaplarından olan *el-Envâr* kitabından nakilde bulunmuş ve *el-Envâr*'ın şu ifadesini aktarmıştır: “Koca, kendisi için iddet bekleyen karısına iddeti bitmeden de rucu<sup>260</sup> ve tecdit yaparak dönebilir.”

Molla Fahreddin, bu fetvayı mezhepler arası görüş farklılıklarından yararlanarak ve bu kolaylıktan istifade ederek vermiştir. Şafîî olan tarafların (karı-kocanın) Hanefî mezhebine taklit edilerek “velinin izni” şartı aranmadan nikahı kıyılmıştır.

#### **2.3.14. Adetten Kesilmiş Olan Kadının Yaşı Ve İddeti Hakkında Fetvası**

Molla Fahreddin'in elimizde bulunan mektuplarından biri de, bölgedeki olayları ve âlimler arasındaki ilişkiyi bize aktarmaktadır. Yukarıda fotoğrafını verdiğimiz fetva sayfalarının tümü, sadece sorulan soruları ve cevaplarını içermektedir. Ancak bu mektup, fikhî meselenin yanında başka konuları da ihtiva ettiği için, mektubun tümünü değil de mektubun özetini ve sadece fetva ile ilgili bölümün el yazması metnin fotoğrafını vereceğiz. Mektubun özeti şu şekildedir:

Molla Fahreddin, bu mektubu Molla Hasan'ın mektubuna cevaben yazmıştır. Mektuba besmele, salât ve selam ile başlamış, ardından yörede var olan bazı olaylara temas etmiştir. Bu mektupta fikhî bir meseleye vermiş olduğu fetvayı da yazmıştır.

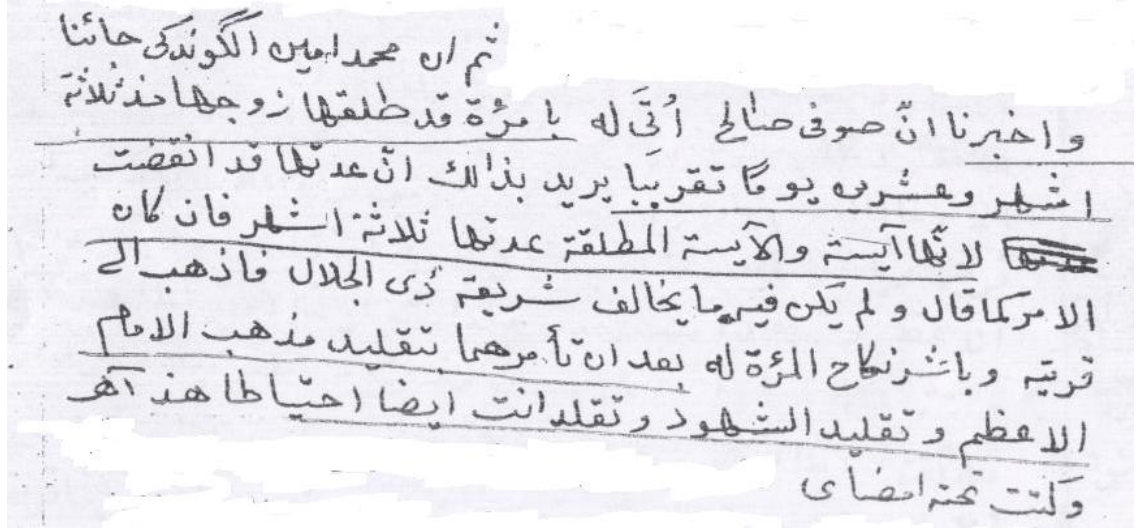
Bu mektubundan anlaşıldığına göre, Molla Fahreddin, mektubu yazmadan önce kendisine bir dava getirilmiş, O'da bu davayı klasik İslam hukuku kitapları gibi hükme bağlamıştır. Daha sonra yöredeki âlimler bu duruma itiraz etmişlerdir. Molla Fahreddin ise, her zaman gibi vermiş olduğu fetvasını savunmuş, bu itirazlara karşı fetvasının

---

<sup>260</sup> Erdebîlî, *el-Envâr*, II, 210.

doğru olduğunu ispat etmek için, bir mektup yazmış ve bu mektupta kaynak ismini vermiştir.

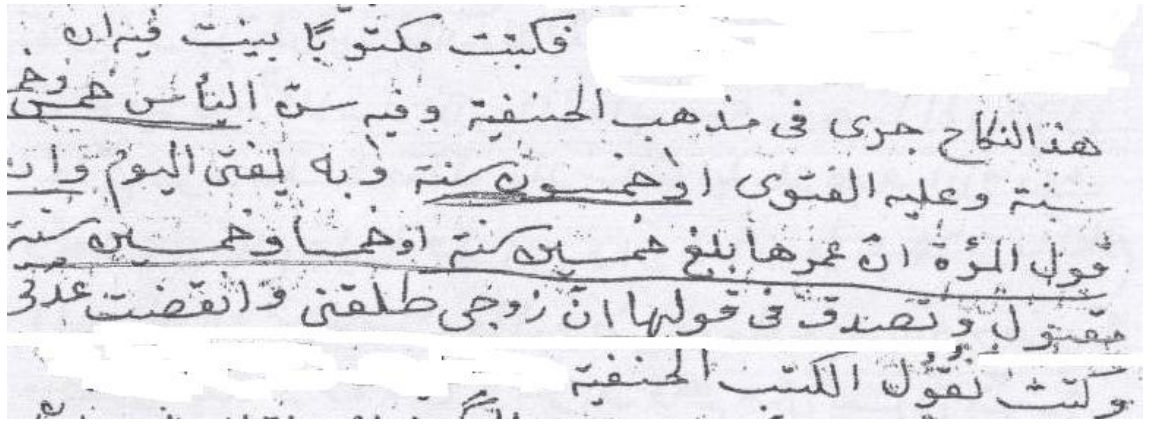
Söz konusu dava ve Molla Fahreddin'in buna vermiş olduğu fetvası kısaca şu şekildedir: Üç ay yirmi gün önce kocasından boşanan bir kadın, başkasına nikâhlanmak istemiştir. Molla Fahreddin ise, “bu kadın, âyise (hayız görme yaşını bitiren kadın) olduğu için, iddeti üç aydır ve üç aydan sonra kadının evlenmesinde herhangi bir problem olmaz” demiştir. Buna göre adetten kesilmiş olan (âyise) bir kadın, boşandıktan sonra, üç ay yirmi gün beklerse, bu kadının iddeti (boşamadan sonraki bekleme müddeti) bitmiş olur mu? Biz de, yaptığımız araştırmalar sonucu mezheplerin bu konuda ittifak ettiklerini gördük.<sup>261</sup>



Mektupta geçen ikinci soru ise, “bir kadının âyise (adetten kesilen kadın) olabilmesi için kaç yaşında olması gerekir?” Molla Fahreddin: “Hanefî mezhebinin günümüzde verilen fetvasına göre, adetten kesilme yaşı ellidir. Elli yaşını dolduran ve boşandıktan sonra üç ay bekleyen kadının nikâhı kıyılabilir” demiştir. Daha sonra şahitlerin ve ihtiyaten nikâhı kıyan kişinin, İmam A‘zam mezhebini taklit etmeleri durumunda eşlerin nikahlarının kıyılabileceğini ifade etmiştir. Bu fetvaya yapılan itirazlar neticesinde, mektuptan da anlaşıldığı üzere, Molla Fahreddin bir mektup daha yazarak (bu mektuba rastlayamadık): “Hanefî mezhebinde adetten kesilme yaşı 55’dir.

<sup>261</sup> Komisyon, *el-Mevsu‘tü’l-Fıkhıyye*, “*Talak*”, VII, 199.

Fetva bu görüşe göre verilebilir. Ancak başka bir görüşe göre ise, adetten kesilme yaşı 50'dir.<sup>262</sup> Günümüzde ise, bu görüşe göre fetva verilmektedir" demiştir.



Hanefî mezhebine taklit edilmesinin sebebi şudur: Şafîî mezhebine göre, adetten kesilme yaşı 62'dir. Adetten kesilme yaşının 50 olduğunu söyleyen bir görüş varsa da o görüş "kile'dir" (zayıftır).<sup>263</sup>

Bu fetvadan anlaşıldığı gibi Molla Fahreddinde mezhep taassupluğu yoktur. Çünkü kendisi Şafîî olduğu halde, duruma göre maslahata binaen Hanefî mezhebini (bu soruda olduğu gibi) bazen de Malikî mezhebini taklit etmekten çekinmemiştir.<sup>264</sup> Öyle ki Molla Fahreddin, "Kolaylaştırınız zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz"<sup>265</sup> hadisini kendisine düstur edinmiştir. Başka bir ifadeyle Molla Fahreddin, fetva verirken kapsamlı düşünerek ortama ve maslahata uygun hangi mezhepte fetva var ise, onu almıştır.

Bu mektupta geçen diğer bir fetva da, kadının: "Ben kocamdan boşandım ve benim iddetim bitmiştir" ifadesi, kabul edilir mi? Sorusuna verdiği cevaptır. Molla Fahreddin'in bu soruya cevabı ise, "kadın, ben kocamdan boşandım ve benim iddetim bitmiştir dese kadın tasdik edilir" olmuştur.

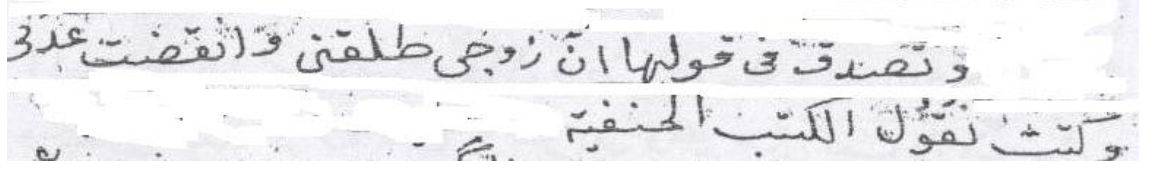
<sup>262</sup> Serahşî, *el-Mebsût*, VI, 27; Şirâzî, *el-Mühezzeb fî Fıkhî'l-İmâmî's-Şafîî*, III, 121; el-Hattâb er-Ru'înî, Muhammed b. Muhammaed b. Abdirrahman et-Trablusî el-Mağribî (v. 954/1547), *Mevâhibü'l-Celîl fî Şerhi Muhtasari'l-Halîl*, Dârü'l-Fıkr, 1999, I, 367; İbn Kudâme, *el-Kâfî fî Fıkhî'l-İmam Ahmed*, III, 197.

<sup>263</sup> Ma'berî, *Fethu'l-Muîn bi Şerhi Kurretü'l-Ayn bi Mühimmâtî'd-Dîn*, s. 525.

<sup>264</sup> El-Arnâsî, Fahreddin, *el-Kavlü's-Sedîd fî Beyâni Hükmi's-Saydi bi'l-Bundukati'l-Muttahazeti mine'l-Hadîd*, s. 10.

<sup>265</sup> Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh* (Tah. Muhammed Züheyr), I, 25.





Bu konu *el-Mebsut*'ta şöyle ifade edilmektedir: “İlk kocasından boşandıktan sonra ikinci kocayla evlenen kadın: “Ben ikinci kocamla evlendim, duhulden sonra boşandım ve iddetim de bitti.” derse, birinci kocası bunu kabul eder.”<sup>266</sup> Çünkü kadının bu ifadesi kabul edilir. Malikî’lerin bu konudaki görüşü ise, *el-Müdevvene*’de şöyle geçmektedir: “Karısını boşayan koca, “ben rucu’ etmişim” derse, kadın da “sen rucu’ ederken benim iddetim bitmişti” derse, duruma bakılır; eğer bu kadın gibi olan kadınların söz konusu müddet içinde iddetleri bitiyorsa, kadın tasdik edilir. Aksi halde kadın tasdik edilmez.”<sup>267</sup> Şafîî ve Hanbelî’lerin görüşleri Hanefî mezhebinin görüşü gibidir.<sup>268</sup>

Molla Fahreddin, bu mektubu yazdıktan bir müddet sonra, itirazda bulunan hocalardan biri ile Batman’da buluşmuş ve bu fetvayı neden kabul etmediğini sormuştur. Hoca efendi de: İbn Hacer’in *Tuhfe* kitabında: “Kadının “ben kocamdan boşandım ve benim iddetim bitmiştir” ifadesi kazı (hâkim) tarafından kabul edilebilir, ama onun velisi kabul edemez” bilgisi geçmektedir. Dolayısıyla bu bilgiye göre yaptığımız nikâh makbul değildir” demiştir. Bunun üzerine Molla Fahreddin, Hoca Efendiye: “*Tuhfe* kitabında sizin söylediğinizin tam tersi geçmektedir” demiş ve ibareyi ona göstermiştir. Bu fetvada da Molla Fahreddin, yapmış olduğu nakil ile kendisinin haklı olduğunu ortaya koymuştur.



Mektubun tümünü göz önünde bulundurduğumuz da şu sonuçlara varmamız mümkündür: Fikhî sorular detaylı bir şekilde tahlil edildikten sonra cevaplandırılmıştır.

<sup>266</sup> Serahsî, *el-Mebsût*, X, 180.

<sup>267</sup> Malik b. Enes, *el-Müdevvene*, II, 235.

<sup>268</sup> el-Umrânî, Ebu’l-Hasan Yahya b. Ebi’l-Hayr b. Sâlim (558 h), *el-Beyan fi Mezhebi’l-İmâm eş-Şafîî*, Dârü’l-Minhâc, 2000, X, 251; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, III, 150.

Bunun sebebi de şudur, yöredeki ilim adamları verilmiş olan fetvaları, her zaman araştırır ve o fetvanın doğruluğunu ve yanlışlığını tespit etmeye çalışırlardı. Bu mektuptan da anladığımız kadarıyla Molla Fahreddin'in vermiş olduğu fetvaya itirazlar olmuştur. Neticede Molla Fahreddin, klasik kitaplardan yapmış olduğu nakillerle bu itirazları bertaraf etmiştir.



## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### EI-ARNÂSÎ'NİN AVCILIK HAKKINDAKİ RİSALESİ:

### “EL-KAVLÜ'S-SEDÎD FÎ BEYÂNİ HÜKMÎ'S-SAYDÎ BÎ'L-BUNDUKATÎ'L-MUTTAHAZETİ MÎNE'L-HADÎD”

#### 3.1. RİSÂLENİN TERCÜMESİ

Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd, Efendimiz Muhammed'e, âline ve ashabına salât ve selâm olsun. Hamd, salât ve selamdan sonra, aslen Arnas'lı olup sonrada Batman'lı olan Seyit Molla Abdullah'ın oğlu Miskin Fahreddin-Allah'ım ikisini de Firdevs cennetine koysun ve nîrân (ateş) azabından muhafaza eylesin- Diyor ki:

Memleketimizde, ateşli silahlarla atılan demir mermilerle avlanmak çoğalınca, halk, bu mermilerle avlanmanın caiz olup olmadığını, bu mermilerle öldürülen av hayvanlarının etlerinin yenilip yenilemeyeceğini sormaya başladı. İmamımız Şaffî'nin mezhebine mensup asrımızın bazı âlimleri, demirden mermilerle avlanmanın caiz olduğunu ve bu mermilerle avlanan hayvanın, boğazlanmadan dahi ölse, etinin helal olduğuna fetvasını vermişlerdir. Bu âlimler, fetvayı Şevkânî'nin,<sup>269</sup> Menâr sahibinin<sup>270</sup> ve Fethu'l-Beyan sahibinin<sup>271</sup> görüşlerine göre vermişlerdir.

---

<sup>269</sup> Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî (v. 1173/1750) San'an şehrinin Şevkân kasabasında doğdu. (v. 1250/1834) San'a'da vefat etmiştir. **es-Seylü'l-Cerrâr** isimli kitabında bu konuyu şu şekilde ifade etmiştir. “Kendisi ile avlanılan aletin keskin olması şart değildir. Bu aletin delici olması yeterlidir. (**es-Seylü'l-Cerrâr el-Mütedeffik alâ Hadâiki'l-Ezhâr**, s. 709-710.); **ed-Dürerü'l-Behiyye** isimli kitabında ise, “Yaralayıcı silah ve av hayvanlarıyla avlanan hayvanların eti helaldir” demiştir. (Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî, **ed-Derâri'l-Mudîe Şerhu'd-Düreri'l-Behiyye**, II, 321.)

<sup>270</sup> Menâr'ın sahibinden kasıt, Muhammed Reşid Rıza'dır. Muhammed Reşid b. Ali Rıza b. Muhammed Şemseddin b. Muhammed Bahauddin b. Molla Ali el-Hüseynî (v. 1353/1935).

Güvenilir bazı insanlar bize: “Bu âlimlerin vermiş olduğu fetvaya göre hareket edip, demir mermi ile avlanan hayvanı boğazlamadan etini yiyenler çoktur.” dediler. Ben de Şafî mezhebine göre doğru ve hak olanı ortaya çıkarmak ve cezayı gerektiren bu haram fiilden insanları muhafaza etmek için bir risale yazdım. Bu risalenin ismini de “*El-Kavlü’s-Sedîd fî Beyâni Hükmi’s-Saydi bi’l-Bundukati’l-Muttahazeti mine’l-Hadîd*” (Yani; demirden mermilerle avlanmanın haram olduğuna dair güzel söz) koydum. Bu risaleyi, üç fasıl ve bir hatime şeklinde tertip ettim.

Birinci Fasıl: Merminin çeşitleri,

İkinci Fasıl: Bu mermilerin çeşitleri hakkında âlimlerin görüşleri,

Üçüncü Fasıl: Şafî mezhebi âlimlerinin, bu konudaki güvenilir (mu‘temed) hüküm ve fetvaları,

Sonuç bölümü ise, taklit hakkındadır.

Yardım ve muvaffakiyet Allah’tandır. Her şeyi bilen ve her şeye kadir olan O’dur.

---

Reşit Rıda, el-Menâr dergisinde ateşli silahlarla avlanma konusunu ele alırken, şöyle demiştir: “Fıkıh âlimleri, bakır mermilerle avlanma hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bazı alimler bu mermilerle avlanmayı helal, bazıları da haram ve “mevkuze” hükmünde saymıştır. Helal sayanlardan İbn Abidîn bu konuda bir risale yazmış ve bu bakır mermilerle avlanmanın, okla avlanma gibi olduğunu, dolayısıyla bu şekilde avlanan hayvanın etinin helal olduğunu söylemiştir.” Ben de bu görüşün ma’kul ve kuvvetli olduğunu düşünüyorum. (**Menâr Dergisi**, Sayı 22-8, s. 342-18); Ayrıca, Reşit Rıda, bu düşüncesini **Tefsirü’l-Menâr** isimli kitabında da şöyle ifade etmiştir: “Râzi, “bakır mermilerle avlanan hayvan, yara alıp kendisinden kan akmadığı için boğulmuş hayvan hükmündedir demiştir.” Ama biz bakır mermilerle avlanan hayvanın eti helâldir diyoruz. Zira av hayvanıyla avlanan hayvandan kan akmadan ölse bile, eti helaldir.” (Reşid Rıza, **Tefsirü’l-Kur’ani’l-Hakîm (Tesirü’l-Menâr)**, VI, 115.)

<sup>271</sup> Fethu’l-Beyânın sahibinden kasıt Muhammed Sıddık Han’dır. Muhammed Sıddık Han b. Hasan b. Ali b. Lütfullah el-Hüseynî el-Buhârî el-Kannüçî (v. 1307/1890).

Fethu’l-Beyânın sahibi olan Muhammed Sıddık Han, bu konuyu Maide süresinin 3. Ayetinde geçen “ve’l-Mevkuzetu” kelimesine yaptığı tahlilde ele almıştır. Konu ile alakalı hadisleri zikrettikten sonra “bana göre” deyip şöyle devam etmektedir. “Gerçekten yara alıp ölen hayvan dışında kalan av hayvanlarının boğazlanması gerekir. Aksi halde “mevkuze” hükmündedir. Ve Şevkânî de bu konuyu şöyle ifade etmektedir. 10. yy. dan sonra çıkan demirden mermiler hakkında âlimler konuşmamıştır. Bununla alakalı bana sorulan soruya “Bu mermiler bir taraftan girip diğer taraftan çıkmaktadırlar dolayısıyla bunlarla avlanan hayvandan kan akmakta ve yaralama gerçekleşmektedir. Bu şekilde ölen hayvanın etinden yemek sakıncalı değildir diye cevapladım.” Kısaca son zamanlarda çıkan mermilerle öldürülen hayvanlarda yaralama gerçekleştiği için bu mermilerle avlanan hayvanın eti yenilebilir. Çünkü bunların yaralaması ok, kılıç ve mızrağın yaralamasından daha şiddetlidir. Bu mermilerle öldürülen hayvanın çarpma sonucu öldürüldüğü ve mevkuze hükmünde olduğu da asılsızdır.” demiştir. Muhammed Sıddık Han, konuyu buraya aktaramayacağı kadar tahlil edip sonlandırmıştır. (Bkz. *Fethu’l-Beyân fî Makasidü’l-Kur’an*, III, 334-335.

### 3.1.1. Birinci Fasal: Mermi Çeşitleri

Bil ki, mermi iki çeşittir: Birincisi, çamurdan yapılan mermilerdir. İbn Hacer el-Askalanî<sup>272</sup> bu kısmı tanıtırken şöyle demiştir: “Bunduk (mermi) ise, çamurdan yapılıp kurutulduktan sonra, av hayvanına fırlatılan şey, olarak bilinmektedir.”<sup>273</sup> Zamanımızda bu çeşit mermi kullanılmamaktadır. İkinci kısım ise, Ateş ve Barut kuvvetiyle fırlatılan demirden yapılan mermilerdir. Bu çeşit mermiler küçüklük-büyükük ve yavaş öldüren-hızlı öldüren vb. çeşitlere ayrılır.

Birinci kısımdan olan çamurdan mermilerle avlanma hususunda İmam Şafî'nin mezhebine mensup âlimler, hatta diğer mezheplere mensup âlimler ihtilafa düşmüşlerdir.<sup>274</sup> İmam Nevevî,<sup>275</sup> kendi fetva kitabında, Avlanma yollarından biri olmasını göz önünde bulundurarak, bu mermilerle avlanmanın caiz olduğuna hükmetmiştir. İbn Abdüsselam,<sup>276</sup> Mücellâ<sup>277</sup> ve Mâverdi<sup>278</sup> ise, Hayvanların (faydasız bir şekilde) telef olacağı gerekçesiyle bu mermilerle avlanmaya cevaz vermemiş ve haram olduğunu söylemişlerdir. Ezra<sup>279</sup> ise: “Bu mermilerle avlanmanın caiz olmadığı hususunda şüphe yoktur. Zira çoğu zaman, bu şekilde avlanan hayvan, ölmekte ve telef olmaktadır.” demiştir.

<sup>272</sup> el-Askalânî İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbuddin Ahmed b. Ali b. Muhammaed (v. 852/1449).

<sup>273</sup> el-Askalanî, **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihi Buhârî**, IX, 607, Daru'l-Marife, Beyrut Tsz.

<sup>274</sup> Hanefî Mezhebi: “Mermi eğer sivri olup yara bırakırsa bu mermi ile avlanan hayvanın eti yenir.” (Haddâd, **el-Cevheretü'n-Neyyire**, 252); “Mermi, taş sopa ve mızrağın yan tarafı ile öldürülen hayvanın eti helal olmaz.” (el-Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdüd el-Mevsilî el-Beldehî (v. 683/1284), **el-ihtiyâr li Ta'li'l-Muhtâr**, Matbaatü'l-Halebî, Kahire 1937, I, 51)

Malikî Mezhebi: İmam Malik'e soruldu: “Taş ve mermi ile vurulduktan sonra delinen ya da kopan hayvanın eti yenir mi?” O da “Burada, delinme değil, bunlarla yaranın şişmesi gerçekleşir. Ve bu hayvanın eti yenmez.” dedi. (Malik b. Enes **el-Müdevvenetü'l-Kübrâ**, I, 539.) Ayrıca çamurdan mermilerle avlanan hayvanın etinin haram olduğu birçok Malikî kaynağında geçmektedir. (Bkz. El-Karâfî, **ez-Zehîre**, IV, 174; Ed-Desukî, **Hâşiyetü'd-Desûkî alâ's-Şerhi'l-Kebîr**, II, 103-104)

Hanbelî Mezhebi: “Sivri olmayan taş ve kurşun ile avlanan hayvanın eti helal değildir. Zira İbn Ömer mermi ile öldürülen hayvanı “mevkuze” saymıştır. Bu mermi avlanan hayvanın boğazını koparsa bile yinede helal olmaz.” (İbn Kudâme, **el-Muğnî**, IX, 392; a.mlf., **eş-Şerhü'l-Kebîr lâ Metni'l-Muknî**, XI, XIV.)

<sup>275</sup> Muhyiddin Ebi Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Merri b. Hasan b. Hüseyin b. Muhammed b. Hazzam en-Nevevî (v. 1278/1234).

<sup>276</sup> Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Abdüsselam b. Musa Ebü'l-Hayr el-Menufiyî'l-Asl el-Kahirî eş-Şâfiî (İbn Abdisselam) (v. 927/1521), (Ziriklî, **el-A'lâm**, I, 232).

<sup>277</sup> Ebu'l-Meâlî, Mucella b. Cemî' b. Necâ el-Kureşî el-Mahzumî el-Ersufî (v. 1156)

<sup>278</sup> Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mısrî el-Maverdî (v. 974/1038)

<sup>279</sup> Ahmed b. Hamdan b. Ahmed b. Abdülvahid Ebü'l-Abbas Şihabüddin el-Ezre'î (v. 738/1381). (Zirikli, **el-A'lâm**, I, 119).

İkinci kısım ise, demirden yapılan mermilerdir. Günümüzde daha ziyade bu tür mermiler kullanılmaktadır. Barut ve ateşle fırlatılan demirden mamul mermiler ile avlanmanın caiz olmadığı hususunda, İmamımız Şafî'nin mezhebine mensup alimler, müttefiktirler. Bunun sebebi de şudur: Bu mermilerle avlanan hayvanlar, yanar, işkence görür ve anında ölürlür. Evet, eğer bir bilirkişi (avcılık işini iyi bilen), fırlatacağı mermi ile büyük bir hayvanın kanadını yaralayıp, kaçmasını engelleyeceği tahmininde bulunursa, bunlarla avlanmak helal olur. Yukarıda anlattıklarımız, bu mermilerle avlanmanın caiz olup olmamasıyla ilgiliydi. Ama mermilerle avlanan hayvanın etinin yenilmesi ise, mutlak (gerek çamurdan gerekse demirden mermilerle avlansın) haramdır. Ancak av hayvanında hayat-ı müstakirra<sup>280</sup> olup ta boğazlanırsa, gerek çamurdan gerekse demirden mermilerle avlansın, bu hayvanın eti helaldir. Bu konuyla ilgili söylenecek şeylerin özeti ve bu risaleyi yazmamdaki maksat budur.

### 3.1.2. İkinci Fasıl: Mermiler Hakkında Âlimlerin Görüşleri

Buhârî, sahihindeki (mi'râz معراض<sup>281</sup> ile avlanma) babında şöyle demiştir: “İbn Ömer, mermi ile vurulup öldürülen hayvan hakkında: “Bu hayvan, darbe ile öldürülen hayvan hükmündedir (mevkûzedir).” demiştir.

Sâlim, Kâsım, Mücâhid, İbrahim, Atâ ve Hasan, mi'râzla avlanan hayvanın etinden yemeyi mekruh görmüşlerdir.

İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*'sinde Buhârî'nin bu hadisini ilk önce senet (râvî zinciri) açısından, daha sonra metin bakımından tahlil etmiş ve şöyle demiştir: “Beyhakî, İbn Ömer'in bu hadisini Ebu Âmir el-Akdî, Züheyr b. Muhammed, Zeyd b. Eslem ve İbn Ömer tarikiyle vasıl etmiştir.

İbn Ebi Şeybe, bu hadisi, Buhârî'nin rivayetinde geçen Sâlim, Kâsım, Mücâhit, İbrahim En-Nehaî ve Hasan el-Basrî'den bazı değişikliklerle rivayet etmiştir.

<sup>280</sup> Hayat-ı müstakirra, hayvanı bir ya da iki gün hayatta kalmasını sağlayan hayat demektir. Hayvan boğazlandığı zaman, şiddetli hareket etmesi ve kanın fışkırması, hayat-ı müstakirranın belirtileridir. (Nevevî, *el-Mecmu'*, IX, 89).

<sup>281</sup> Mi'râz, çoğu zaman başı sivriltilmiş değneğe verilen isimdir. *Fethu'l-Bârî*'de birçok tarif yapılmaktadır. (Bkz., el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, IX, 518).

Abdurrezzak da Atâ tarikiyle aynı hadisi rivayet etmiştir.

Malik, el-Muvattâ'da Kasım b. Muhammed'in "mi'râz ve bunduka ile avlanan hayvanın etini yemeyi mekruh gördüğü" hadisini rivayet etmiştir.<sup>282</sup>

İbn Ebî Şeybe, Mücâhid'ten iki rivayette bulunmuştur. Bu rivayetlerden birinde, Mücâhid, bunduk ile avlanan hayvanın etinin yenilmesinin mekruh olduğunu söylerken, diğer rivayette ise, bu hayvan, boğazlanmadıkça etinin haram olduğunu söylemiştir. İbn Ebî Şeybe'nin A'meş tarikiyle İbrahim en-Nehaî'den yaptığı rivayet ise şöyledir: İbrahim En-Nehaî', avlandıktan sonra boğazlanmayan hayvanın etinden yemezdi. Abdurrezzâk, İbn Cüreyc'ten şöyle rivayet etmiştir: "Ata dedi ki: "Sen hayvanı bunduk ile avladığında, hayvan ölmeden onu boğazlamaya yetişersen, onun etinden yiyebilirsin, yetişemezsen onun etinden yeme."

İbn Ebi Şeybe, Abdula'lâ ve Hişâm tarikiyle Hasan Basrî'den rivâyet ederek şöyle demiştir: "Bir adam, cehâlika (mermi) ile avladığı hayvanı ölmeden önce boğazlarsa, onun etinden yiyebilirsin. Ama onu boğazlanmadan ölürse, onun etinden yeme." "Cehâlika", Farsça'da mermi demektir.<sup>283</sup>

Buhârî, *el-Cami'u's-Sahih* isimli kitabında, Abdullah b. Mağfel'den şu hadisi rivayet etmektedir: "Abdullah b. Mağfel, "hazf"<sup>284</sup> (خذف) fiilinde bulunan bir adam gördü. Adama, "Rasülullah bu şekilde taş atmaya nehyetti. (Başka bir rivâyet: Mekruh gördü) ve devamında: "Bu şekilde taş atmak, ne av avlar nede düşmanı kırıp geçirir. Ama bazen diş kırar ve göz çıkarır" dedi. Daha sonra bu adamın iki parmağı ile tekrar taş attığını görünce: "Sana Rasülullah'ın bunu nehyettiğini (ya da mekruh gördüğünü) söylüyorum, sen hâlâ bu şekilde taş atıyorsun. Bundan sonra seninle şu kadar zaman konuşmayacağım" dedi.<sup>285</sup>

el-Askalâni, bu hadisi tahlil ederken, "bu şekil taş atmakla av avlanmaz cümlesini" şöyle açıklamıştır: "Mülehheb, Allah avlanmayı bazı kurallara göre helal

<sup>282</sup> el-Bâcî, Ebu'l-Velîd, Süleyman b. Halef b. Sa'd b. Eyyüp b. Vâris et-Tecîbâ (v. 474/1081), **el-Müntekâ Şerhu'l-Muvattâ**, Matbaatü's-Sa'âde, 1332 h., **el-Müntekâ Şerhu'l-Muvattâ**, III, 120.

<sup>283</sup> el-Askalanî, **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihî Buhârî**, IX, 522

<sup>284</sup> خذف: İki elin teşehhüt parmaklarıyla yada teşehhüt ve baş parmakla yada teşehhüt ve orta parmakla küçük taş veya çekirdek fırlatmaya denir. (el-Askâlânî, a.g.e., IX, 125).

<sup>285</sup> el-Askâlânî, a.g.e., IX, 524.

kılmış ve: “Allah sizi ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği bir avlanma ile dener” buyurmuştur.<sup>286</sup> Mermi ve benzeri şeyler ayette geçmediği için bunlarla avlanan hayvan, darbe ile öldürülmüş hayvan hükmündedir.<sup>287</sup> Görüşleri şaz olan (görüşleri icma‘a aykırı olan) bazı âlimler hariç, mermi ve taş ile avlanan hayvanın etinin haram olduğu konusunda, âlimler arasında ittifak vardır. Zira bu hayvanın ölmesi, vuruş kuvvetiyle olmuş, aletin keskinliği ile olmamıştır.”<sup>288</sup>

Hadiste geçen “Seninle şu kadar konuşmayacağım”<sup>289</sup> sözüyle bağlantılı olarak başka bir hadiste, “sünnete muhalif davranan biriyle konuşmanın caiz olduğu” ifadesi geçmektedir. Bu hadisteki “konuşmamak”, üç günden fazla dargın olmanın haram olduğu hadisiyle çelişmez. Zira nefsinin arzusu doğrultusunda başkasıyla üç günden fazla konuşmayan günah işlemiş olur. Ama bu hadiste geçen “konuşmamak”, münker olan bir şeyi ortadan kaldırmak ve kişiyi mermi<sup>290</sup> atmaktan alıkoymak içindir. Çünkü şâri‘, sahibi olmadığı hayvanın telefine sebep olacağı için, bu şekilde avlanmayı yasaklamıştır.<sup>291</sup> Evet, eğer kişi avlanacak hayvanın boğazlamasına yetişir ve onu boğazlarsa, bu hayvanın etinden yenir. Mevzunun teferruatından dolayı âlimler, bu mermilerle avlanmanın caiz olup olmaması hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Mücelli, *ez-Zehâir* isimli kitabında bunun caiz olmadığını ifade etmiş, İbn Abdusselam da buna göre fetva vermiştir. Nevevî ise, bu mermilerle avlanmaya, avlanma yollarından biri olduğu gerekçesiyle cevaz vermiştir. Ancak hadisten anlaşıldığı gibi, bu konuda şu tafsilat vardır: Eğer mermi ile avlanmak, çoğunlukla hayvanın telefine sebebiyet veriyorsa bu caiz değildir. Ama hayvan telef olmuyorsa bu avlanma caizdir. Ayrıca avlanan hayvan, ancak mermi ile avlanma imkanı varsa, bu mermilerle avlanmak yine caizdir.”<sup>292</sup>

<sup>286</sup> Mâide, 94.

<sup>287</sup> Molla Fahreddin, İbn Hacer’den naklettiği ibareden “Şari’(Allah), “hazif fiili” (parmak ucu ile taş atmak) avlanan hayvanı yaralamadığı için, bu şekilde avlanmanın caiz olmayacağını bildirmiştir.” İbaresini almamıştır. (el-Askâlânî, a.g.e., IX, 525).

<sup>288</sup> el-Askâlânî, a.g.e., IX, 52.

<sup>289</sup> Molla Fahreddin, Buhârî’de geçmekte olan şu rivayetleri atlamıştır: “Seninle şukadar zamanda bir kelime konuşmayacağım”, “seninle ebediyen konuşmayacağım.”

<sup>290</sup> Molla Fahreddin’in naklettiği ibarede “بالبندقية” geçmektedir. Halbuki asıl metinde geçen ibare ise “بالبندقية” dir.(el-Askalanî, a.g.e., IX, 608).

<sup>291</sup> Nakledilen ibarede “بيل” yerine “بئان” kullanılmıştır. (el-Askalanî, a.g.e., IX, 608).

<sup>292</sup> el-Askalanî, a.g.e., IX, 707-708

Rafî,<sup>293</sup> el-Mühezzep'te<sup>294</sup> bu konuyu ele alırken, konunun sonunda şunu ifade etmiştir: “Keskin olmayan mermi, çomak ya da mızrak gibi keskin ucu olduğu halde av hayvanına atıldığında sapı ile av hayvanı ölür ise, öldürülen bu hayvanın eti helal olmaz. Zira Adıyy b. Hâtem şöyle demiştir: “Ben mi'râz ile avlanmanın caiz olup olmadığını Rasûlullah'a sordum. O da, şöyle buyurdu: “Eğer hayvan, mızrağın keskin ucu ile ölürse, ondan yiyebilirsiniz. Ama mızrağın yan tarafı ile ölürse, onun etinden yeme. Çünkü o hayvan, darbe sonucu öldüğü için “mevkûze” hükmündedir.”<sup>295</sup>

Nevevî, *el-Mühezzeb*'e yapmış olduğu şerhte şöyle söylemiştir: “Kişi, av hayvanını mermi, çomak, taş ve sopa gibi keskin olmayan ya da hayvana keskin tarafı fırlattığı halde yan tarafı isabet ederek hayvanı öldürürse, bu hayvanın eti helal olmaz. Sivri olan tırnak ve kemik ile öldürülen hayvanın eti de, keskin olmayan aletlerle öldürülen hayvanın eti gibi helal değildir. Çünkü bunlar, boğazlama aleti değildirler. Ashabımız şöyle demiştir: “Hayvan, yara alsa bile, sivri olmayan herhangi bir şeyle avlanırsa eti yenmez. Mermi sivri olmadığı için, av hayvanına isabet ettikten sonra onun boğazını ve yemek borusunu koparırsa bile bu hayvanın eti helal değildir. Zira bu hayvan, sivri olmayan bir şeyle öldüğü için, ayette geçen “mevkuze” hükmündedir. Ashabımız: “Keskin olmayan bir aletle ya da keskin olduğu halde aletin ucu ile değil de yan tarafı ile avlanan hayvanda hayat-ı müstakırta varken boğazlanırsa, bu hayvanın eti helaldir. Ama hayvan ölür ya da hayat-ı müstakırta olmadan boğazlanırsa, onun eti helal olmaz.” demişlerdir<sup>296</sup>

<sup>293</sup> Ebi Kasım Abdulkerim b. Muhammed b. Abdulkerim er-Rafî el-Kazvinî (v. 623/1226). (Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 55).

<sup>294</sup> Yaptığımız araştırmalar neticesinde Rafî'nin “el-Mühezzeb” isimli bir kitabının olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlayamadık. (es-Süpkî, Tâcüddin Abdülvehhab b. Takyuddin, *Tabâkâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, VIII, 281; el-Ketbî, Muhammed b. Şakir b. Ahmed b. Abdurrahman b. Şakir, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 376). “el-Mühezzeb” kitabı, Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf el-Firuzabâdî eş-Şirazi (v. 476) ye aittir. (İbn Hallekân, Ebu'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebi Bekir b. İbn Halkân, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekir, *el-Bermekî el-İrbilî* (v. 681/1282), *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zemân*, Dârü Sâdır, 1900-1994, I, 29.)

<sup>295</sup> Şirâzî, Ebu'l-İshâk İbrahim b. Ali b. Yusuf (v. 476/1083), *el-Mühezzeb fî Fıkhı'l-İmâmi's-Şafî*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, y.y., Tsz., I, 462.

<sup>296</sup> Nevevî, *el-Mecmu'*, IX, 111.

Nevevî *el-Minhac*'ta özetle şöyle söylemiştir. “Eğer av hayvanı, aynı anda sivri olmayan ve sivri olan aletlerin vuruş kuvvetleriyle öldürülür ise, (mesela mermi, jop ve ok gibi) bu hayvanın eti yenmez.”<sup>297</sup>

Allâme ibn Hacer *el-Minhâc*'ın şerhi *Tuhfe*'de şöyle demiştir: “Tenbih (Uyarı); Musannıf (Nevevî), mubah avlanma yolu olduğu için, mermi ile avlanmaya cevaz vermiştir. Ama hayvanı helake götürdüğü gerekçesiyle<sup>298</sup> İbn Abdisselam, Mücellî ve Maverdî mermi ile avlanmaya cevaz vermemişlerdir. Bunların<sup>299</sup> bu gerekçesi, Nevevî'nin Sahihî Müslüm'e yaptığı şerhten de anlaşılıyor. Zirâ bu şerh'te Nevevî, Merminin isabet etmesiyle çoğu zaman ölmeyen, kaz gibi büyük kuşların mermi ile avlanmasına cevaz vermiştir. Ama genellikle mermi ile ölen küçük kuşların avlanmasına, cevaz vermemiştir.<sup>300</sup>

Ezra'î: “Küçük kuşları mermi ile avlamanın haram olduğu hususunda şüphe yoktur. Zira çoğu zaman, mermi ile avlanan küçük kuşlar, telef olur. Hayvanları sebepsiz yere telef etmek haramdır.” demiştir.

Buraya kadar sözünü ettiğimiz mermiler, çamurdan yapılan mermiler idi. Ancak günümüzde demirden yapılan ve ateşle fırlatılan mermilerin avcılıkta kullanılması, büyük kuş avcılığında bile olsa haramdır. Çünkü bu mermiler hem yakıcı hem de anında öldürücüdürler. Ancak, eğer nişan alma hususunda mahir biri bu mermileri, avlanacak kuşun kanadına isabet ettirir ve bu şekilde kuşun uçmasını engelleyecekse, bu mermilerle avlanmak caiz olur.<sup>301</sup>

Hacı İbrahim,<sup>302</sup> *el-Envâr li A'mâl'il-Ebrâr* isimli kitabında bu uyarıyı İbn Hacer'den nakletmiş ve kendisinin de bu görüşte olduğunu belirtmiştir.

<sup>297</sup> Nevevî, *Minhâcü't-Tâlibîn*, s. 318.

<sup>298</sup> *Tuhfe*'nin asıl ibâresinde لانه yerine لان kelimesi kullanılmıştır. Zamirin kullanılmaması daha doğru olur.

<sup>299</sup> *Tuhfe*'nin asıl ibâresinde علتهم yerine علتها kelimesi kullanılmıştır. Zamîrin çoğul kullanılması gerekir.

<sup>300</sup> *Tuhfe*'nin asıl ibâresinde يقتله yerine يقتلها kelimesi kullanılmıştır. Zamirin müzekker kullanılması daha doğrudur. (İbn Hacer, *a.g.e.*, IX, 329).

<sup>301</sup> Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtac*, IX, 329.

<sup>302</sup> Erdebîlî, Cemalüddin Yusuf b. İbrahim el-Erdebîlî (v. 779/1397). (Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 212).



İbn Haceri'n *el-Fetâvâ'l-Fıkhıyyetü'l-Kübrâ* isimli kitabında<sup>303</sup> şöyle geçmektedir: "İbn Hacer'e (r.a.) mermilerle avlanmanın caiz olup olmadığı soruldu. O da, Nevevî, parmaklarla taş atmaktan nehyeden hadisi delil göstererek, buna cevaz vermiş ve "çünkü o taş, göz patlatır, düşmana zarar vermez ve av hayvanını da öldürmez." demiştir. Ama İmam Nevevî'nin böyle bir kıyasta bulunması doğru değildir. Çünkü hadisteki "av hayvanını öldürmez" sözünden maksat, helâl bir şekilde öldürmemesidir. Zirâ mermi o hayvanı helal olmayan bir şekilde öldürür. Bundan dolayı el-Bendenîcî,<sup>304</sup> *ez-Zehair* isimli kitabında hayvanı helake götürür diye, mermi, debbus<sup>305</sup> ve sivri olmayan şeylerle avlanmanın caiz olmadığını söylemiştir.

İmam Nevevî'ye yapılan bu itiraza şu cevap verilmiştir. "Bu mermilerin av hayvanını haram bir şekilde öldürdüğü kesin değildir. Bilakis av hayvanın kaçmasını engelleyip, onu boğazlamak da bu mermilerle mümkündür. Dolayısıyla bu mermilerle avlanmak helaldir. Böylece İmam Nevevî'nin vermiş olduğu fetvadan ne kast ettiği anlaşılmış oldu.<sup>306</sup>

*el-Fetâvâ'l-Fıkhıyyetü'l-Kübrâ*'da İbn Hacer'e şu soru sorulmuştur: "Barut ve ateşle<sup>307</sup> fırlatılan Rum ve Fransız mermileri ile avlanmak caiz mi? Barutla fırlatılan mermiler, diğer mermiler (çamurdan yapılmış) gibimidir?" Ve İmam Nevevî'nin fetvasında bulunan "Bu mermilerle avlanmak caizdir" ifadesinden maksat, bunlarla avlanmanın cevazı mı? Yoksa bu mermilerle avlanan hayvan etinin helal olduğu mudur?

İbn Hacer şöyle cevap vermiştir: "Daha sonra anlaşılacağı gibi, ateşli mermilerle avlanmanın haram olduğu hususunda hilaf yoktur. Ancak, çamurdan yapılmış mermilerle avlanma hususunda hilaf vardır. *ez-Zehâir*'in sahibi el-Bendenîcî, Hayvanı helake götürdüğü gerekçesiyle bu mermilerle avlanmanın caiz olmadığını söylerken, İmam Nevevî ise, avlanma yollarından biri olduğu için, bu mermilerle avlanmaya cevaz

<sup>303</sup> İbn Hacer'in bu kitabı talebesi olan eş-Şeyh Abdülkadir b. Ahmed b. Ali el-Fâkihî el-Mekki (982 h) tarafından toplanmıştır. (eş-Şamile, *el-Fetâvâ'l-Fıkhıyyetü'l-Kübrâ* md.)

<sup>304</sup> Bendenîcî, el-Hasan b. Abdillâh b. Yahya Ebu Ali el-Bendenîcî (v. 425/1034). (Zirikli, **el-A'lâm**, II, 196).

<sup>305</sup> Toplu iğne ve buna benzer ucu sivri olan şeyler.

<sup>306</sup> Heytemî, **el-Fetâvâ'l-Fıkhıyyetü'l-Kübrâ**, IV, 220.

<sup>307</sup> Molla Fahreddin'nin ibaresinden النار و النار kelimesi düşmüştür.

vermiş ve Sahihayn'de<sup>308</sup> geçen, "Peygamberimiz parmaklarla taş atmayı nehyetmiştir. Çünkü bu taş, düşmana zarar vermez av hayvanını öldürmez ama gözü patlatır ve dişi kırar." hadisini bu mermilerle avlanmanın caiz olduğuna delil göstermiştir. Buharî, bu hadisi kitabında zikrederken, taşlarla avlanmayı, yerleşim alanlarında başkasına zarar verir endişesiyle mekruh gördüğünü ifade etmiştir. Ama çöl gibi yerleşim alanı olmayan yerlerde taş atmak suretiyle avlanmayı mekruh görmemiştir. *ez-Zehair*'in sahibi el-Bendenîcî ve Nevevî'nin gerekçelerinden, aralarında ihtilafın olmadığı anlaşılmaktadır. Zira birincisi, hayvan helak olur diye mermi ile avlanmaya cevaz vermezken, ikincisi ise mermi ile avlanmaya, avlanma yollarından biridir diye cevaz vermiştir. Birincisi, (el-Bendenîcî) illetinden anlaşıldığına göre av hayvanı helak olmayacaksa, bu mermilerle avlanmaya cevaz vermiştir. İkincisinin (Nevevî) illetinden anlaşıldığına göre ise, hayvan, boğazlamadan önce öleceği zann-ı gâlibi varsa, bu mermilerle avlanmak haramdır. Böylece aralarında hilafın olmadığı anlaşılmış oldu.

Buraya kadar ifade ettiklerim, Bulkînî'nin<sup>309</sup> fetvasından da anlaşılmaktadır. Nitekim ona, mermi ile kuş avlamanın hükmü sorulduğunda, O da şu cevabı vermiştir: "Başkalarına zarar verir endişesiyle özellikle yerleşim alanlarında, mermilerle avlanmaya cevaz verilmemiştir. Bu mermilerle kuş avlamaya gelince, eğer avlanacak kuş, öldürülmesi emredilmiş kuşlardan ise öldürülebilir. Ama öldürülmesi emredilmemiş ve eti yenmiyorsa buna cevaz verilmemiştir. Ama eti yenilen kuşlardan ise, bu kuşun uçmasını engelleyip, onu boğazlamak için bu mermilerle avlanmak caiz görülmüştür. Ama canlı elde etme ihtimali olmayan<sup>310</sup> kuşları avlamak, caiz değildir. Ancak bu kuşlar zarar veren kuşlardan ise caizdir."

İmam Nevevî'nin verdiği fetvadan maksad, Bulkînî'den aldığımız nakille daha iyi anlaşıldı. Nevevî'nin verdiği fetva şöyle idi: "Eğer bu mermilerle avlanan hayvan telef olmazsa (ölmezse), mermiler, onun sadece uçmasını engelleyip ve daha sonra boğazlanmasını sağlarsa bunlarla avlanmak caizdir. Ancak avlanacak kuşlar, zarar veren saldırgan kuşlardan ise ve ancak mermilerle etkisiz hale geliyorsa, o zaman bu mermilerle avlanmak caiz olur.

<sup>308</sup> Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhî Müslim b. el-Haccâc*, XIII, 106; Buhârî, *el-Câmi'l-Müsnedî's-Sahih el-Muhtasar min Umuri Rasullullah (s.a.v.) ve Sünenihî ve Eyyâmihî*, VII, 86.

<sup>309</sup> Ömer b. Raslan b. Nasir b. Salih el-Kinânî el-Bulkînî el-Mısırî eş-Şâfiî (v. 805/1324). (Zirklî, *el-A'lâm*, V, 46).

<sup>310</sup> Asıl ibarede لم يرجى geçmektedir. Doğru olan ise لم يرعى olmalıdır.

Buraya kadar anlattıklarımız, mermi ile avlanmanın caiz olup olmaması ile alakalıydı. Avlanan hayvanın etinin hükmüne gelince, eğer hayvan, avlandıktan sonra canlıyken boğazlanırsa, bunun eti helal, ama boğazlanmadan ölürse eti haram olur.

Soruda geçtiği gibi<sup>311</sup> kedi vb. hayvanlarla ya da mermi ile yara aldıktan sonra boğazlanan hayvan, az çırpırsa, bu hayvanın boğazlanması (eti) helal değildir. Ama hayvanın çırpınması ve kanın fişkırmasından, hayvanın hayatta olduğu (hayat-ı müstakır)ra) yakinen veya zann-ı galiple<sup>312</sup> biliniyorsa boğazlanması caizdir. Ama avlanan hayvanın canlı olduğu (hayat-ı mustakırın olduğu) düşüncesi zayıfsa, kan fişkırsa dahi, bu hayvanın eti helal değildir.<sup>313</sup>

Bu konu, *Fethu'l-Muîn*'de şöyle ifade edilmiştir: “Zamanımızda bilinen ve ateşle fırlatılan mermilerle avlanmak, kesinlikle haramdır. Çünkü bu mermiler, anında öldürür ve yakıcıdır. Şeyhimiz<sup>314</sup> şöyle demektedir. “Evet, eğer nişan alma konusunda mahir biri, atacağı mermiyi büyük kuşun kanadına isabet ettirip, kuşun uçuşmasını engellerse, bu avlanmanın caiz olma ihtimali vardır. Ama geçmişte bilinen çamurdan mermilerle avlanmak ise, mu‘temed görüşe göre caizdir.<sup>315</sup>

*Fethu'l-Muîn*'nin haşiyesi *İ'ânetü't-Talibîn* “Ateşli mermilerle avlanmak kesinlikle haramdır.” İbaresini şu ifadelerle açıklamıştır: “Ve'l-Hâsıl, ateşli silahlarla atılan bakır mermileri, avcılıkta kullanmak kesinlikle haramdır. Ancak avcı bu işi iyi biliyor, attığı mermiyi kuşun kanadına isabet ettirip sadece uçuşmasını engelleyecekse, bu avlanmak caizdir. Ama helal avlanma yollarından biri olduğu için, çamur mermilerle avlanmak mutlak caizdir. İbn Abdusselam, Mücellî ve Maverdî ise, hayvanın telef olması söz konusu olduğu için, bu mermilerle de avlanmaya cevaz vermemişlerdir. Zikredilen bu gerçeklerden şu anlaşılmaktadır: Kaz gibi ateşli mermiler ile öldürülmeyecek kadar büyük olan hayvanların avlanması caiz, küçük kuşların avlanması ise caiz değildir. el-Ezra'î ise, bu konuyu şöyle ifade etmiştir: “Bu mermilerle avlanmanın haram olduğu muhakkaktır. Çünkü çoğu zaman bu mermiler, küçük kuşları

<sup>311</sup> İbn Hacere sorulan sorunun bu kısmı, Molla Fahreddin tarafından alınmamıştır. Soruda, kedi ve mermi gibi şeylerle yara aldıktan sonra boğazlanan hayvan, şiddetli hareket eder ve kan akıtırsa, o hayvanın eti helal olur mu? geçmektedir. (Heytemî, **el-Fetâvâ'l-Fıkhîyyetü'l-Kübrâ**, IV, 250).

<sup>312</sup> Asıl ibârede ولو غلب لو harfi düşmüştür.

<sup>313</sup> Heytemî, **el-Fetâvâ'l-Fıkhîyyetü'l-Kübrâ**, IV, 250.

<sup>314</sup> Şeyhimizden maksat, İbn Hacer el-Heytemî'dir.

<sup>315</sup> el-Ma'berî, **Fethü'l-Muîn bi Mühimmâti'd-Dîn**, II, 244.

öldürmektedir.<sup>316</sup> Hayvanları sebepsiz yere öldürüp telef etmek ise haramdır.” Yukarıda söylenenlerin tümü, mermilerle avlanmanın hükmü hakkındaydı. Ama bu mermilerle avlanan hayvanın etinin yenmesi, mutlak haramdır. Ancak bu hayvan, canlı iken (hayatı mustakır) boğazlanırsa, bu hayvanın eti helaldir.”<sup>317</sup>

Bu konu, *Fethu'l-Muîn*'in haşiyesi *Terşihu'l-Müstefidîn*'de şöyle ifade edilmiştir: (kat'a (قطعا)): Yani ateşli mermilerle avlanmanın haram olduğu hususunda, âlimler görüş birliği içindedirler. Ama çamurdan mermilerle avlanma hususunda ise, ihtilaf vardır.<sup>318</sup>

Bu konu, *Fethu'l-Vehâb* haşiyesi *el-Cemel*'de de şöyle ifade edilmiştir: “İbn Abdüsselam, mermiler ile avlanmanın haram olduğu fetvasını vermiştir. *ez-Zehâir* isimli kitapta da bu fetva geçmektedir. Nevevî ise, bu mermilerle avlanmanın caiz olduğu fetvasını vermiştir. Bazı âlimler, Nevevî'nin fetvasını şu şekilde kayıtladılar: “Eğer avlanan hayvan, kaz gibi mermi ile ölmeyecek kadar büyükse, bu mermilerle avlanmak caiz, ama avlanan hayvan, serçe kadar küçük olduğu için mermi ile ölüyorsa, mermi ile avlanmak haramdır.” Avlanan hayvanın ölmesi, muhtemel bile olsa, bu mermilerle avlanmak haramdır.<sup>319</sup> Burada söz konusu olan mermiler, çamurdan olan mermilerdir. Ama bakırdan olan mermiler ise, hayvanın boğazını koparsa bile, bunlarla avlanmak haramdır. En mu'temed (güvenilir) tafsilat budur.”<sup>320</sup> ل س وى ve ل س .<sup>321</sup>

Bu konu *el-Hatîb*'in haşiyesi *el-Büceyremî*'de şöyle ifade edilmiştir: İbn Abdisselam, mermilerle avlanmanın haram olduğuna fetva vermiştir. *ez-Zehâir*'de de bu fetva açık bir şekilde ifade edilmiştir. Nevevî ise, mermi ile avlanmanın caiz olduğuna fetva vermiştir. Bazı âlimler Nevevî'nin bu fetvasını şöyle kayıtladılar: “Eğer avlanan hayvan, kaz gibi büyük olup mermi darbesi ile ölmeyecekse, bu avlanmak caiz,

<sup>316</sup> Asıl metinde يقتلها yerine يقتلها geçmektedir. Müzekker zamirle olması daha isabetlidir.

<sup>317</sup> Bekrî, *İnetu't-Talibîn*, II, 244.

<sup>318</sup> es-Sakkâf, es-Seyyit Alevî b. es-Seyyit Ahmed, *Hâşiyetü Terşihu'l-Müstefidîn bi Tevşihu Fethi'l-Muîn*, Matbaatü Mustafa el-Bâbî, Mısır 1955, s., 208.

<sup>319</sup> Asıl ibârede واحتمل kelimesi mevcuttur.

<sup>320</sup> el-Cemel, Süleyman b. Ömer b. Mansur el-Aclî el-Ezherî (v. 920 h.), *Fütühatü'l-Vehhâb bi Tavdîhi Şerhi Menheci't-Tullâb*, Dâru'l-Fikr, y.y., Tsz., V, 242.

<sup>321</sup> İbarenin sonuna konulan bu harflerden kasıt şu âlimlerdir: زى : eş-Şeyh Ali b. Yahya ez-Ziyâdî (v. 1024 h). ل س : eş-Şeyh Sultân b. Ahmed b. Selamet el-Mîzâhî (v. 1075 h). (el-Bekrî, *İnetu't-Tâlibîn*, I, 12)

ama avlanan hayvan küçük olur ve merminin kuvveti ile boğazlanırsa ya da boğazı koparsa yinede bu hayvanın eti helal değildir.” En mu'temed tafsilat budur.(زی). Bu söylediklerimizin tümü, mermi ile avlanmanın hükmü ile alakalı idi. Ama bu mermilerle avlanan hayvanın etinin hükmü ise, haramdır. Buraya kadar, sözünü ettiğimiz mermiler, çamurdan yapılan mermiler idi. Bakırdan yapılan ateşli mermilere gelince, bunlarla avlanmak mutlak haramdır. Çünkü avlanan hayvan bu ateşten eziyet görür. Evet, eğer nişan alma hususunda tecrübeli olan avcı, mermiyi büyük av hayvanının kanadına denk getirir ve sadece uçmasını engellerse, ateşli olmadığı sürece, bakırdan kurşuna da cevaz verilmiştir.”<sup>322</sup> (س)

Şeyhü'l-İslam Zekeriyya el-Ensârî<sup>323</sup> *el-Menhec* isimli kitabında bu konuyu şöyle etmektedir: “Eğer av hayvanı, merminin vuruş hızı, keskin olmayan kör bıçak ya da aynı anda vuruş hızı ve keskin olan iki şeyle öldürülür ise, bu hayvanın eti haram olur.”<sup>324</sup>

*el-Menhec*'in hâşiyesi *Büceyremî*'de “mermi gibi” ifadesinden sonra, şöyle denilmiştir: “İbn Abdidisselam, mermi ile avlanmanın haram olduğu fetvasını vermiştir. *ez-Zehâir*'de de aynı fetva açıkça ifade edilmiştir. Nevevî ise, mermi ile avlanmayı caiz görmüştür. Bazı âlimler bu cevazı şöyle kayıtlamışlardır. Eğer avlanan hayvan, kaz gibi büyük olur ve çoğunlukla bu mermilerle ölmüyorsa, bunlarla avlanmak caiz olur. Ama eğer avlanan hayvan küçükse ve çoğunlukla bu mermilerle ölüyorsa, bunlarla avlanmak caiz olmaz. Eğer avlanan hayvan, fırlatılan merminin kuvvetiyle boğazlanır ve boğazı kopsa, yinede haram olur. Mu'temed tafsilat budur. (زی)<sup>325</sup> Allâme Şeyh Sultan b. Ahmed (س)<sup>326</sup> şöyle demiştir: “Söz konusu olan mermi, çamurdan yapılan mermi ve onun gibi olan ateşsiz fırlatılan mermilerdir. Demirden mamul ve ateşle fırlatılan mermilerle avlanmak ise, avcı, tecrübeli olmayıp mermiyi hayvanın kanadına isabet ettiremeyen ve uçmasını engelleyemeyen biri olduğu sürece mutlak haramdır. (كالة):

<sup>322</sup> Büceyremî, *Tuhfetü'l-Habib alâ Şerhi'l-Hatîp*, IV, 302.

<sup>323</sup> Zekeriyya b. Muhammed b. Ahmed b. Zekeriyya el-Ensârî el-Mısrî eş-Şâfiî (v.1520)

<sup>324</sup> Zekeriyyâ el-Ensârî, Zekeriyyâ b. Muhammed b. Ahmed b. Zekeriyya el-Ensârî (v. 1520), *Menhecü't-Tullâb fi Fıkhî'l-İmâm eş-Şâfiî*, (Tah. Salâh b. Muhammed b. Uveyde), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, s., 171.

<sup>325</sup> Bu harfler, Şeyh Ali b. Yahya ez-Ziyâdî (h.1024) ye işaret etmektedir. (el-Bekrî, *İ'ānetü't-Tâlibîn*, Kitabın başı, Rümûzü'l-Esmâi'l-Müellifin kısmı).

<sup>326</sup> Bu harfler, Sultan b. Ahmed b. Selame b. İsmail el-Mezzâhî (v. 1071/1664) için kullanılmıştır. (el-Bekrî, *İ'ānetü't-Tâlibîn*, Kitabın başı, Rümûzü'l-Esmâi'l-Müellifin kısmı).

(keskin olmayan bıçak) Zerkeşi'nin buradaki ibaresi şöyledir: “Bıçağın olağan dışı bastırılmasıyla hayvan boğazlanırsa bu hayvanın eti haram olur. Çünkü boğazlanma işlemi, kesmekle değil, aşırı bastırmakla gerçekleşmiştir.(eş-Şevberî<sup>327</sup>)”<sup>328</sup>

Hatîp eş-Şirbînî *el-İknâ'* isimli kitabında şöyle demiştir: “Avlanan hayvan, “keskin bir aletle avlanması gerekir” derken, ağır bir şeyle öldürülürse, mesela; mermi, cop ve ucu keskin olmayan ok gibi, ya da ucu keskin olan ok ile birlikte aynı anda mermi ile öldürülürse haram olur. Bunlarla avlanmanın haram olmasının sebebi şudur. Keskin olmayan taş vb. şeylerle avlanan hayvanlar, ağırlıkla öldürüldüğü için mevkûze (darbe sonucu öldürülen) hükmündedir. Aynı anda, biri keskin, diğeri keskin olmayan iki şeyle avlanan hayvanın haram oluşu ise, ölülerde asıl olan, hürmet (haramlık) olduğu için, haram taraf göz önünde bulundurulur.”<sup>329</sup> *el-İknâ'* haşiyesi olan *en-Neberâvî*<sup>330</sup> (ke-bunduketin (كبندقة)) ibaresinden sonra: “Çamurdan ve kurşundan olan mermiler” demiştir. Bu konu, *Gâyetü'l-İhtisâr* şerhi *Fethü'l-Karîb el-Mücîb* kitabında ise, şöyle ifade edilmiştir: “Keskin ve yaralayıcı her aletle hayvanı boğazlamak caizdir.”<sup>331</sup>

Şeyh İbrahim,<sup>332</sup> *Gâyetü'l-İhtisâr*'ın haşiyesi *Hâşiyetü'l-Bâcurî* isimli kitabında “keskin olan bütün aletler” lafzını açıklarken şöyle demiştir: “Keskin olan alet, ruhun (canın) hemen çıkmasını sağladığı için, avcı, av hayvanını keskin olan bir aletle avlamalı. Böylece sivri ve keskin olmayan bakır ve çamurdan mermiler ve sivri uçlu olmayan oklarla avlanan hayvanların eti haramdır. Aynı anda keskin ve keskin olmayan aletlerle avlanan hayvanın eti de haramdır. Çamurdan mermiler ile avlanmak, caizdir. Ama kurşundan mermiler ile avlanmak, iki şartla caiz olur. 1- Avlayan kişinin mahir olması. 2- Avlanan hayvanın bu mermilerle ölmeyecek kadar büyük olması, (Kaz gibi). Ama serçe gibi genellikle bu mermilerle ölen hayvanları, bu mermilerle avlamak caiz değildir. Kısacası; mermi ile avlanan hayvan, canlı iken (hayat-ı mütakırra varken) boğazlanırsa, onun eti helaldir. Ama hayvan, boğazlanmadan önce ölürse, onun eti haramdır. Yukarda zikredilen tafsilata (ayrıntıya) göre, bu mermilerle avlanmak

<sup>327</sup> Muhammed b. Ahmed eş-Şevberî eş-Şâfiî el-Mısırî (v. 1069/1659). (Zirikli, *el-A'lâm*, VI, 11.)

<sup>328</sup> Büceyremî, *Hâşiyetu Büceyremî âlâ Şerhi Menhecî't-Tullâb*, IV, 290.

<sup>329</sup> Şirbinî, el-Hatîp, *el-İknâ' fî Halli Elfâzi Ebî Şüccâ'*, II, 580.

<sup>330</sup> Abdullah b. Muhammed eş-Şâfiî en-Nebrâvî (v. 1275/1859). (Zirikli, *el-A'lâm*, IV, 131).

<sup>331</sup> el-Ğezzî, Muhammed b. Kasım, b. Muhammed b. Muhammed Ebu Abdillâh Şemsüddin el-Ğezzî (v. 918/1512), *Fethü'l-Kerîb el-Mücîb fî Şerhi Elfâzi't-Tekrîb*, el-Cübbân ve'l-Câbî li't-Tibâeti ve'n-Neşri, 2005, s., 308.

<sup>332</sup> İbrahim b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî (v. 1277/1860).

sahihtir. Burada iki husus (makam) vardır. Bu hususlar göz önünde bulundurularak fetva verilmelidir. Ama bazı âlimler, bu hususları göz önünde bulundurmadan ve tafsilata girmeden, bu mermilerle avlanmak haramdır demişlerdir.”<sup>333</sup>

Şeyh İbrahim el-Bâcûrî, “Burada iki makam (husus) vardır” ifadesini şöyle açıklamıştır: İki makamdan birincisi: Av hayvanına atılan merminin çeşitleri, İkincisi de Av hayvanı avlandıktan sonra canlı kalıp kalmaması ile ilgilidir. Birinci kısım olan mermiler iki kısma ayrılır. Birincisi, çamurdan yapılan mermilerdir. İkincisi ise, demirden yapılan ve ateşle fırlatılan mermilerdir. Birinci kısım olan çamurdan mermiler hususunda, Şafîî mezhebi âlimleri arasında ihtilaf vardır. Nevevî, bu mermilerle avlanmaya cevaz verirken; İbn Abdisselam, Mücellî ve Maverdî ise, bunlarla avlanmaya cevaz vermemişlerdir. İkincisi olan, demirden yapılan ve ateşle fırlatılan mermilerle avlanmanın caiz olmadığı hususunda ihtilaf yoktur. Ancak, bu mermilerle avlanmak zikrettiğimiz iki şartla (1-Avlanan kişinin mâhir olması. 2-Avlanan hayvanın çoğu zaman bu mermilerle ölmemesi şartıyla) caizdir.

İkinci husus olan, “avlanan hayvanın etinin helal olup olmaması” ise, bu hayvan, canlı (hayat-ı mustakır) bir şekilde boğazlanırsa etinin yenmesi ittifaken helal, ama boğazlanmadan ölürse, ittifaken haramdır. Ölen hayvanın etinin haram olması hususu ise, demirden mermiler ile çamurdan mermiler arasında fark bulunmamaktadır.<sup>334</sup>

Allâme Celâlüddin es-Suyûtî'nin<sup>335</sup> *el-Hâvî li'l-Fetâvâ* isimli kitabında şöyle geçmektedir: Soru, yerleşim yeri olmayan açık alanda, kimseye zarar vermeden mermilerle avlanmanın hükmü nedir? Cevap, bizim ve çoğu âlimlerin mezhebine göre mermiyle avlanan hayvanın eti yenmez. Çünkü bu hayvan mevkûze (darbe ile öldürülen) hayvan hükmündedir. Ancak, canlı olarak boğazlanırsa eti helal olur. Bu fetvanın dayanağı şu sahih hadistir: “Rasûlullah (s.a.v.), parmakla taş fırlatmayı yasakladı ve şöyle buyurdu: “Parmaklarla taş atmak, av avlanmaz ve düşmana zarar vermez, ama bazen diş kırar ve göz patlatır.” Bu hadisi delil göstererek, âlimlerin çoğu, bu yasaklamanın harama delalet ettiği görüşündedirler. Bizim mezhebimizde de bilinen

<sup>333</sup> Bâcûrî, İbrahim b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî (v. 1860/1277), **Hâşiyetü'l-Bâcûrî alâ İbn Kâsım**, Edâ Neşriyât, İstanbul Tsz., II, 431.

<sup>334</sup> Molla Fahreddin, İbrahim el-Bâcûrî'nin “Burda iki makam vardır.” cümlesini açıklamıştır.

<sup>335</sup> Abdurrahman b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Sabıkiddin el-Hudeyrî Celâlüddin es-Suyûtî (v. 849/1505). (Ziriklî, **el-A'lâm**, III, 301).

budur. Bu hususu Mücelli *ez-Zehair* isimli kitabında açık bir şekilde ifade etmiştir. Şeyh İzzeddin b. Abdisselam da,<sup>336</sup> buna göre fetva vermiştir. İbn Rif'at,<sup>337</sup> *el-Kâfiye*'de ki şu ibaresinde: “Mermi ile öldürülen hayvan, merminin yaralamasıyla değil, merminin vuruş kuvvetiyle öldürüldüğü için, bu hayvanın eti helal değildir. Bu mermilerle hayvan avlamak caiz değildir. Çünkü bu, hayvanın telef olmasına sebebiyet verir. Avlanma yollarından biri olduğu için bu mermilerle avlanmaya cevaz verenlerde vardır.” demiştir. Şeyhü'l-İslam İbn Hacer ise Şöyle demiştir: “Bu konunun şu şekilde detaylandırılması gerekir. Eğer avcı, attığı bu mermilerle çoğu zaman av hayvanını öldürüyor ise, bu avlanmak caiz değildir. Ama çoğu zaman hayvan ölmüyor ve ancak bu avlanma yöntemi ile avlanabiliyorsa, bu avlanmak caizdir.”

Hasan'ı Basrî şöyle demiştir: “Şehir ve köylerde mermi ile avlanmak mekruhtur” hükmünün anlamı şudur: Yerleşim alanları dışındaki yerlerde, mermi ile avlanmak, mekruh değildir. Başka bir ifadeyle, mekruh olup olmaması insanlara zarar verip vermemeye bağlıdır. Allah (c.c.) daha iyi bilir.”<sup>338</sup>

Ben fetva ve hükümde ümmetin güvendiği âlimlerin görüşlerini zikrettikten sonra, sende şunu anladın ki, ateşle fırlatılan demirden mermilerle avlanmanın haram olması, Şafî mezhebinde muttâfakun aleyhtir. Ancak, avcı, nişan alma hususunda mahir ise, avlanacak hayvanın kanadını isabet ettirip sadece kaçmamasını sağlar ve daha sonra onu boğazlarsa, bu avlanma şekli caizdir. Ama av hayvanını öldürme ihtimali varsa, bu haramdır. Eğer hayvanı demirden veya çamurdan mermi ile avlar ve canlıyken boğazlarsa, bu hayvanın eti ihtilafsız helaldir.

Yukarıdaki nakillerle Şafîlerin yanında demirden mermilerle avlanmanın ittifaken caiz olmadığı, *Nihayetu't-Tedrib* isimli kitabın şu açık ifadesinden de anlaşılmaktadır. “Anında öldürücü ve yakıcı olduklarından dolayı, zamanımızda bilinen ve ateşle fırlatılan demirden mermilerle avlanmanın caiz olmadığı muttâfakun aleyhtir. Ama Malikî mezhebinin alimlerine göre, avlanma esnasında besmele çekmek kaydıyla

<sup>336</sup> Abdülaziz b. Abdüsselam b. Ebî Kasım b. el-Hasan es-Sülemî ed-Dimeşkî İzzüddin el-Mülakkab bi Sultani'l-Ulemâ (v. 1181/660). (Ziriklî, **el-A'lâm**, IV, 21).

<sup>337</sup> Necmüddin Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Mürtefi' b. Hâzim b. İbrahim b. El-Abbas el-Ensârî El-Meşhur bi'l-Fekih İbn Rifat (v. 710/1310). (İbn Kesîr el-Kureşî, Ebu'l-Fedâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî el-Basrî, **Tabakâtü's-Şafîiyyîn**, I, 948.)

<sup>338</sup> Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekir Celalüddin es-Suyûtî (v. 911/1505), **el-Hâvî li'l-Fetâvâ**, Dârü'l-Fikr, Beyrut 2004, s., 289.



bu mermilerle hem avlanmak, hem de av hayvanının eti helaldir. Avcı unutarak besmeleyi getirmese, hayvanın eti yinede helaldir. Malikî mezhebinin bazı âlimleri, bu konuyu bir şiirde şöyle ifade etmişlerdir.<sup>339</sup> Kurşun mermilerle avlanan hayvanın eti helaldir. Bu fetvayı, yumuşak huylu olan şeyhimiz<sup>340</sup> vermiş ve bu fetva üzerine icma‘ oluşmuştur.

Bu fetvayı, Ahmed es-Sakkâf, *Haşiyetü Buğyetü'l-Müsterşidîn* isimli kitabında Malikî'lerden rivayet etmiş ve şöyle demiştir: “Maliki ulemasından bazılarının bana verdiği bilgiye göre buradaki “icmâ” dan maksat, bir mıntıkadaki âlimlerin icmâ‘ıdır.”<sup>341</sup>

Hanefî mezhebine göre de demirden mermilerle avlanmak caiz değildir. Nitekim İbn Abidîn, *er-Redü'l-Muhtâr alâ'd-Durru'l-Muhtâr* isimli kitabında bu konuyu şöyle ifade etmektedir: “Eğer avlanan hayvan, mi‘râzin (ucu sivri sopa) yan tarafı ya da ağırlığı (vuruş hızı) ve keskinliği olan mermi ile öldürülür ise, ağırlık ile öldürüldüğü için haram olur. Ama hafif (hızlı olmayan) olan keskin bir şeyle yara alıp, ölürse bu hayvanın eti helâl olur. Yara ile ölmesinin şartı yaranın kanamasıdır.<sup>342</sup> Yara kanamazsa bu hayvanın eti helal olmaz.”<sup>343</sup>

İbn Abidîn, “**Bunduk**” kelimesini şu şekilde tarif etmiştir: “Kendisi ile atış yapılan yuvarlak çamur parçasıdır. “**Eğer mermi hafif ise**”:cümlesinden sonra şu ifadeleri kullanmıştır: Ağır merminin (aşırı hızlı merminin) dokunmasıyla ölen av hayvanı yaralanarak bile ölse, onun eti helal olmaz. Kâdı Hân<sup>344</sup> şöyle demiştir: “Mermi, taş, mi‘râz, sopa vb. şeylerle avlanan hayvanlar, yara alsalar bile, etleri helal değildir. Çünkü bu mermiler değdiği şeyi yaralamıyorlar.<sup>345</sup> Ancak bunlardan biri ok

<sup>339</sup> Arapça metinde geçen şiirin sahibi, Malikî mezhebi âlimlerinden olan Muhammed et-Teyyib b. Muhammed b. Abdulkadir el-Fâsîdir (v. 1704/1651). (Zirikli, **el-A'lâm**, VI, 176).

<sup>340</sup> Risalemizde geçen şiirde شيخنا yerine diğer kaynaklarda والدنا geçmektedir.( İbn Davyân, İbrahim b. Muhammed b. Sâlim (v. 1353/1935), **Menârü's-Sebil fî Şerhi'd-Delîl**, (Tah. Zehir Çavuş) Elmektebetü'l-İslâmî, 1989, II, 429; el-Useymin, Muhammaed b. Salih (v. 1421/2001), **eş-Şerhü'l-Mümti' alâ Zâdi'l-Müstanki'**, Dârü İbni'l-Cevzî, y.y., 1428 h., XV, 104)

<sup>341</sup> es-Sakkâf, **Hâşiyetü Terşihî'l-Müstefidîn bi Tevşihî Fethî'l-Mu'în**, s., 208-209.

<sup>342</sup> وشروط فى الإدماء الجرح ibâresi asıl metinde bulunmamaktadır.

<sup>343</sup> İbn Abidîn, **Reddu'l-Muhtar âlâ'd-Durri'l-Muhtâr**, VI, 471-472.

<sup>344</sup> Hasan b. Mansur b. Ebi Kasım Mahmut b. Abdülaziz Fahrüddin Kâdı Hân el-Üzdüncü el-Fergânî (v. 1196).

<sup>345</sup> Asıl metinde يخرق yerine يخرق kullanılmıştır. Her iki kullanımda da manada herhangi bir değişiklik olmamaktadır.

gibi sivriltilip hayvan bununla avlanırsa ve keskinliği ile av hayvanı yara alırsa, o hayvanın eti helal olur. Av hayvanının iç organlarında meydana gelen ve derisi yırtılıp dışarı çıkmayan yaraya ile ölen hayvanın eti de helal değildir. Keskin olmayan demir vb. şeylerle avlanan hayvanın hükmü aynıdır. Eğer bu aletler, av hayvanını delerlerse helal olur, aksi takdirde helal olmaz. *et-Tebyiîn* isimli kitapta da şu hüküm yer almaktadır: “Asıl kaide şudur, hayvanın ölümü yara sebebi ile olursa, avlanan hayvanın eti helaldir. Ama keskin olmayan bir şeyle öldüğü bilinir ya da şüphe edilirse, vücuben veya ihtiyaten bu hayvanın eti haramdır.” Mermilerle meydana gelen yara, aletin keskinliği ile değil, bilakis yanma ve aşırı hızlı değme sonucu oluşmaktadır. Dolayısıyla bu mermilerle avlanan hayvanının eti helal değildir. İbn Nüceym de bu hükme göre fetva vermiştir.”<sup>346</sup>

Yaptığım bu nakillerden anlaşıldı ki, demirden mermilerle avlanmak, biz Şafî’ler ve Hanefî’lerin yanında ittifaken caiz değildir. Mâlikî mezhebinde ise, besmele getirmek şartı ile avlanmak caiz, avlanan hayvanın eti de helaldir. Daha sonra söyleyeceğimiz şartlarla, Malikî mezhebini taklit etmek mümkündür.

Günümün bazı âlimleri, Şevkânî, *Fethu’l-Beyân*’ın sahibi Sana’nî ve *Tefsirü’l-Menâr*’ın sahibi Reşid Rıza gibi kişilerin “ateşli silah ve mermilerle avlanmak caiz, avlanan hayvan canlı boğazlanmasa dahi eti helaldir” fetvasıyla fetva vermeleri, muteber değildir ve kabul edilemez. Çünkü bu kişiler, fıkıh âlimi değildirler, fikhî hükümlerde onları taklit etmek caiz değildir. Daha sonra zikredeceğimiz gibi, dört mezhep imamından başkasını taklit etmek, caiz görülmemiştir. Bu fetvayı veren bazı kişiler, “bu fetvayı Malikî’lerin çoğu vermiştir” diyerek, Malikî’lerin görüşlerini delil göstermeleri yinede kabul edilemez. Zira Malikî mezhebinin görüşü biz Şafî’lere delil olmaz. Evet, az önce değindiğimiz gibi, şartlar yerine geldiği takdirde onları taklit etmek caizdir.

Şevkânî’nin, demir mermilerle öldürülen av hayvanının helal olduğuna dair delili şudur: “Çünkü bu mermiler delicidirler. Bir yandan girip diğer yandan çıkmaktadırlar. Dolayısıyla bunlarla avlanmak caizdir.” Şevkânî’nin söylemiş olduğu bu delil tutarsızdır. Çünkü bu mermilerin delici olmaları, bir yandan girip diğer yandan

---

<sup>346</sup> İbn Abidîn, *er-Reddu’l-Muhtâr âlâ’d-Durri’l-Muhtâr*, V, 317.

çıkmaları, ateş ve barutun kuvvetli fırlatmalarından kaynaklanmaktadır. Keskin olduklarından değildir. Delmelerinin, keskinliklerinden değil, kuvvetlerinden olduğuna delil şudur. Sert bir taş, sert bir cismi kırdığı gibi, bu mermiler de sert bir cisimle karşılaştığında onu kırarlar. Ayrıca bu mermiler, üç bin ve daha fazla mesafeyi çok kısa bir sürede kat etmektedirler. Bu işin bilirkişisi olan kimseler, bu mermilerin belirli bir mesafeden sonra hava ile soğuduğundan, değdiği yeri yaralamadığını söylemektedirler. Çünkü bu mermiler, tüfekten ilk çıktıklarında ateş parçası gibidirler. Daha sonra hava sebebiyle soğuyan bu mermiler, kuvvetleri zayıfladığından değdiği yeri yaralayamazlar. Ateş ve barutun hızlı fırlatması ile olmasaydı kalın ve sert cismi kıramaz, yüz metreden fazla gidemez ve uzun mesafeden sonra değdiği yeri yaralardı. Sonuç olarak, bu mermilerle avlanan hayvanın ölmesi, merminin keskinliği ile değil, bilakis kuvvetli değmesiyle olduğu anlaşılmıştır.

Şevkânî gibi fetva veren diğer âlimler ise, mermi ile avlanmanın helal olduğuna dair şu gerekçeyi göstermektedirler: “Kanın akması ve boğazlamanın meşru olmasının sebebi olan ruhun erken çıkması.” Bunların da ileri sürdükleri bu gerekçe kabul edilemez. Çünkü hayvan etinin helal oluşu, sadece kan akıtmak ve ruhun erken çıkmasına bağlı değildir. Eğer hayvan etinin helal oluşu, sadece bu iki şarta bağlı kılınsaydı, Mecusî'nin boğazladığı, keskin olmayan bıçak, kemik ve tırnakla boğazlanan hayvanın eti de helal olurdu. Zira söz konusu bu aletler de, kan akıtmakta ve ruhun erken çıkmasına sebep olmaktadır. Lazım batıl olduğu gibi melzüm da batıldır.<sup>347</sup> O halde, boğazlanan ve avlanan hayvanın etinin helal oluşu, şârii'n muteber gördüğü bazı şartları taşımasıyla mümkündür. Bu şartlar, fıkıh kitaplarının çoğunda zikredilmiştir. Bu şartlarda şunlardır: Evcil ve avlanan hayvanın diş ve tırnak dışında kesici bir aletle boğazlanması, av hayvanının eğitilmiş olması, boğazlanmanın yaralayıcı bir aletle olması, boğazlayan kişinin Müslüman ya da nikâhlayabileceğimiz ehli kitaptan olması gibi şartların yanında, diğer bazı şartların bulunması gerekmektedir.

Ayrıca, ey Şafî mezhebi mensupları! Siz, namazınızda, orucunuzda, zekâtınızda, haccınızda, helal-haramınızda, nikâhınızda, boşamanızda ve diğer hükümlerinizde Şafî imamlarına itimat ederken, bu imamları kabul ederken, yukarıda

---

<sup>347</sup> Lazım olan, kemik, tırnak ve kemikle boğazlamak batıl olduğu için; melzum olan kanın akması ve ruhun erken çıkmasından sonra etin helal oluşu da batıldır.

zikrettiğimiz ibadetlerde onların görüşleriyle amel ederken, konumuz olan avlanma konusunda ise, imamlarınızın görüşlerini terk edip, Şevkânî, Menâr'ın sahibi ve Vehhabi topluluğundan olan bazı kişileri taklit ediyorsunuz. Halbuki, bu Vehhabiler, muvahhit müminleri, Rasûlullah'tan ve evliyadan tevessül dileyenleri, kâfir olarak nitelemişlerdir. Geçmiş olan büyük zatları (evliyaları), korkusuzca yermiş ve küçümsemişlerdir. Kaldı ki, bunlar fıkıhçı olmadıkları için, görüşleri fıkıh ilminde muteber değildir. Bunların görüşleri muteber olduğu kabul edilse bile, Şafî mezhebi âlimlerinin görüşlerine nispetle mercuttur. Hüküm ve fetvayı mercuh (tercih edilmeyen) olan görüşe göre vermek ise caiz değildir.<sup>348</sup> Ama dört mezhep imamından birini taklit etmek caizdir. İnşallah, bu konuya daha sonra değineceğiz.

### 3.1.3. Üçüncü Fasal: Hüküm ve Fetva Vermede Şafî Mezhebi Âlimlerinin Mu'temed Görüşleri

“Bil ki, İmamımız Şafî mezhebinde en mu'temed fetva sırasıyla şöyledir: İmam Şafî'nin açıkça ifade ettiği görüşler, daha sonra Şeyhayn dediğimiz Nevevî ve Rafî'nin ittifak ettikleri görüşler, daha sonra Nevevî'nin, daha sonra Rafî'nin görüşü ve son olarak mezhep âlimlerinin çoğunluğunun tercih ettikleri görüşler, sırasıyla hüküm ve fetva verirken esas alınır.”<sup>349</sup>

Arapça metinde peş peşe getirilen bu sıralamada atıf harflerinden “fâ” harfinin kullanılması, şu kaideye işaret etmektedir: “Fâ” harfinden sonra gelen, derece bakımından öncekinden daha sonra gelir.<sup>350</sup> Ayrıca, mezhepte râcih olmayan görüşe göre hüküm ve fetva vermek caiz değildir. Hüküm ve fetva verirken, dört mezhep imamından başkasını taklit etmek caiz değildir. Çünkü müçtehitler nassa uymak zorunda oldukları gibi, mukallitler de müçtehitlerin içtihadına uymak zorundadırlar. Başka bir ifadeyle, müçtehidin râcih delili alması vacip olduğu gibi, mukallidin de müçtehidin râcih görüşünü alması zorunludur.

<sup>348</sup> Bekrî, *İ'ânetü't-Tâlibîn*, I, 27.

<sup>349</sup> Bekrî, *a.g.e.*, I, 27.

<sup>350</sup> Fâ harfinin tertip için geldiğini İbn Mâlik elfiyesinde şöyle ifade etmiştir: *والفاء للترتيب بالنصال* (İbn Mâlik Muhammed b. Abdullah b. Mâlik et-Tâî el-Ceyânî (1274/672), *Elfiyetu ibn Malik, Şerhu'l-Eşmûnî âlâ Elfiyeti ibn Malik*, Dârü't-Te'âun, y.y., Tsz., III, 93).

İbn Hacer, *Tuhfetü'l-Muhtâc*'ta: "Mukallidin, taklit ettiği imamının hükmünden başka bir hüküm vermesi geçersizdir." İfadesinden sonra şöyle demiştir: "Çünkü mukallit için taklit edilen imamın görüşleri, müçtehit için şâri'î'n açık ifadesi gibidir. Bu ifadenin aynısı "*Ravzâ* isimli kitapta da mevcuttur.<sup>351</sup> Muteahhir âlimler de bu görüştedirler. Zerkeşi,<sup>352</sup> ilimde mütebahhir olmayan (taklid derecesinde olan alim) âlimin hükmünü de buna ilhak etmiştir. Karâfi<sup>353</sup> ve İbn Salâh<sup>354</sup>: "Mezhepte râcih olanın hilafına hüküm vermek, caiz değil ve bu konuda icmâ' vardır" demişlerdir. Sübkî,<sup>355</sup> "bunun caiz olmadığını ifade etmiş, bu şekilde hüküm vermeyi, Allah'ın indirdiğine muhalif hüküm vermek gibi saymış ve sebebini şu şekilde açıklamıştır, Çünkü Allah (c.c.), müçtehide râcih olan delili almayı vacip kılmıştır. Müçtehit olmayanlara ise, üzerlerine vacip olan amel ve hükümlerde bu müçtehitleri taklit etmeyi vacip kılmış" demiştir. İbn Salâh ise: "Hüküm ve fetva vermede dört mezhep imamından başkasını taklit etmek, icmâen caiz değildir. Ama kazâ ve iftâ dışında ise, dört imamdan başkasını taklit etmek caizdir" demiştir.<sup>356</sup>

İbn Hacer'in *el-Fetâvâ'l-Kübra'l-Fıkhiyye* isimli kitabında şöyle geçmektedir: "Soru: Bilinen dört mezhebin fetva ve hükümleri yerleşip şöret bulduktan sonra âmî olan bir kişi (mukallid), dört mezhebin dışında başka bir müçtehidi taklit etmesi caiz midir? Cevap: Âlimlerin kabul edilen görüşüne göre, başkasına hüküm ve fetva verme hususunda dört mezhepten başkalarını taklit etmek caiz değildir. Ama kişi, kendi ameli için dört mezhepten başkasını taklit edebilir. Ancak Şiâ ve Zahirî mezhebinin bazı görüşlerini kendisi için bile taklit etmesi caiz değildir. Kendisi için dört mezhep dışındaki müçtehitleri taklit etmesinin şartları şunlardır: Taklit edilen mezhebin adil

<sup>351</sup> Nevevî, *Revdetü't-Tâlibîn*, XI, 107.

<sup>352</sup> Ebu Abdillah Bedruddin, Muhammed b. Bahâdir b. Abdullah ez-Zerkeşi (v. 794/1392). (Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 60.)

<sup>353</sup> İsa b. Süleyman b. Ramazan b. Ebi'l-Kerem b. İbrahim b. Abdilhalık er-Reis Diyaüddin Ebu'r-Ruhu's-Sa'lebî el-Mısri el-Karâfi eş-Şâfiî (v. 660 h.). (ez-Zehebî, Şemsüddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Târîhu'l-İslam ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003, XIV, 939).

<sup>354</sup> İbn Salâh el-Hasan b. Ali b. Hasan b. Ali b. Hasan b. İmâr el-Musilî eş-Şeyh Ebu'l-Berekât Şeyh İbn Salâh (527 h.). (Es-Süpkî, Tâcüddin Abdülvehhab b. Takyuddin (v. 771/1370), *Tabâkâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, (Tah. Mahmud Muhammed et-Tennâhî), Hecr li't-Tibâ'ti, y.y., 1413 h., VII, 752.)

<sup>355</sup> Es-Süpkî, Tâcüddin Abdülvehhab b. Takyuddin (v. 771/1370). (Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 184.)

<sup>356</sup> Heytemî, *Tuhfetü'l-Muhtâc*, X, 144. Molla Fahreddin bu eserden yapmış olduğu birçok yeri keserek vermiştir. Zaten "özetle" ifadesi buna işaret etmektedir.

kişiler tarafından nakledildiğini, taklit edilen mesele ya da meseleler hakkındaki tafsilatı bilmek ve telfik<sup>357</sup> yapmamak.”<sup>358</sup>

*Fethu'l-Muîn* kitabının kadâ bâbında şöyle geçmektedir: “Tenbih, el-İrâkî<sup>359</sup> ve İbn Salâh, mezhepte râcih olan görüşün hilafına hüküm vermek, caiz değildir. Bu hususunda icmâ‘ olduğunu nakletmişlerdir. Subkî, verdiği birçok fetvada, mezhepte râcih olan görüşe muhalif hüküm vermenin caiz olmadığını, uzun bir şekilde ifade etmiştir. Üstelik râcih olan görüşün hilafına göre hüküm vermeyi, Allah’ın indirdiği hükümle göre hüküm vermemek gibi saymıştır. Çünkü Allah (c.c.), râcih olan delili almayı müçtehide vacip kıldığı gibi, mukallide de vacip olan ameller hususunda müçtehitleri taklit etmeyi vacip kılmıştır. Celal el-Bulkînî,<sup>360</sup> babasının şöyle fetva verdiğini nakleder: “Hâkim, mezhepte sahih olmayan görüşe göre hüküm verirse, bu hüküm geçersizdir.” Burhan b. Zahîre<sup>361</sup> bu fetvaya şunu da eklemektedir: “Müteahhirîn âlimler, hâkimin vermiş olduğu bu fetvasını kabul etseler dahi bu fetva kabul edilmez.”

İkinci Tenbih, bil ki; hüküm ve fetva vermede, Şafîî mezhebinde mutemet olan görüşler sırasıyla şunlardır: Şeyheyn’in (Nevevî ve Râfîî) müttefik oldukları görüş, sonra Nevevî’nin görüşü, sonra Rafîî’nin görüşü, sonra âlimlerin çoğunun tercih ettiği görüş, sonra daha âlim ve müttaki olan kişinin görüşüne göre hüküm ve fetva verilir.”<sup>362</sup>

Seyyid Abdurrahman Bâ Alevî (با علوى), *Hâşiyetü Buğyetü'l-Müsterşidîn* isimli kitabında şöyle söylemiştir: “Mezhepte râcih olan görüşten başka bir görüşe göre fetva ve hüküm vermek geçersizdir. Çünkü verdiği fetvalarda ve yaptığı amellerde, tercih edilen görüşü, göz önünde bulundurmadan ve ona bağlı kalmadan, rastgele görüşlerle amel eden kişi, cahildir ve bu konudaki icmâ‘a karşı çıkmış ve icmâ‘ı yırtmıştır (yok

<sup>357</sup> Telfikin sözlük manası, toplamak, süslenmiş yalan manalarına gelmektedir. İstilahî manası ise, bir meselede farklı hükümler bildiren hadislerle amel etmektir. (Komisyon, **el-Mevsuatu'l-Fıkhîyye**, “*Telfik*”, XIII, 286). Telfikin câiz olmadığına dair islam hukukçularının ittifakı vardır. Amelden sonraki taklit de caiz değildir. Her mezhepten kolayını almak bazı âlimlerce fisk (fasıklık) sayılmıştır. (İbn Abidin, **Redü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr**, I, 51).

<sup>358</sup> Heytemî, **el-Fetâvâ'l-Fıkhîyyetu'l-Kübrâ**, III, 325.

<sup>359</sup> İbrahim b. Mansur b. Müslim Ebu İshak el-İrakî el-Mısırî (v. 596/1200). (Es-Süpkî, **Tabâkâtü'ş-Şafîiyeti'l-Kübrâ**, VII, 728.)

<sup>360</sup> Abdurrahman b. Ömer b. Raslan el-Kenânî el-Askalânî Sümme'l-Bulkinî Ebu'l-Fazl Celaluddin (v. 821/1421). (Ziriklî, **el-A'lâm**, III, 320.)

<sup>361</sup> Ebu İshak Bürhanüddin İbrahim b. Ali b. Muhammed b. Zahîre el-Kureşî el-Mezhumî (v. 851/1486). (Ziriklî, **el-A'lâm**, I, 52.)

<sup>362</sup> Bekrî, **İ'ânetu't-Tâlibîn**, III, 233.

saymıştır). Yüzeysel bir şekilde (hükümlerin delillerini bilmeden) Şafî mezhebini taklit eden cahil mukallit kişiye, müftî, râcih olan görüşe göre fetva vermelidir” (Mes‘ele (ش)<sup>363</sup>): İbn Salâh, dört mezhepten başkasını taklit etmenin caiz olmadığı ve bu hususta icmâ‘ olduğunu nakletmiş ve ifadesini şu şekilde tamamlamıştır: “Bir kişi, dört mezhepten başka bir mezhep ve kişileri taklit etmesi caiz olmadığı gibi, başkalarına da dört mezhebin görüşlerinden başka bir görüş ile fetva veremez. Tercih edilen görüş ayırımı yapmadan, her görüş ile fetva veren kişi cahildir. Ve bu kişi, icmâ‘ı yok saymıştır.”<sup>364</sup>

Es-Seyyid Abdurrahman Bâ Alevî, adı geçen eserin kazâ bâbında ise şöyle söylemiştir: “(Mes‘ele (ب) <sup>365</sup>): Kâdı (hâkim) ve müftü, verdiği hüküm ve fetvayı taklit ettiği imamına göre vermelidir. Kendi mezhep imamına muhalif hüküm verenin hükmü geçersiz sayılır. İbn Hâcer, *Tuhfe* isimli kitabında, mezhepte mu‘temed olan hükme muhalif hüküm veren gayri mütebahhirin (âlim olmayanın) hükmünü de geçersiz saymıştır. İbn Salâh, mezhepte râcih olan görüşün hilafına hüküm vermenin caiz olmadığını ve buna dair icmâ‘ olduğunu ifade etmiştir. İbn Salâh’ın bu görüşünü, müteahhir âlimler olan, İbn Hacer, İbn Ziyâd,<sup>366</sup> el-Hatîb,<sup>367</sup> el-Müzced,<sup>368</sup> Ebi Mahreme,<sup>369</sup> Ebî Kuşeyr,<sup>370</sup> Aşher<sup>371</sup> ve başka âlimler desteklemiştir. Sübkî ise, mezhepte mu‘temed olan görüşün hilafına hüküm vermek, Allah’ın (c.c.) göndermiş olduğu hükümle hüküm vermemek gibi olduğunu açıkça ifade etmiştir. Sübkî, bunun gerekçesini şu şekilde açıklamıştır: “Çünkü Allah (c.c.) müçtehide râcih olan delile göre

<sup>363</sup> Buğyetü’l-Müsterşidîn kitabı, birçok âlimin vermiş olduğu fetvalardan derlenerek hazırlanmış bir eserdir. Müellif es-Seyyit Abdurrahman Bâ Alevî, hangi âlimin fetvasını almışsa o fetva için bir simge kullanmıştır. Hangi âlim için hangi simgeyi kullandığını kitabının başında zikretmiştir. Buradaki fetvayı da Muhammed b. Ebi Bekir el-Eşher’den nakletmiş ve (ش) Harfini onun için kullanmıştır. (Bâ Alevî, **Buğyetü’l-Müsterşidîn**, s. 2).

<sup>364</sup> Bâ Alevî, Abdurrahman b. Muhammed b. Hüseyin b. Ömer Bâ Alevî, **Buğyetü’l-Müsterşidîn fî Telhîsi Fetâvâ Ba’dî’l-Eimmeti mine’l-Ulemâi’-Müteahhirîn**, 8-9.

<sup>365</sup> Bu fetvâ, Abdullah b. El-Hüseyin b. Abdullah Bâ Fakîh’ten nakledilmiş ve onun için (ب) harfi kullanılmıştır. (Bâ Alevî, a.g.e., s. 2).

<sup>366</sup> Ebu’d-Diyâ Abdurrahman b. Abdülkerim b. İbrahim b. Ziyad el-Ğeysî el-Mekserî (v. 975/1568). (Ziriklî, **el-A’lâm**, III, 311).

<sup>367</sup> Ebü’l-İshak İbrahim b. Mansur b. Müsellem el-Mısırî el-Ma’ruf bi’l-Hatîb el-İrakî (v. 596/1200). (Ziriklî, a.g.e., I, 74).

<sup>368</sup> Safiyyüddin Ahmed b. Ömer b. Muhammed b. es-Seyfiy el-Murâdî el-Müzahcî ez-Zebîdî (v. 930/1534). (Ziriklî, a.g.e., I, 188).

<sup>369</sup> Takiyyüddin Abdullah b. Ömer b. Abdullah b. Ahmed Bâ Mahreme (v. 972/1565). (Zirikli, a.g.e., IV, 110).

<sup>370</sup> Abdullah b. Muhammed b. Hakem b. Sehl (v. 958/1551). (Zirikli, a.g.e., IV, 128).

<sup>371</sup> Cemâlüddin Muhammed b. Ebi Bekir el-Aşher (v. 991/1583). (Zirikli, a.g.e., VI, 59).

hüküm vermeyi vacip kıldığı gibi, mukallitlere de, işlemiş oldukları fiillerde, onları taklit etmeleri vacip kılınmıştır. Bu kaide *Tuhfetü'l-Muhtâc*, *Nihâyetü'l-Muhtâc* ve *Muğni'l-Muhtâc*'ta yer almaktadır.

Mezhep, mukallitlerin boynuna geçirilmesi gereken halkadır. Mezhebin görüşüne muhalif olanların delilleri açıkça anlaşılrsa dahi, mezhebe muhalif hüküm verilmez. Yani, sonraki âlimler, şeyheyn olan Nevevî ve Rafîî'nin görüşlerinin yanlış olduğu hususunda icmâ' etmedikleri sürece, hâkim (kâzı) ve müftü, onların görüşleriyle hüküm vermek zorundadırlar. İbn Hacer'in *Tuhfe*'de Remlî'nin *Nihâye*'de tercih ettiği görüşe muhalif hüküm vermekte caiz değildir. *Tuhfe* ve *Nihâye*'de, bulunan görüşler, . İbn Hacer ve Remlî'nin diğer kitaplarına muhalif olsa dahi, bu kitapların tercih ettiği görüşe göre hüküm vermek gerekir. el-Kürdî,<sup>372</sup> kendi şeyhi olan Said Sünbül<sup>373</sup> ve Allâme Abdurrahman Bâ Fakîh'ten şu görüşü nakletmektedir: “İbn Hacer, Remlî ve emsalleri, bir konu hakkında ihtilafa düştükleri zaman, araştırma ve tercih kabiliyeti olan âlim kişiler, çıkarabildiği hüküm ile amel eder. Araştırma ve tercih kabiliyeti olmayanlar ise, çoğunluğun tercih ettiği görüşe göre amel ederler. İhtilaf edilen konu hakkında, görüşler birbirine yakınsa, o halde kişi, herhangi bir görüş ile amel etme hususunda muhayyerdir.<sup>374</sup>

Akıllı olanlar, getirdiğimiz bu nakillerden, Şevkânî, San'ânî, Fethulbeyân'ın sahibi ve Menâr'ın sahibi olan kişilerin, “demirden yapılan, barut ve ateşle fırlatılan mermilerle avlanmanın ve bunlarla avlanan hayvan, boğazlanmadan ölse dahi, etinin yenilebileceği şeklindeki fetvalarıyla amel etmenin caiz olmadığını” anlamışlardır. Çünkü hüküm ve fetva verme hususunda dört mezhep imamından başkasını taklit etmenin, caiz olmadığını daha önce söylemiştik. Dört mezhep imamının içtihadından başka bir içtihatla hüküm ve fetva vermek, Allah'ın göndermiş olduğu hükümle hüküm vermemek gibidir. İmam Sübkî'de, söylediklerimizin aynısını ifade etmiştir. İbn Salâh ise, bu konuda âlimlerin görüş birliği içinde (icma') olduğunu ifade etmiştir.

Demir mermilerle avlanmanın caiz olmadığı ve bu mermilerle avlanan hayvan, boğazlanmadan ölürse, etinin haram olduğu, avlanan hayvanda hayat-ı müstakirra

<sup>372</sup> Muhammed b. Süleyman el-Kürdî (v. 1194/1780). (Zirikli, *a.g.e.*, VI, 152).

<sup>373</sup> Muhammed Said b. Muhammed Sünbül el-Mecellâî (v. 1175/1761). (Zirikli, *a.g.e.*, VI, 140).

<sup>374</sup> Bâ Alevî, *Hâşiyetu Buğyetü'l-Müstersîdîn*, s. 274.



olduğu halde boğazlanırsa, etinin helal olduğu konusunda, Şafî ve Hanefî fıkıhçılar müttefiktirler (Görüş birliği içindedirler).

### 3.1.4. Taklit Konusunda Son Söz

Bil ki; taklit konusunda özetle şu söylenebilir: Taklit: Delilini bilmeden, müçtehidin verdiği hükümle amel etmeye denir.<sup>375</sup> Amel eden kişinin ameli, herhangi bir imamın görüşüne uyarsa, onu taklit etmiş olur. Taklit etmenin altı şartı vardır. 1- Taklit edilen imamın mezhebinin tedvîn edilmesi, 2- Taklit eden kişi, taklit edilen meselede taklit edilen imamın şartlarına uyması, 3- Hâkim tarafından geçersiz sayılabilecek bir hüküm olmaması gerekir. İbn Hacer şöyle demiştir: “Bu şart kişinin kendi ameli hususundadır. Ancak kaza ve iftâ konusunda dört mezhep imamından başkasını taklit etmek caiz değildir.” 4- Her mezhebin kolayını araştırıp almaması gerekir. Aksi halde, üzerinde bulunan mükelleflik sıfatı zarar görmüş olur. İbn Hacer şöyle demiştir: “Bütün mezheplerden kolayını alıp onunla amel eden kişi, kuvvetli görüşe göre fâsık olur.” Remlî ise: “Bu kişi, fâsık olmasa da günahkâr olur.” demiştir. *El-Hâdim* isimli kitapta, bu konuya ihtiyatla yaklaşan kimselerden şöyle nakil edilmiştir: “Vesvese ile mübtelâ olan kişinin vesvesesinin artmaması ve şeriat sınırlarından çıkmaması için, kolay ve ruhsatlarla amel etmesi daha evladır. Mesela, abdest alırken abdest niyeti, imama tabi olan kişinin kıraatı hususlarında vesvese ile mübtelâ olan kişi, zamanının çoğunu vesveseyle harcıyorsa, vesvesesi bitene kadar İmam Ebu Hanife’yi taklit edip, sünnet olduğu için abdest alırken, niyet etmeyi ve imamın arkasında fatihayı okumayı terk etmesi, daha evladır. Ancak vesvesesi olmayan kişilerin, ibâha sınırlarından çıkmaması için, zor olan hükümlerle amel etmeleri daha evladır. 5-Bir konuda birbirine zıt iki görüşle amel etmemek gerekir. Örneğin, komşuluk şufa’sıyla ev almak istediğinde Ebu Hanife’yi taklit ederken, aynı evi satarken komşuluk şufa’sından yararlanmak isteyen birini savması için İmam Şafî’yi taklit etmesi gibi. Bu taklit caiz değildir. 6- İki görüş arasında teflik yapmamak gerekir. Bu yapıldığı takdirde her iki imamın da kabul etmediği bir hüküm meydana gelmiş olur ki, bu da caiz değildir. Örneğin; vücudun herhangi bir yerinden kan çıkması halinde,

<sup>375</sup> Bir şeyi, mesela gerdanlığı boyna takmak, bir şeyi mesela kılıcı omuzuna asmak anlamına gelen taklit, fıkıh usulünde, “hüccetsiz ve delilsiz olarak başkasının sözünü kabul etmek”, “sözü hüccet olmayanın sözüne göre, delilsiz olarak amel etmek” demektir. (Paçacı, İbrahim, “Taklit”, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Ankara, 2010, 630.)

abdestin bozulmaması hususunda İmam Şafî’yi taklit etmek, yabancı bayana dokunmakla, aynı abdestin bozulmaması hususunda ise, İmam A‘zam’ı taklit etmek gibi. Zira her iki imama göre de bu kişinin abdesti yok hükmündedir. Çünkü ecnebi kadına dokunmakla Şafî’ye göre, herhangi bir yerinden de kanın akması ile de İmam A‘zam’a göre abdesti yok olmuştur. Mesela; abdest alırken, başının bir kısmını mesh etme hususunda Şafî’yi taklit edip, aynı namazda köpeğin tahareti hususunda da İmam Malik’i taklit etmek gibi. Her iki imama göre de kılınan bu namaz batıldır. Zira Şafî’ye göre köpek necistir. Malikî’ye göre ise başın tamamı mesh edilmesi gerekir. Âlimlerin bir kısmı da bu durumu şu şekilde ifade etmişlerdir; “Aynı meselede iki imamı taklit etmek, ancak amelden sonra olursa caiz değildir. Celâl el-Mahallî<sup>376</sup> ise, amelden sonra taklit etmeye cevaz vermiştir.

Bu konu, *Fethu’l-Muîn*’de şöyle ifade edilmiştir: “Şeyhimizin<sup>377</sup> fetva kitabında şöyle geçmektedir: “Kişi, bir meselede bir imamı taklit ederse, bu mesele ve bağlı olan bütün hususlarda bu imamı taklit etmek zorundadır. Örneğin; Ebu Hanife’yi taklit ederek Kâbe’nin cihetine doğru namaz kılan biri, abdest alırken başının dörtte biri kadar mesh etmesi ve abdestten sonra herhangi bir yerinden kan akmaması gerekir. Aksi halde, her iki mezhebe göre de namazı batıl sayılır. Bu konuyu iyi kavramak gerekir. Allame Abdullah Ebu Mahreme el-‘Adnî,<sup>378</sup> bu konuda şeyhimizle aynı görüşü paylaşmış ve şöyle demiştir: “Fıkıh ve Usulu’l-Fıkıh âlimlerinden birçok muhakkik, zikrettiğimiz bu hususu açıkça ifade etmişlerdir. Ebu Dakîk el-‘îd<sup>379</sup> ve Sübkî bunlardandır. İsnevî,<sup>380</sup> *Temhîd* isimli kitabında,<sup>381</sup> Râfîî,<sup>382</sup> *el-Aziz* isimli kitabında Kadı Hüseyin’den aynı durumu nakletmişlerdir. Şeyhimiz İbn Ziyâd<sup>383</sup> fetvâ kitabında

<sup>376</sup> Celâlüddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mahallî el-Mısırî (v. 864/1459). (Dernîka, Muhammed Ahmed, **Mu‘cemu E’lâmi Şuarâi’l-Medhi’n-Nebevî**, Mektebetü’l-Hilâl, y.y., Tsz., s., 331).

<sup>377</sup> **Fethu’l-Muîn** kitabında geçen “şeyhuna” kelimesinden kasıt, İbn Hacer’dir. (Ma’berî, **Fethu’l-Muîn bi Şerhi Kurretü’l-Ayn bi Mühimmâti’d-Dîn**, s. 37).

<sup>378</sup> Abdullah b. Ahmed b. Ali b. Mahreme b.el-Hümeyrî eş-Şeybânî el-Hecrânî el-Hadremî el-Adnî (v. 903/1497). (Zirikli, **el-A’lâm**, IV, 68).

<sup>379</sup> Muhammed b. Ali b. Vehb b. Mutî Ebu’l-Feth Tekiyüddin el-Kuşeyrî El-Ma’ruf bi İbn Dekîk el-‘îd (v. 702/1302). (Zirikli, *a.g.e.*, VI, 283).

<sup>380</sup> Abdurrahim b. el-Hasan b. Ali el-İsnevî eş-Şâfîî Ebu Muhammed Cemalüddin (v. 772/1370). (Zirikli, *a.g.e.*, III, 344).

<sup>381</sup> El-İsnevî, Abdurrahim b. el-Hasan b. Ali el-İsnevî eş-Şâfîî (v. 772/1370), **et-Temhîd fi Tahrîci’l-Furu’i ale’l-Usul**, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut s.528.

<sup>382</sup> Râfîî, Abdülkerim b. Muhammed b. Abdülkerim Ebu’l-Kasım er-Râfîî el-Kazvînî (v. 623/1226).

<sup>383</sup> Abdurrahman b. Abdülkerim b. İbrahim b. Ziyad el Makserî (v. 975/1568). (Zirikli, *a.g.e.*, III, 311).

şöyle demiştir: “Bir imamı taklit etme hususunda, âlimlerin vermiş oldukları örneklerden anladığımız kadarı ile, iki imamın söylediği farklı hükümleri aynı meselede (mevzuda) birleştirmek caiz değildir. Onların vermiş oldukları örneklerden bazıları şunlardır: Kişi abdest aldıktan sonra, lems (mahrem kadına dokunmak) fiilinde İmam Ebu Hanife’yi, kan aldırırken de İmam Şafî’yi taklit etse, daha sonra bu abdest ile namaza dursa bu namaz sahih değildir. Zira her iki imama göre de abdesti yok hükmündedir. Aynı şekilde, kişi abdest aldıktan sonra şehvetsiz lems (mahrem kadına dokunma) fiilinde İmâm Malik’i taklit etse, abdest alırken de delk (abdest uzuvlarını ovuşturmak) filini yapmayarak İmâm Şafî’yi taklit etse, daha sonra bu abdest ile namaza dursa, bu kişinin namazı sahih değildir. Zira her iki imama göre de bu kişinin abdesti yoktur. Ama birlikte oldukları takdirde caiz olmayan iki şey, iki farklı meselede (mevzuda) gerçekleşirse, bunda hiçbir sakınca yoktur. Örneğin: Kişi, abdest alırken başının dörtte birinden daha az bir kısmını mesh ederken, İmam Şafî’yi, daha sonra bu abdest ile namaz kılarken, kible cihetine yönelerek, imam Ebu Hanife’yi taklit ederse, namazı sahih olur. Çünkü bir imama göre abdesti olmadığı halde, diğer imama göre ise abdesti vardır. Bu durumda iki meseleden (konudan) söz edilebilir. Biri abdest, diğeri ise namazdır. Dolayısıyla birliktelik iki konuda olmuştur. Bu durumda her iki imamı taklit etmek caizdir. Aynı şekilde, bir kişi abdest alırken İmam Ahmed’e göre vacip olan mazmaza (ağza su çalkalamak), istinşâk (burna su vermek) ya da tesmiyeyi (besmeleyi) terk edip, namaz kılarken, avret mahallinin sadece ön ve arka olduğunu söyleyen İmam Ahmed’i taklit etse, namazı sahih olur. Çünkü burada iki mesele (konu) vardır. Biri abdest, diğeri ise, namazdır. Bu örnekte de iki mesele (konu) olduğu için namaz sahihtir. Bulkînî’nin fetvasında da bu fetvanın aynısını görmüştüm. Az bir değişiklikle *Fethu’l-Muîn*’den aldığım bilgiler burada bitmiştir.

Bende diyorum ki: Bu konuda İbn Hacer’in *el-Fetâvâ’l-Fıkhıyyetü’l Kübrâ*’sında söylemiş olduğu “Bir meselede (konuda) bir imamı taklit eden kişi, aynı meselede (konuda) ve buna bağlı diğer meselelerde (konularda) aynı imamı taklit etmesi gerekir” fetvası, râcih ve mu‘temettir. Daha öncede geçtiği gibi, İbn Hacer ve Remlî’nin tercih ettiği görüş ile amel etmek gerekir.

İbn Hacer, bu konuyu *Tuhfe* isimli kitabında şöyle ifade etmektedir: “Kişi, sıhhati konusunda ihtilaf olan bir ameli, sahih diyen mezhebi taklit etmeden yaparsa ve daha sonra bu amelin sahih olmadığını öğrense, bunu iade etmesi gerekir. Ama bu amelin sahih olmadığını bilmiyorsa, iade etmesi gerekmemektedir. Örneğin, kişi abdestliken ön tarafına ellediğini unuttur ya da abdestin bozulduğunu bilmiyorsa ve hiçbir mezhebi taklit etmeden namaz kılsa, namazı kıldıktan sonra İmam Ebu Hanife’yi taklit etse, bu namazı kaza etmesi gerekmez.” *Tuhfe* kitabının haşiyesi Şirvânî haşiyesi, “namazı kıldıktan sonra İmam Ebu Hanife’yi taklit etse” ifadesini açıklarken şunu eklemiştir: “İbn Hacer’in bu ifadesi, amelden sonra taklidin caiz olduğuna işaret etmektedir.”<sup>384</sup>

### 3.2. RİSALENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sayd (صيد) kelimesi sâde yesîdu fiilin mastarıdır. Bu kelime, luğatte avlanmak ve av hayvanı manalarına gelmektedir. İstilahî manası ise, hızlı koştuğu ya da uçtuğu için değişik yollarla elde edilen hayvanın adıdır.<sup>385</sup>

Avcılık (صيد) kitabı, İslam hukukunun kitaplarının çoğunda zebâih (ذبائح) ya da et‘ime (اطعمة) kitaplarından önce ya da sonra gelmektedir. Bu konu önemli olduğu için klasik eserlerin tümünde yer almaktadır.

İnsan hayatında olan her şey İslam hukuku tarafından nizam ve intizam içinde olması istenmiş ve hiçbir şey İslam hukuku tarafından değerlendirme dışı bırakılmamıştır. İnsan hayatında yeri olan avcılık konusu da İslam hukukunun konularından biri olmuştur. İslam Hukukçuları bu konuyu ayet ve hadislere dayanarak, geniş biçimde ele almış ve avlanmanın hükmü,<sup>386</sup> avlanma yolları,<sup>387</sup> avlanması helal olan hayvanlar,<sup>388</sup> avlanmanın caiz olduğu ve caiz olmadığı yerler ve zamanlar<sup>389</sup> gibi konulara değinmişlerdir.

<sup>384</sup> Heytemî, *Tuhfetü'l-Mutâc*, X, 113.

<sup>385</sup> Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi' fi Tertîbi'ş-Şerâi'*, V, 35.

<sup>386</sup> Mâide, 96.

<sup>387</sup> Mâide, 4.

<sup>388</sup> Mâide, 96.

<sup>389</sup> Mâide, 2, 96.

Ancak İslam hukukunun birçok konusunda fakihler arasında ihtilaf olduğu gibi, avlanma konusunda da ihtilaf bulunmaktadır. İlk dönem olan 1800’lü yıllardan önce, çamurdan mermilerle (güllelerle) yapılan avlanma hususunda hukukçular, ihtilafa düşmüşler. Kimi âlimler bu avlanma şekline cevaz verirken, kimide cevaz vermemiştir.<sup>390</sup> Günümüzde kullanılan ateş ve barutla fırlatılan mermiler ise, 1800’lü yılların ortalarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. İşte hayvan avlamada kullanılan bu mermiler hakkında da ihtilaf bulunmaktadır. Şafiî ve Hanefi mezhebi âlimleri ateş ve barutlu mermilerle avlanmaya cevaz vermezken,<sup>391</sup> Malikî mezhebi âlimleri buna cevaz vermişlerdir. Bu mermilerle avlanmaya cevaz verenler, gerekçelerini şu şekilde açıklamışlardır: “Ateşle fırlatılan mermiler, çamurdan yapılan mermilerle mukayese edilemez. Çünkü ateşli mermiler yaralayıcı ve anında ruhun çıkmasına sebep olmaktadır. Çamurdan yapılan mermiler ise bu özellikleri taşımamaktadırlar.”<sup>392</sup> Molla Fahreddin de, yazmış olduğu risalesinde bu mermilerle avlanmaya cevaz veren ve cevaz vermeyenlerin görüşlerini açık bir şekilde ifade etmiştir. Molla Fahreddin, eserinin adından da anlaşıldığı gibi, bu mermilerle avlanmaya cevaz vermeyen tarafı desteklemiş ve onların delillerini yapmış olduğu nakillerle desteklemiştir.

İlahi bir din olan İslam dini, insanın diğer insanlarla olan muamelesinde nasıl davranması gerektiğini bize aktarmıştır. Allah (c.c.) Ayet-i kerimede: “Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür.”<sup>393</sup> buyurmaktadır. İnsanın, sadece insana değil, diğer canlılara karşı dahi nasıl davranması gerektiğini bize bildirilmiştir. Hayvanı boğazlarken bile şefkat ve merhametle onu boğazlamamız gerektiği Peygamber (s.a.v.) şu hadisi şerifte: “Allah her işi iyi yapmayı farz kılmıştır. Öldürdüğünüzde iyi bir şekilde öldürün. Boğazladığınızda iyi bir şekilde boğazlayın”<sup>394</sup> bize emretmiştir. Hayvan boğazlanırken, ona eziyet vermemek esas alındığı gibi, avlanırken de eziyet görmemesi esas alınmalıdır. Ateşli silahlarla atılan mermi ve saçmalar, yaralayıcı ve av hayvanının ruhunun aniden çıkmasına sebep olduğu

<sup>390</sup> El-Arnâsî, Molla Fahreddin (v. 1972), **el-Kavlü’s-Sedîd fi Hurmeti’l-İstiyâdi bi’l-Bunukat’i’l-Muttehazeti Mine’l-Hadîd**, y.y., Tsz., s., II.

<sup>391</sup> İbn Abidîn, **Reddü’l-Muhtâr ale’d-Dürri’l-Muhtâr**, V, 304; Büceyremî, **Hâşiyetü’l-Büceyremî alâ Şerhi’l-Menhec**, IV, 290.

<sup>392</sup> ed-Desûkî, **Hâşiyetü’d-Desûkî alâ’ş-Şerhi’l-Kebîr**, II, 103.

<sup>393</sup> Mâide, 32.

<sup>394</sup> Müslim, **el-Müsnedü’s-Sahîh el-Muhtasar**, III, Hadis Rakamı: 1955.

doğrudur, ancak yakıcı özellik taşıdığı için, bunlarla avlanacak hayvanın eziyet görmesi muhakkaktır. Dolayısıyla bu mermilerle avlanmanın caiz olmaması, akıl ve nakle daha uygun olacağı, ortaya çıkmaktadır.

Son dönem âlimlerin vermiş olduğu fetvalar ise, barutlu silahlarla avlanmanın caiz olduğu yönündedir. M. Reşîd Rızâ'nın *Menâr* deşisinde “Hayvanın Boğazlanması ve Avlanması” başlıklı yazısının başında, “boğazlanan hayvana eziyet vermek haramdır” demiş, yazının sonuna doğru ise, “barutla fırlatılan mermilerle avlanmak caizdir” demiştir. Rızâ, bu mermilerin sivri olmadığı için hayvana verdiği eziyeti göz önünde bulundurmamıştır. Rıza, daha sonra bu hususta kendisi gibi fetva veren âlimleri saymıştır. Saydığı âlimler, Muhammed Bayram, Şevkânî ve es-Seyyid Sıddık Hân'dır.

Mütekaddimin ve müteahhirin alimlerin bu konudaki hükümlerini göz önünde bulundurarak, şu sonuca varılabilir. Avcılık konusu, bazı hükümlere bağlanmıştır. Bu bağlamda dinî ve hukukî meşru'iyet çerçevesinde hareket edildiği sürece avlanmak caiz, avlanan hayvanın eti helal kabul edilmiştir.

Daha sonra Molla Fahreddin, risalesinin sonunda günlük hayatımızda çok önemli bir yer tutan taklit<sup>395</sup> konusunu ele almıştır. Taklit konusunun bu risalede yer almasına ilk bakışta anlam verilmeyebilir. Ancak mermilerle avlanmanın hükmü hakkında “haram olmadığını” savunan görüşü taklit edenlere, bu taklitlerinin yerinde olmadığını ifade etmek için, bu konu buraya eklenmiştir.

Taklit meselesi, günümüze olduğu gibi önceki dönemlerde de hep tartışma konusu olmuştur. Mukallitler, son dönem bazı âlimler tarafından, Zuhruf süresinin şu ayetiyle eleştirilmişlerdir. “Hayır! Onlar sadece, “Biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk ve biz onların izlerinden gitmekteyiz” dediler.”<sup>396</sup> Diğer yandan Muhammed Reşîd Rıza, *Tefsîrû'l-Menâr* isimli tefsirinde: “Taklitçi olmanın haram olduğunu ve Ahiret'te kendilerini kurtaramayacaklarını” söylemiştir.<sup>397</sup> Reşîd Rıza gibi âlimlerin dediğine bakılırsa bir mukallit, işlediği her amelin delilini, hangi nassa bağlandığını -ki

<sup>395</sup> Bir şeyi, mesela, gerdanlığı boyuna takmak, bir şeyi, mesela, kılıcı omuza asmak anlamına gelen taklid, fıkıh usulünde hüccetsiz ve delilsiz olarak başkasının sözünü kabul etmek, sözü hüccet olmayanın sözüne göre, delilsiz olarak amel etmek demektir. Taklid edene mukallid denir. (Pacacı, İbrahim, “Taklit”, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Ankara, 2010, 630.)

<sup>396</sup> Zuhruf, 22.

<sup>397</sup> Ridâ, Muhammed Reşîd, **Tefsîrû'l-Menâr**, I, 95.

o zaman, bu kişiye mukallit denmez- ya da taklit ettiği mesele hakkındaki delilide bilmesi gerekir. Ancak bu mümkün değildir. Çünkü imamları taklit eden kişiler, taklit ettiği meselenin delilini öğrenmeye çalışsa ve zamanını bu hususa harcarsa, herkes âlim olur ve diğer meslek dallarının tatil edilmesi gerekir. Kaldı ki, Peygamber döneminde dahi Peygamberimizin sohbetinde bulunan, çoğu asıl bakımından Arap olan ve sebebi nüzûla şahit olan birçok sahabe, bütün hükümlerin delillerini bilememiştir. Hatta İbn Hazm gibi bazı âlimler, fetva verebilecek sahabenin ancak yüz küsur olduğunu ifade etmişlerdir.<sup>398</sup>

Esasen taklit etmek, insanlar için bir nevi zorluktan kolaylığa geçebilme imkanı vermektir. Örneğin hac farızasını yerine getiren mükellef, hac görevinin birçok yerinde, birçok mezhebi taklit etmekte ve bu kolaylıktan istifade etmektedir. Müzdelifede, Şafî ve Hanbelî mezheplerini taklit ederek, Müzdelifeyi, imsak vaktine kalmadan, gece yarısından itibaren terk etmek mümkün olmaktadır. Aynı şekilde yabancı bayana dokunmadan tavafı bitirmenin neredeyse imkansız olduğu Kabe tavafı esnasında da Hanefî mezhebini taklit etmek mümkündür.

Ancak bir mezhebi taklit ederken, körü körüne değil, bilinçli bir şekilde taklit etmek gerekir. Şafîyü'l-mezheb olan bir kişi, Şafî mezhebi âlimlerinin farklı görüş bildirdikleri meselelerde sırasıyla, önce İmam Şafî'yi, sonra Şeyhân dediğimiz Nevevî ve Rafî'yi, daha sonra Nevevî'yi, daha sonra Rafî'yi, sırasına göre taklit etmek gerekir.<sup>399</sup> Hanefî mezhebine göre ise, ilk önce zâhirü'r-rivaye, daha sonra nâdirü'r-rivâye ve sonunda vâkı'at sırasına göre taklit etmek gerekmektedir.<sup>400</sup>

Bir mezhebi taklit etmenin şartları vardır. Bu şartlar yerine geldiği zaman, taklit etmek caiz olur. Molla Fahreddin bu şartları teker teker saymıştır.<sup>401</sup> Sözgelimi, demir

<sup>398</sup> Zerkeşi, Ebu Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Abdullâh b. Bahadır (v. 794/1392), **el-Bahrü'l-Muhîr fi Usûli'l-Fıkıh**, Dârü'l-Kütübî, y.y. 1992, VIII, 245-246.

<sup>399</sup> Bekrî, **İâ'netü't-Tâlibîn**, IV, 233.

<sup>400</sup> Zahirü'r-Rivâye: Mezhep İmamları olan Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed'ten güvenilir, mütevatir ve meşhur yollarla bize gelen rivayetlerdir. Bu rivayetler meşhur olan altı kitapta mevcuttur. Nadirü'r-Rivâye: Üç mezhep imamından bize gelen rivayetlerdir. Ancak bu rivayetler altı kitabın dışındaki bazı kitaplarda mevcuttur. Ve bu rivâyetler güvenilir ve mütevatir değildir. Vakı'at: Mezhep imamları olan üç imamın dışındaki müçtehitlerin vermiş oldukları fetvalardır. (İbn Abidin, **Reddü'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr**, I, 69).

<sup>401</sup> Bkz.el-Arnâsî, Molla Fahreddin (v. 1972), **el-Kavlü's-Sedîd fi Hurmeti'l-İstiyâdi bi'l-Bundukati'l-Muttehazeti mine'l-Hadîd**, s. 15.

mermilerle avlanmaya cevaz veren Malikî mezhebini taklit etmek, bu şartların yerine gelmesine bağlıdır.

Fıkıhçı olmayan ve ehl-i sünnet itikadına ters bazı fikirleri olan, Şevkânî gibi âlimleri taklit etmek, caiz değildir. Ayrıca bu gibi âlimlerin, fıkıhın bütün konuları hakkında görüşleri bulunmadığı için, bunların görüşlerine göre amel edilmemektedir.



## SONUÇ

Disiplinsiz bir şekilde yapılan hiçbir faaliyetten olumlu sonuç almak mümkün görünmemektedir. Her şeyde olduğu gibi, ilim öğrenme ve öğretmenin de bir kaide kural, nizam, intizam ve disiplinle olması gerekir. Öğrenme ve öğretme yöntemleri de bu disiplinin bir parçasıdır. İnsanlık tarihi, kalem ve kâğıdın olmadığı bir dönemde değişik yöntemlerle bu ihtiyacı giderirken, günümüzde ise, bu ihtiyaç akıllı tahtalar ve tablet bilgisayarlar vasıtasıyla giderilmektedir.

Günümüzdeki gelişmelerin ve modernleşmenin baş döndürücü hızı, insanın İslami ilimlerde daha çok başarılı olmasına katkı sağlamamış olacak ki, bütün Müslümanların takdirini toplayan bireyler yetişmemiştir. Ancak eski İslam uleması, modern imkanlardan faydalanmamasına rağmen, gerek İslami ve gerekse diğer ilimlerde, her zaman kendisinden söz ettirmeyi başarmıştır. Dört mezhep imamını, İmam Buhârî ve İmam Gazâlî gibilerini hemen hemen tanımayan kimse yoktur.

Cumhuriyet döneminden sonra şark medreseleri diye tanınan, Doğu ve Güneydoğu medreselerinde alelade eğitim verilmiştir. Maddi imkânsızlıklar yüzünden zor şartlar altında eğitim vermek, hala devam etmektedir. Ekonomik anlamda zayıf olan yöre halkının destekleriyle günümüze kadar gelen bu medreseler, bazı dönemlerde ise çok zayıflamıştır. Toplumun dinî, ahlakî ve hukukî yönlerine hitap eden bu medreseler, hem maddi hem de manevi açıdan halkın malı olmuştur. Halkın birlik ve beraberliğini sağlama hususunda harç görevini yapmıştır. Bölgede meydana gelen siyasi olumsuzluklara rağmen halkı birbiriyle kenetlemiştir.

Bu medreseler, halktan aldığı desteğin yanında resmi yönetimden de destek almış olsaydı, durum çok daha farklı olurdu. Ama geçmişiyle barışık olmayan yönetimin, bu kurumlarla ilgilendiği hiç görülmemiştir. Halbuki yönetimin, bu kurumları kullanıp, toplumun dinî, ahlakî ve sosyal yönden refahına katkı sağlaması

mümkün olabilirdi. Buna rağmen bu kurumlarda yetişen ve topluma hizmet eden birçok âlim yetişmiştir. Bu âlimler, halk arasında saygın kişiler addedilmişlerdir. Onlar, halkı sevinçli ve hüzünlü günlerinde yalnız bırakmamış, halk adamı olmuşlardır.

İşte Molla Fahreddin de, medresenin yetiştirmiş olduğu kıymetli şahsiyetlerden sadece bir tanesidir. Bu değerli zat, hayatının tümünü dinine ve Müslümanların maddi ve manevi ihtiyaçlarına adamıştır. Aleyhine bile olsa, haktan ödün vermemiş, her zaman halkın yanında yer almıştır. Medresede talebe okuturken, faydalı olur diye hemen hemen her ilimde eser yazmış, ders kitaplarında bulunan muğlâk yerleri açıklamıştır. İslam hukukuna ters düşen, halk arsındaki muamelelere müdahale etmekte gecikmemiştir. Molla Fahreddin, bu faaliyetleri o günün zor şartlarında yapmıştır. O günlerin şartlarına tanıklık edenlerin anlattıklarına göre, sadece medreseler değil, bilakis genel anlamda toplum çok fakir idi. Molla Fahreddin, buna rağmen tedrisat, irşad ve resmi görevini sürdürmüştür.

Molla Fahreddin, fıkıh alanında olduğu gibi, diğer ilim dallarında da faaliyette bulunmuş, birçok eser kaleme almıştır. Bu eserler, içerik bakımından faydalı olmasının yanında, herkesin anlayabileceği tarzda hazırlanmışlardır. Bu eserlerin her biri gün yüzüne çıkarılıp çalışma konusu yapılabilir. Biz de, bir risale şeklinde olan ve konumuz İslam hukukuyla ilgili olduğu için, “*el-Kavlus’s-Sedîd fî Beyâni Hukmi’s-Saydi bi’l-Bundukati’l-Muttehazati mine’l-Hedîd*” eserini ele alarak değerlendirdik.

Molla Fahreddin’in sadece fetvaları içeren bir fetva kitabı bulunmamaktadır. Onun verdiği fetvalar, ya sorulan bir soru karşılığında kaleme aldığı varak şeklinde olanlar ya da kendisine gelen mektuplara cevap verirken, mektupta bulunan fikhî sorulara mektubun bir bölümünde cevap verme şeklinde olmuştur. Vermiş olduğu bu fetvalara baktığımızda, Molla Fahreddin, çok az fetvalarında ayet ve hadisin nassı ile cevap vermiştir. Bu cevapların çoğu, klasik kitaplarda yapılan nakillerle olmuştur. Son dönem İslam âlimleri olan Şevkânî ve Reşîd Rıdâ gibi alimlerin vermiş oldukları fetvalarla amel etmediği gibi, amel edenleri de ayıplamıştır. Bunların fetvalarıyla amel edilemeyeceğini söylerken de, körü körüne değil görüşünü delillerle teyit etmiştir.

Klasik fıkha bağılılığını, yapmış olduğu nakillerle gösteren Molla Fahreddin, İbn Hacer, Remlî, Şirbînî ve Nevevî gibi Şafîî alimlerin, ihtilafa düştüğu konularda, daha çok tercih edilen âlimin görüşü ile fetva vermiştir.

Molla Fahreddin, gündemi çok iyi takip etmiş, basında çıkan ve İslam'ın özü ile çelişen görüş ve fikirlere, nakillerde bulunduğu delillerle reddiyeler yazmıştır. Bildiği doğruları ne pahasına olursa olsun söyleme cesareti göstermiş, yanlış bulduğu fikir ve düşüncelere karşı koymayı kendine vazife bilmiştir.

## KAYNAKÇA

- ABÂDÎ, Ebu Bekir b. Ali b. Muhammed el-Haddâdî ez-Zebîdî (v. 800/1397), **el-Cevheretü'n-Neyyire**, el- Matbaatu'l-Hayriyye, y.y. 1322 h.
- ALAUDDİN B. ABİDİN, Muhammed b. Ömer b. Abdülaziz Abidîn el-Hüseynî ed-Dimeşkî (v. 1306/1889), **Kere Aynî'l-Ahyâr li Tekmileti Reddi'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenvâri'l-Ebsâr**, Dârü'l-Fikr li'Tibâ'a ve'n-Neşri ve't-Tevzî', Beyrut Tsz.
- EL-ARNASÎ, Fahreddin (v. 1972), **Risaletü'l-Vdî'**, Mektebetü't-Terakki, y.y., 1963.
- \_\_\_\_\_, **el-Kavlü's-Sedîd fi Hurmeti'l-İstiyâdi bi'l-Bunukati'l-Muttehazeti Mine'l-Hadîd**, y.y., Tsz.
- \_\_\_\_\_, **İsâgûcî fi'l-Mantık**, Tarakki Matbaası, y.y., 1963.
- \_\_\_\_\_, **Cuma Günü ve Cuma Namazı**, İzgi Matbaası, Batman 1972.
- \_\_\_\_\_, **el-İ'tisâm Hâşiyetü Şerhi'l-İsâm**, el-Mektebetü'l-Hanefiyye, İstanbul Tsz.
- \_\_\_\_\_, **Keşfü'l-Ğitâ' Hâşiyetü İmtihâni'l-Ezkiyâ**, el-Mektebetü'l-Hanefiyye, İstanbul Tsz.
- \_\_\_\_\_, **Dürretü's-Sadef fî Beyâni Esnâfi'l-Harf**, el-Mektebetü'l-Hanefiyye, İstanbul Tsz.
- \_\_\_\_\_, **Miftâhü'l-Cenne fî Ezkâri'l-Kitzbi ve's-Sünne**, İstanbul 2011.
- ASKALÂNÎ, İbn Hacer Ahmed b. Ali, **Fethü'l-Bârî Şerhu Sahîhî'l-Buhârî** (v. 852/1448), Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1379.
- AYNÎ, Ebu Muhammad Mahmut b. Ahmed b. Musa b. Ahmed el-Ğaytâbî, el-Hanefî (v. 855/1451), **Umdetü'l-Kârî Şerhu Shîhî'l-Buhârî**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut Tsz.
- BÂ ALEVÎ, Abdurrahman b. Muhammed b. Hüseyin b. Ömer Bâ Alevî (v. 1835 h), **Buğyetü'l-Müstersidîn fî Telhîsi Fetâvâ Ba'di'l-Eimmeti mine'l-Ulemâi'l-Müteahhirîn**, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut Tsz.
- BÂCÎ, Ebu'l-Velîd, Süleyman b. Halef b. Sa'd b. Eyyüp b. Vâris et-Tecîbâ (v. 474/1081), **El-Müntekâ Şerhu'l-Muvattâ**, Matbaatü's-Sa'âde, Mısır 1332 h.

- BÂCÛRÎ, İbrahim b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî (v. 1277/1860), **Hâşiyetü'l-Bâcûrî alâ İbn Kâsım**, Edâ Neşriyât, İstanbul Tsz.
- BEHÛTÎ, Mansur b. Yunus b. Salahuddin b. Hasan b. İdris el-Behûtî el-Hanbelî (v. 1051/1641), **Keşşâfü'l-Kana' 'an Metni'l-İknâ'**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, y.y. Tsz.
- BEKÎ, Abdulaziz, **İslam'da Güncel Ticârî Meseleler**, y.y., Kahraman Ofset, y.y. 2005.
- BEKRÎ, Ebu Bekir Osman b. Muhammed Şettâ ed-Dimyâtî (v. 1310 h.), **İ'ânetu't-Tâlibîn alâ Elfâzi Fethi'l-Muîn**, Dâru'l-Fikr, y.y. 1997.
- BERÂZÎF, Ebu Said Halef b. Ebi'l-Kasım Muhammed el-Ezdf el-Kayrevânî (v. 372/983), **et-Tehzîb fî İhtisârî'l-Müdevvene**, Dârü'l-Buhus li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Dubay 2002.
- BEYHAKÎ, Ahmed b. el-Hasn b. Ali b. Musa el-Husrevcirdî el-Huresânî (v. 458/1066), **Sünenü's-Seğâr li'l-Beyhekî**, (Tah. Abdülmü'tî Emin Kalecî), Camiatu't-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Karaçi 1989.
- \_\_\_\_\_, **Şu'abü'l-Îmân** (Tah. Abdülali Abdülhamid Hamid), Mektebetü'r-Rüşd, Bombây 2003.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. El-Muğîre el-Buhârî (v. 256/870), **el-Edebü'l-Müfred**, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyad 1998.
- \_\_\_\_\_, **el-Câmi'l-Müsnedi's-Sahih el-Muhtasar min Umuri Rasullullah ve Sünenihî ve Eyyâmihî**, Dâru Toku'n-Necât, y.y. 1422 h.
- BÜCEYREMÎ, Süleyman b. Muhammed b. Ömer (v. 1222/1806), **Tuhfetü'l-Habîb alâ Şehi'l-Hatîb**, Dâru'l-Fikr, y.y. 1995.
- \_\_\_\_\_, **Hâşiyetü'l-Büceyremî alâ Şerhi'l-Menhec**, Matbaatü'l-Halebî, y.y. 1950.
- CEMEL, Süleyman, Süleyman b. Ömer b. Mansur el-Aclî el-Ezherî (v. 920 h.), **Fütühatü'l-Vehhâb bi Tavdîhi Şerhi Menheci't-Tullâb**, Dâru'l-Fikr, Beyrut Tsz.
- CEZÎRÎ, Abdurrahman b. Muhammed, (v. 1360/1941) **el-Fıkhu alâ Mezâhibu'l-Erba'a**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- CÜVEYNÎ, İmamü'l-Haremeyn, Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf b. Muhammed, (v. 478/1085), **Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezhep**, (Tah. Abdülazim Mahmud ed-Dîb) Darü'l-Minhâc, y.y. 2007.
- \_\_\_\_\_, İmâmü'l-Haremeyn, **el-Verekât**, (Tah. Abdullatif Muhammed el-Abd), y.y., Tsz.
- ÇİÇEK, M.Halil, **Şark Medreselerinin Serencâmı**, Beyan Yayınevi, İstanbul 2009.
- DERNİKA, Muhammed Ahmed, **Mu'cemu'l-E'lâmi'ş-Şuarâi'l-Medhi'n-Nebevî**, Mektebetü'l-Hilâl, y.y. Tsz.

- DESÛKÎ, Muhammed b. Ahmed b. Arefe ed-Desûkî (v. 1230/1815), **Hâşiyetü'd-Desûkî alâ's-Şerhi'l-Kebîr**, Dârü'l-Fikr, Beyrut Tsz.
- DİNKÖZ, Şemsüddin Ahmed (855 h.), **Şerhâni alâ Merâhi'l-Ervâh fî İlmî's-Sarfi**, Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1959.
- EBHERÎ, Esîrüddîn el-Mufaddal b. Ömer b. el-Mufaddal (v. 663/1264), **Muğni't-Tullâb**, Salah Bilici Kitabevi, Beyazıt, İstanbul Tsz.
- EBU DÂVUD, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak b. Beşir b. Şeddad b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî (v. 275/889), **Sünenü Ebi Dâvud**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut Tsz.
- ELBÂNÎ, Muhammaed Nasiruddin (v. 1420/1999), **Sahihu ve Daîfu Sünenü Ebi Dâvud**, el-Mektebetü's-Şâmîle.
- \_\_\_\_\_, **Sahihu ve Daîfu Sünenü't-Tirmizî**, el-Mektebetü's-Şâmîle.
- ENSÂRÎ, Zekeriyya, Zekeriyya b. Muhammaed b. Ahmed b. Zekeriyya (v. 926 h.), **Menhecü't-Tullâb fî Fıkhi'l-İmâm eş-Şafî**, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- ENSARÎ, Zekeriyya, Zekeriyya b. Muhammaed b. Ahmed b. Zekeriyya (v. 926 h.), **el-Gururu'l-Behiyye fî Şerhi'l-Behceti'l-Verdiyye**, el-Matbatu'l-Meymenî, y.y. Tsz.
- ERDEBÎLÎ, Cemalüddin Yusuf b. İbrahim el-Erdebilî (v. 779/1397), **el-Envâr li A'mâlî'l-Ebrâr**, el-Mektebtü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Mısır Tsz.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Yakub b. Muhammed b. İbrahim b. Ömer (v. 817/1415), **Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut Tsz.
- ĞEZZÎ, Muhammed b. Kasım, b. Muhammed b. Muhammed Ebu Abdillâh Şemsüddin (v. 918/1512), **Fethü'l-Kerîb el-Mücîb fî Şerhi Elfâzi't-Tekrîb**, el-Cübbân ve'l-Câbî li't-Tibâeti ve'n-Neşri, Beyrut 2005.
- HÂKÎM, Ebu Abdillâh, Muhammed b. Abdullah b. Muhammad b. Nuaym en-Nisâburî (v. 405/1015), **el-Müstedrek alâ's-Sahîheyn**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut Tsz.
- HALEBÎ, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim (v. 956/1549), **Mecmau'l-Enhur fî Şerhi Mültekâ'l-Ebhur**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- HATTÂB ER-RUÎNÎ, Muhammed b. Muhammaed b. Abdirrahman et-Trablusî el-Mağribî (v. 954/1547), **Mevâhibü'l-Celîl fî Şerhi Muhtasari'l-Halîl**, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1999.
- HECCÂVÎ, Musa b. Ahmed b. Musa b. Sâlim b. İsa b. Sâlim el-Heccâvî el-Mekdisî (v. 968/1560), **el-İknâ' fî Fıkhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel**, Dârü'l-Marife, Beyrut Tsz.
- HEYET, Türkiye Diyanet Vakfı, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1995.

- HEYTEMÎ, İbn Hacer, Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer (v. 974/1567), **el-Fetâvâ'l-Fıkhıyyetü'l-Kübrâ**, el-Mektebetü'l-İslamiyye, y.y. Tsz.
- \_\_\_\_\_, **el-Menhecü'l-Kavîm bi Şerhi Mesâilî't-Ta'lim**, Dârü'l-Minhâc, Beyrut 2006.
- \_\_\_\_\_, **Tuhfetü'l-Muhtâc fî Şerhi'l-Minhâc**, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Mısır 1983.
- HUREŞÎ, Muhammed b. Abdullah el-Malikî (v. 1101/1690), **Şerhu Muhtasar Halilî'l-Hureşi**, y.y., Tsz.
- İBN ABDİLBERR, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr b. Asım en-Nemîrî (v. 463/1071), **el-Kâfi fî Fıkhî Ehli'l-Medîne**, Mektebetü'r-Riyâd el-Hedîse, Riyad 1980.
- \_\_\_\_\_, **el-İstizkâr**, (Tah. Sâlim Muhammed Atâ, Muhammed Ali Muavvid), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- İBN ABİDÎN, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz Abidîn ed-Dimeşkî el-Hanefî (v. 1252/1836), **el-Ukudu'd-Dürriyye fî Tenkih'l-Fetâvâ'l-Hamîdiyye**, Dârü'l-Ma'rife, y.y. Tsz.
- \_\_\_\_\_, **Reddü'l-Muhtâr âl'd-Dürri'l-Muhtâr**, Beyrut, Dârü'l-Fikir, Beyrut 1992.
- İBN ALLÂN, Muhammed Ali b. Muhammed b. Allân b. İbrahim el-Bekrî es-Sıddîkî, (v. 1057/1647), **Deflü'l-Fâlihîn li Tarîk Riyâdî's-Salihîn**, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 2004.
- İBN ASKER, Abdurrahman b. Muhammed b. Asker el-Bağdâdî (v. 732/1332), **İrşâdü's-Sâlik ilâ Eşrefi'l-Mesâlik fî Fıkhî'l-İmâm Mâlik**, Şirketü Mektebe ve Matba'a Mustafa el-Bâbî, el-Halebî, Mısır Tsz.
- İBN AŞA'S, Süleyman b. İshak b. Beşir b. Şeddâd b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî, (v. 275/889), **Sünenü Ebi Dâvud**, Beyrut Tsz.
- İBN CİZZÎ, el-Kelbî, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah (v. 741/1340), **el-Kavânînu'l-Fıkhıyye**, y.y. Tsz.
- İBN DAVYÂN, İbrahim b. Muhammed b. Sâlim (v. 1353/1935), **Menârü's-Sebil fî Şerhi'd-Delil**, (Tah. Zehir Çavuş) Elmektebetü'l-İslâmî, y.y. 1989.
- İBN FEVZÂN, Salih b. Fevzân b. Abdullah el-Fevzân, **Şerhü Mesâilî'l-Câhilye**, Dârü'l-Âsime li'n-Neşri ve't-Tevzî', er-Riyad 2005.
- İBN HALLEKÂN, Ebu'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebi Bekir b. İbn Halkân, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekir, el-Bermekî el-İrbîlî (v. 681/1282), **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zemân**, (Muh. İhsan Abbas) Dârü Sâdir, Beyrut 1900-1994.

- İBN HANBEL, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed eş-Şeybânî (v. 241/855), **Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel**, (Tah. Şuayb Arnavut), Müessesetü'r-Risâle, y.y. 2001.
- İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Mu'âz b. Ma'bed (v. 354/965), **Sahîhu İbn Hibbân** (Tah. Şuayb Arnavut), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1988.
- İBN KASIM, Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım el-Asımî el-Hanbelî en-Necdî (v. 1392/1972), **Hâşiyetü'r-Ravdi'l-Murebbe' Şerhü Zâdi'l-Müstanka'** y.y.1397 h.
- İBN KUDÂME, el- Mekdisî, Ebu Muhammed Müvaffikuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame el-Cemâili (v. 620/1223), **el-Kâfi fî Fıkhî'l-İmam Ahmed**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, y.y. 1994.
- \_\_\_\_\_, **el-Muğni**, Mektebetü'l-Kahire, y.y. 1968.
- İBN MÂCE, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (v. 273/887), **Sünenü İbn Mâce**, Dârü İhyâu Kütübi'l-Arabiyye, y.y. Tsz.
- İBN MÂLİK, Muhammed b. Abdullah b. Mâlik et-Tâi el-Ceyânî (v. 672/1274), **Elfiyetu İbn Mâlik Şerhu'l-Eşmûni âla Elfiyeti İbn Mâlik**, Dârü't-Te'âvun, yy., Tsz.
- İBN MANZÛR, Muhammed b. Mürim b. Ali Ebu'l-Fadıl Cemzûddîn el-Ensârî er-Rufey'î (v. 711/1311), **Lisânü'l-Arab**, Dârü Sâdir, Beyrut 1414, h.
- İBN NAKÎB, Ahmed b. Lü'lü' b. Abdullah er-Rûmî (v. 769/1368), **Umdetü's-Sâlik ve 'İddetü'n-Nâsik**, eş-Şüûnü'd-Diniyye, Katar 1982.
- İBN NÜCEYM, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed (v. 970/1563), **el-Bahru'r-Râik Şerhü Kenzid'Dekâik**, Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, y.y. Tsz.
- İBN RÜŞT, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kutûbî (v. 595/1198), **Bidâyetü'l-Müctehit ve Nihâyetü'l-Muktasid**, Dârü'l-Hadîs, Kâhire Tsz.
- İBN MÜFLİH, Burhânüddin İbrahim b. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed (v. 884/1479), **el-Mübdî' fî Şerhi'l-Mukni'** Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- İSNEVÎ, Abdurrahim b. el-Hasan b. Ali el-İsnevî eş-Şafîi (v. 772/1370), **et-Temhîd fî Tahrîci'l-Furû'i ale'l-Usûl**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1400, h.
- KARÂFÎ, Ebu'l-Abbas Şihâbuddin Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahman (v. 684/1285), **ez-Zehîre**, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1994.
- KARAMAN, Hayreddin, **Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslam Hukuk Tarihi**, İz Yayıncılık, İstanbul 2009.
- KÂRÎ, Molla Ali b. Sultan Muhammed Ebü'l-Hasan Nurüddin el-Mollâ Herevî (v. 1014/1606), **Şemmü'l-Avârid fî Zemmi'r-Revâfiz**, Merkezü'l-Furkân li'd-Dirâsâti'l-İslâmîyye, y.y. 2004.



- \_\_\_\_\_, **Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerḥü Mişkâti'l-Mesâbîḥ**, Dârü'l-Fikr, Beyrut 2002.
- KÂSÂNÎ, Alaüddin Ebu Bekir b. Mesut b. Ahmed (v. 587/1191), **Bedâiu's-Senâi' fî Tertîbi'ş-Şerâi'**, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, y.y. 1986.
- KELYUBÎ, Ahmed Selâme (v. 1069/1659), **Hâşiyetu Kelyubî**, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1995.
- KETBÎ, İbn Şakir, Muhammed b. Şakir b. Ahmed b. Abdurrahman b. Şakir (v. 764 h.), **Fevâtü'l-Vefeyât**, Dârü Sâdır, Beyrut 1973-1974.
- KOMİSYON, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.
- \_\_\_\_\_, **El-Mevsu'tü'l-Fkhiyye**, Vezâretü'l-Evkâf ve'ş-Şüûni'l-İslamiyye, Kuveyt 1983.
- KÜRDÎ, Muhammed b. Süleyman, **Kurretü'l-Ayn bi Fetvâ Ulemâi'l-Haremeyn**, el-Mektebe İslamiyye, y.y. Tsz.
- MAKDÎSÎ, Abdurrahman b. İbrahim b. Ahmed Ebu Muhammed, Bahauddin (v. 624/1227) **el-İ'dde Şerhu'l-Umde**, Daru'l-Hadis, y.y. 2003.
- \_\_\_\_\_, **eş-Şehü'l-Kebîr Alâ Metni'l-Mukni'** Dârü'l-Kitâbi'l-Arebî li'n-Neşri ve't-Tevzi' y.y. Tsz.
- MALİK B. ENES, b. Malik b. Âmir el-Esbehî el-Medenî, **el-Müdevvene** (v. 189/785), Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, y.y.1994.
- MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdadî (v. 450/1058), **el-Hâvî'l-Kebîr fî Fıkhi Mezhebi'l-İmâm Eş-Şafiî**, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- MA'BERÎ, Zeynuddîn Ahmed b. Abdülaziz b. Zeynuddin el-Hindî (v. 987/1579), **Fethu'l-Muîn bi Şerhi Kurretü'l-Ayn bi Mühimmâti'd-Dîn**, Dârü İbn Hazm, y.y. Tsz.
- MERĞİNÂNÎ, Ali b. Ebi Bekir b. Abdilcelil el-Ferğânî (v. 593/1197), **Metnü Bidâyetü'l-Mübtedî**, Kahire Tsz.
- \_\_\_\_\_, **el-Hidâye fî Şerhi Bidâyetü'l-Mübtedî**, Dârü İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut Tsz.
- MEVSİLÎ, Abdullah b. Mahmud b. Mevdüd el-Mevsilî el-Beldehî (v. 683/1284), **el-İhtiyâr li Ta'li'l-Muhtâr**, Matbaatü'l-Halebî, Kahire 1937.
- MERDÂVÎ, Alaüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman (v. 885/1480), **el-İnsâf fî Marifeti'r-Racihi min'l-Hilâf**, Dârü İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, y.y. 1990.
- MÜNÂVÎ, Zeynuddin Muhammed Abdurreuf b. Taci'l-Arifin b. Ali b. Zenynilabidin el-Haddâdî (v. 1031/1622), **Feydü'l-Kadîr Şerḥü Cami'i's-Sağîr**, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Mısır 1356.

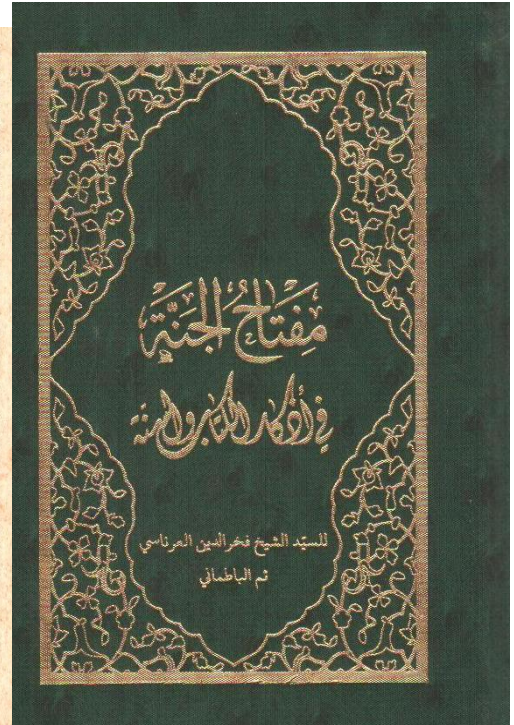
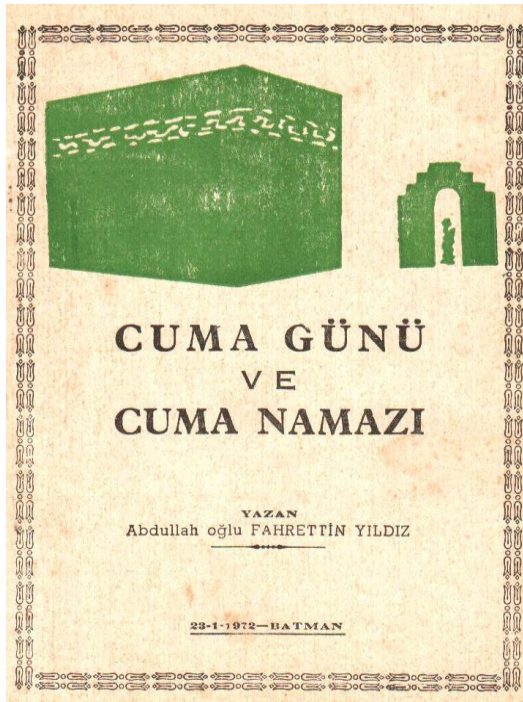
- \_\_\_\_\_, **et-Teysîr bi Şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr**, Mektebetü'l-İmâm eş-Şâfiî, Riyad 1988.
- MÜSLİM, b. Haccac Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî (v. 261/875), **el-Müsnedü's-Sahîh el-Muhtasar**, Daru Ehyâu't-Türasi'l-Erabî, Beyrut Tsz.
- NEVEVÎ, Ebu Zekeriyâ Muhyuddin Yahyâ b. Şeref (v. 676/1278), **el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb**, Dârü'l-Fikr, Beyrut Tsz.
- \_\_\_\_\_, **el-Minhâc Şerhu Shîhî Müslim b. El-Haccâc**, Darü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1392 h.
- \_\_\_\_\_, **Minhâcü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn**, Dârü'l-Fikr, Beyrut 2005.
- \_\_\_\_\_, **Revdetü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn**, el-Mektebtü'l-İslâmî, Beyrut 1991.
- OKÇU, Davut, **İslamdan Ayrılan Cereyanlar Yezidilik ve Yezidiler**, Van 1993.
- ÖZEL, Ahmed, **Hanefî Fıkıh Âlimleri**, TDV yayınları, Ankara 1990.
- REMLÎ, Şemsüddin Muhammed b. Ebi'l-Abbas Ahmed b. Hamza Şihâbuddin (v. 1004/1596) **Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc**, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1984.
- \_\_\_\_\_, **Ğâyetü'l-Beyân Şerhü Zübed b. Aslan**, Dârü'l-Ma'rif, Beyrut tsz,
- RIDA, Muhammed Reşid b. Ali b. Muhammed Şemsettin b. Muhammed Bahauddin b. Molla Ali el-Hüseynî (v. 1353/1935), **Tefsirü'l-Kur'ni'l-Hakîm (Tefsirü'l-Menâr)**, el-Hey'tü'l-Mısıriyyetü'l-Amme li'l-Kitab, Mısır 1990.
- SAKKÂF, es-Seyyit Alevî b. es-Seyyit Ahmed Es-Sakkâf, **Hâşiyetü Terşîhi'l-Müstefidîn bi Tevşîhi Fethi'l-Muîn**, Matbaatü Mustafa el-Bâbî, Mısır 1955.
- SAN'ÂNÎ, Abdurrezck b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî (v. 211/827), **el-Musenef**, (Tah. Habîbü'r-Rahmân el-A'zemî), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1403 h
- SÂVÎ, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Halvetî, (v. 1221/1845) **Bulğetü's-Sâlik li Ekrebi'l-Mesâlik**, (Hâşiytu's-Sâvî alâ's-Şerhi's-Seğîr), Dârü'l-Meârif, y.y. Tsz.
- SEMERKANDÎ, Alauddin Muhammed b. Ahmed b. Ebi Ahmed (v. 450/1145), **Tuhfetü'l-Fukahâ**, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- SERAHSÎ, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl şemsü'l-Eimme es-Serahsî (v.483 h), **el-Mebsût**, Dârü'l-Ma'rif, Beyrut 1993.
- SIDDIK HASAN HAN, Muhammed Siddik b. Hasan b. Ali b. Lütfullah el-Hüseynî el-Buharî el-Kinevcî (v. 1307/1890), **Fehu'l-Beyân fî Makasidi'l-Kur'an**, Asrıyye Matbaası, Beyrut 1992.
- SUYUTÎ, Abdurrahman b. Ebi Bekir Celalüddin es-Suyutî (v. 911/1505) **el-Hâvî li'l-Fetâvâ**, Dârü'l-Fikr, Beyrut 2004.

- SÜBKÎ, Tâcüddin Abdülvehhâb b. Takyuddîn (v. 771/1370), **Tabâkâtü's-Şafîyeti'l-Kübrâ**, (Tah. Mahmud Muhammed et-Tannâhî), Hecl Matbaası, 1413 h.
- ŞABAN, Zekiyyüddin, **Usul'l-Fıkhî'l-İslamî**, el-Mektebetü'l-Hanefiyye, Tsz.
- ŞAFÎÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbas b. Osman b. Şâfî (v. 204/820) **el-Umm**, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1990.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî (v. 1250/1834), **es-Seylü'l-Cerrâr el-Mütedeffik alâ Hadâiki'l-Ezhâr**, Dârü İbn Hazm, Tsz.
- \_\_\_\_\_, **ed-Derâri'l-Mudîe Şerhu'd-Düreri'l-Behiyye**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- ŞEYBÂNÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (v. 189/804), **el-Hüccetü alâ Ehli'l-Medîne**, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1403.
- ŞİRÂZÎ, Ebü'l-İshâk İbrahim b. Ali b. Yusuf (v. 476/1083), **el-Mühezzeb fî Fıkhî'l-İmâmi's-Şafîi**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut Tsz.
- ŞİRBÎNÎ, Şemsüddin b. Muhammed b. Ahmed El-Hatîp (v. 977/1570), **Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Maâni Elfâzi'l-Minhâc**, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- \_\_\_\_\_, **el-İknâ' fî Helli Elfâzi Ebî Şüccâ'**, Dârü'l-Fikr, Beyrut Tsz.
- ŞİRVÂNÎ, Abdülhamid, **Haşiyetü's-Şirvânî**, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübra, Mısır 1983.
- TABERÎ, Muhammed b. Cerîr b. Yezid b. Kesir b. Galib el-Amelî Ebu Ca'fer et-Taberî (v. 310/923), **Câmi'ü'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an** (Tah. Ahmed Muhammed Şâkir) Messesetü'r-Risâle, y.y. 2000.
- TAHÂVÎ, Ebu Ca'fer Amed b. Muhammed b. Selâme b. Abdilmelik b. Seleme el-Ezdî (v. 321/933), **Şerhu Ma'âni'l-Âsâr**, (Tah. Muhammed Zehrî en-Neccâr), Âlemü'l-Kütüb, y.y.1994.
- TABERÂNÎ, Ebu'l-Kâsım süleyman b.Mahmud b. Ahmed b. Eyyüb b. Metîr el-Lehmî (v. 360/971), **el-Mu'cemu'l-Kebîr**, (Tah. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefi) Mektebetü İbn Teymiyye, y.y. 1994.
- TÛSÎ, Kerduş, Ebu Ali el-Hasen b. Ali b. Nasr (312 h.) **Müstahrec et-Tusî alâ Cami'et-Timizî**, Mektebetü'l-Ğurebâ el-Eseriyye, y.y. 1415 h.
- TÛRMÛSÎ, Muhammed Mahfuz b. Abdullah b. Abdülmennan (v. 1329/1911), **Mevhibetü z'l-Fadl alâ Şerhi'l-Allâme Mükaddimtü Bâ Fadl**, Dârü'l-Minhâc, Beyrut 2006.
- UMRÂNÎ, Ebu'l-Hasan Yahya b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim (558 h), **el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâm eş-Şafîi**, Dârü'l-Minhâc, 2000.

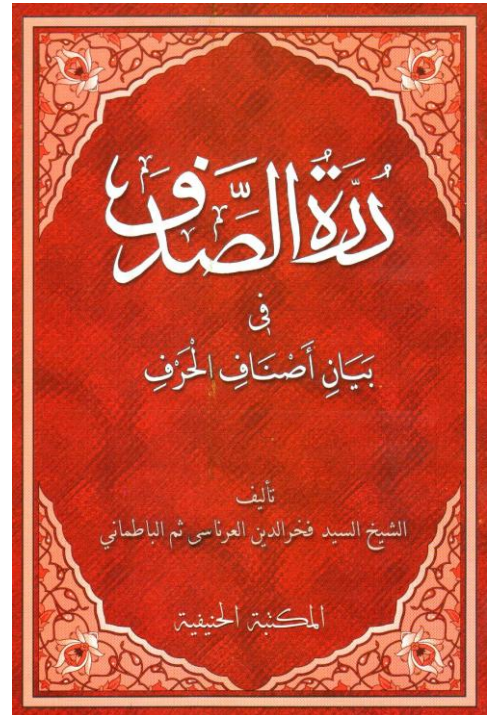
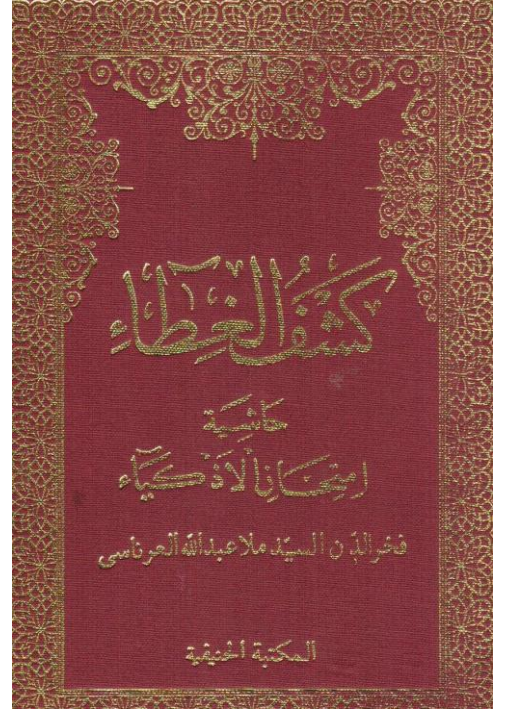
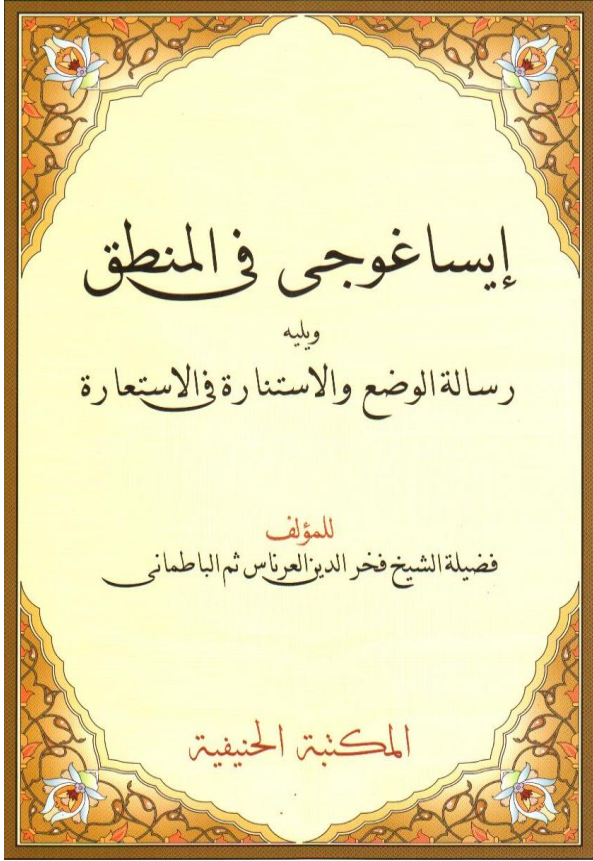
- USEYMÎN, Muhammaed b. Salih (v. 1421/2001), **eş-Şerhü'l-Mümti' alâ Zâdi'l-Müstanki'**, Dârü İbni'l-Cevzî, y.y. 1428 h.
- ZEHEBÎ, Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, **Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm**, Darü'l-Ğarbi'l-İslâmî, y.y. 2003.
- ZERKÂNÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdülbaki b. Yusuf b. Ahmed b. Şihabüddin b. Muhammed (v. 1122/1710), **Şehü'z-Zerkânî alâ'l-Mevâhibü'l-Ledüniyye bi'l-Menheci'l-Muhammediyye**, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, y.y. 1996.
- ZERKEŞÎ, Ebu Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır, (v. 794/1392), **el-Bahrü'l-Muhîfî Usûli'l-Fıkıh**, Dârü'l-Kütübî, y.y., 1992.
- ZEYLE'Î, Osman b. Ali b. Mahcen el-Bârîî Fahrüddin ez-Zeyle'î el-Hanefî (v. 743/1343), **Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik**, el-Matba'tü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, Kahire, 1313 h.
- ZİRİKLÎ, Hayruddin b. Mahmut b. Muhammed b. Ali Fâris (v. 1396/1976), **el-A'lâm li'z-Ziriklî**, Dârü'l-İlmi li'l-Melâyin, y.y. 2002.

## EKLER

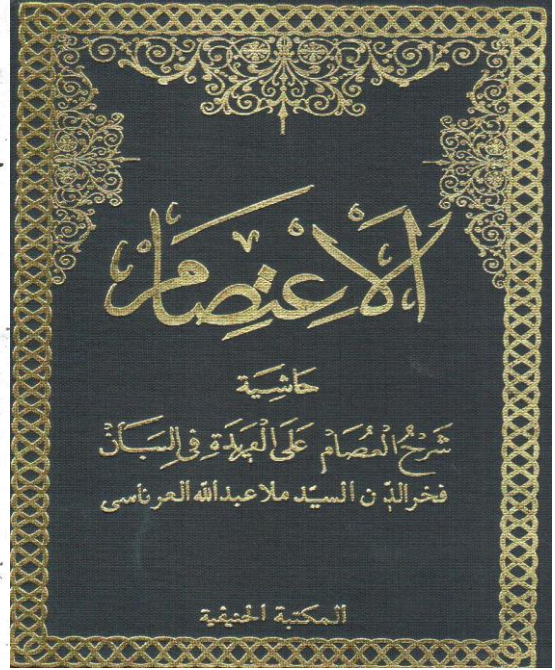
### EK 1. MOLLA FAHREDDİN'İN MATBU BAZI KİTAPLARI







القول السديد  
في  
حرمة الاصطياد بالبندق المتخذ من الحديد  
تأليف  
الشيخ فخر الدين بن السيد ملا عبد الله العرناسي  
ثم الباطماني • اسكنهما الله في جنات الفردوس  
واعاذهما من عذاب النيران • امين



Resim 1. Molla Fahreddin'nin farklı ilimler konusunda te'lif ettiği kitaplar.



EK 2. MOLLA FAHREDDİN'İN TÜRKÇE YAZDIĞI BİR VAAZIN İLK SAYFASI

والفجر وليالٍ عشر . صدق الله العظيم (1)

~~Fecir suresi ayet 1-2~~

Allahu taala kurani keriminde ~~11~~ arabi buyularından zilhicce ayının ilk on gününe ~~işaret eder~~ ve sabah namazına yemin ederek şöyle buyurmuşlar : « fecir (sabah namazına) ve on geceye (Zilhicce'nin ilk on gününe gecelerine) yemin ederim » niçin Allahu taala zilhicce'nin ilk on gününe yemin etmiş ? Çünkü aşır zilhicce (zilhicce'nin ilk on gününde) hacın nüsükleri (ibadetleri) yapılıyor . hemde kurban bayramından evvelki <sup>gün</sup> arafa günüdür . haddisler o günde arafaya gidüp günahlarını af etmek , ve hadlarını kabul etmek için Allah ~~taala~~ dura ederler . Keren şekline olan ihramlara bürünürler ve o şekilde arafaya <sup>giderler .</sup> ~~giderler .~~ Orada kimisi ağlar , kimisi dua ve niyaz eder . Bayram gününde Mina ismindeki yere gelicler . Orada büyük şaytanı taşladktan sonra <sup>mekkeye</sup> ~~gidüp~~ kabeyi ziyaret edip tavaf ederler . velhasıl hacı amelleri bu aşır zilhicce'nin içinde ~~olduğu~~ olduğu için aşır zilhicce büyük bir fazilet ve meziyyeti haizdir . hac ise helâl mal ile yapmak şartile bütün günahlara keffarettir . Resul Ekrem <sup>sallallahu</sup> ~~sallallahu~~ aleyhi ve sellem kabeyi muazzamaya işaret ederek şöyle buyurmuşlar : « kim bu Beyte hac ederse annesinden <sup>yanıkim</sup> bu Beyte hac ederse ~~annesinden~~ doğdu günahlarından çıkar , annesinden doğduğu gün gibi olur »

aşır zilhicce ~~da~~ işlenen amel , diğer günlerde işlenen hayırlardan afzal olduğu Hadisi Sahih ile sabittir

(1) Fecir suresi ayet 1-2

Resim 2. Molla Fahreddin, vaazlarını bazen Latin alfabesi harfleriyle, bazen de Osmanlıca harfleri alfabesiyle hazırlamıştır. Bu resim, Molla Fahreddin'in Latin alfabesiyle yazdığı vaazlarından bir sayfanın örneğidir.



EK 3. MOLLA FAHREDDİN'İN OSMANLICA YAZDIĞI BİR  
VAAZIN İLK SAYFASI

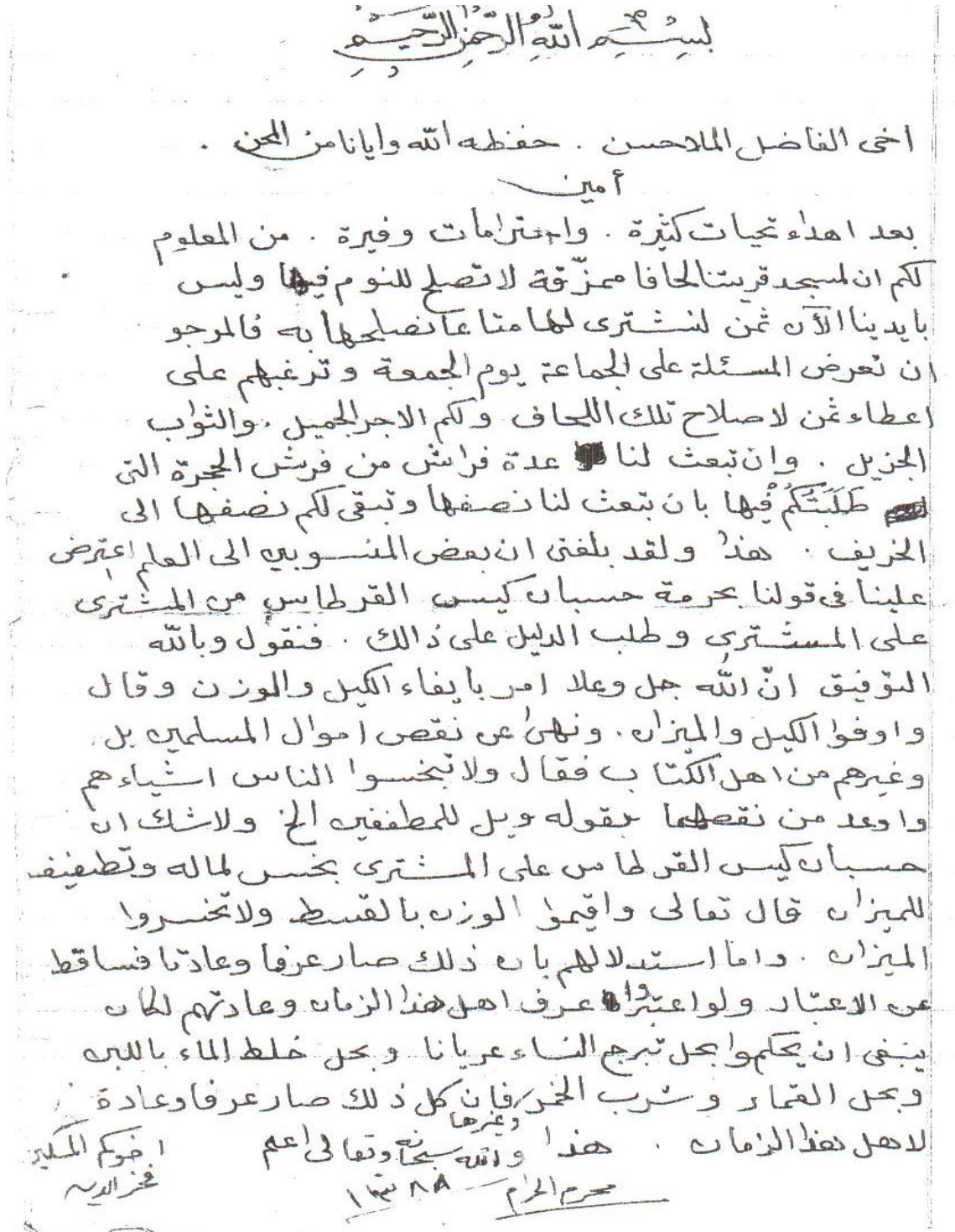
960-2 - ترکیب (۱) <sup>بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ</sup>  
ای جماعت مسلمانین جناب قرآن کریمک / سورہ لہبی باشندہ بسم اللہ الرحمن الرحیم  
ببارک کلمہ ذکر ایتیشدر بزده شمدی <sup>بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ</sup> جمع کوناننده وعظم  
ینی باشلادیفن ایچون بسم اللہ ای مبارک کلمہ <sup>بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ</sup> وعظ ویرمکی موافق  
کوردوک بیغبر افندمن صلی اللہ علیہ وسلم حدیث شریفانده اکل امری بال لم یبد فیہ  
بسم اللہ فهو ابر <sup>بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ</sup> بو یوریشدر در ای هر هانکی اعتنالی و شرفانی و  
هرمتلی بر شینک باشنده بسم اللہ مبارک کلمہ <sup>بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ</sup> ذکر ایلماز س اوشی  
برکتیزدر بناء علم و عظم برکتلی و تأثیرک اولماق ایچون مبارک  
بسم اللہ الرحمن الرحیم کلمه سنہ باشلادور <sup>بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ</sup> کلمه ای بسم اللہ ای  
قرآن کریمک ۱۱۳ سورہ لریک باشنده ۱۱۳ دفعه ذکر ایتیشدر  
بونده نه اکلا شلیورکی جناب اللہ بو مبارک کلمه ای چوقم سور چونکی  
(من اهدت شیئا اکثر من ذکره) حدیث شریفده بو یوریشدر یا فی  
هرکی سوری شیئی چوقم ذکر ایدر اوندی بحث ایدر <sup>بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ</sup> هر هانکی  
اعتنالی بر شینک باشنده بو مبارک کلمه ذکر ایلماز س اوشی برکتیز  
اولدین شمدی اوقودیم حدیث شریفله نابدر <sup>بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ</sup> (روی عن ابی هریرہ) <sup>بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ</sup>  
انه التق شیطان المؤمن و شیطان الکافر صحاب کوملردم ابی هریرہ آمندکی  
ذکر روایت ایدلیکی مؤمنک شیطان ایله کافرک شیطان <sup>بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ</sup>  
بر بریم راستلادیلر (فان شیطان الکافر سمین دھین لابس) مؤمنک  
شیطان باقیمشی کی کافرک شیطان دو مورکی شیمان صا چلرینی  
طاروشی شیق البسم گیمیشدر (واذا شیطان المؤمن ملزول اشفت  
عاد) کافرک شیطان باقیمشی کی مؤمنک شیطان صانکی یکدی سندنبر  
خست ایمیئس کی ضعیف صا چلری کیرلانیئس وجودی جیلا قدر  
(فقال شیطان الکافر لشیطان المؤمن مالک علی هذه الحالتی کافرک  
شیطان مؤمنک شیطان دیمیش ندر بو <sup>بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ</sup> وضعیک <sup>بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ</sup>  
چیلاقم صا چلرک کیرگی وجودک ضعیف نیم بو <sup>بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ</sup> کیرمیشسک  
(فقال انا مع رجل اذا مل ستمی فاطل جادعا و اذا شرب ستمی غطانا  
واذا ادهن ستمی فاطل شغنا و اذا لبس ستمی فاطل عریانا) مؤمنک  
شیطان دیمیش بن اویله برادمله کز یورم کی یملگه باشلادیفن زمان  
بسم اللہ الرحمن الرحیم دیر به آچ قالیوم صوراچمک باشلادیفن زمان

Resim 3. Molla

Fahreddin'in Osmanlıca alfabesiyle yazdığı vaazlarından bir sayfanın örneği.

#### EK 4. MOLLA FAHREDDİN'İN GÖNDERDİĞİ MEKTUPLARDAN

#### ÖRNEKLER



Resim 4. (1.Örnek) Çalışmamızda tercümesini verdiğimiz, Molla Fahreddin'in yazdığı mektuplardan bir örnek.



السلام عليكم ورحمة الله والبركات منكم الدعاء فانه مرجو الاجابة من رب  
اعلم اني لم اترك مكتوب اجائتي منك بلا جواب في اسرع الاوقات ولعل مكتوب  
الاخير ذهب الموضوع اقامتك الاول اذ لم يكن عندنا عنوان سوى عنوانك الاول  
واما اهل الباطن فهم في ضرب وعدوان كل آن اذ فيه قبائل شتى فترى  
اليوم مثلا قبيلتين تقاتلتا وفي يوم آخر قبيلتين اخريين وهكذا ولا يرى  
فيما بينهم شئ يعاقب عليه سوى الطغيان من كثرة المتاع والاثمان وهذا  
صداق قوله سبحانه وتعالى ولو بسط الله الرزق لعباده لبغوا في الارض الا  
لأن الانسان ليظفي ان رآه استغنى الآية فتقاتل الايلوحيون الاولون حج الا  
سليون ثم تقاتل قبيلة يوسف الحاج عبدالله التمزى وقبيلة شوقى ثم تقاتل الوزيرة  
والمكليفون والنميت بينهم شائعة والسعاية وخطادة الرزق بينهم ذائعة وهما  
رأس العذر واساس الشرع ان اكثرهم مضطرون بالامتعة والاجوال او بالرتب  
والاجوال فترى الماشى ملهم واشيا اوراشيا لاغرار الحلان واخضرار الاخواد  
فهم على شفا جرف هار في نار جهنم ودركات النيران عافانا وايامهم الرحمن الميثان  
وان فلهم التمزى قد قتل نصف الليل بالدبانج فاتهم اولياؤه الحاج بشار وقومه  
فهم الان في السجن محبسون وعن ابناء ميرزا مشكون وعليهم داعون  
اذ عندهم اثم مطلوبون وكذلك يتقاتل اهل القرى وان كانوا فقراء وعمرى  
لقاة التقوى ومتابعة الهدى فهم يمترون اوقاتهم بالعبادة والبهتان والتجسس  
بين المسلمين وابقاظ الفتنة بين الفقراء والمساكين واذ قيل لهم لا تقفوا  
في الارض قالوا ائمان نحن مصلحون مع ائمتهم اوغل المفسدين واما ما ذكرت  
من قلع الضرس فهو نقصان في الفم ومصيبة على الرأس ناقبل على النفس  
واحملها على الصبر وانها عن الجزع والشجر وقيل لها الصبر مطية لا تكبو  
والرضا بالقضاء سيف لا يبعو عوضك الله منه خيرا ووقاك خيرا آمين  
واما ما قلت من السواك فلو وجعل عندي لم اعطه سواك هذا والله  
اسئل ان يجعل لك ما كنت فيه من الغيرة جزوه العرفه آمين  
المسكين  
مخالد

Resim 4. (2. Örnek) Çalışmamızda tercümesini verdiğimiz, Molla Fahreddin'in yazdığı mektuplardan bir örnek.



EK 5. MOLLA FAHREDDİN'İN MİNHACTAKİ MUĞLAK YERLERİ

AÇIKLAYAN BİR YAZISI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ  
 بنضح او دلاب او بما شتره  
 اعلم ان ماسقى بالمطرفوا جب العشر و ماسقى بالنضح ~~بالمطرفوا~~ فوجبه نصف العشر و ماسقى بهما فان غلب  
 احدهما ففي قول يعتبر الاغلب و الاظهر يقسط باعتبار عيش الزرع و نائة و قيل بعدد السقيات  
 آه مناج بتصرف و الضابط على قول اعتبار المدة و هو الاظهر ان يجمع مدة الطر و مدة النضح مثلا  
 و تحفظ المجموع ثم تنضم بضيف مدة النضح الى جميع مدة الطر ثم ينضم الحاصل منهما الى نصف مدة النضح  
 و من جميع مدة الطر الى مجموع مدة الطر و مدة النضح فان كان الحاصل ثلاثة ارباع المجموع كان الواجب ثلاثة  
 ارباع العشر و ان كان الحاصل خمسة اشدى المجموع كان الواجب خمسة اشدى العشر و هكذا مثلا  
 ان كان مدة الطر شهرين و مدة النضح شهرين كان المجموع اربعة اشهر فاذا اخذت مدة الطر و هو  
 شهران و نصف مدة النضح و هو شهر و ضمتها كان الحاصل ثلاثة اشهر فاذا نسبت الحاصل  
 الى مجموع مدة الطر و مدة النضح و هو اربعة اشهر كان الحاصل ثلاثة ارباع المجموع فالواجب ثلاثة ارباع  
 العشر و ان كان مدة الطر اربعة اشهر و مدة النضح شهرين كان المجموع ستة اشهر و الحاصل جميع  
 مدة الطر و نصف مدة النضح خمسة اشهر و اذا نسبت الحاصل الى المجموع كان الحاصل خمسة اشدى  
 المجموع فالواجب خمسة اشدى العشر و ان كان بالعكس ان مدة الطر شهران و مدة النضح اربعة اشهر  
 و المجموع ستة اشهر و حاصل مدة الطر و نصف مدة النضح اربعة اشهر و الاربعة لثلاثة فالواجب  
 ثلثا العشر و كذا الحال ان كان العبرة بعدد السقيات ففما اذا سقى بالمطر ثلثان سقيات و بالنضح  
 سقيات و مجموع عدد السقيات خمسة و حاصل سقيات الطر و نصف سقيات النضح اربعة و الاربعة  
 اربعة اشدى الخمسة فالواجب اربعة اشدى العشر و هكذا هذا ما استنبطه فخر الدين بن محمد  
 ملا عبد الله الصراسي من الفن التي ذكرها الفقهاء في كتبهم شكر الله سبحانه و هوذا معهم و صلى الله  
 على سيدنا و آله و عبيدنا محمد و صلى الله عليه و سلم و على آله و صحبه و سلم و على جميع الانبياء و المرسلين و الحمد  
 لله رب العالمين

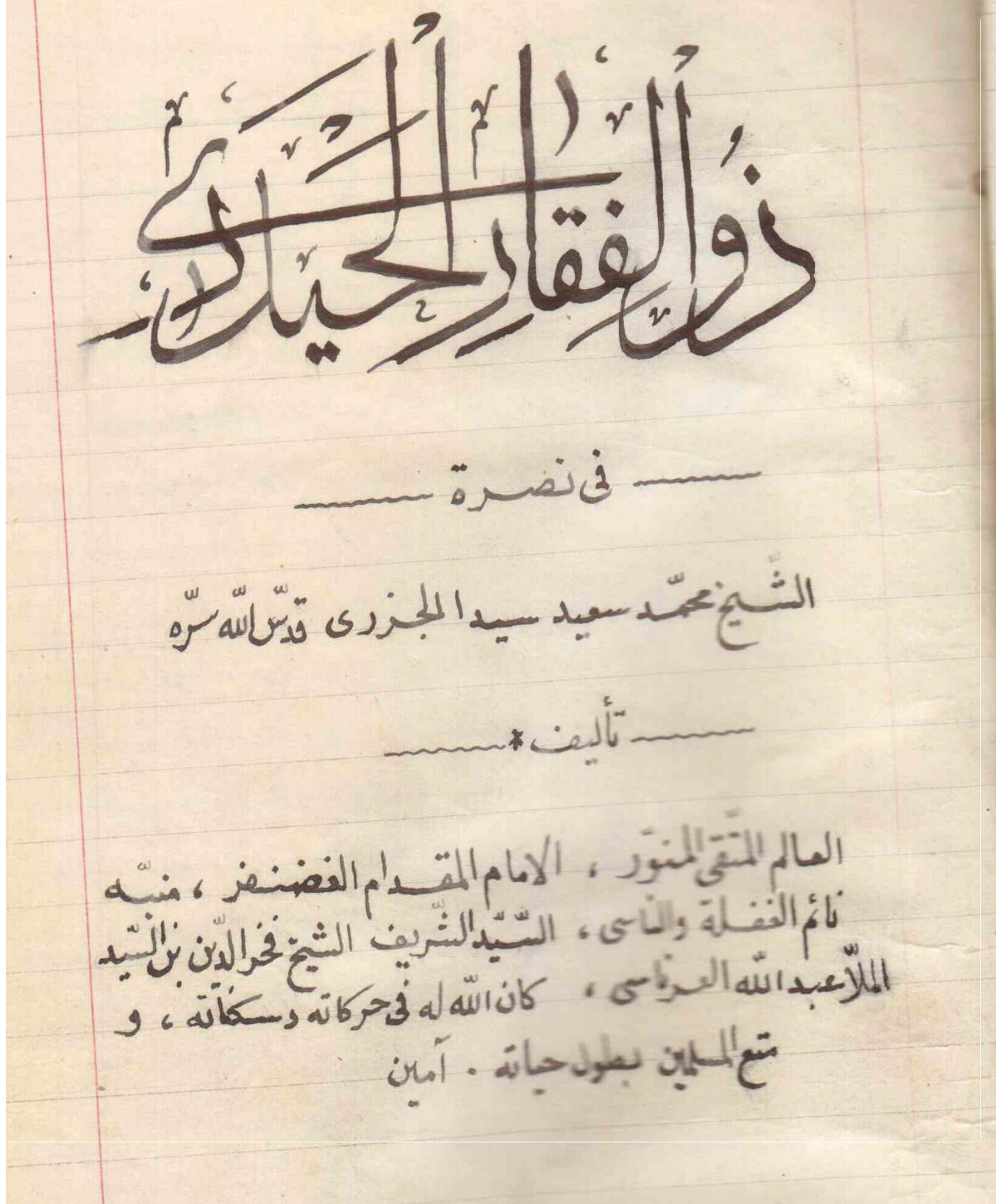
Resim 5. Molla Fahreddin, talebe okuturken, talebelerin anlamakta zorluk çektiği bazı yerleri şerh ederek, talebelerin daha kolay anlamalarını amaçlamıştır. Nevevî'nin *Minhac*'ında geçen muğlak yerlerden biride, yağmur suyu ya da taşıma su ile sulanan mahsulun zekatı ile ilgili konudur. İşte Molla Fahreddin, bu yazısında konunun tafsilatına girerek konuyu açıklamaya çalışmıştır.







EK 7. MOLLA FAHREDDİN'İN MATBU OLMAYAN TASAVVUF  
KİTABI



Resim 7. Şeyh Seydâ el-Cezerî'yi savunan ve hala basılmayan Molla Fahreddin'in "Zü'lfikârî'l-Hayderî fi'd-Difâ'i ani's-Şeyh Muhammed Said Seydâ el-Cezerî" isimli kitabın kapak sayfasıdır.

EK 8. MOLLA FAHREDDİN'İN TASAVVUF HALİFELİĞİ VE  
ARKADAŞLARI

حلفاء حضرة الشيخ محمد سعيد الجزري قدس الله سره

شيخ محمد بشير العلقميشي توفى  
 " فخر الدين العزاسي ثم الباطاني تاريخ خلافة ١٣٧٤ هجرى و ١٩٥٥ ميلادى  
 " الحسين الشيخ حسيني  
 " خليل الباجري ثم السريدي " ١٣٧٤  
 " يوسف الورزكي  
 " عبد الصمد المعري الديار بكري  
 " معروف الكرجوسي  
 " محمد بشير الخليلي  
 " موسى الكندي القزلي ثم المارديني " ١٣٧٤  
 " مصطفى الديري الكراشي  
 " قطب الدين الكوركي  
 " جميل الطاشماني الانطاكي  
 " جميل الآخر  
 " محمد علي الصامانديني  
 " علي الفندي  
 " عبد الحميد العرفاني  
 " محمد أمين الجرميكي الديار بكري  
 " فخر الدين الحضري الياسي \*  
 " محمد صفي  
 " علي الباغستاني السطوري المارديني  
 " عبد الله الفلغلي  
 " ابراهيم القرصي  
 " زبير السلوي توفى  
 " سليمان السبيبي السلوي  
 " عبد الرحيم الهاجياكيكا السمللي  
 " مصطفى الدوغوباييزيدي  
 " محمد نوري  
 " احسان الملكندي البولنديني  
 " محمد اويس التعويكي الديرلي المارديني  
 " محمد شريف السروجي توفى  
 " طاهر القرصي

Resim 8. Molla Fahreddin, 1955 yılında halifeliği alırken, Şeyh Seyda'dan halifelik alan diyer arkadaşlarıda yazmıştır.